

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

TARTALOM

Előszó

DEMOGRÁFIA, TELEPÜLÉS, TÁRSADALOM

Dávid Zoltán: A Kárpát-medence nemzetiségi viszonyainak várható alakulása 2000-ig

Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság főbb statisztikai adatai az 1910 utáni népszámlálások tükrében

R. Süle Andrea: Tények és következtetések a II. világháború utáni román népszámlálások adatai alapján

Popély Gyula: Az 1930. évi csehszlovák népszámlálás végrehajtása

Fejős Zoltán: Magyarok az Egyesült Államokban az 1980-as években. (Demográfia, társadalmi adatok, fogalmi problémák)

Éger György: A Drávaszög nemzetiségi viszonyai az elmúlt száz évben (1880-1981)

Kovács Ilona: New York magyarságának folyamatos demográfiai átrendeződése a változó olvasói igény tükrében

Dippold Péter: Területi szempontok érvényesülése a magyarságkutatói dokumentáció rendszerében

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Balla Gyula: Nagydobrony - egy falu, amely a térképen is megtalálható

Kovács Éva: „Hontalanok”. (Az 1922-ben Kassáról kiutasítottak listájáról)

Székely András Bertalan: Venczel József és a magyar–román társadalomtudományi kapcsolatok

A Magyarságkutató Intézet munkatársainak 1987. évi válogatott publikációi (Összeállította Dippold Péter)

CONTENTS

Foreword

I. DEMOGRAPHY, SETTLEMENT, SOCIETY

Zoltán Dávid: Population projections to the year 2000 in terms of ethnic composition in the Carpathian Basin

Árpád E. Varga: Basic statistical figures on Transylvanian Hungarians in the light of-the censuses taken after 1910

Andrea R. Süle: Facts and conclusions drawn from the figures of national censuses taken in Rumania after World War II

Gyula Popély: The Czechoslovak national census of 1930

Zoltán Fejős: Hungarians in the United States in the 1980s

György Éger: Ethno-demographic structure in the Dráva-triangle (Drávaszög, Yugoslavia) during the last century

Ilona Kovács: Demographical trends of the Hungarian inhabitants of New York, Manhattan as reflected in the circulation of libraries

Péter Dippold: A complex form of documentation based on territorial units in the research for Hungarian studies

II. COMMUNICATIONS

Gyula Balla: Nagydobrony (Velikaia Dobron) - a village which can still be found on the map

Eva Kovács: Stateless citizens

András Bertalan Székely: József Venczel and the Hungarian–Rumanian relations in the field of social sciences

Selected publications from the Institut for Hungarian Studies, 1986.

(Compiled by Péter Dippold)

ELŐSZÓ

A Magyarságkutató Intézet második évkönyvét tartja kezében az olvasó. Ezúttal arra vállalkoztunk, hogy a kötet nagy részében olyan tanulmányokat közöljünk, amelyek különböző megközelítésből a világon élő magyarság létszámával foglalkoznak. Ennek a témának a vizsgálata talán sohasem volt olyan aktuális, mint korunkban, ugyanakkor régi gond, amit Illyés Gyula élete utolsó évtizedében oly sokszor szóvá tett, hogy nem ismerjük a határon túli magyarság életét; s jószerével azt sem tudjuk, hány magyar él a világon.

Valóban: a hazai és külföldi közvéleményben – sőt nemegyszer statisztikai és földrajzi kézikönyvekben is – jelentősen eltérő adatok vannak forgalomban a kárpát-medencei és a világban szétszóródott magyarság létszámáról. Az eltérések olykor szembeszökően nagyok, százazres, sőt milliós különbségekről van szó, ami akkor is elgondolkodtató, ha tudjuk, hogy Közép-Európa nacionalizmusai évszázadok óta mennyi hamis ábrándképet szültek, és nem hiányoztak közülük a saját etnikum nagyságát előszeretettel föl-, a szomszédos etnikumokét pedig lefelé kerekítő rajzok. Elgondolkodtató, hogy az állami fennhatóság pusztá ténye milyen erős befolyással lehet arra, hogy miként döntenek – mernek dönteni – egyének és népcsoportok anyanyelvi közösségük mellett; hogy a mi szűkebb régiókban a sokévszázados együttélés örökségének egyik következményeként mind a mai napig vannak olyan csoportok a vegyes lakosságú területeken, amelyeknek identitása ingadozó.

Ennek történelmi előzményeiről írta Bibó István A kelet-európai kisállamok nyomorúsága című tanulmányában, hogy „Közép- és Kelet-Európában vitás volt minden: először a dinasztikus keretek vívták meg csatáikat, majd a nemzeti keretek csatáztak egymással minden egyes ember lelkéért ..., egy-egy magyar vagy szlovák parasztnak a közösségi lét olyan végső rébuszait adták fel néha naponta, amilyeneket a francia parasztnak jó ha egyszer egy évszázadban kell megválaszolnia”.

Mivel a határon túli magyarság demográfiai viszonyairól keveset tud a hazai tudományos közvélemény, különösen fontos és időszerű feladatnak tartottuk olyan tanulmányok egybegyűjtését, amelyek hozzáláttak a hiányok pótlásához, módszeresen elkezdtek a magyar nemzetiségek és szórványok számszerű feltárását. Jelzés kíván lenni tematikus évkönyvünk és figyelemfölvívás. Jelzése annak, hogy a hazai kutatásban alapvető hiányokat kell pótolni, hogy a határon túli magyarság minden csoportjának meg kell ismernünk a statisztikai adatokból kibontható képét. Figyelemfölvívás abban az értelemben, hogy egy viszonylag elhanyagolt kutatási terület alaposabb művelését szeretnénk e vállalkozásunkkal is elősegíteni.

Idei évkönyvünkben ezért nagy szerepet kaptak a számok, a határon túli magyarság 20. századi helyzetének megismeréséhez nélkülözhetetlenek a statisztikai adatok, belőlük rajzolódik ki e népcsoportok abszolút és relatív lélekszámának alakulása, de ezekre az adatokra szükség van a társadalmi, a gazdasági és a kulturális viszonyok sokoldalú feltárásához is.

Az ilyen adatok összegyűjtése nem könnyű feladat. A mához közeledve gyérülnek a statisztikai közlések, a népszámlálásokból rendre eltűntek a községi sorok, a vallási-felekezeti megoszlásra, a migrációs folyamatokra, a nemzetiségek népesedési viszonyaira utaló adatok. Hét évtized területi változásai különösen nehezítik azonos sorok összeállítását, és gyakran módosulnak maguk a statisztikai felvételek is. Nem minden hivatalos kiadvány található meg a hazai könyvtárakban, nem egy statisztikai kiadvány eleve belső használatra készült és nem hozzáférhető.

Ezért első lépésként nem tudtunk arra vállalkozni, hogy az 1918 óta eltelt időszak népesedési viszonyairól a határon túli magyarság vonatkozásában akár megközelítőleg is teljes

képet nyújtunk, ehhez az évkönyv terjedelme szűk is. Évkönyvünk dolgozatai részint népszámlálási adatokat elemeznek egy-egy ország magyar nemzetiségét szem előtt tartva, részint pedig kisebb tájak, illetőleg népcsoportok viszonyait mutatják be. Fölhasználtuk mind a Magyarságkutató Intézetben elkezdett kutatások első eredményeit, mind az Intézet archívuma számára külső munkatársak által készített feldolgozásokat.

Nem állhatunk meg természetesen a magyar anyanyelvűekre vonatkozó alapadatok összegyűjtésénél, szükség van a korszerű statisztikai és társadalomtudományi módszerek alkalmazására, hogy minél több tanulságot tudjunk belőlük leszűrni. E munkálatokban fontos szerepe van a forráskritikának, különösen pedig a hivatalos adatgyűjtések ellenőrzésének és - adott esetben - módosításának. Annak is tudatában vagyunk, hogy a számszerű adatok összegyűjtése csupán egy sokrétű kutatási folyamat megalapozása és első szükséges szakasza. A továbbiakban minél alaposabban meg kell ismernünk azt a társadalmi közeget is, amelyben a határon túli magyarság egyes csoportjai élnek, csak így juthatunk el helyzetük feltárásáig. Az is magától értetődő, hogy a mai népesedési viszonyok történeti előzményeit is ismernünk kell, vissza kell tekinteni a Kárpát-medence korábbi népességösszeírásainak adataihoz, fel kell tárni a térség etnikai tarkaságának történelmi, gazdasági és társadalmi okait.

Amikor a demográfiai kérdésekről van szó, különösen hangsúlyozni kell azt a szüntelenül szem előtt tartott elvünket, hogy csak a tudományos megközelítés, a szigorúan szaktudományos kérdésfeltevés és az így adott válasz vezethet eredményre. Engedményt semmiféle elfogultságnak nem tehetünk, még ha nem kevesekben a „reciprocitás” jogosnak vélt kiindulópontja is munkál. A tudomány ezt a fogalmat nem ismeri. Egyetlen vezérelve lehet: az igazság keresése.

Juhász Gyula

A KÁRPÁT-MEDENCE NEMZETISÉGI VISZONYAINAK VÁRHATÓ ALAKULÁSA 2000-IG

DÁVID ZOLTÁN

A Kárpát-medence nemzetiségi viszonyainak alakulását legutóbb 1850-től 1970-ig követtem végig.¹ Azóta elkészültek és nyomtatásban is megjelentek az 1980 körül végrehajtott népszámlálások adatai, s így mód nyílik újabb összegezés elkészítésére.

Ezúttal azonban nem elégedtem meg az 1980. évi keresztmetszet adatainak összegyűjtésével, hanem az utolsó évtizedek fejlődési vonalának meghosszabbításával a 2000-ig várható változásokat is igyekeztem fölvázolni. Tudatában vagyok minden előrebecslés sebezhetőségének. A leggondosabb, korszerű módszerekkel és gépekkel készített soktényezős statisztikai prognózisok sem szoktak egészen beteljesedni, nem várhatom tehát a rendelkezésemre álló, olykor meglehetősen hiányos és megbízhatatlan adatok alapján készített számításomtól sem a teljes pontosságot. Kisebb eltérések azonban nem változtatnak a lényegen, amelynek megismerése mindenképp tanulságos.

Vizsgálódásainkat kezdjük *a magyar adatok ismertetésével*. Az 1930. január 1-jén végrehajtott népszámlálás hivatalos eredménye szerint Magyarország népessége 10 709 463 fő volt, a tényleges növekedés 1970-hez viszonyítva 387 364, ami 3,8%-os, mérsékelt ütemű fejlődésnek felel meg.² Az eredmény két tizeddel jobb az 1960-1969 közötti szaporodásnál, de csak fele az 1949-1959 közöttinek.

A természetes szaporodás e rövid időszakon belül is eltérően alakult. Az élveszületések száma az 1970-es évek elején az előző évtized végének szintjén mozgott, 1974-ben azonban az 1975. évi 156 ezerről 186 ezerre ugrott s 1975-ben további nyolcezerrel emelkedett. Ettől kezdve folyamatos csökkenés következett, s 1980-ban a születések száma 149 ezerrel már alacsonyabb volt, mint az 1970-es évek elején, majd 1984-ben 125 ezerrel érte el mélypontját. Ezzel egyidejűleg a halálozások száma folyamatosan nőtt s az 1973. évi 123 ezerrel szemben 1983-ig 148 643-ra emelkedett. Az adatokat az alábbi táblázat tartalmazza.³

1. táblázat

A természetes szaporodás alakulása Magyarországon 1973-1987

Év	Élveszületések száma	Halálozások	Természetes szaporulat szám	%
1973	156 224	123	32 858	
1974	186 288	125	60 472	
1975	194 240	131	63 138	6,0
1976	185 405	132	53 165	5,0
1977	177 574	132	45 543	4,3
1978	168 160	140	28 039	2,7
1979	160 364	136	23 533	2,2
1980	148 673	145	3318	0,3
1981	142 890	144	-1 867	-0,2
1982	133 559	144	-10 759	-1,0
1983	127 258	148	-21 385	-2,0
1984	125 359	146	-21 350	-2,0
1985	130 200	147	-17 414	-1,6
1986 ⁴	128 500	14710	-18 600	1,8
1987	126 000	142	-16 500	-1,6

Az ország népességének 1981-ben megkezdődő fogyása következtében a lakosság száma az 1988. I. I-jén kimutatott 10 709 463-ról a természetes népmozgalom lehangoló eredményeként 104 557 fővel csökkent és 1988.1. 1-jéig 10 604 907 főre esett vissza. Ez nyolc év alatt összesen a népesség számának egy százalékos fogyását jelenti.

Az évtized közepén jelentkező, mindössze *néhány évre korlátozódó kisebb javulást* elsősorban az ötvenes évek magasabb szaporulata idején született nők házasságkötése és gyermekeik megszületése idézte elő. Hamar kiderült azonban, hogy ezek a fiatal anyák nem a népünk fennmaradását biztosító, optimálisnak elfogadott, de igen lanyhán propagált és egyéb intézkedésekkel kellően nem támogatott háromgyerekes családtípus hívei: egy, legfőljebb két gyermek megszületése után megálltak. Ezt bizonyítják az 1980. évi népszámlálásnak a családok nagyságára vonatkozó adatai, amelyek a helyzet fokozott romlását tükrözik.

2. táblázat

A családok megoszlása a gyermekek száma szerint 1949-1980

Gyermek- szám	1949	1960	1970	1980
0	26,8	30,8	33,7	34,9
1	31,7	34,7	35,4	33,8
2	21,8	21,6	22,3	24,9
3	10,2	7,8	5,7	4,7
4 és több	9,5	5,1	2,9	1,7

Miközben egyre több a gyermeket egyáltalán nem vállaló család, a népességszám növekedéséhez hozzájáruló három és többgyerekes családok száma rohamosan csökken, a 100 családra jutó gyermekszámmal együtt, amely 1949-ben még 152, 1960-ban 126, 1970-ben 111, 1980-ban már csak 106 volt. A fővárosban a gyermektelen családok száma elérte a 40%-ot, míg a 3 és többgyermekesek aránya Szabolcs-Szatmár megyében a legmagasabb (12%), ami összefügg a cigány népesség ottani nagyobb arányával is. Nem szükséges tovább sorolni az egyedülélők, a házasságot nem kötők, az elváltak számának, az idős korosztályok arányának növekedésére vonatkozó többi riasztó adatot. Minthogy az elkövetkező években a hatvanas évek elapadt korosztályainak jóval alacsonyabb létszámú, tudatukban egyre kevésbé gyerekpárti évjáratok olyan időszakban lépnek szülőképes korba, amikor az ország gazdasági gondjai miatt lemondunk a nagyobb gyermeklétszám támogatásáról, a helyzet további romlására kell számítanunk. Különösen kedvezőtlen hatású lehet a személyi jövedelemadó bevezetésének családdellenes éle és az új árrendszerben a gyermekruházati cikkek, csecsemőtápszerek állami támogatásának megvonásával bekövetkezett nagy arányú áremelkedés, amelyet a családi pótlék emelése csak részben ellensúlyoz.⁵

Az ezredfordulóra előretekintve ez azt jelenti, hogy Magyarország népessége a hátralévő tizenkét esztendő alatt *évente mintegy húszezerrel lesz kevesebb*, s a jelenlegi 10 605 000-ről 2000. I. 1-jéig 10 365 000 főre esik vissza. Tovább fog csökkenni a falvakban élők száma (népességük 1970 és 1980 között 205 785 fővel fogyott), Budapest évenként újabb ezreket emészt el (1985-ben a természetes fogyás már 4,1% volt), s folytatódik a megyék népességszámának jelentős visszaesése is. (Leginkább Vas, Somogy, Bács-Kiskun, Csongrád, Békés, Nógrád és Heves megyében, amelyek természetes népmozgalmának eredménye az országos átlagnál jelentősen rosszabb volt.)

A népességszám alakulásának meghatározásánál a természetes népmozgalom eredményei mellett figyelembe kell venni a vándorlások adatainak alakulását is. Az 1980. évi népszámlálás szerint⁶ az ország lakosságának vándorlási különbözete 1949 óta az alábbiak szerint alakult:

1949-1959	-160 277 fő
1960-1969	+9 093 fő
1970-1979	-12 913 fő

Mivel a népszámlálás sem a be-, sem a kivándorlás adatait nem részletezi, az évenként kiadott *demográfiai évkönyvekből* reméltem a vándormozgalom eredményét befolyásoló részletek megismerését. Kiderült azonban, hogy az 1966-ig megjelent vastag kötetekben⁷ a természetes és tényleges szaporodásról teljesen azonos értékeket adtak meg (1965: 36 546 fő), annak ellenére, hogy a külföldi vándormozgalom ugyanott megtalálható adatai szerint 1965-ben legalisan 1729 kivándorló hagyta el az országot és 674 bevándorló költözött be, tehát a tényleges népességszámot 1055-tel csökkenteni kellett volna. Ezt a teljesen érthetetlen gyakorlatot követték 1971-ig. Ettől kezdve a helyzet annyiban változott, hogy a külföldi vándorlások adatait egyáltalán nem közölték, a természetes szaporodás kimutatott értéke évről évre következetesen megegyezett a népesség továbbvezetett tényleges számával. Ez persze nem lehet igaz, s valóban, az 1980. évi népességszám 12 913 fővel kisebb volt a természetes szaporodás alapján számított értéknél.

Az utolsó népszámlálással lezárt évtizedben tehát a vándorlások mérlege ugyancsak negatív volt, s ennek következményeként évente átlagosan ezerháromszázzal tovább csökkent az ország népessége; engedéllyel vagy anélkül ennyivel többen hagyták el hazánkat a családegyesítések vagy házasságkötések útján betelepülők, illetve a nyugati országokból visszatelepülők együttes számánál.

Ami a jövőt illeti, nehéz jóslásokba bocsátkozni, miután a vándormozgalom alakulását nagy mértékben befolyásolják a politikai és gazdasági helyzet változásai. Valószínűnek tartom, hogy az útlevélkönnyítések következtében gyakoribb nyugati utazások növelni fogják

a kint-maradók számát. Mindaddig, amíg Magyarországon az élet minősége jelentősen nem javul, s a fiatalokat az egyre romló gazdasági viszonyok, a reménytelennek látszó lakáshelyzet mellett már a munkanélküliség is fenyegeti, mind többen lesznek, akik anyagi okokból hazát váltóztatnak. Hasonló irányban hathat a külföldi munkavállalások megkönnyítése is, előfordulhat, hogy a magasabb életszínvonalhoz lassan hozzáidomulók közül mind kevesebbnek akaródzik hazajönni.

A szomszédos országokban élő magyarok hátrányos helyzetük miatt ugyanakkor *egyre többen kérnek Magyarországon letelepedési engedélyt*. Számuk gyorsan növekszik: míg 1975-ben 1709-en, 1987-ben már 6499-en terjesztettek elő ilyen kérelmet.⁸ A magyar hatóságok elutasító magatartása 1987 végén kedvezőbbre fordult, és a magyarságuk miatt sérelmet szenvedők befogadása mellett döntöttek. (Az anyagi okokból átköltözők-re és a határt illegálisan átlépőkre a tartózkodási engedély kedvező elbírálását továbbra sem ígérték.) Lehetséges, hogy ez a döntés a menekülők számának növekedését fogja eredményezni, hacsak az útlevelek kiadásának megszigorítása e folyamatnak nem szab gátat, avagy életkörülményeik javulása, a nemzetiségi jogok biztosítása esetén már nem kényszerülnek szülőföldjük elhagyására. A kialakult új helyzet mindenesetre megfordíthatja a vándormozgalom eddigi negatív mérlegét és Magyarország népességének fogyását is lelassíthatja. Átköltözésük ugyanakkor csökkenti a magyar nemzetiség létszámát azokban az országokban, ahonnan sorsuk szorító kényszere elűzi őket. A jövő alakulását nem lehet biztonsággal megjósolni, a prognózist a nemzetiségi jogok csökkenése vagy kiharcolása nagy mértékben befolyásolhatja. Ez a mozgás mindazonáltal csak a Kárpát-medencében élő magyarság országok szerinti megoszlását érinti.

A különböző hatások mérlegelése után az látszik valószínűbbnek, hogy a kivándorlások a beköltözéseket Magyarországon 2000-ig mintegy 25 000 fővel meg fogják haladni, s ezt is figyelembe véve a népességszám 10 340 000-re csökken.

A Kárpát-medence népessége nemzetiség szerinti tagolódásának vizsgálatához meg kell még állapítanunk a Magyarország területén élő népcsoportok nagyságát is. Az 1980. évi népszámlálás adatai szerint Magyarország 10 709 463 lakosából összesen 129 565 fő volt nem-magyar anyanyelvű és 70 489-en vallották magukat más nemzetiségűeknek, tehát az ország 98,8%-a volt magyar anyanyelvű és 99,5%-a magyar nemzetiségű. Tovább zsugorodott tehát a nemzetiségek száma, s látszólag eljutottunk az évszázadokon át annyira áhított egynyelvű ország végleges kialakulásához. Az adatokat kissé hosszabb időszakról a 3. táblázat tartalmazza.

Magyarország népességének anyanyelv szerinti megoszlása 1941-1980

Év	Népesség száma	Magyar	Német	Szlovák	Délszláv	Román	Egyéb
anyanyelvű (ezrekben)							
1941	9 320	8 657	477	76	49	14	47
1949	9 205	9 076	22	26	30	15	36
1960	9 963	9 786	51	31	38	16	41
1970	10 322	10 166	36	21	34	13	52
1980	10 709	10 580	31	16	27	10	45
Év	Magyar	Német	Szlovák	Délszláv	Román	Egyéb	
anyanyelvű (%-ban)							
1941	92,9	5,1	0,8	0,5	0,2	0,5	
1949	98,6	0,2	0,3	0,3	0,2	0,4	
1960	98,2	0,5	0,3	0,4	0,2	0,4	
1970	98,5	0,4	0,2	0,3	0,1	0,5	
1980	98,8	0,3	0,1	0,2	0,1	0,5	

Ennél is alacsonyabb a nem magyar nemzetiségűek kimutatott száma: 1980-ban csupán 11 310 német, 9101 szlovák, 13 895 horvát, 2805 szerb, 1731 szlovén, 8874 román, 6404 cigány és 16 369 egyéb nemzetiségű nem vallotta magát magyarnak, a népesség mindössze 0,7%-a.

A nem magyar anyanyelvűek számának következetes, lassú csökkenése, az adatok négy népszámlálásban megismétlődő, közel azonos nagyságrendje azt bizonyítja, hogy az ország népességének állásfoglalása nagyonis tudatos. Napjainkban Magyarországon *a nemzetiségeket hátrányos megkülönböztetések nem sújtják*, sőt minden buzdítást és támogatást megkapnak, hogy bátran vállalják nyelvüket, ápolják kultúrájukat. Ezért föltételezhető, hogy a népszámlálások egyéni kikérdezései során minden lakos szabadon döntött anyanyelvi és nemzetiségi hovatartozásáról.

A második világháború utáni német kitelepítések és a csehszlovák-magyar népességcsere bénító pszichikai hatása 1949-ben még erősen érezhető volt, s ez indította a magyar statisztikusokat arra, hogy a népszámlálás nemzetiségi adatainak megbízhatóságát megkérdőjelezzék. Első ilyen állásfoglalásuk 1963-ban jelent meg, amikor az 1960-ban kimutatott 177 000 fővel szemben 420 000-re becsülték a nem magyar anyanyelvűek tényleges számát.⁹ A magyarság világlétszámának meghatározásánál kiigazításukat szintén elfogadtam s a honi magyarok számát a kimutatott 9 786 000-ről 9 600 000-re csökkentettem.¹⁰ A hivatalos statisztikai adatokkal szemben mutatkozó kétely azóta is fennmaradt, a nemzetiségek számának megemelése elfogadott gyakorlat lett. Csakhogy e becslések létjogosultsága az idő múltával egyre kevésbé indokolható, mert a bevallások következetessége bizonyítja, hogy az elmúlt négy évtized népesedési folyamatai végleges, vissza nem fordítható változásokat eredményeztek,¹¹ melyeknek következtében az ország nem-magyar származású polgárainak jelentős része ma már valóban magyarnak érzi és vallja magát.

Ezért nem tartom elfogadhatónak azt a KSH Népesedéssziszttikai Főosztálya által közreadott, „*A nemzetiségi községek előzetes adatai*” c. kiadványt, amelyben tanácsai becslések segítségével a lakosság származásának firtatása és az anyanyelv mellett beszélt második nyelv alapján tesznek kísérletet a nemzetiségek számának meghatározására.¹² A módszertani tévedések mellett nem mehetünk el szó nélkül. Az adatsorok összeállítói az ország területén 509 „*nemzetiségi települést*” találtak. Az általános gyakorlattól eltérően nem azokat a helységeket

minősítették így, amelyekben 1980-ban valamelyik nemzetiség többségben volt (ilyet mindössze 36-ot találtak volna; 26 délszláv, 6 német, 2 szlovák, és 2 román többségűt, a legtöbbet, tizennégyet Vas megyében), hanem általában azokat, ahol 1941-ben a népesség legalább 20%-a nem-magyar anyanyelvű volt. Bár állítólag figyelembe vették, ha a kitelepítések következtében a települések nemzetiségi arculata lényegesen megváltozott, ennek a későbbiekben nem látni nyomát. Annál inkább észrevehető viszont a gyakorlat egységességét megbontó kivételeknek a hatása, hogy a „lakosság hagyományt megőrző szokása alapján” olyan helységeket is nemzetiséginek minősítettek, amelyekben sem az 1941. évi, sem a korábbi és későbbi népszámlálások nem találtak 20% nem-magyar anyanyelvűt. A válogatás hibáit utólag, közvetve maguk is kénytelenek elismerni, amikor megjegyzik, hogy „78 helységben a legtágabban értelmezett nemzetiségfogalom (a már csak magyarul tudó teljesen asszimilálódottak) használatával sem tudtak még 10% nemzetiséget sem kimutatni, 6 községben pedig egyáltalán nem mutatkozott előfordulás”. Akkor hát miért sorolták be mégis a nemzetiségi községek közé?

Az adatsorok elemzése valóban súlyos minősítési hibákat hoz felszínre. Valamennyit nem sorolhatom fel, csak egy-két kirívó példát mutatok be. A kötetben nemzetiségi községként szerepel például a Pest megyében fekvő Tök község, amelynek református magyar lakossága évszázadok óta keveretlenül áll a szomszédságában németekkel betelepített községek között. Nemcsak a leíró statisztikusok mutatják a 18. századtól magyarnak, a népszámlálások sem mutattak ki soha néhány főnél több, átmenetileg odasodródó nem-magyart. A kötetben a község 1205 főnyi lakosságából az 1960., 1970. és 1980. évi népszámlálás egyetlen szlovákot, román, délszlávot nem mutatott ki, csupán 2 német anyanyelvűt, de nem talált egyetlen asszimilált nemzetiségi származásút a tanácsai minősítés sem. Ugyanilyen hiba volt a szomszédos Tinnye és Páty besorolása. Érthetetlen, hogy ezek a tiszta magyar helységek miért kerültek a kötetbe, hiszen például Páty 1941. évi 2729 lakosából mindössze 23 német anyanyelvű volt (nem 20%, hanem 1%), ám 1980-ra ebből is mindössze egy lélek maradt. Ráckeve 7852 lakosából 1980-ban 7 délszláv, 4 német és 1 román anyanyelvű akadt, 99,8%-ban magyar lakosságával mégis berakták a nemzetiségi községek közé, talán a 14. sz.-i szerb (rác) bevándorlóktól nevébe került előtag miatt. Hasonlóan mindig magyar helység volt (vagyis erős magyar többséggel rendelkezett, jelentéktelen számú nem-magyarral) a Baranya megyei Aranyosgadány, Baksa, Egyházasharaszti, Görcsöny, Harkány, Hosszúhetény, Kölked, Magyaregregy, Mázaszászvár, Pellérd, Romony, Sásd, Sellye(!), Szebény, Szentlőrinc(!), Tormás és Zengővárkony; a Bács-Kiskun megyei Madaras, Mátételke, Tompa; a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Pál-háza; a Tolna megyei Pincehely, Tamási stb. Nem soroltam fel azokat a községeket, amelyekben a magyar lakosság mindig szilárd többséget alkotott, de mellettük más nemzetiségűek is nagyobb számban éltek. A kötetbe több ilyen község bekerült, holott a „nemzetiségi” minősítés ez esetben is pontatlan, mert míg az *előző kategóriába esőkre a magyar, az utóbbiakra a magyar többségű megnevezést kell alkalmazni.*

A feltüntetett helységek másik csoportja egykor valóban vegyes lakosságú volt, népességük azonban a betelepítés óta eltelt több mint 250 év alatt teljesen megmagyarosodott, nyelvüket elhagyták, s lakóikban már legfőljebb származásuk halvány tudata él. Ilyen például a Szatmár megyei Vállaj és Mérk, a Károlyiak által a 18. században betelepített németek két Magyarországon maradt faluja, amelyeknek lakossága a népszámlálásokban hosszú évtizedek óta következetesen magyar anyanyelvűnek vallja magát. Mérken 2668 lakosból sikerült ugyan 1980-ban 3, Vállajon 1285 lakosból 1960-ban 19 németül tudót kimutatni, német anyanyelvűt és nemzetiségűt azonban egyet sem. Vagy ilyen a Heves megyei Domoszló, Kisnána (és mellettük a kötetben nem szereplő Markaz), amelyeket Korabinsky Lexikona már 1789-ben magyarnak

tüntetett fel, és azóta minden forrásban következetesen így szerepelnek (1980-ban is), jóllehet eredetileg valóban vegyes szlovák-magyar lakossággal települtek újjá. A példákat bőven szaporíthatnám, mert számos hasonló történeti fejlődésen átment község van, elsősorban a Nógrád és Pest megyében föltüntetettek között.

A helységek harmadik csoportja a második világháború végéig megőrizte nemzetiségi jellegét, akkor azonban a németek kitelepítése, a magyar-szlovák lakosságcsere és az elmúlt 35 év nagyarányú belső vándormozgalma következtében eredeti népességük teljesen kicserélődött vagy felszívódott. Elsősorban vonatkozik ez a megállapítás a Budapestet gyűrűként körülvevő német, szlovák és szerb falvakra, de jelentős változások következtek be a nyelvüket addig teljesen megőrző helységekből is, mert a német kitelepítések elsősorban ezeket érintették, és az erős szlovák többségű helységek lakossága települt át inkább Csehszlovákiába. Bár e százazreket mozgó népi ártrendeződés lezajlásának körülményeit alig ismerjük, a kötetben közölt adatok általában meglepő változásokat regisztrálnak. Így az 1941-ben még 86%-ban német többségű Budaörsön 1980-ban 15 963 lakosból a népszámlálás már csak 44, Pilisvörösvár 11 362 lakosából 140, Solymár 5043 lakosából 9, Törökbálint 9779 lakosából 13 német anyanyelvűt talált, Zebegényben pedig egyet sem. Hasonlóak az egykor szlovák többségű helységek adatai is.

Módszertanilag rendkívül vitatható, ami ezután következik. Miután a széleskörűen kiválasztott 509 községben az 1980. évi népszámlálás mindössze 33 900 nem-magyar nemzetiségűt (6000 szlovákot, 6500 románt, 16 300 délszlávot és 5100 németet), illetve 60 200 nem magyar anyanyelvűt (10 100 szlovákot, 7700 románt, 22 500 délszlávot és 19 900 németet) mutatott ki, demográfusaink a nemzetiségek számának növelése érdekében a nem-magyar anyanyelvűekhez hozzáadták a magyar anyanyelvűek által beszélt második nyelvet is. Így lett a 26 900 szlovákul tudóval együtt 37 000 szlovák, az 53 900 németül beszélővel együtt 73 800 német, 33 600 délszláv és 11 600 román.

A módszer nem új. Az első világháborút lezáró béketárgyalás döntéseinél, az új határok meghúzásánál szintén figyelembe vették Beneš becsléseit, aki a szlovákul tudók számának felhasználásával a mai ország területén 400-500 000 szlovákról beszélt, jóllehet az 1910. évi népszámlálás itt csak 165 317 szlovák anyanyelvűt mutatott ki. A beszélt nyelvre vonatkozó adat ilyen felhasználása módszertanilag mindenképp hibás, bár kétségtelen, hogy az 1910-es években részben még utalt az elmagyarosodott rétegek származására. Ma sokkal kevésbé jogosult a két adat összeolvasztása.

Legjobb példa erre Baranya megye „románosodása”. Több helységben jelentős számú románul beszélőt mutattak ki (Kölked 254, Véménd 187, Hidas 215, Egyházaskozár 139 stb.), akik végül is összesen 1955 fővel növelték meg a magyarországi románok számát. El nem tudom képzelni, hogyan kerültek ily nagy számban románok ezekbe az egykor németek lakta községekbe, hacsak nem a kétszáz évig Bukovinában élő, s hosszas vándorlás után odaköltöztetett székelyek egyike-másika nem jelezte román nyelvtudását. Bizonyára nagyon meglepődnének, hogy románként tartjuk számon őket.

Azt sem tudom föltételezni a sematikus dolgozó statisztikai apparátusról, hogy a korábban szlovákok lakta községekben, amelyekből a második világháború után a népesség nagy többsége Csehszlovákiába költözött, s helyükbe ottani magyarok érkeztek, a szlovákul beszélők között megkülönböztették volna az eredeti népesség maradványait a harminc évig Csehszlovákiában élő, a szlovák nyelvet az iskolában többnyire elsajátító áttelepített magyaroktól. A kötet a két kategóriát nem különíti el, és így a második világháború után Csehszlovákiából magyar voltak miatt kiutasított vagy áttelepített 125 000 magyar közül a szlovákul tudók itthon a szlovákok számát gyarapítják, nemzetiségként kezeljük őket.

Egy második nyelv tudása nem lehet a nemzetiségi hovatartozás kritériuma. A német nyelv ismerete hazánkban gyakori, abból az egyén nemzetiségére nem lehet következtetni. A vegyes lakosságú helységeiben az együttélők gyakran ismerik egymás nyelvét. Ha valaki gyermekkorától magyarul beszél, de nagyszüleitől, játszótársaitól vagy az iskolában megtanul németül vagy szlovákul, a világszerte kialakult statisztikai gyakorlat szerint sehol nem számít más nemzetiségűnek.

Ám a kötet tanulmányozása során kiderül, hogy a magyar statisztikusok ennél is tovább mentek és a Magyarországon élő szlovákok, románok, délszlávok és németek közé olyan magukat magyar anyanyelvűnek és magyar nemzetiségűnek valló lakosokat is tömegesen besoroltak, akik a magyar nyelven kívül semmilyen más nyelven nem beszélnek. Ezt a becslést (minősítést) megbízásukból a községi tanácsok végezték „általában olyan helybéli lakosok bevonásával, akik a település lakóit jól ismerik”. (Nem úgy, mint a népszámlálást végző pedagógusok.) Ennek kapcsán a családokat (a minősítés nem személyek hovatartozása felett döntött) három csoportba sorolták:

a) egyértelműen nemzetiségi kulturális igénnyel rendelkező családoknak tekintették „*akik valamennyien nemzetiségi származásúak és valaki beszéli a nemzetiségi nyelvet*”,

b) nemzetiségileg vegyes, nyelvileg nem asszimilálódott családnak vették azoknak a családoknak összes tagját, amelyekben az egyik házastárs vagy együttélő felmenők *valamilyike nemzetiségi származású* és a leszármazottak közül *legalább egy beszéli a nemzetiségi nyelvet*,

c) nemzetiségileg vegyes, nyelvileg asszimilálódott népességnek azoknak a családoknak a tagjait tekintették, akik *nemzetiségi származásúak*, de már *csak magyarul beszélnek*.

A három csoport összesített értéke adta a „*nemzetiségi kulturális igénnyel rendelkező népesség*” számát, amelynek pontos tartalmi meghatározásával a kötet végén található „fogalmak magyarázata” adós maradt. Még súlyosabb hiányosság, hogy a „származás” kritériumait sem közölték. Mit értünk származáson? Nevet, egykor beszélt, elfelejtett (mikor elfelejtett?) nyelvet, antropológiai jegyeket, elmosódó származás-tudatot vagy csak távoli, homályos néprajzi hagyományokat? (Így bizonyították Hajdúdorog magyar lakosságának „rác” származását egy napjainkban elterjesztett kecskemaszkos szokás alapján.)

Arról sem esik a kötetben szó, miként történt a „minősítés” végrehajtása, a tanács emberei hogyan oldották fel a népszámlálás és az általuk végrehajtott becslés közötti ellentéteket, hogyan győzték meg a lakosságot előző bevallásuk helytelen voltáról. Vagy meg sem kérdezték őket? Félő, hogy mindazok, akik nem tudták megállapítani saját anyanyelvüket és nemzetiségüket, egy sokkal bizonytalanabb fogalomra, a származásra, még zavartabban bízottak rá. Hiszen Magyarországon aránylag kevés ember van, akinek ősei között ne szerepelnének más népek tagjai, különösen a városokban vagy a vegyes lakosságú helységeiben. Ez esetben pedig a származást egyértelműen meghatározni kevésbé könnyű, mint a tényleges helyzetet tükröző anyanyelvet.

A fő kérdés az, *kit tekintünk nem-magyar származásúnak*, a múltba meddig tekintünk vissza. Tök, Tinnye, Páty, Ráckeve és számos más, a kötetbe tévedésből bekerült helység lakói mindig magyarok voltak, számos olyan helységet lehet viszont felsorolni, ahol egykor – miként Mérken, Vállajon, Domoszlón és Kismánán – nemzetiségek éltek. Szabolcs-Szatmár megyében például németeket telepítettek Vencsellőre és Rakamazra is, a XVIII. században Acsády Ignác és a megye monográfiája szerint számos helység népességének többsége vagy jelentős része ruszin, szlovák és román volt, ilyen például Szentgyörgyábrány, Nyíracsad, Nyírbétek, Nyírlugos, Nyíradony, Kisléta, Máriapócs, Pócspetri, Napkor, Biri, Bököny, Oros, Hugyaj, Kóta, Balsa, Tiszabüd, Gelse, Pilis, Nyírvasvári, Parasznya, Penészlek és természetesen Nyíregyháza is.

Folytathatnám, sorra vehetném, hogyan ment végbe városaink nem magyar - jórészt német – lakosságának magyarrá formálódása, de a népesedéstörténet kétségtelen tényei csak azt a tanulságot erősíthetik meg, hogy Magyarország lakosságának származás szerinti osztályozása súlyos módszertani hiba. Ha elfogadjuk, hogy Magyarországon ma a fogalmak tisztázatlansága és a végrehajtás bizonytalansága ellenére a Központi Statisztikai Hivataltól a Hazafias Népfronton és a nemzetiségi szövetségeken át a napilapok cikkeinek szerzőiig mindenki a lakosság származása szerint határozza meg a hazánkban élő nemzetiségek számát, a magyar anyanyelvűek 1980-ban kimutatott értékének jelentős csökkenésével kellene számolnunk. A községekben az ismertetett kötet 33 900-ról már 252 200-ra emelte a nem-magyar származásúak számát (68 000 szlovák, 12 100 román, 39 700 délszláv és 132 400 német), de ez korántsem a végső eredmény. A nemzetiségi szövetségek becslései 110 000 szlovákról, 100 000 délszlávról, 25 000 románról és 220 000 németről tesznek említést, és így beszélnek hírközlő szerveink az egyéb nemzetiségekkel együtt már 480 000 nem-magyarról. Ebben a számban azonban még nem szerepel a hazánkban élő több mint 400 000 cigány és mintegy 150 000 zsidó, akikkel együtt a nem-magyar származásúak száma meghaladná az egymilliót.

Célunk azonban nem lehet a Kárpát-medence népességének származás szerinti önkényes osztályozása. Ez esetben a szomszédos országokban is le kellene vonnunk a magyar származású szlovákok, románok és Jugoszlávok" számát. Ha a magyar etnikum természetes szaporulatának hét évtizedes veszteségét vesszük alapul, a magyarok számát legalább három millióval kellene megemelnünk.

Ám térjünk vissza a realitásokhoz. A népszámlálási adatok kisebb kiigazításával 1980-ban Magyarország 10 709 463 lakosából kereken 10,5 milliót tekintek magyar anyanyelvűnek és valamivel több mint 200 000-re becsülöm a nem-magyar anyanyelvűek összes számát, ami a kimutatott értéknél 80 000 fővel több. Ez a szám 2000-ig tovább fog csökkenni, s a 120 000 főt aligha fogja meghaladni, különösen, ha anyanyelvi oktatásuk továbbra is a jelenlegi, korántsem kielégítő szinten marad. De nemzetiségeinkre is érvényesek az ország lakosságára jellemző népesedési mutatók. (A nem-magyar anyanyelvűek megoszlását a 8. táblázat tartalmazza.)

Ezek után vizsgáljuk meg a szomszédos országokban élő magyarok számának alakulását. Az 1970. évi népszámlálások területükön összesen 2 750 000 magyart mutattak ki, kissé tágabb becsléssel számukat az idézett cikkben 3,2 millióra emeltem.

Vegyük sorra, hogy a legfrissebb adatok szerint országonként mi volt a helyzet 1980-ban s 2000-ig hogyan körvonalazható számuk alakulása.

Az 1980. november 1-jén végrehajtott *csehszlovák népszámlálás* eredménye szerint¹³ a magyar nemzetiségűek száma 579,2 ezer volt, akik közül 559,5 ezer élt Szlovákia, 19,7 ezer Csehország területén. Ez az utóbbi évtizedek növekedéséhez képest váratlan megtorpanást jelent:

1930-ban	597 ezer
1949-ben	368 ezer
1961-ben	534 ezer
1970-ben	573 ezer

1980-ban 579 ezer magyar nemzetiségűt mutattak ki. (A magyar anyanyelvűek száma 1970-ben 623 000 fő volt.) Míg tehát 1961-1970 között számuk még 39 000 fővel növekedett, az utolsó évtizedben tényleges szaporodásuk már csak 6000 volt. A pozsonyi Új Szóban megjelent rövid értékelés szerint ugyanakkor Csehszlovákia népessége az 1961-1970 közötti 4,4%-kal szemben 1970-1980 között 6,5%-kal gyarapodott, ami „azoknak az intézkedéseknek köszönhető, amelyekkel biztosítani kívántuk a lakosság nagyobb természetes szaporulatát”.¹⁴

A rendelkezésre álló adatok szerint a magyarok természetes szaporodása a szlovákokénál alacsonyabb, de a csehekénél és az ország átlagánál magasabb volt. Különösen a magyar települési terület nyugati és keleti szélén lévő dunaszerdahelyi és terebesi járás lakosságának adatai voltak kedvezőek. A Csallóköz magyar lakosságának természetes szaporodása a hatvanas években meghaladta az évi egy százalékot, és a szlovákok szaporodási átlagát is fölülmúlta. Janics Kálmán, a kérdés legkiválóbb ismerője szerint¹⁵ a magyar lakosság természetes szaporodása 1960–1970 között 6,6 ezrelék volt, az élveszületések száma 1974-ben még 18 ezreléket tett ki. Az 1970-es évekre vonatkozó szlovák előrebecslések a mintegy 4000 főre tehető évi természetes szaporulatból ugyan már 1000 főnyi asszimilációs veszteséggel számoltak, ám ez esetben is 30 000 főnyi tényleges növekedés lett volna várható. A magyar nemzetiségűek számának el kellett volna érnie a 600–605 000, a magyar anyanyelvűeknek a 650–655 000 főt. Ezt jelezték a házasságkötési adatok is, amelyek 1964–1966, illetve 1971–1974 között az alábbi megoszlást mutatták:¹⁶

4.táblázat

A házasságkötők nemzetiség szerinti megoszlása Csehszlovákiában 1964–1974.

Év	magyar	A magyar menyasszonyok közül szlovák vőlegénnyel kötött házasságot	cseh	egyéb	Házasságok összesen	Nem-magyar vőlegények aránya
1964	2915	802	80	7	3804	23,4
1965	2872	800	82	18	3772	23,9
1966	2737	814	95	18	3664	25,3
1971	3252	921	106	11	4290	24,2
1972	3466	965	105	17	4553	23,9
1973	3631	1039	98	13	4781	24,1
1974	3618	1052	124	13	4807	24,7

Év	magyar	A magyar vőlegények közül szlovák menyasszonnyal kötött házasságot	cseh	egyéb	Házasságok összesen	Nem-magyar menyasszonyok
1964	2915	733	13	5	3671	20,6
1965	2872	770	21	10	3673	21,8
1966	2737	785	20	15	3557	23,1
1971	3252	941	11	21	4225	23,0
1972	3466	1015	13	18	4512	23,2
1973	3631	1187	14	20	4852	25,2
1974	3818	1054	20	22	4714	23,2

Az adatok szerint a vegyes házasságok aránya 1964 és 1974 között nem változott lényegesen, általában minden negyedik férfi és nő választott más nemzetiségű házastársat. Ez megfelel az előrejelzés adatának, amely szintén a természetes szaporodás egy negyedének elszlovákosodásával számolt. A népszámlálás eredménye szerint azonban fordítva történt: a magyar anyanyelvű lakosság szaporodásának csak egy negyede növelte a magyarok számát, háromnegyede a szlovákokét gyarapította.¹⁷

Ennek fényében kissé meglepő a pozsonyi magyar újság értékelése, amely szerint a „nemzetiségi összetétel lényegében változatlan”. Valóban, arányuk Csehszlovákiában 4,0%-ról

csak 3,8%-ra esett vissza, de ez a kéttizednyi csökkenés a lakosság természetes szaporulata nagy részének elvesztését jelzi. A szlovákok számának növekedése ugyanakkor valóban imponáló: tíz esztendő alatt lélekszámuk Csehszlovákiában 4,2 millióról 4,7 millióra, Szlovákiában 3 884 000-ről 4 321 000-re emelkedett. Míg tehát Szlovákia területén a szlovákok 11,3%-kal, a magyarok csupán 1,1%-kal növelték létszámukat. Még egy érdekes összehasonlítás: míg Magyarország több mint 10 millió lakosának természetes szaporulata 1970-1980 között évenkénti átlagban 38 736 fő volt, a két és félszer kisebb lélekszámú szlovákok átlagos növekedése ugyanezen időszak alatt évi 47 200 főt tett ki.¹⁸

A kedvezőtlen fordulat okait kutatva az anyanyelv elvesztésének előidézőjét valószínűleg elsősorban a magyar nyelvű iskolai oktatás visszaszorulásában kell keresni. Erre vonatkozólag csehszlovák statisztikai források alapján az alábbi adatok állíthatók össze.¹⁹

5. táblázat

A magyar anyanyelvű gyermekek megoszlása a magyar és szlovák tannyelvű alapiskolák között 1963-1978.

Iskolaév	1963/64.	1968/69.	1970/71.	1972/73.	1976/77.	1977/78.
A magyar lakosság Szlovákiában	530 000	545 000	554 000	565 000	575 000	577 000
A magyar származású iskolakötelesek száma	90 000	86 000	84 000	82 000	77 000	76 000
A magyar alapiskolák tanulóinak száma	79 188	72 928	71 605	65 000	57 903	55 805
A nem anyanyelvükön tanuló magyar alapiskolások száma	11 000	13 000	12 400	17 000	19 000	20 000
A nem anyanyelvükön tanuló magyar iskolások arányszáma az összes magyar iskolaköteles százalékában	12,0	15,5	14,8	21,0	24,8	26,6

Eszerint a magyarok szaporodásának csökkenését elsősorban a magyar anyanyelvű iskolai oktatás fokozatos elsoványodására vezethetjük vissza. Hogy az iskolai oktatás nyelve a lakosság nemzetiségi hovatartozását mennyire befolyásolja, azt a legutóbbi népszámlálás végrehajtása is igazolja, amikor is a számlálóbiztosokat utasították, hogy a szlovák tannyelvű iskolákba járó diákokat szlovák nemzetiségűnek tekintsék. Ez a gyakorlat okozta számuk váratlan, a legutóbbi évek előrejelzéseivel is ellentétben álló csökkenését.

Megjegyzem, hogy Csehszlovákiában általában a magyar nemzetiségűek számát közlik, holott ez a szám mintegy 50 000 fővel kisebb a magyar anyanyelvűeknél.²⁰ Magyarországon az 1941. évi népszámlálásban is megfigyelhető volt, hogy *a nemzetiség meghatározása jelentősen problematikusabb az anyanyelvénél*. A kérdezettek közül e fogalmakat sokan az állampolgársággal összekeverve a nemzethez tartozás megvallásával azonosítják. „Csehszlovákiában élek, a csehszlovák nemzet magyar anyanyelvű polgára vagyok” – véli a magyar lakosnak mintegy 10%-a. Mások a reszlovákizálási kényszerre emlékezve nem merik a magyar nemzetiséget vállalni. A városokban a népszámlálások adatai erősen torzítanak s évtizedek óta kihagyták a szórványokban élő magyarokat is. Ezért az eredmények kisebb kiigazításával a Szlovákia területén élő magyar anyanyelvűek számát 1980-ban összesen 700 000-re becsülöm.

A jelenlegi népesedési helyzetet figyelembe véve, a legutóbbi fejlődés irányvonalát 2000-ig megnyújtva, *aligha remélhető a Csehszlovákiában élő magyarok számának növekedése*. Lehet, hogy Janics Kálmán megfontolt, alapos helyi ismereteken nyugvó előrebecslése jogos, és kisebb fogyás is bekövetkezik, magam legalább a stagnálást szeretném remélni – ám mindkettő pesszimista jóslat. Demográfiai jellemzőik, életerejük s eddigi magatartásuk alapján bízást szaporodhatnának is, az egyes nagyobb számban üresen maradó magyar iskolapadok azonban gyökeres fordulatot sejtetnek. Reális számítás szerint a csehszlovákiai magyarok számát 2000-ben tehát 700 000-re becsülhetjük, miközben a szlovákok száma előreláthatólag eléri az ötmilliót.

Valamivel *kedvezőbb a helyzet a Szovjetunióban*, bár a magyar nemzetiségűeknek 1970-1979 között 5000 főt kitevő többlete szintén csak fele a vártnak, és az előző tizenegy éves időszak 7,3%-os emelkedésével szemben kilenc esztendő alatt mindössze 3%-os növekedésnek

felel meg. (Abszolút értéket tekintve azonban még így is majdnem annyi, mint a csehszlovákiai magyarok négyszer akkora tömegének tíz évi szaporulata.) Föltűnő ugyanakkor, hogy a 171 000 magyar nemzetiségű közül csak 163 134 volt magyar anyanyelvű – itt tehát ellenkező irányú folyamat játszódik le.²¹

Miközben a magyarok száma csaknem változatlan maradt, a Szovjetunió ún. Kárpátokon túli területének (Kárpátaljának) népességszáma 1 057 000-ről 1 155 000-re emelkedett, amely 9,3%-os növekedésnek felel meg. Ennek java része bizonyára a ruszinokra (kárpátukránokra) esik, a 98 000 főnyi szaporulatból mintegy 90 000. Létszámuk ezek szerint 1979-ig megközelítette a 900 000 főt, hasonló ütemű gyarapodás esetén 2000-ben már mintegy 1,1 millió fővel számolhatunk. *A magyarok szaporodásának hanyatló értékei ugyanakkor igen kis lélekszámnövekedésre engednek következtetni, az ezredfordulóig 180 000-nél több magyar nemzetiségű aligha várható, akikből 170 000 lesz a magyar anyanyelvű.*

Romániában az 1977. I. 5-én megtartott népszámlálás adatait kell 1980-ig továbbvezetnünk.²² A magyar nemzetiségűek összes száma 1 670 568 volt, ami 1966-hoz képest 51 000 fő többletet jelentett. Ez az eredmény kedvezőbb ugyan az 1956-1966 közötti növekedésnél, amikor számuk 1588 ezerről csak 1620 ezerre emelkedett (+32 000 fő), de így is alig egyharmada a természetes szaporodás alapján várható értéknek.²³

Még ellentmondásosabb a magyar anyanyelvűek számának alakulása, amelyről a második világháború utáni népszámlálások az alábbi adatokat közölték.²⁴

6. táblázat

Az anyanyelv szerinti megoszlás főbb adatai Romániában 1948-1977.

Népszámlálás időpontja	Népesség összesen	Román (ezer)	Magyar anyanyelvű	Egyéb
1948	15 873	13 598	1500	975
1956	17 489	15 081	1654	754
1966	19 003	16 771	1652	678
1977	21 560	19 207	nemzetiségű 1671	682

A magyar anyanyelvűek 1948-ban 66 ezerrel, 1966-ban 34 ezerrel voltak többen a magyar nemzetiségűeknél, ennek alapján számuk 1977-ben hozzávetőleges 1 730 000-re becsülhető.

A Romániában élő magyarok számának fejlődése 1966-ban váratlanul megtorpant. Különösen feltűnő az 1956–1966 közötti hirtelen stagnálás. Ez annál kevésbé valószínű, mert a rendelkezésünkre álló hivatalos statisztikai adatok szerint természetes szaporodásuk – különösen az abortuszt eltiltó 1966. évi rendelkezés után – évi egy százalék körül mozgott. Hosszú adatsorok helyett álljon itt három székelyföldi megye 1966–1976 közötti természetes népmozgalma összehasonlítva az országos és erdélyi százalékos adatokkal:

Területi egység	Élveszületések	Halálozások	Természetes szaporulat
Kovászna megye	21,0	10,3	10,7
Hargita megye	21,8	10,0	11,8
Maros megye	21,1	9,2	11,9
Románia	20,8	9,4	11,4
Erdély	19,4	10,2	9,2

Az egykori Csík és Udvarhely megye helységeit magába foglaló és 1966-ban 88,8%-os

magyar többségű Hargita megye, a marosszéki községeket tömörítő, de mai formájában csak fele részben magyar lakosságú Maros megye adatai jobbak az országos, a 80,5%-ban magyar Kovászna (Háromszék) megye eredményei pedig az erdélyi átlagnál.

E területen 1966-ban 646 ezer magyar anyanyelvű élt, a romániai magyarság közel 40 százaléka. A többi országrész természetes szaporodása már korántsem volt ilyen gyors ütemű. Ennek ellenére elfogadhatatlan, hogy 1956 és 1977 között a románok közel négymillió (26%-os) gyarapodásával szemben a magyar anyanyelvű lakosság csupán 17 000 fővel (1%) növekedett volna. A természetes szaporodás értékei alapján számuknak ezalatt mintegy 400 000 fővel kellett volna emelkednie, s így egyáltalában nem túlzott az a becslés, miszerint Romániában ma kétfélmillió magyar él.

Természetesen a romániai magyarok – nemzetiségükhöz, sajátos erdélyi kultúrájukhoz való közismerten erős ragaszkodásuk ellenére – szintén szenvednek asszimilációs veszteségeket. E jelenség tanulmányozásánál nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 47 százaléuk gyors ütemben románosodó városokban él, amely közül a 8 „municipium”-ban arányuk állandó csökkenését az alábbi adatok jelzik:

7. táblázat

Erdély nagyvárosainak magyar–román megoszlása 1950-1977.

A város neve	A lakosság száma 1956	Ebből magyar	A lakosság száma 1966 (ezer)	Ebből magyar	A lakosság száma 1977	Ebből magyar
Arad	106 460	31 850	126 000	31 000	171 110	34 300
Brassó	123 834	22 742	163 345	27 800	257 150	34 000
Kolozsvár	154 723	74 155	185 663	76 000	262 421	85 400
Marosvásárhely	65 194	48 077	86 464	60 200	130 051	81 800
Nagybánya	35 920	15 322	64 535	20 600	100 992	25 300
Nagyvárad	98 450	58 424	122 534	63 000	171 258	75 700
Szatmárnémeti	52 096	31 204	69 763	34 500	103 612	47 600
Temesvár	142 257	29 968	174 243	31 000	268 785	36 200
Összesen	779 434	311 742	992 553	345 000	1 465 379	420 300
(%)						
Arad		30,0		24,6		20,0
Brassó		18,3		17,0		13,2
Kolozsvár		47,3		41,4		32,5
Marosvásárhely		73,8		69,6		62,8
Nagybánya		42,6		31,9		25,0
Nagyvárad		59,1		51,4		44,2
Szatmárnémeti		59,9		49,4		45,9
Temesvár		21,1		17,8		13,5
Összesen		40,0		34,8		28,7

Bár a falvakból beköltözők a városok magyar lakosságának abszolút számát is megnövelték, a románok nagyobb méretű beözönlése következtében a magyar lakosság arányának csökkenése valamennyi városban megfigyelhető. Különösen jelentős a fogyás a korábban erős magyar többségű Aradon, minimálisra esett vissza súlyuk Brassóban és Temesvárott, de korábbi abszolút többségüket Marosvásárhely kivételével a többiben is elvesztették. Hasonló folyamat megy végbe a román környezetben elszigetelten élő kisebb magyar városokban (Máramarossziget, Szilágysomlyó, Zilah, Felsőbánya, Déva, Torda, Erzsébetváros, Dicsőszentmárton), amelyekben az egykor jelentős magyar többséget szintén a románok túlsúlya váltotta fel. Legrosszabb a helyzet Bukarestnek a két világháború között még százezerre becsült magyar kolóniájában, ahol

lélekszámuk 1966-ig 11 169 főre esett vissza. (Többségükben ezek is friss beköltözők.) Az elszakító erők (vegyes házasság, a magyar nyelv használatának visszaszorulása, román nyelvű iskoláztatás, a társadalmi kapcsolatok elvesztése stb.) e városokban fokozottabban érvényesülnek, mint a keveretlenül élő kisebb falusi közösségekben. Kedvezőtlen jelenség, hogy a romániai iparfejlesztés többnyire elkerülte a magyarlakta vidékeket, a Székelyföldön legutóbb létesített ipari üzemekbe viszont a Kárpátokon túlról toboroznak munkaerőt. A rosszabb körülmények között élő falvak népességüket egyre kevésbé tudják magukhoz láncolni és a belső vándorlás hullámai szaporulatukat (a fiatalokat) részben vagy egészben a városokba és ipartelepekre sodorják. A magyarság jövője szempontjából döntő fontosságú kérdés, hogy az elvándorlók milyen környezetbe kerülnek. Az asszimilálódás gyorsaságát a magyar települési területtől való elszakadás távolságával és az idegen közösség nemzetiségi összetételének zártságával lehet mérni: minél messzebbre hatol és mélyebbre merül egy másik etnikumban, annál kevésbé tudja megőrizni nyelvét és nemzetiségét.

Az utóbbi években a helyzet további rosszabbodása egyre több romániai magyart kényszerít szülőföldje elhagyására. A kivándorlók eleinte a nyugati országokba igyekeztek, a legutóbbi fejlemények azonban lehetővé tették, hogy Magyarországon maradjanak. Így az elkövetkezendő esztendőben a vándorlási veszteséget a csökkenő természetes szaporulat (1980: 7,5%, 1983: 3,9%, 1984: 5,2%) egyre nehezebben tudja pótolni. Félő, hogy a statisztikai számsorokban eltűnő, románként kimutatott magyarok száma is növekedni fog. Eközben előreláthatólag folytatódik a németek kitelepedése is, helyüket szintén a Moldvából és Havasalföldről érkező telepések foglalják majd el. Így 2000-ig a magyarok számának stagnálására és a románok erőteljes gyarapodására kell számítanunk.

A Kárpát-medence hat ország között megosztott magyar lakosságából talán *Jugoszláviában* a legkedvezőtlenebb a demográfiai helyzet: az utóbbi évtizedekben számuk jelentősen megfogyott. Az 1961-ben kimutatott 504 368 fővel szemben 1971-ben 477 374 lakos vallotta magát magyarnak. Ennél is nagyobb arányú fogyásról számol be az 1981. évi népszámlálás,²⁵ amely szerint Jugoszlávia 22 418 331 lakosából már csak 426 865 (1,9%) volt magyar. Az 1971. évi állapottal szemben ez 50 509 főnyi, 10,6%-os csökkenésnek felel meg. (1961 óta lélekszámuk összesen 77 503 fővel fogyott.) Jugoszlávia nemzetiségi megoszlása ugyanakkor 1948-1981 között az alábbiak szerint alakult:

Lakosság száma		szerb	Ebből		
			horvát	magyar	egyéb
1948	15 772 098	6 547 117	3 784 353	496 492	4 944 136
1981	22 418 331	8 136 578	4428 135	426 865	9 426 753
Változás	+6 646 233	+1 589 461	+643 782	-69 627	+4 482 617
(%)	+42,1	+24,3	+17,0	-14,0	+90,7

(Az egyéb nemzetiségűek között legnagyobb az albánok számának növekedése, akik 1948-ban még csak 750 ezren, 1981-ben már 1 731 252-en voltak. Az egyéb nemzetiségűek közt szerepel 1 216 463 lakos, akik Jugoszláv" nemzetiségűnek vallották magukat.)

A magyarok számának csökkenése várható volt, aránya azonban jelentősen nagyobb az eddigi adatok alapján készített előrejelzéseknél. *Mirnics Károly* már 1971-ben nyomatékosan figyelmeztetett a népszámlálási gyakorlat buktatóira,²⁶ amikor azokat az Ausztriában, Németországban és más nyugati országokban dolgozó vendégmunkásokat, akik évek óta a befogadó országokban laktak, esetleg végleg letelepedtek és előreláthatólag már nem is fognak Jugoszláviába visszatérni, eredeti lakóhelyeiken továbbra is számbavették. Számukat akkor 20

000-re becsülte; minthogy a jugoszláviai magyarok kivándorlása azóta tovább folytatódott, vándorlási veszteségük 1981-ig könnyen felszökhetett 40– 50 000 före. (Pontos adatok nem állnak rendelkezésemre.) Ma sem szűntek meg ugyanis a külföldi munkavállalásra serkentő okok. Nemcsak a nagyobb kereset csábítja a lakosságot (elsősorban a Szávától északra fekvő területekről) szülőföldjük elhagyására, a magyaroknál bizonyára közrejátszik az a szempont is, hogy bár a szomszédos országok közül nemcsak papíron, de a tényleges helyzetet tekintve is Jugoszlávia biztosította leginkább a nemzetiségek jogait, a magyar lakosság mégiscsak kisebbségben él.

A kivándorlásnak vannak a magyar nemzetiségen belül jelentkező okai is. Kétségtelen, hogy a szomszédos országok közül a jugoszláviai *magyarság történelmi gyökerei nyúlnak legkevésbé mélyre*. A Habsburg katonai adminisztráció sokáig meggátolta, hogy a török uralom alatt elpusztult településeiket újra birtokba vegyék. A középkori alapítású magyar helységek így csak a baranyai háromszögben, Vas és Zala megye Jugoszláviához csatolt részein, a bácskai és bánsági magyar települési terület legészakibb részén maradtak fenn, négy falu pedig csodával határos módon a Szerémségben állja rendületlenül az idők viharait.

A megtelepülés körülményei okozzák a magyar nyelvterület szétszabdaltságát is. A Szabadkától délre a Tisza mentén lehúzódnó és túlpartjára is átcsapó, viszonylag egységes tömbtől eltekintve a magyar települések egymástól olykor nagy távolságra, idegenektől körülvéve, teljesen elszigetelten fekszenek.

Rendkívüli súllyal jelentkeznek a *demográfiai problémák* is. A torontáli és bácskai egyke a Baranya és Bars megyeivel egyidős, gyökerei a múlt század közepéig nyúlnak vissza. Az utóbbi évek adatai szerint több helységben már jelentős fogyás figyelhető meg és a magyar népcsoport összesített adatai erősen negatív mérleget mutatnak.. A Vajdaság öt legnagyobb magyar többségű helységében 1976–1977-ben a természetes fogyás elérte a 4,6%-ot. Okai közt ismét szerepel a fiatalok kivándorlása, amely kedvezőtlenül befolyásolja a települések korösszetételét. Jelentős a magyar lakosság asszimilációs vesztesége is, amelynek hatását a népszámlálás „jugoszláv” nemzetiségű rovatának növekedésén lehet lemérni. Ebben tömörülnek a vegyes házasságokból született, bizonytalan nemzetiségű és kétnyelvű lakosok mellett azok a magyar anyanyelvűek is, akik főleg a nagyobb városokban így kerülnek meg az egyenes választást. Magyarságtudatuk csökkenését jelzi az a tény is, hogy egyre kevésbé töltik meg az iskolák magyar tagozatait, gyermekeiket továbbtanulásuk és érvényesülésük érdekében inkább szerb–horvát iskolákba íratják be.²⁷

Vitatható az a többször elhangzott vélemény, hogy számuk fogyásában Jugoszlávia megértő nemzetiségi politikája is szerepet játszott, nincsenek kohéziójukat növelő erős nyomás alatt. E tüneteket inkább az anyagias gondolkodás felülkerekedésének, még inkább saját közönyünk következményeinek tartom, hiszen korántsem élünk mindazon lehetőségekkel, amelyeket a jugoszláv hivatalos politika a magyarországi kezdeményezések számára biztosít.

A jelenlegi tendenciák figyelembevételével a jugoszláviai magyar anyanyelvűek számának további csökkenése várható; 2000-ben előreláthatóan már csak 390 000-en élnek az egykor Magyarországhoz tartozó (Horvátország nélküli) területen, melynek lakossága eközben körülbelül 2,2 millióra növekszik.²⁸

Ausztriában öt kis község magyar anyanyelvűinek száma alig haladja meg az ötezret. Nyugati határaink egykori őrzőit évszázados lakóhelyeiken a németek beköltözésével és többségbe kerülésével a beolvadás veszélye fenyegeti, elsősorban a gyors ütemben városiasodó Felsőőrön. De reménykedjünk, hogy számuk az elkövetkezendő évezredre is megmarad.

Vizsgálódásaim összefoglalásaként táblázatba sűrítettem az egykori Magyarország

nemzetiségi megoszlásáról rendelkezésre álló 1980.évi adatokat és a 2000-re vonatkozó becsléseket. A számok kendőzetlenül mutatják, hogy a szomszédos országokban élő magyarok eddigi szerény népességnövekedése többé nem tudja pótolni az anyaország önpusztító demográfiai viszonyainak hatására bekövetkező fogyást, és a magyarság a Kárpát-medencében a második évezred végére elveszti enyhe abszolút többségét, miközben az itt élő, nagyobb vitalitású népek száma és aránya lassan tovább emelkedik. Remélem, nem tévedtem nagyot, és a jóslat pesszimistább a jövő kibontakozó képénél, amelyet – mint mások – én sem ismerek.²⁹

8. táblázat

Az egykori Magyarország területén élő népesség megoszlása országoként anyanyelv szerint (ezrekben becslve)

Ország	Népesség	Magyar	Német	1 9 8 0				Egyéb
				Szlovák	Román	Ruszin	Szerb-horvát	
Magyarország	10 709	10 500	90	25	10		30	54
Ausztria	295	5	270				20	
Csehszlovákia	4 988	700	50	4150		48		40
Jugoszlávia (1981)	2 000	400		50	50	20	1400	80
Románia (1977)	7 500	2 000	350		4910	20	20	200
Szovjetunió	1 155	163		10	20	900		62
Összesen	26 647	13 768	760	4235	4990	988	1470	436
2 0 0 0								
Magyarország	10 340	10 220	50	10	10		20	30
Ausztria	300	5	280				15	
Csehszlovákia	5 800	700		5000		50		50
Jugoszlávia	2 200	390		40	60	20	1600	90
Románia	8 500	2 000	200		6100			200
Szovjetunió	1 360	170		10	20	1100		60
Összesen	28 500	13 485	530	5060	6190	1170	1635	430

Az adatokat az 1851. évi népszámlálással kezdődő' idősorba beillesztve a 9. táblázat tartalmazza.

A kötet táblázataiban a hiányzó adatokat (nincs adat) „.”-tal, a nem értékelhető adatokat „-”-szal jelöljük.

9. táblázat

Az egykori Magyarország anyanyelv szerinti megoszlásának alakulása, 1851-2000 (ezrekben)

	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Szerb-horvát	Egyéb
1851	11 120	4 527	1367	1690	2163	355	466	572
1869	13 219	6 207	1816	1826	2322	448	495	105
1880	13 749	6 404	1871	1855	2403	353	640	223
1890	15 163	7 358	1897	2589	2589	380	689	260
1900	16 838	8 652	1999	2002	2799	425	629	332
1910	18 264	9 944	1903	1946	2948	464	657	402
1920	18 470	9 634	1797	2225	3016	460	649	679
1930	20 153	10 480	1724	2583	3274	567	715	789
1950	21 787	11 507	630	3673	3842	626	1006	503
1960	23 401	12 474	663	3663	4144	746	1134	577
1970*	24 843	13 300	700	3800	4400	900	1200	500
1980*	26 647	13 768	760	4235	4990	988	1470	436
2000*	28 500	13 485	530	5060	6190	1170	1635	430

	%						
1851	40,7	12,3	15,2	19,5	3,2	4,0	5,1
1869	46,9	13,7	13,8	17,6	3,4	3,8	0,8
1880	46,6	13,6	13,5	17,5	2,6	4,6	1,6
1890	48,6	13,1	12,5	17,1	2,5	4,6	1,7
1900	51,4	11,9	11,9	16,6	2,5	3,7	2,0
1910	54,5	10,4	10,7	16,1	2,5	3,6	2,2
1920	52,2	9,7	12,0	16,3	2,5	3,5	3,7
1930	52,0	8,6	12,9	16,2	2,8	3,5	3,9
1950	52,8	2,8	16,9	17,6	2,9	4,6	2,3
1960	53,3	2,8	15,6	17,7	3,2	4,9	2,5
1970*	53,6	2,8	15,3	17,7	3,6	4,8	2,2
1980*	51,7	2,9	15,9	18,7	3,7	5,5	1,6
2000*	47,3	1,9	17,8	21,7	4,1	5,7	1,5

*Becsült adatok

Jegyzetek

- 1.Valóság, 1980. 8.
- 2.1984. évi népszámlálás 21. köt. Demográfiai adatok. Budapest, 1981. 3.p.
- 3.Demográfiai Évkönyv 1985. Budapest, 1986.
- 4.Az 1986. és 1987. évi adatok a KSH 1988.1. 30-án kiadott jelentéséből származnak.
- 5.Az állami támogatások drasztikus megvonásának pszichikai hatására a gyermekvállalási kedv várhatóan nagyobb mértékben fog csökkenni, mint amit a neveltetési költségek tényleges növekedése indokoltta tenne.
- 6.I.m.:28. p.
- 7.Demográfiai Évkönyv 1966. Magyarország népesedése. Budapest, 1967. 12. és 27.p. A vándorlási statisztika adatai a 260. lapon.
- 8.A magyar kormány szóvivőjének nyilatkozata szerint.
- 9.ACSÁDI - KLINGER - SZABADY: A világ népessége. Budapest, 1963.
- 10.MAGYAROK a világban. = Magyar Hírek, 1969. 6-8.
- 11.Részletes vizsgálatukra nem térhetek ki, csak megemlítem a németek és szlovákok

- kitelepedése után a helységek megváltozott etnikai összetételét; Budapest környékén és néhány nemzetiségi városban (Békéscsaba, Sopron) a népességszám erőteljes megnövekedését, a szórványok felszívódását, a nemzetiségi tudat gyökeres változását stb.
12. A nemzetiségi községek előzetes adatai 1980. Budapest, 1980. - Korábban hasonló kísérlet: A baranyai nemzetiségekről. (Szerk. Hoóz István.) Pécs, 1977.
 13. ZÁKLÁDNI údaj ze sčítaní lidu, domu a bytu 1980. (Definitivní výsledky.) Praha, 1982. 13. - A magyarok száma az ideiglenes adatokhoz képest 40 000-rel csökkent.
 14. Új Szó, 1981. február 3.
 15. JANICS Kálmán: A szlovákiai magyar társadalom 50 éve. Valóság, 1976. 6.
 16. POHYB obyvatelstva v Československé Socialistické Republice v roce 1971. Praha, 1974. és további kötetek.
 17. Ezzel ellentétes eredményt hozott U. Ziegenfuss vizsgálata (Demografická příručka 1966. 259-280.p.), aki szerint Szlovákiában a magyar és vegyes lakosságú területeken a vegyes házasságokból született gyerekek 41,1%-a magyar, 27,9%-a szlovák anyanyelvű, 31% pedig kétnyelvű volt.
 18. Azóta az arány tovább romlott. Míg 1980-1985 között a természetes szaporulat Csehszlovákiában 4,1%-ról 2,8%-ra csökkent (1,3%), Magyarországon 0,3%-ról -2,0%-ra esett vissza (2,3%).
 19. Új Szó 1977. május 16., Új Szó 1979. szeptember 2, továbbá Mócsi Ferenc tanulmánya a „Közös hazában” c. kötetben, Bratislava, [Pozsony], 1972. 212. p.
 20. GYÖNYÖR József: Nemzetiség és anyanyelv. = Irodalmi Szemle, 1976. 3. 240-246.p.
 21. Az adatok a legutolsó szovjet népszámlálás kötetéből valók.
 22. RECENSĂMÎNTUL populației și al locuințelor din 5 Ianuarie 1977. Vol. I-II. București, 1980.
 23. Feltűnő, hogy a korábban megjelent ideiglenes eredmények még 1 707 000 magyarról szóltak. (Revista di Statistica 1977. 6.)
 24. Az 1977. évi népszámlálásban új fogalom tűnt fel: az anyanyelvet és nemzetiséget együtt mutatták ki. („Populația după naționalitate și limbă maternă.”) Valószínűleg ez okozta a magyarok (és valamennyi nemzetiség) számának csökkenését: mindazokat, akiknél az anyanyelv és nemzetiség nem volt azonos, a románok között mutatták ki.
 25. Magyar Szó, 1982. 5.
 26. MIRNICS Károly: A jugoszláviai magyar diaszpóráról. Üzenet, 1971. 4. Szabadka, 1971.
 27. FEHÉR Károly: Hazavezérlő csillagok. Újvidék. 1970. 380.p.
 28. A koszovói szerbek beköltözésének folytatódása esetén a növekedés nagyobb is lehet.
 29. E dolgozat 1984-ben készült, de nem talált közlőre: Újabb adatokkal 1988 februárjában egészítettem ki.

SUMMARY

Zoltán Dávid: Population projections to the year 2000 in terms of ethnic composition in the Carpathian Basin

The essay interpretes the possible changes in the ratio of Hungarians living in Hungary and in the neighbouring countries.

According to current figures Austrian Hungarians in the Burgenland seem to be doomed to assimilation.

In Yugoslavia the number of Hungarian-speaking people is expected to decrease, especially

if Hungary fails to make use of the possibilities offered by the Yugoslav government.

An increase in the number of Hungarians living in Czechoslovakia can hardly be expected because of assimilation and the repression of teaching in Hungarian.

In the Soviet Union (Carpathian Ukraine) – in spite of a slight absolute increase – the natural growth rates of the Hungarians forecast a decline in the future.

The number of Hungarians living in Rumania has not increased since 1966. Besides losses caused by assimilation and urbanization, i.e. migration from Hungarian villages to other towns, the ever-worsening economic and political situation has recently caused more and more people to emigrate, mostly to Hungary during the last few years.

Natural growth cannot compensate for the losses, so by the year 2000 the number of Hungarians is expected to stagnate, which will result in a lower overall ratio in the area.

Statistical figures show that the modest population growth of Hungarians in the neighbouring countries cannot counter-balance the decrease in the home-country caused by different negative trends, so that by the year 2000, Hungarians are likely to lose their slight majority in the Carpathian Basin.

AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG FŐBB STATISZTIKAI ADATAI AZ 1910 UTÁNI NÉPSZÁMLÁLÁSOK TÜKRÉBEN

VARGA E. ÁRPÁD

A hatalomváltás óta Erdély területén tartott népszámlálások eltérő adatrögzítő, -értékelő és -közlési gyakorlata megnehezíti a népesség etnikai megoszlásában végbement folyamatok nyomon követését; az egymásnak ellentmondó népszámlálási végeredmények egybevetését pedig a publikált adatok körének szűkülése korlátozza.

Ez késztetett az erre legalkalmasabb - 1930. és 1956. évi - román népszámlálások főbb anyanyelvi adatainak különböző szempontú újrafeldolgozására.

Az egyik munka az 1968-ban életbe lépett új megyei beosztás szerint számítja át a vonatkozó adatokat. A számítás eredményeit a II. mellékletben közölt táblázat összegzi; segítségével lehetőség nyílik az újabb (1930., 1956., 1966. és 1977. évi) román népszámlálások *azonos területi szempontok alapján történő összehasonlítására* – mégpedig nemcsak a nagyobb közigazgatási egységek, hanem települési típusok szerint is. Ez, vagyis a városi és falusi népesség számának egymáshoz és a megyei lélekszámhoz viszonyított arányainak ismerete és - *lényegében a mai területi beosztást követő* – egybevetése az eddiginél árnyaltabb képet eredményezhet a magyarság földrajzi elhelyezkedéséről, számának területi változásairól.

A másik feldolgozás (ld. a III.sz. mellékletet) az 1930. évi népszámlálás főbb anyanyelvi adatait az 1956. évi népszámlálási kötetben közölt közigazgatási beosztás szerint tartalmazza. Így két olyan népszámlálás vethető közvetlenül össze, melyek - az átfogó és részadatok tanúsága szerint – a többi román népszámlálásnál valóságosabb képet adnak a nemzetiségi viszonyokról; különösen az 1956. évi, melynek adatai az érvényes területi felosztás következtében a II. világháború óta amúgy is a legrészletezőbbek.

A táblázatokat megelőző tanulmány - néhány módosítástól és kiegészítéstől eltekintve – azonos az első feldolgozás bevezetőjével. Lényegében a népszámlálások nemzetiségi vonatkozású problémáit vázolja, s áttekinti a magyarság lélekszámára vonatkozó adatokat, felhasználva az 1930. és 1977. évi népszámlálások összevetésének néhány tanulságát is.

A mai Erdély nemzetiségi statisztikájának¹ történetét 1910-zel kezdődően érdemes áttekinteni. Ekkor zajlott le ugyanis az utolsó olyan magyar népszámlálás, amely még e területen egészére kiterjedt. Noha a szomszédos országok statisztikusai részéről heves bírálatok érték, az első világháború utáni békekötések során, az Osztrák-Magyar Monarchia területén létrejött új államalakulatok határainak megállapításakor az érintettek érveikben a hivatalos magyar adatokat is felhasználták. Közöttük Románia, melynek a párizsi békekonferencián részt vevő delegációja a területi követeléseket tartalmazó memorandumhoz csatolt kimutatásában ezt a statisztikát követte nyomon, és a nemzetiségi adatok érdekeiknek megfelelő helyesbítésével igyekezett bizonyítani, hogy a románság az általuk követelt területeken támadhatatlan fölényben van.³ Ez a kimutatás ugyan nem tekinthető tudományos igényű munkának, de mivel politikai indíttatása és – most már a magyar fél által vitatott – módszerei a későbbiekben is szerephez jutnak, érdemes megemlíteni a román nemzetiségi statisztikai feldolgozások sorában.⁴

A hatalomváltást követően először 1919-ben, majd 1920-ban és 1927-ben tartottak Erdély területén népszámlálásokat, de közülük az 1919. és 1927. évek eredményét csak országos összegekben és nem hivatalosan adták közre.⁵

A Kolozsvárott e célra szervezett külön statisztikai hivatal 1920 decemberében végzett

népösszeírásának adatai viszont egy hivatalosnak tekinthető kiadványban hozzáférhetőek.⁶ Igaz, a kötet tele van feltűnő hibákkal, úgyhogy a maga korában még a román statisztikusok sem fogadták el megbízhatónak, a magyar szakemberek pedig nem csupán durva számítási tévedéseivel, hanem az adatfelvétel módszereivel szemben is megfogalmazták fenntartásaikat.⁷ E módszerek kritikáját, s egyúttal a számítási hibák javítását adta *Jakabffy Elemér* a községenkénti adatoknak az 1910. évi magyar népszámlálás anyanyelvi és felekezeti adataival közös táblázatokban való közzétételével,⁸ melynek vármegyei összesítésében az 1919. évi agrárreformmal kapcsolatos összeírás adatai is megtalálhatók.⁹

Az 1910. évi magyar népszámlálás az *anyanyelv*re, az 1920. évi román a *nemzeti eredetre* kérdezett rá. Ez utóbbi eredményének a memorandum adataival való egyezései¹⁰ jelzik, hogy e népszámlálás végrehajtói a memorandum készítőihez hasonlóan járhattak el akkor, amikor a *népi származás* kategóriáját alkalmazva a kétséges eseteket (például magyar anyanyelvű izraeliták, görögkatolikusok, ortodoxok, megmagyarosodott németek, cigányok) a magyarság számának csökkentésére, illetőleg a románságénak a növelésére használták fel.¹¹

Ilyen előzmények után került sor az 1930. évi népszámlálásra, amelynek tizenegy kötet az akkori Románia demográfiai viszonyainak kivételesen gazdag adattára. Adatgyűjtési és -közlési módszere megfelelt a nemzetközi statisztikai kongresszusokon elfogadott irányelveknek, adatsorai pedig a *nemzetiségi és anyanyelvi összetétel* községenkénti kimutatása¹² révén máig a romániai nemzetiségi statisztika bázisaként értékelhetők.¹³ Nemzetiségi adatokat tartalmazó kötetét röviddel megjelenése után a Központi Statisztikai Hivatal több belső kiadványában tette hozzáférhetővé, majd a határváltozások utáni új szempontok szerint is feldolgozta.¹⁴

Az 1941. évi román népszámlálás már ismét csak az úgynevezett *etnikai eredetet* tudakolta; az előzetes adatokat tartalmazó kötet¹⁵ ennek megfelelően a románok, magyarok és németek számát részletezi - ezúttal utoljára helységenként. Ezzel közel egyidőben, 1941. január 31-én Magyarország megnagyobbodott országterületén szintén népszámlálást hajtottak végre, Észak-Erdélyre is kiterjedően. Az anyanyelvre és nemzetiségre is rákérdező összeírás főbb demográfiai adatait tartalmazó kötet¹⁶ 1947-es megjelenése után röviddel visszavonták, s később már csak a mai országterületre vonatkozó adatokat hozták nyilvánosságra. Az átszatolt területek anyanyelvi és nemzetiségi megoszlásának főbb adatai hozzáférhetők ugyan,¹⁷ de azok törvényhatósági részletezése a trianoni határ által kettévágott megyék esetében egyelőre hiányzik.

A következő népszámlálásra 1948-ban került sor, ennek szintén csak előzetes anyagát ismerjük, mégpedig – köztük az *anyanyelvi* megoszlást – megyénként és városonként részletezve.¹⁸

Az 1956-ban és 1966-ban végrehajtott népszámlálások *mind az anyanyelvi, mind a nemzetiségi* megoszlásról tájékoztatnak. Az előbbi az akkor érvényes közigazgatási beosztásnak megfelelően tartományi, rajoni és városi adatokat is közzétett,¹⁹ az utóbbi anyagát viszont már az összeírást követő területi átszervezésnek megfelelően megyék szerint csoportosították, és anyanyelvi és nemzetiségi adatait is csak ebben a megoszlásban közzétették.²⁰

Az 1977-es népszámlálás sajátossága, hogy - bár az adatfelvétel mind anyanyelv, mind nemzetiség szerint megtörtént – az adatok kiértékelésekor létrehozott „*nemzetiség és anyanyelv szerinti*” kategória valójában egyik szempont szerint sem ad világos képet a népesség megoszlásáról. Az előzetes adatok ismeretében,²¹ melyekkel a *Județele patriei* (A haza megyéi) sorozatából egyes megyékre lebontva is rendelkezünk, okkal feltételezhető, hogy ennek az eljárásnak a célja a nemzetiségek számának csökkentése és a románság számának a megemelése volt. Az előzetes és a végleges adatok²² összevetéséből következtethetők ugyanis románoknak számítottak mindenkit, aki nemzetiség vagy anyanyelv szerint románnak vallotta magát, ezen túl azonban mindazokat, akiknek a számlálólapján az

anyanyelv nem volt azonos a nemzetiséggel, az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” csoportba sorolták.²³ Ezzel a román statisztikai gyakorlat nemzetiségi vonatkozásban legrosszabb hagyományait elevenítette fel.

A népszámlálások tanúsága szerint a romániai magyarság lélekszáma az elmúlt hetven esztendő alatt a következőképp alakult (a = anyanyelvi, n = nemzetiségi bevallás szerinti adatok):

A magyarok száma Romániában

Év	Az egész országban	Erdélyben	Erdélyen kívül
1910a	1 820 000 ²⁴	1 664 000 ²⁵	156 000
1920n		1 326 000 ²⁶	
a	1 554 525	1480 712	73 813
1930			
n	1 425 507	1 353 276	72 231
a	1 750 883	1 706 901	
1941			43 982
a,n ²⁷	1 787 694	1 743 712	
1948a	1 499 851	1 481 903	17 948
a	1 653 700	1 616 199	37 501
1956			
n	1 587 675	1 558 631	29 044
a	1651 873	1 625 702	26 171
1966			
n	1 619 592	1 597 438	22 154
a ²⁸	1 750 000 1	..	..
1977			
n	706 874	1 685 000	21 874
a+n	1 670 568	1 651 307	19 261

Az 1948 előtti országos adatok Románia Besszarábiával és Észak-Bukovinával megnagyobbodott területére értendők, ami a magyarság számát érdemben nem befolyásolja. Mivel az 1920-as összeírás csak Erdély területére terjedt ki, abból az évből hivatalosnak tekinthető országos nemzetiségi adatunk nincs. Csupán tájékoztatásul, de kétes hitelessége miatt a táblázatból kivéve adom meg az 1923. évi adatokat: az egész országban 1 412 742, Erdélyben 1 357 442, a különbség 55 300.²⁹

A táblázat különböző oszlopait egybevetve látható, hogy a magyarok száma Erdélyben lényegében változatlan maradt, csökkenés csak az ország egész területén mutatható ki, az is az 1910. évi (a régi Román Királyságot illetően becslésen alapuló) adathoz képest. E népesedési tendencia a körülmények ismeretében akár eredménynek is tekinthető, különösen, ha összehasonlítjuk a többi szomszédos országban lejárt hasonló folyamattal,³⁰ de ebben nyilván közrejátszik az erdélyinek a magyarság központi települési helyeitől való viszonylagos földrajzi és történelmi különállása, nagy száma és részben egybefüggő területi elhelyezkedése.

Ha pedig az 1920 utáni népszámlálási adatokat viszonyítjuk egymáshoz, határozott növekedést tapasztalunk, mégpedig a különböző típusú (nemzetiségre, anyanyelvre vagy pedig nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó) kimutatásoktól függően 200 000-350 000 fő között. Ezekben a változásokban két tendencia érvényesül: az egyik a nemzetiségi és az anyanyelvi számadatok egymáshoz való közeledése, párhuzamosan a magyarságról hagyományosan leválasztott népességi csoportok (zsidók, megmagyarosodott németek stb.) lélekszámának a csökkenésével (bár ez az összefüggés nem kizárólagos); a másik az Erdélyen kívül élő magyarok számának visszaesése (1930-hoz képest körülbelül egyharmadára). Ez abból is adódik, hogy ez a vidék – különösen a városokban – nem hagyományos települési helye a magyarságnak, ezért a belső vándorlások és az asszimiláció hatásai erőteljesebben érvényesülnek. Ugyanakkor a magyarság őshonosnak számító, a

történelmi Magyarország keleti határain túl századokkal korábban megtelepedett csoportjaira is erős nyomás nehezedik, ami egyrészt a bukovinai székelyek áttelepülését eredményezte,³¹ mára pedig a magyar anyanyelvű katolikusoknak (csángómagyaroknak) a statisztikai kimutatások szerint fokozatos felmorzsolódásában nyilvánul meg.³²

A román statisztikák nemzetiségi számadatait – a párizsi békekonferencia elé terjesztett memorandum kimutatásával kezdve, a módszerek ismeretében nem alaptalanul – a magyar szakemberek máig *kritikával kezelik, és általában becslésekkel kiegészítve adják közre*. Így a magyarság számát Romániában a Központi Statisztikai Hivatal által használt s a *Magyar statisztikai zsebkönyvben* is közölt adatok 1930-ban 1 800 000-re teszik,³³ későbbi becslés 1937 végén 1 906 000-ben valószínűsíti,³⁴ az 1977-es népszámlálás végeredményét pedig különböző szerzők kétmillióra kerekítik fel.³⁵

Két törésvonal is szembeűnik a táblázat soraiban: mégpedig a magyarság számának zuhanásszerű csökkenése az 1910., majd az 1941. évi népszámlálást követően. Mindkét esetben a háborús időszak, az országhatárok változása és az ezt kísérő tömeges – menekülésszerű – lakóhelyváltogatás játszik közre, de nem hagyható figyelmen kívül az eltérő körülmények között végzett, és *eltérő politikai szándékoktól befolyásolt népösszeírások torzító hatása* sem. A Romániához csatolt területről Magyarországra beköltözöttek száma 1918-1924 között 197 035 volt. Közülük 1920 decemberéig, tehát az erdélyi népösszeírás időpontjáig mintegy 150 000-en kerültek át.³⁶ Hasonló vándorlási hullám kísérte a *második bécsi döntést követő területváltozást*, azzal a különbséggel, hogy ez mindkét oldalon érintette a lakosságot. Így a bécsi döntést közvetlenül megelőző időktől 1944-ig a menekültek száma egyaránt 200-200 ezerre volt tehető,³⁷ s mintegy felük, körülbelül 100-100 ezer 1941 februárjáig, tehát a népszámlálásokat megelőzően jutott át a másik oldalra.³⁸

A népszámlálások adatai szerint *Dél-Erdélyben* a magyarság az 1930-as 473 576-ról³⁹ 363 206-ra esett vissza, ami 110 000 fős, vagy ha az etnikai eredet szerinti kimutatásokat vetjük össze – e szerint száma 1930-ban körülbelül 441 000⁴⁰ - akkor is közel 80 000 fős csökkenést jelent. *Északon* viszont anyanyelv szerint 1 007 168-ről⁴¹ 1 343 695-re, mintegy 340 000-rel, a nemzetiségi kimutatás szerint pedig 912 000-ről 1 380 000-re,⁴² vagyis 468 000-rel, több mint ötven százalékkal növekedett a lélekszáma. Feltehetően az anyanyelv szerinti számadat áll közelebb a valósághoz, mégpedig a román statisztika nemzetiség szerinti kimutatásának már jelzett torzító hatása miatt, de azért is, mert amíg a *nemzetiség szerinti kimutatás* román oldalon az anyanyelvi adatok csökkentéséhez vezet (még a románok esetében is), addig az 1941-es magyar népszámlálásnál épp ellenkezően, *megnöveli az anyanyelvi adatokat* (elsősorban és túlnyomórészt a magyarokét). Így Észak-Erdélyben a népszámlálás 39 471-gyel kevesebb román nemzetiségűt mutatott ki, mint román anyanyelvűt, ugyanakkor 36 811-gyel több magyar nemzetiségűt, mint magyar anyanyelvűt.⁴³

Ha a szám szerinti kisebb többletet vesszük, a 340 000 fő akkor is tekintélyes növekedés, ami a természetes szaporulat mellett részben a korábban leválasztott népességi csoportok visszakerülésével – így a jiddis anyanyelvűek száma az 1930. évi 97 826-ról⁴⁴ 45 492-re esett vissza –, részben az Észak-Erdélyből kivonult románság helyébe a trianoni Magyarországról átköltözöttek számával magyarázható, de, mint a népszámlálás első eredményeiről beszámoló jelentés óvatosan megfogalmazza: „Az Erdély déli részéből és Regátból elmenekült magyarság itt-ott nagyobb méretű felhalmozódása szintén olyan körülmény, amelynek hatása főleg néhány város és község lakosságában határozottan tükröződik”.⁴⁵ A népszámlálás időpontját megelőzően ugyan nincs erről adatunk, de tudjuk, hogy 1944 februárjáig az Észak-Erdélyben letelepedett menekültek száma 105 894 volt.⁴⁶

Pontosan nem állapítható meg, hogy a háborús viszonyok, a magyar közigazgatás összeomlását követő hatalmi vákuumhelyzet, a sovinszta kilengések hatására *végül is mekkora volt az erdélyi magyarság embervesztesége*, de ha a kényszervándorlások hullámaint követően megállapodott népességi viszonyokat – az 1948. évi népszámlálási adatok

segítségével – összevetjük az 1930. és 1941. évi állapotokkal, képet alkothatunk ennek arányairól. Az alábbi táblázat Erdély északi és déli felére lebontva adja meg⁴⁷ a nemzetiségi adatokat, 1930-ban, 1948-ban, valamint 1941-ben északon anyanyelvi, 1941-ben délen pedig „etnikai eredet” szerinti megoszlásban:

Erdély nemzetiségi megoszlása, 1930–1948

Év	Összesen	magyar		román		német		egyéb		(ebből jiddis)
Észak-Erdély (ezer főben)										
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	
1930	2710	1057	39,0	1428	52,7	59	2,2	166	6,1	(101)
1941	2899	1376	47,5	1352	46,6	48	1,6	123	4,3	
1948	2839	1128	39,7	1627	57,3	12	0,4	72	2,6	(17)
Dél-Erdély (ezer főben)										
1930	2838	424	14,9	1805	63,6	481	17,0	128	4,5	(10)
1941	3011	331	11,0	1992	66,1	490	16,3	198	6,6	
1948	2922	354	12,1	2125	72,7	320	11,0	123	4,2	(13)
A különbsözet 1930-1948 között										
Észak-Erdély (ezer főben)										
	+129	+ 71		+199	-47			-94		(-84)
Dél-Erdély (ezer főben)										
	+84	-70		+320	-161			-5		(+3)
				Együtt						
	+212 764	+1191		+519 053	-208.727			-98 753		-81 236)

Az 1941-es és 1948-as adatok különbsége a magyarok számának a Trianon utánihoz hasonló visszaesését mutatja (Erdély egész területén 224 998, északi részén pedig még ennél is több, 248 000 fővel.) Ez a különbség, valamint a két népszámlálás közötti időszak feltételezett természetes szaporulata együttesen jelenthetik a teljes népességhiányt.⁴⁸ Ha az 1930–1948 közötti időszak mérlegét – a bécsi döntéssel megterhelt népszámlálások kiiktatásával – közvetlenül vonjuk meg, látjuk, hogy (bár a háborús események elsodorták a magyarság természetes szaporulatát) az abszolút számok még így is minimális, 1191 fős többletet mutatnak ki. Ezen belül, a magyar anyanyelvűek száma *Erdély déli részén* 70 ezerrel *csökkent*, *északon* viszont 71 ezerrel *megegyezett*, s az összlakosságon belüli aránya itt még erősödött is.⁴⁹ Lényegében ekkor rajzolódni ki a mai Erdély alapvető etnikai viszonyai. Jóllehet, az össznépesség mindössze 212 764-gyel lett több, maga a románság 519 053-mal nőtt, ezzel párhuzamosan radikális, negyven százalékos csökkenés mutatkozik a németek soraiban (208 727), de az egyéb etnikai kategóriákba tartozóknál is. Ez leginkább a jiddis anyanyelvűeket érinti, náluk a csökkenés (81 236) meghaladja a hetven százalékot. Mindezek következtében az össznépesség anyanyelvi megoszlásában olyan arányok alakultak ki, melyek - a magyarságét kivéve - már közelebb állnak a maiakhoz, mint az előző népszámlálásokéhoz.

Az Erdély nemzetiségi összetételében 1910-1977 között végbement változásokat a következő táblázat szemlélteti:⁵⁰

Erdély nemzetiségi megoszlása, 1910–1977
(a = anyanyelv, n = nemzetiségi bevallás szerint)

Év	Összesen	magyar		román		német		egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
I. A történeti Erdély (Királyhágóntúl)									
1910a	2 678 367	918 217	34,3	1 472 021	55,0	234 085	8,7	54 044	2,0
1920n	2 634 728	786 103	29,8	1 535 582	58,3	224 601	8,5	88 442	3,4
1930 ^a	2 874 641	872 109	30,3	1 682 547	58,5	237 881	8,3	82 104	2,9
n		826 980	28,8	1 659 898	57,7	237 416	8,2	150 347	4,3
1941 ^a	3 122 531	990 721	31,7	1 786 775	57,2	248 664	8,0	96 371	3,1
n		994 374	31,8	1 775 331	56,9	247 926	7,9	104 900	3,4
1948a	3 047 639	874 578	28,7	1 972 326	64,7	157 105	5,2	43 630	1,4
1956 ^a n	3 324 883	958 858	28,8	2 151 545	64,7	177 933	5,4	36 547	1,1
		941 290	28,3	2 118 156	63,7	178 670	5,4	86 767	2,6
1966 ^a	3 635 384	986 989	27,1	2 437 740	67,1	185 971	5,1	24 684	0,7
n		978 660	26,9	2 424 677	66,7	186 212	5,1	45 835	1,3
1977a+n	4 121 385	1033 087	25,1	2 876 296	69,8	165 031	4,0	46 971	1,1
II. Bánság (Krassó-Szörény és Temes megye)									
1910a	992 440	121 122	12,2	515 549	51,9	260 695	26,3	95 074	9,6
1920n	916 949	88 336	9,6	492 181	53,7	242 582	26,7	93 850	10,2
1930 ^a	939 958	105 584	11,2	520 041	55,3	231 062	24,6	83 271	8,9
n		97 839	10,4	511 083	54,4	223 167	23,7	107 869	11,5
1941n	957 957	86 511	9,0	543 079	56,7	221 762	23,2	106 605	11,1
1948a	948 596	100 211	10,6	628 770	66,3	136 950	14,4	82 665	8,7
1956 ^a	900 491	92 686	10,3	597 149	66,3	142 705	15,8	67 951	7,6
n		85 791	9,5	592 495	65,8	135 745	15,1	86 460	9,6
1966 ^a	966 322	87 545	9,1	677 551	70,1	136 996	14,2	64 230	6,6
n		85 358	8,8	674 062	69,8	133 197	13,8	73 705	7,6
1977a+n	1 082 461	80 728	7,5	816 051	75,4	113 886	10,5	71 796	6,6
III. Arad Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megye									
1910a	1 592 089	625 086	39,3	842 607	52,9	70 367	4,4	54 029	3,4
1920n	1 588 499	451 244	28,4	905 723	57,0	77 070	4,9	154 462	9,7
1930 ^a	1 733 764	503 019	29,0	1 030 628	59,5	71 850	4,1	128 267	7,4
n		428 457	24,7	1 036 899	59,8	83 269	4,8	185 139	10,7
1941 ^a	1 829 670	629 669	34,4	1 013 918	55,4	67 722	3,7	118 361	6,5
n		662 827	36,2	985 621	53,9	65 638	3,6	115 584	6,3
1948a	1 764 892	507 114	28,8	1 151 173	65,2	38 011	2,1	68 594	3,9
1956 ^a	2 006 938	564 655	28,1	1 332 386	66,4	52 168	2,6	57 729	2,9
n		531 550	26,5	1 340 952	66,8	53 840	2,7	80 596	4,0
1966 ^a	2 117 849	551 168	26,0	1 454 255	68,7	50 966	2,4	61 460	2,9
n		533 420	25,2	1 460 693	69,0	52 472	2,5	71 264	3,3
1977a+n	2 296 383	537 492	23,4	1 628 179	70,9	44 560	1,9	86 152	3,8
Egütt									
1910a	5 262 896	1 664 425	31,6	2 830 177	53,8	565 147	10,7	203 147	3,9
1920n	5 140 176	1 325 683	25,8	2 933 486	57,1	544 253	10,6	336 754	6,5
1930 ^a	5 548 363	1 480 712	26,7	3 233 216	58,3	540 793	9,7	293 642	5,3
n		1 353 276	24,4	3 207 880	57,8	543 852	9,8	443 355	8,0
1941 ^a	5 910 158	1 706 901	28,9	3 343 772	56,6	538 148	9,1	321 337	5,4
n		1 743 712	29,5	3 304 031	55,9	535 326	9,1	327 089	5,5
1948a	5 761 127	1 481 903	25,7	3 752 269	65,1	332 066	5,8	194 889	3,4
1956 ^a	6 232 312	1 616 199	25,9	4 081 080	65,5	372 806	6,0	162 227	2,6
n		1 558 631	25,0	4 051 603	65,0	368 255	5,9	253 823	4,1
1966 ^a	6 719 555	1 625 702	24,2	4 569 546	68,0	373 933	5,6	150 374	2,2
n		1 597 438	23,8	4 559 432	67,9	371 881	5,5	190 804	2,8
1977a+n	7 500 229	1 651 307	22,0	5 320 526	71,0	323 477	4,3	204 919	2,7

A nemzetiségi lélekszám és főleg az arányszámok módosulásai egyben Erdély etnikai összetételének területi átalakulásához is vezettek, s ez - mint utaltam rá - az eltérő feldolgozási szempontú népszámlálási kötetekből már csak nagy vonalakban rekonstruálható.⁵¹ 1930, 1956, 1966 és 1977 megyei adatait azonban (az újraszámítás eredményeként) közvetlenül és – a városi és falusi népesség kimutatásának köszönhetően – településtípusok⁵² szerint is egybevetethetjük. Tekintettel arra, hogy – különösen az elmúlt két évtizedben - a városiasodás⁵³ nagymértékben hozzájárult a nemzetiségi arányok átalakulásához, érdemes e viszonyok néhány fő mutatóját összegezni. Az ezekből kirajzolódó képet az 1930-as anyanyelvi, valamint az 1977-es nemzetiség és anyanyelv szerinti megoszlásra vonatkozó adatok alapján tekintem át.

A városi népesség és összlakosságon belüli aránya 1930-ban és 1977-ben

	Erdély összlakossága	ebből városokban él szám	%
1930	5 520 086	955 259	17,3
1977	7 500 229	3 767 710	50,2

A városi népesség nemzetiségi megoszlása

	magyar		román		német		egyéb	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1930	430 707	45,1	326 212	34,2	128 248	13,4	70 092	7,3
1977	861 818	22,9	2 665 578	70,7	172 717	4,6	67 597	1,8

A városiakok nemzetiségen belüli százalékos aránya

	magyar	román	német	egyéb
1930	29,1	10,1	23,7	24,0
1977	52,2	50,1	53,4	33,0

Erdély urbanizálódásának ütemét jellemzi, hogy az 1930-ban még nem érte el a 21,4%-os országos szintet, 1977-re viszont már a fölé emelkedett. A magyar városiakok száma ez idő alatt a városi össznépesség egynegyede alá süllyedt, a románoké viszont meghaladta annak kétharmadát, így itt is kialakultak az összerdélyi nemzetiségi arányok. Bár a nemzetiségen belüli urbánus népességet tekintve a magyarság még mindig fölötte van az erdélyi átlagnak, ahhoz a románságnak is sikerült felzárkóznia.

A növekedés ütemének megítéléséhez figyelembe kell venni, hogy nőtt a városi rangú települések száma is. Erdélyben 1930-ban 48 várost és 6 peremközséget, 1977-ben viszont már 112 várost és 46 peremközséget tartottak számon. (Ekkor egész Romániában 236 város volt.) A városi lakosság növekedésének körülbelül egyharmada ebből, vagyis községek várossá, illetve peremközséggé nyilvánításából adódik.⁵⁴ De nemcsak a városok száma, hanem a hozzájuk tartozó terület is gyarapodott.⁵⁵ 1930-ban azokon a településeken, melyek később beolvadtak, vagy egyéb módon kerültek az akkor létező városok fennhatósága alá, mintegy 130 000-en éltek. Ez – ha újabb adatok hiányában legalábbis változatlanul feltételezzük a számot – további 4,6%-kal járul hozzá a városi növekményhez. *Összességében tehát a városi népesség növekedésének közel negyven százaléka a közigazgatási változásoknak köszönhető.*

Ha a városodásnak ezt az összetevőjét figyelmen kívül hagyjuk, az valószínűleg el nem hanyagolható torzításokat eredményezne a területi folyamatok kimutatásában, éppen ezért a

továbbiakban az 1930. évi népszámlálás vonatkozó adatait a korabeli állapotok szerint és a városi, illetve községcsoportok mai területére átszámítva egyaránt megadom. Az így párhuzamba állítható adatok több szempontú elemzésre adnak lehetőséget. Mivel itt csak a területileg összevethető csoportok népességszámának alakulását kívánom vázolni, következtetésem minden esetben a mai közigazgatási beosztást követő átszámításra vonatkoznak (ezek a táblázatokban a „b” variánsok) és a „városi”, illetve „falusi” népesség kifejezés is ezekre a területi csoportokra utal.

Az 1977-ben városnak, illetve városi jellegűnek minősülő települések területén élők száma az 1930-as népszámlálás idején⁵⁶

	Erdély összlakossága	Ebből szám	városokban él %
1930	5 520 086	1 643 966	29,8

A városi népesség nemzetiségi megoszlása

	magyar		román		német		egyéb	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1930	603 840	36,7	703 965	42,8	226 127	13,8	110 034	6,7

A városlakók nemzetiségen belüli százalékosaránya

	magyar	román	német	egyéb
1930	40,9	21,9	42,0	37,9

E számítás szerint 1930-ban a román városlakók száma több mint kétszeresére emelkedik, s a románság megszerzi az urbánus népességen belüli relatív többséget. Emelkedik ugyan a magyar városi népesség száma is, így viszont közelebb kerülnek egymáshoz 1930-as és 1977-es értékei, visszafogva a növekedés ütemét.

A falusi népesség viszonyai ez idő alatt a következőképp alakultak:

A falusi népesség és összlakosságon belüli aránya
1930-ban (a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)
és 1977-ben

	Erdély összlakossága	Ebből %	falvakban él szám
1930a	5 520 086 b	4 564 827	82,7
		3 876 120	70,2
1977	7 500 229	3 732 519	49,8

A falusi népesség nemzetiségi megoszlása

	magyar		román		német		egyéb	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
1930 ^a	1 045 533	22,9	2 888 359	63,3	410 561	9,0	220 374	4,8
872 400		22,5	2 510 606	64,8	312 682	8,1	180 432	4,6
1977	789 489	21,2	2 654 948	71,1	150 760	4,0	137 322	3,7

A falusi népesség nemzetiségen belüli százalékos aránya

	magyar	román	német	egyéb
	70,9	89,8	76,3	76,1
1930a b	59,1	78,1	58,0	62,1
1977	47,8	49,9	46,6	67,0

Itt a végeredmény – legalábbis, ami a két fő etnikumot illeti – kiegyenlítettebb, mint a városi lakosság esetében. Abszolút számaikat tekintve a falusi népesség mérsékelten csökken, különösen, ha a változást a mai közigazgatási határokon belül nézzük. Ugyanez mondható el a magyarságról is. A falusi románság száma a korabeli viszonyokhoz mérten szintén csökken, a mai határokon belül viszont némileg nő, ami e csoport népességkibocsátó erejét jelzi. .

Az egyes népességi csoportok számának alakulása 1930–1977 között (a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)

	összesen		magyar		román		német		egyéb	
	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
városi ^a	+2 812 451	+294,4	+431 111	+100,0	-2 339 366	+717,1	+44 469	+34,7	-2 495	-3,6
városi ^b	+2 123 744	+129,2	+257 978	+42,7	-1 961 613	+279,0	-53 410	-23,6	-42 437	-38,6
falusi ^a	-832 308	-18,2	-256 044	-24,5	-233 411	-8,1	-259 801	-63,3	-83 052	-37,7
falusi ^b	-143 601	-3,7	82 911	-9,5	+144 342	+5,7	-161922	-51,8	-43110	-23,9
együtt	+1 980 143	+35,8	+175 067	+11,9	+2 105 955	+65,5	-215 332	-40,0	-85 547	-30,0

Látható, hogy Erdély lakosságának közel kétmillió növekedése lényegében a városok népességszámát gyarapította. A tényleges növekedésen belül, a két fő etnikum együttes gyarapodásának 88,4%-a a románság soraiból került ki.

Az egymástól eltérő arculatú vidékek sajátosságainak kimutatását megnehezíti a megyehatárokhöz igazodás kényszere. Bizonyos különbségek mind az egyes országrészek szerint,⁵⁷ mind az Erdélyt északi és déli megyéi szerint vizsgáló felosztásban megragadhatók, én ezek helyett négy megyecsoportot választottam ki a magyarság településföldrajzi viszonyainak jellemzésére. Ezek: Hargita és Kovászna (I), Szatmár, Bihar, Szilágy, Kolozs és Maros (II), Máramaros, Brassó, Arad és Temes (III), Beszterce-Naszód, Fehér, Szeben, Hunyad és Krassó-Szörény (IV).⁵⁸ Az eddigi összefoglaló adatokat ennek megfelelően megyecsoportokra bontva is közreadom, de már csak a két fő etnikum vonatkozásában.

A magyarok és románok népességszáma, arányuk megyecsoportonként, 1930, 1977

		összesen	magyar		román	
			szám	%	szám	%
I.	1930	402 757	349 277	86,7	47 646	11,8
	1977	525 327	430 892	82,2	87 007	16,6
II.	1930	1 970 353	716 862	36,4	1 100 795	55,9
	1977	2 612 355	841 217	32,2	1 694 818	64,9
III.	1930	1 630 668	289 693	17,8	918 501	56,3
	1977	2 284 627	271 222	11,9	1 740 327	76,2
IV.	1930	1 516 308	120 458	7,9	1 147 629	75,7
	1977	2 077 920	107 976	5,2	1 798 374	86,5

A népesség változása szám szerint és százalékos arányban kifejezve

I.	+122 570	+30,4	+81 665	+23,4	+39 361	+149,0
II.	+642 002	+32,6	+124 355	+17,3	+594 023	+54,0
III.	+653 959	+40,1	-18 471	-6,4	+821 826	+89,5
IV.	+561 612	+37,0	-12 482	-10,4	+650 745	+56,7

A városi és falusi lakosság, ezen belül a magyarok és a románok száma, valamint a városi, illetve falusi összlélekszámhoz viszonyított arányuk (a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)

		összesen		magyar				román			
		1930	1977	1930	1977	1930	1977	1930	1977	1930	1977
				szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
I.			223 866	33 862	85,5	168 876	75,4	4 213	10,6	52 181	23,3
	a	39 605		76 141	75,8			21 243	21,1		
városi	b	100 485									
	a	363 152		315 365	86,8			43 433	12,9		
falusi	b	302 272	301 461	273 086	90,3	262 016	86,9	26 403	8,7	34 826	11,5
II.											
	a	400 995		232 307	57,9			118 708	29,6		
városi	b	538 582	1 162 463	284 521	52,8	431 795	37,1	192 849	36,0	703 800	60,5
	a	1 569 358		484 555	30,9			982 087	62,6		
falusi	b	1 431 771	1 449 892	432 341	30,2	409 422	28,2	907 946	40,8	991 018	68,4
III.											
	a	310 728		123 723	39,8			105 683	34,0		
városi	b	548 315	1 277 631	167 712	30,6	186 237	14,6	223 446	40,8	974 483	76,3
	a	1 319 940		165 970	12,6			812 818	61,6		
falusi	b	1 082 353	1 006 996	121 981	11,3	84 985	8,4	695 055	64,2	765 844	76,1
IV.											
	a	203 931		40 815	20,2			97 608	47,9		
városi	b	456 584	1 103 750	75 466	16,5	74 910	6,8	266 427	58,4	935 114	84,7
	a	1 312 377		79 643	6,1			1 050 021	80,0		
falusi	b	1 059 724	974 170	44 992	4,2	33 066	3,4	881 202	83,2	863 260	88,6

A városi és falusi lakosság százalékos aránya az össznépességen, illetve a két fő etnikumon belül (a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)

		összesen		magyar		románi	
		1930	1977	1930	1977	1930	1977
J	a	9,8		9,7		8,8	
	városi		42,6		39,2		60,0
	b	24,9		21,8		44,6	
	a	90,2		90,3		91,2	
	falusi		57,4		60,8		40,0
	b	75,1		78,2		55,4	
II.	a	20,4		32,4		10,8	
	városi		44,5		51,3		41,5
	b	27,3		39,7		17,5	
	a	79,6		67,6		89,2	
	falusi		55,5		48,7		58,5
	b	72,7		60,3		82,5	
	a	19,1		42,7		11,5	
	városi,		55,9		68,7		56,0
	b	33,6		57,9		24,3	
III.	a	80,9	44,1	57,3	31,3	88,5	
	falusi						44,0
	b	66,4		42,1		75,7	
	a	13,4		33,9		8,5	
	városi		53,1		69,4		52,0
	b	30,1		62,6		23,2	
IV.	a	86,6	46,9	66,1	30,6	91,5	
	falusi						48,0
	b	69,9		37,4		76,8	

A népesség változása szám szerint és százalékos arányban kifejezve
(a = az 1930. évi, b = az 1977. évi közigazgatási beosztás szerint)

		összesen		magyar		román	
I.	városi ^a	+184 261	+465,2	+135 014	+398,7	+47 968	+1 138,6
	városi ^b	+123 381	+122,8	+94 735	+121,8	+30 938	+145,6
II.	falusi ^a	-61 691	-20,4	-53 349	-16,9	-8 607	-19,8
	falusi ^b	-811	-0,3	-11 070	-4,0	+8 423	+31,9
	városi ^a	+761 468	+190,0	+199 488	+85,9	+585 092	+492,9
	városi ^b	+623 881	+115,8	+147 274	+51,8	+510 951	+264,9
III.	falusi ^a	-119 466	-7,6	-75 133	-15,5	+8 931	+0,9
	falusi ^b	+18 121	+1,3	-22 919	-5,3	+83 072	+9,2
	városi ^a	+966 903	+311,2	+62 514	+50,5	+868 800	+822,1
	városi ^b	+729 316	+133,0	+18 525	+11,0	+751 037	+336,1
IV.	falusi ^a	-312 944	-23,7	-80 985	-48,4	-46 974	-5,8
	falusi ^b	-75 357	-7,0	-36 996	-30,3	+70 789	+10,2
	városi ^a	899 819	+441,2	+34 095	+83,5	+837 506	+858,0
	városi ^b	+647 166	+141,7	-556	-0,7	+668 687	+251,0
	falusi ^a	-338 207	-25,8	-46 577	-58,5	-186 761	-17,8
	falusi ^b	-185 554	-16,0	-11 926	-26,5	-17 942	2,0

Megfigyelhető, hogy a magyarság száma elsősorban azokon a vidékeken csökkent, ahol már 1930-ban is a legerősebb volt városias jellege. Ilyen a III. és IV. csoport, ahol egyébként a magyar városiak – saját etnikumhoz viszonyított – aránya ma is jóval a románoké fölött van. Ez természetesen összefügg a falusi háttér lassú fölmorzsolódásával. 1930-ban a magyar falusi népességnek mindössze 19,1%-a élt ezen a vidéken (szám szerint 166 973-an), ugyanakkor 49 478 fővel innen került ki a falusi magyarság Erdély egész területén tapasztalható csökkenésének 59,7%-a. E folyamatot a hagyományos szórványvidékeken (Szeben, Hunyad, Krassó-Szörény) természetesnek tekinthetjük (itt számszerűen sem jelentős), Fehér és Beszterce-Naszód esetében már szembetűnőbb, de a legnagyobb mértékű Arad és Temes megyékben (itt a falusi lakosság 33 659 fővel, 39,2%-kal csökkent). Lényegében változatlan maradt a falusi magyarság száma Máramaros és Brassó megyékben, a városi mérleg pedig – 35 290-es gyarapodással – kifejezetten pozitív. E növekmény nagyobbik felét (22 500) Máramaros adja, ahol a városi népességen belüli magyar arány Maros, Hargita és Kovászna megyékhez hasonlóan még 1977-ben is közel állt az 1930. évihez. A III. és IV. csoport megyéiben a legdinamikusabb mind az egész lakosság növekedése, mind a románság térnyerése. De tudjuk azt is, hogy Brassó, Szeben, Hunyad, Temes, Krassó-Szörény ipari központjai és a bányavidékek hagyományos vándorlási centrumok, Arad megye pedig – Temessel és Krassó-Szörénnyel együtt - alacsony termékenysége révén gyakorol vonzerőt.⁵⁹

A II. csoportot alkotó megyékben a magyarság demográfiai mérlege már pozitív, bár tényleges számarányához képest jóval kisebb mértékben részesedett az itteni népességnövekedésből is. Gyarapodásának üteme mindössze egyharmada a románságénak, igaz, a többi területre azonos mutatóihoz képest az övéké is itt a legalacsonyabb. A magyarság növekedésének számadatai Maros megyében a legmagasabbak (75 639; az induló népességhez mért arány 40,0%), ezt követik: Szatmár (23 458; 18,5%), Kolozs (17 909; 12,0%), Szilágy (4938; 8,6%) és végül Bihar (2411; 1,2%). Maros megyénél magasabb mutatószámmal csak a III. csoportba sorolt Máramaros rendelkezik, ott a növekedés 61,8%-os (21 518 fő), Szilágy és Maros megyékben a magyarság növekedési üteme nem sokban tér el a megyei átlagtól (9,9, illetve 42,2%), Máramarosban némileg felül is múlja azt (53,3%); itt a románság térnyerése inkább az egyéb anyanyelvűek csökkenő számának tudható be. Szilágy megye alacsony tényleges szaporulatának (23 791 fő) egyik oka az elvándorlás, amiből vélhetőleg a magyarok is kivették a részüket. Szilágyságban az elvándorlás az urbanizáció alacsony fokával párosul; a megye városi népességének 24,1%-os aránya nem éri el az erdélyi átlag felét sem. Az összlakosság növekedése Bihar (20,1%) és Szatmár (30,8%) után még Kolozs megyében a legnagyobb (50,5%). A városi népesség ezekben a megyékben 81,3, 80,7, illetve 143,9%-kal gyarapodott. Kolozs megye városi lakosságának növekedési üteme a csoport átlagáé fölött van, nála is magasabb Maros megyéé 164,1%-kal. Mind a városiakok abszolút számát, mind a városi és a (saját) nemzetiségi lakosságon belüli arányát tekintve e három csoportból a II.-ban a legalacsonyabb a románság urbanizációs szintje, jóllehet a magyarok és a románok városi népességen belüli aránya 1930–1977 között 52,8-36,0%-ról 37,1-60,5%-ra változott. Ez a fordulat megyénként igen eltérő módon zajlott le. A

magyarság térvesztése ott a legnagyobb, ahol már 1930-ban is csak relatív többséggel bírt: Kolozs (48,2-40,6 - 27,0-71,8%) és Szilágy megyében (48,4-42,8 - 31,2-67,5%). Nem fordultak még az arányok teljesen a visszájukra Bihar megyében (59,8-33,0 39,5-58,2%) és még kevésbé Szatmárban (54,7-31,6 -43,8-54,3%), Maros megyében pedig a városlakó magyarság 1977-ben is relatív többséget alkotott (51,2-32,7 - 48,1-47,5%). Sokkal kiegyenlítettebbek a viszonyok a falun élők esetében. E csoporton belül a magyar népesség 5,3%-kal csökkent, a román 9,2%-kal nőtt, ez a falusi lakosság egészen belüli arányukat 30,2-63,4%-ról 28,2-68,4%-ra módosítja. A magyarok körében csökkenést elsősorban Bihar (-13 950) és Kolozs megyékben tapasztalni (-8908), ami 12,6, illetve 14,0%-os veszteséget jelent. Sem a Maros megyei csökkenés (-2866), sem a Szilágy (+292) és Szatmár megyei növekedés (+2513) nem számottevő. Az arányok módosulásához a falusi románság megyénként ugyancsak eltérő tényleges gyarapodása járul hozzá. (Szatmár 33 912, 30,0%; Maros 28 535, 18,8%; Kolozs 13 080, 5,8%; Bihar 9054, 3,5%.) A Szilágy megyei veszteség (-1509) itt sem számottevő.

A két székely megyéből álló I. csoportban a románság urbanizációs mutatója már 1930-ban kiemelkedően magas volt (magasabb mint ugyanitt a magyarságé), s ezt a helyét mind a csoporton belül, mind a többi csoport román népességéhez képest megtartotta. Igaz, ez a megállapítás csak a mai területre átszámított adatok esetében érvényes. Az eredeti és mai állapot közötti szembetűnő eltérést a románlakta peremvidékek – a Maros felső folyásvidéke, valamint Bodzaforduló és környéke – városodása eredményezi. A falusi románság számának egyenlege – a magyarokétól eltérően – pozitív, sőt növekedése az összes csoportból itt a legnagyobb arányú; ebből az átlagosnál mérsékeltabb elvándorlásra következtethetünk. Urbánus előzmények és közvetlen falusi háttér hiányában a városi románság gyarapodása elsősorban a betelepüléssel magyarázható. Az utánpótlás főként a népességtöbblettel bíró moldvai megyékből érkezik.⁶⁰ A városi lakosság nemzetiségi arányai 1930–1977 között lényegében még így is változatlanok maradtak, az ezzel ellentétes falusi folyamatok eredményeként azonban az össznépességen belüli arányokat a románság már módosítani tudta.

A demográfiai folyamatok összegzése alapján feltételezhetjük, hogy az I. és II. csoportba tartozó megyék magyarsága az 1977. évi népszámlálás időpontjában még megtartotta települési helyeit. Ugyanez vonatkozik Máramaros, Brassó és részben Beszterce-Naszód és Fehér megyékre is. A magyarság területi foltjai elsősorban a tipikus szörványmegyékben, valamint Arad és Temes megyékben ritkultak meg, a városi jellegű települések körzetében pedig mindenütt halványabbak (leginkább délen, valamint Szilágy és Kolozs megyékben, de szemmel láthatóan a határ mentén, s ma már Székelyföld municípiumaiban is). *Frissebb nemzetiségi adatok nem állnak rendelkezésre*, de az általános népesedési tendenciák ismeretében valószínűsíthető, hogy a magyarság egybefüggő lakóterületeinek fellazulási folyamata (elsősorban városi számarányuk csökkenése következtében) azóta erősödött.⁶¹

Irodalom

- Az 1920. évi népszámlálás. 6. Végeredmények összefoglalása. Szerk. és kiad. a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1929. VIII,75,123 p., 15 térk., 1 t. (Magyar statisztikai közlemények. Új s. 76. köt.)
- Az 1930. évi népszámlálás. 1. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. Szerk. és kiad. a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1932. XXII,32,429 p., 1 térk. (Magyar statisztikai közlemények. Új s. 83.köt.)
- Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. Szerk. és kiad. a Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1947. Stephaneum. IV,21,697 p.
- Az 1941. évi népszámlálás. 4. Demográfiai és foglalkozási adatok törvényhatóságok szerint. Budapest, 1979. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat - Magyar Orsz. Levéltár. 667 p. (Történeti statisztikai, kötetek.)
- ANUARUL statistic al Republicii Socialiste România 1985. București, 1985. Direcția Centrală de Statistica. XVI,371 p.
- BENDA Kálmán: A moldvai csángómagyarok. = Confessio. 10. 1986. 3. 59-65.p.
- COMUNICAT privind rezultatele preliminare ale recensământului populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Revista de Statistica. Vol. XXVI. 1977. Nr. 6. 4-13.p.
- DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. 23. 1980. 8. 87-101.p.
- DÁVID Zoltán: Magyarok - határaink mentén. = Mozgó Világ. 8. 1982. 7. 38-50.p.

- DÁVID Zoltán: A magyarul beszélők száma. = Magyar Nyelvőr. 94. 1970. 4. 386-392.p.
- DRAGOMIR, Sylvius: The ethnical minorities in Transylvania. Genova, 1927. Sonor. 129 p., 1 térk.
- ELEKES Dezső: Trianon mérlege. = Magyar Statisztikai Szle. 61. 1938. 4. 358-367.p.
- ERDÉLY története. Főszerk. Köpeczi Béla. 3.köt. 1830-tól napjainkig. Szerk. Szász Zoltán. Budapest, 1986. Akadémiai K. 1194-1945.p., 204 t., 4 térk.
- FAZEKAS János: A Román Kommunista Párt - a haza fiai testvériségének és barátságának, társadalmi és nemzeti egyenlőségének következetes harcosa. Bukarest, 1980. Politikai K. 398 p.
- FOGARASI Zoltán: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságokként 1941-ben. = Magyar Statisztikai Szle. 22. 1944. 1/3. 1-23.p.
- FÜR Lajos: Mennyi a sok sírkereszt? (Adatok a magyar apokalipszishez.) = Alföld. 35. 1984. 9. 33-52.p.
- GEOGRAFIA României. II. Geografia umană și economică. Coordinatori Vasile Cucu, Ion Iordan. București, 1984. Ed. Academiei RSR. 543 p., 3 t.
- GOLOPENȚIA, A. - GEORGESCU, D.C.: Populația Republicii Populare Române la 25 Ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. Extras din „Probleme Economice”. Nr. 2. Martie 1948. București, 1948. Institutul Central de Statistica.
- GYÖNYÖR József: Csehszlovákia népességének nemzetiségi megoszlása. = A hűség nyelve. Bratislava, 1985. Madách. 18-31 .p. A HÁBORÚ előtti Magyarország statisztikai adatai a megmaradt és az elvesztett területek szerint részletezve. = Magyar Statisztikai Szle. 1. 1923. 7/8. 288-306.p.
- HAJDÚ D. Dénes: Kik azok a csángómagyarok? = Új Ember. 42. 1986. 18. 4.p.
- HAJDÚ D. Dénes: Megjegyzések egy téves adatközléshez. = Életünk. 21. 1984. 7. 828-831.p.
- HAJDÚ D. Dénes: Százhusz éves a jászvásári kétnyelvű katekizmus. = M. Nemzet. 49. (1986. febr. 8.) 33. 14.p.
- ILLYÉS Elemér: Erdély változása. Mítosz és valóság. 2. bőv. kiad. München, 1976. Molnár József ny. 426 p. (Aurora könyvek.)
- IZVOARE de demografie istorică. Vol. II. Secolul al XIX-lea 1914. Transilvania. Ediție întocmită de Iosif I. Adam, Ioan Puscas. București. 1987. Direcția Generală a Arhivelor Statului din RSR. 772 p1.
- JAKABFFY Elemér: Erdély statisztikája. A Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális községenkénti statisztikája az 1910. és 1920. évi hivatalos adatok alapján. Kiad. a „Magyar Kisebbség” nemzetpolitikai szemle. Lugos, 1923. VII, 143 p.
- JUDEȚELE Patriei. București. Ed. Sport-Turism. Alba. Cordonatorii lucrării Ioan Mocean, Ioan Cenar. Red. Valentin Borda. 1980. 249 p., 24 t., 1 térk.
- Arad. Colectivul de elaborare Ardelean Aurel et al. 1979. 270 p., 25 t., 1 térk.
- Bihor. Colectivul de coordonare Gh. Blaj, St. Szanto, I. Chira. 1979. 280 p., 25 t., 1 térk.
- Brașov. Coord.: Constantin Catrina, Ion Lupu. 1981. 342 p., 33 t., 2 térk.
- Caraș-Severin. Coord.: Jurjica Timotci. 1981. 340 p., 25 t., 1 térk.
- Cluj. Colectivul de coord. Aurel Negucioiu, Pompiliu Teodor, Nicolae Edroiu. 1980. 304 p., 25 t., 1 térk.
- Covasna. Coord. Stanca Constantin et. al. 1980. 228 p., 25 t., 1 térk.
- Harghita. Coord. Alexandru Szekeres, Victor Neag. 1979. 249 p., 23 t., 1 térk.
- Hunedoara. Colectivul de elaborare Ioan Mirza et al. 1980. 262 p., 21 t., 1 térk.
- Maramureș. Colectivul de coord. Retegean Ioan et al. 1980. 330 p., 25 t., 1 térk.
- Mures. Coord. Pavel Chiorean et al. 1980. 296 p., 25 t., 1 térk.
- Satu Mare. Coord. Ioan Caija, Silvia Ceuca, Ioan Rațiu. 1980. 276 p., 25 t., 1 térk.
- Sălaj. Colectivul de coord. Letiția Ionas et al. 1980. 340 p. 29 t., 1 térk.
- Sibiu. Colectivul de coord. Holhoș Ioan et al. 1981. 340 p., 29 t., 1 térk.
- Timis. Coord. lucrării Maria Bradea et al. 1981. 248 p., 25 t., 1 térk.
- JUDEȚELE României Socialiste. Ed. 2. București, 1972. Ed. Politică. 593 p.
- KESZI-HARMATH Sándor: A városiasodás egyre magasabb szintjén. = Korunk. 45. 1986. 6. 405-410. p.
- KOPPÁNDI Sándor - LŐRINCZ László: A nemzetiségi kérdés megoldása. = A romániai magyar nemzetiség. Szerk. Koppándi Sándor. Bukarest, 1981. Kriterion. 7-29.p.
- A kormány szövivőjének tájékoztatója. = M. Hírlap. 19. (1986. dec. 19.) 298. 5.p.; 21. (1988. jan. 29.) 24. 5.p.
- KÓSA László - FILEP Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest, 1975. Akadémiai K. 230 p. (Néprajzi tanulmányok.)

- KOVÁCS Alajos: Erdély népesedési viszonyai. = Erdély. Kiad. a Magyar Történelmi Társulat. Budapest, 1940. Athenaeum. 229-237.p.
- KOVÁCS Alajos: Erdély népmozgalma vallásfelekezetek szerint az 1921-27. években. = (Magyar Statisztikai Szle. 7. 1929. 11. 1207-1214.p. KOVÁCS Alajos: Erdély néprajzi képe. Budapest, 1940. Epol. 36 p. (Magyar Nemzetbiológiai Intézet könyvei. 3.) KOVÁCS Alajos: Az erdélyi magyarság és a román statisztika. = Kisebbségvédelem. 3. 1940. 1/2. 1-20.p.
- KOVÁCS Alajos: Az erdélyi magyarság sorsa. = Magyar Statisztikai Szle. 13. 1935. 4. 247-264.p.
- KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. = Magyar Statisztikai Szle. 7. 1929. 2.73-94.p.
- KOVÁCS Alajos: A nyelvismeret mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője. 1 -2. = Magyar Statisztikai Szemle. 6. 1928. 1. 1-32.p.; 2. 133-156.p.
- KÖVÁGÓ László: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés 1918-1948. Budapest, 1985. Kossuth. 417 p.
- A MAGYAR béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről Neully S/S.-ben 1920 januárius-március havában. Kiad. a M. Kir. Külügyminisztérium. Bp. 1920. Egyetemi Ny. 1. XII, 496 p., 3/A. 419 D.. 2 t.
- MAGYAR statisztikai évkönyv. Új f. L. 1942. Budapest, 1944. Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. XV, 349 p.
- A MAGYAR szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. 6. Végeredmények összefoglalása. Szerk. és kiad. a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1920. VIII,233,337 p., 15 térk. (Magyar statisztikai közlemények. Új s. 64.köt.)
- MAGYAR tájékoztató zsebkönyv. Budapest, é.n. Magyar Nemzeti Szövetség. XII,1200 p., 7 t.
- A MAGYARORSZÁG jelenlegi területére a szomszédos államokból átköltözött személyek statisztikájának újabb főeredményei. Budapest, 1946. M. Központi Statisztikai Hivatal. 5 lev.
- MAGYARORSZÁG történeti kronológiája. 3. 1848-1944. Budapest, 1982. Akadémiai K. 677-1000.p.
- MARTINOVICI, C. - ISTRATI, N.: Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite. Cluj, 1921. 107,290,52 p.
- MIKE Gyula: A világ magyarsága. = Magyar Statisztikai Szle. 16. 1938. 4. 368-372.p.
- MIKÓ Imre: Az erdélyi magyarság sorsa a világháború után. = Magyarok és románok. 2. Szerk. Deér József és Gáldi László. Budapest, 1944. Athenaeum. 209-250.p. (A Magyar Történettudományi Intézet évkönyve. 1944.)
- NAGY Iván: A magyarság világstatisztikája. = Jancsó Benedek emlékkönyv. Szerk. Asztalos Miklós. Budapest, 1931. Egyetemi ny. 355-399.p., 1 térk.
- NYÁRÁDY R. Károly: Az 1977.évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra. Kézirat. H. é. n. 84 p., 6 t.
- RECENSĂMÂNTUL general al populației României din 29 Decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuila. Vol. II. Neam, limba maternă, religie. București, 1938. Institutul Central de Statistică!. 780 p., 4 t.
- RECENSĂMÂNTUL general al României din 1941-6. Aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944. Institutul Central de Statistică. XXIV,300 p.
- RECENSĂMÎNTUL populației din 21 Februarie 1956. VoL II. Structura demografică a populației. Numărul și repartizarea teritorială a populației; starea civilă; naționalitate; limba maternă; nivel de instruire; familii. București, 1960. Direcția Centrală de Statistică. LII,689 p.
- RECENSĂMÎNTUL populației și locuințelor din 15 martie 1966. Voi. I. Rezultate generale. Populație. București, 1969. Direcția Centrală de Statistică. XXII,330 p.
- RECENSĂMÎNTUL populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol. 1. Populație – structura demografică. București, 1980. Direcția Centrală de Statistică. RÉVAI nagy lexikona. 20. Budapest, 1927. 851,XXI p.
- A ROMÁNIAI menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. = Magyar Statisztikai Szle. 22. 1944. 9/12. 394-410.p.
- RÓNAI András: Erdély népességi viszonyai. = Magyar Statisztikai Szle. 17. 1939. 4. 350-350.p.
- RUGYENSZKIJ, Nyikolaj: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában, Magyarország határain túl. = Szovjet Irodalom. 1985. 12. 150-166.p.
- SEMLYÉN István: Hazai valóság. Uő.: Hétmilliárd lélek. Bukarest, 1980. Kriterion. 183-216.p.
- STATISZTIKAI kéziratok közlemények. Kiad. a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. I.sz. Az 1930. évi román népszámlálás nemzetiségi (nem anyanyelvi) adatai. 1940. 106 lev. I/b.sz. ua.

1938. évi román közigazgatási beosztás. 1940. 115 lev.
- II.sz. Az 1930. évi román népszámlálás anyanyelvi (nem nemzetiségi) adatai. 1940. 107 lev. II/b.sz. ua. 1938. évi román közigazgatási beosztás. 1940. 3,2,111 lev.
- III.sz. Az 1930. évi román népszámlálás felekezeti adatai. 1938.évi román közigazgatási beosztás. 1940.6,5,111 lev.
- XII.sz. Az 1940.évi augusztus 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt kelet-magyarországi és erdélyi terület népességének anyanyelvi megoszlása az 1910.évi magyar és az 1930. évi román népszámlálás szerint. (Az 1938.évi román közigazgatási beosztás alapján.) 1940. 135 lev.
- XIII.sz. ua. megoszlása vallás szerint. 1940. 3,3,125 lev.
- XIV.sz. A visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi terület, valamint az azzal határos területrészek népessége és a népesség megoszlása anyanyelv szerint ... a 23.300/1940. B.M. rendeletben megállapított új magyar közigazgatási beosztás alapján. 1940. 50 lev.
- XV.sz. ua. vallás szerint. 1940. 53 lev.
- XVI.sz. A visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi községek területe a 23.300/1940. B.M. sz. rendeletben megállapított új magyar közigazgatási beosztás szerint. 1940. 29 lev. XVII.sz. A visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi terület, valamint az azzal határos területrészek népessége jegyzőségek szerint csoportosítva, a lélekszám feltüntetésével. 1941. 77 lev.
- XVIII.sz. A Romániához csatolt községek betűrendes jegyzéke (magyar községnevek szerint) az 1938. évi román közigazgatási beosztás feltüntetésével. 1940. 87 lev.
- XXXVII.sz. Az 1940.évi augusztus hó 30-i bécsi döntéssel Romániától visszacsatolt kelet-magyarországi és erdélyi területrészek községeinek betűrendes jegyzéke román községnevek szerint. 1941. 191 lev.
- XLII.sz. Az 1940.évi augusztus hó 30-i bécsi döntés után román uralom alatt maradt délerdélyi terület népességének anyanyelvi megoszlása az 1910. évi magyar és az 1930. évi román népszámlálás alapján. (Az 1910. évi magyar közigazgatási beosztás szerint.) 1942. 3,165 lev.
- XLIIIsz. ua. megoszlása vallás szerint. 1942. 2,11,127 lev.
- XLIV.sz. ua. községeinek betűrendes jegyzéke magyar községnevek szerint az 1910. évi magyar járási és vármegyei közigazgatási beosztás feltüntetésével. 1943. VI,54 lev. XLV.sz. ua. román községnevek szerint az 1942. évi román járási és vármegyei közigazgatási beosztás feltüntetésével. 1943. 58 lev.
- XLVI.sz. ua. népességének anyanyelvi megoszlása az 1910.évi magyar és az 1930.évi román népszámlálás alapján. (Az 1942. évi „Monitorul Oficial” 132.számában megjelent közigazgatási beosztás szerint.) 1943. 11,168 lev. XLVII.sz. ua. megoszlása vallás szerint. 159 lev.
- SZÚRÓS Mátyás: Összinté szavak a világról és hazánkról. A Rádiónaplóban elhangzottakat Szász József ismerteti. = M. Hírlap. 20. (1987. febr. 11.) 35. 4.p.
- TEROAREA Horthysto-fascistă în Nord-Vestul României septembrie 1940 - octombrie 1944. Coord. Minai Fátu, Mircea Muşat. Bucureşti, 1985. Ed. Politică. 325 p.
- THIRRING Lajos: Az 1941.évi népszámlálás előzetes eredményei. = Magyar Statisztikai Szle. 19. 1941. 3/4. 155-187-p.
- THIRRING Lajos: Magyarország népessége 1869-1949 között. = Magyarország történeti demográfiája. Budapest, 1963. Közgazdasági és Jogi K. 221-388.p.
- THIRRING Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népesség és népmozgalom. = Magyar Statisztikai Szle. 16. 1938. 4. 375-390.p.
- VIRT László: A moldvai magyarság. Egy régi-új könyv megjelenésére. = Új Ember. 44. 1988. 9. 4.p.

Jegyzetek

1. Erdély fogalma a köztudatban a trianoni békeszerződés értelmében Magyarországtól Romániához csatolt területtel azonosult. Én is ennek megfelelően használom, és az ettől való eltérést jelzem. A népesség etnikai tagolódására, annak számszerű vizsgálatára - ugyancsak az általános szóhasználatot követve - a „nemzetiségi megoszlás”, „nemzetiségi statisztika” kifejezéseket alkalmazom, de e viszonyok konkrét elemzésekor természetesen megkülönböztetem a népszámlálások anyanyelvre, illetve nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó direkt adatait.

2. DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 90-91.p.

3. A magyar népszámlálás és a román memorandum adatai egymással szembeállítva a románok által követelt területen (a Bánság nélkül). A magyar béketárgyalások. III/A. köt. 144-154.p. Ez a követelés Erdélyen kívül magában foglalta Szatmár, Szilágy, Bihar, Arad és Csanád vármegyéket, Máramaros vármegyéből az izavölgyi, sugatagi, szigeti, visói járásokat és Máramaros-szigetet; Ugocsa vármegyéből a tiszántúli járást, végül Békés vármegyéből a békési, békéscsabai és gyulai járást, valamint Gyula városát. A memorandum a Bánság kérdését nem érintette. A „helyesbítések” következtében a 4 854 397 összlakosságú területen a magyarok száma 2 012 090-ről 1 664 986-ra, a németeké 322 383-ról 295 133-ra esett vissza, míg a románoké 2 346 478-ről 2 519 215-re, az egyéb kategóriába esőké pedig 173 346-ről 365 295-re emelkedett. Így a románok 48,3%-os relatív többsége abszolúttá vált (52,0%), a magyarok aránya viszont több mint 7%-kal csökkent, veszteségeinek egyik fele a román, másik fele az egyéb népeiséget gyarapította.

4. A román memorandum statisztikai adatainak cáfolata. A magyar béketárgyalások. 1. 134-142.p., KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 80.p.

A nemzetiségi statisztika alapvető kérdéseire és tényeire való román viszonyulás máig változatlan. Ezt jól példázza egy Bukarestben nemrégiben kiadott forrásgyűjtemény, melynek szerkesztői, noha közreadják az 1900. és 1910. évi magyar népszámlálások anyanyelvre és vallásra vonatkozó, járási részletezésű adatait és községi számításokat is végeztek, a kötethez írt bevezetőjükben - ezek tanulságait figyelmen kívül hagyva - a hagyományos érveket ismétlik meg. Vagyis annak érdekében, hogy minél magasabbnak mutassák ki az érintett területen jelenlévő román, és minél alacsonyabbnak a magyar népesség számarányát; úgy mossák egybe, illetve helyezik önkényesen előtérbe az etnikai identitás egyes jellemzőit, hogy az minden esetben a románság számára kedvező eredményhez vezessen. Először a vallás, az anyanyelv és a nemzetiségi hovatartozás kölcsönösségét abszolutizálva a románság soraiba számítanak minden ortodox és görögkatolikus hívet. („Cum cei de religie greco-catolică și ortodoxă erau în Transilvania români, este fără îndoială ca numărul românilor, precum și ponderea lor întreaga populație, era mai mare decât a celor care au fost înregistrați cu limba maternă română.”) A magukat román anyanyelvűnek vallók és a görög szertartásúak különbözete (mintegy 225 ezer fő) e szerint a románok számbeli fölényét növeli, noha kimutatható, hogy az ortodox vallásúak között szerbek, a görög katolikusok között pedig rutének, sőt szép számmal magyarok is vannak.

Azt, hogy a románok számarányát az anyanyelvi bevallás 53,8%-os eredményével szemben az 58%-ot kimutató vallási adatok tükrözik hitelesebben, egy 1919-es népszámlálással vélik alá-támaszthatónak, melyet a román Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) összegzett a községi hatóságok által kiállított kérdőívek alapján. Ez a népesség megoszlását a következőképp adja meg: románok 57,2%, magyarok 26,46%, németek 9,86%, zsidók 3,28%, egyéb nemzetiségűek 3,28%.

A magyarok arányának feltűnő, 5,14%-os csökkenését szerintük az magyarázza, hogy számuk 1910-ben a ténylegesnél nagyobb volt feltüntetve, mivel a népesség különböző csoportjait, akik valójában nem magyarok (így például az igen nagyszámú zsidóságot), a magyar mint beszélt nyelv alapján mutatták ki. Ezek a csoportok 1919-ben valódi nemzetiségüket nyilváníthatták ki, ami természetesen vezetett a magyar népességet tükröző számadat csökkenéséhez. („Scăderea populației maghiare în 1919 față de 1910 se explică prin faptul că numărul însemnat de evrei - 183 556 în 1910 - și alte populații, care la recensământul din 1910 au fost înscrise, pe baza limbii vorbite, ca maghiari, la întocmirea situațiilor de către comune, în anul 1919, au declarat naționalitatea lor reală.”)

Az adatok korrekciója ugyanolyan tendenciózus, mint az előző esetben, csak itt az volt a cél, hogy bizonyos népességi csoportokat leírjanak a magyarság számából, mint pl. a zsidó „nemzetiségűnek” tekintett izraelita vallásúakat; utóbbiakat ráadásul teljes számban, noha egyharmaduk (jiddis) a német anyanyelvűek között lett felvéve.

A szerkesztők végső érve az 1930. évi népszámlálás, mivel annak eredményei megerősítik az 1919-es helyzetképet. („Această realitate este confirmată și de recensământul populației României din 1930 care stabilește că, din totalul populației Transilvaniei, 57,8% sînt români, 24,4% maghiari, 9,8% germani și 8,0% alte naționalități.”) Vagyis az ismertetett eljárás önmagában hordja bizonyítását, hiszen a későbbi – azonos módon végrehajtott - román népszámlálások értelemszerűen hasonló eredményre jutnak. (Izvoare de demografie istorică. Vol. II. 12-13, 23.p.)

5. RÓNAI András: Erdély népességi viszonyai. 351.p.

6. MARTINOVICI, C. - ISTRATI, N.: Dicționarul Transilvaniei ...

7. RÓNAI ANDRÁS: i.m., uo. A kötet a községi (köztük nemzetiségi) adatokat a helységek betűrendje szerint tartalmazza, de van benne egy külön járási kimutatás, aminek adatai és a községi adatok jelentősen eltérnek egymástól. Ennek végeredménye, hogy amíg a Dicționarul az egész terület lakossága gyanánt csak 5 113 224-et mutat ki, addig a részletek összege helyesen összeadva 5 140 176, vagyis 26 952-vel több. Ebből a különbözetből 19 882 a magyar. KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 81.p. „... tudományos szempontból komoly munkának nem lehet tekinteni, mert be van bizonyítva, hogy annak végrehajtása nem házról-házra történt, hanem vagy a lakosoknak a községhez való idézésével, vagy pedig, amit szintén sok esetben be lehet bizonyítani, az 1910. évi magyar népszámlálás adatainak egyszerű átvételével, illetőleg ezen adatoknak román érdekek szerint való megfelelő módosításával.” KOVÁCS Alajos: A nyelvismeret mint a nemzetiségi statisztika ellenőrzője. 148.p.; valamint: A nemzetiségi statisztika problémája. 81., 83., 88.p.
8. Az átkapcsolt volt magyar részek lakosságának községenkénti statisztikája. JAKABFFY Elemér: Erdély statisztikája. 33-112.p.
9. Összesítve: magyar 1388 189, román 2 974 951, német 523 794, zsidó 171 443, egyéb 170 466. U.o. 4.p.
10. Példaként a történeti Erdély (Királyhágóntúli) területére kiszámított adatok az 1910.évi magyar népszámlálás a); a román memorandum, b); és az 1920. évi román népszámlálás c) szerint:

	magyar	román	német	egyéb	
a)	2 678 367	918 217	1 472 021	234 085	54 044 (izraelita 64 074)
b)	2 674 380	783 812	1 542 475	231 230	116 863
c)	2 634 728	786 103	1 535 582	224 601	88 442 (zsidó 60 393)

V.ö.: A magyar szent korona országainak 1910.évi népszámlálása. VI. rész. 102.p.; A magyar béketárgyalások. III/A. köt. 150.p., JAKABFFY Elemér: i.m. 112.p.
11. JAKABFFY Elemér: i.m. IV. p.; KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 88. p.
12. RECENSAMÎNTUL... 1930. Vol. II.
13. NYÁRÁDY R. Károly: Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése ... 6.p. Tulajdonképpen az 1930. évi az egyetlen olyan, egész Erdély területére kiterjedően egységes szempontok szerint, a nemzetközi előírásoknak megfelelően végzett és hivatalosan is közzétett román népesség összeírás, amely községsoros nemzetiségi adatokat tartalmaz. Érdeme, hogy sokrétű viszonyítási lehetőséget nyújt, és szempontjai közé felvette az anyanyelv szerinti kimutatást is, adatait azonban a megelőző népszámlálásokhoz hasonlóan fenntartásokkal kell kezelni. Az előzetesen közzétett adatok bírálatát ld. KOVÁCS Alajos: Az erdélyi magyarság és a román statisztika.
14. Statisztikai kéziratok közlemények.
15. RECENSAMÎNTUL... 1941.
16. Az 1941. évi népszámlálás.
17. FOGARASI Zoltán: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben ...
18. GOLOPENȚIA, A. - GEORGESCU, D.C.: Populația Republicii Populare Române la 25 Ianuarie 1948. 37-41.p.
19. RECENSAMÎNTUL ... 1956. Vol. II.
20. RECENSAMÎNTUL ... 1966. Vol. I.
21. COMUNICAT privind rezultatele preliminare ale recensamîntului... 1977. IO.p.
22. RECENSAMÎNTUL ... 1977. Vol. I.
23. NYÁRÁDY R. Károly: i.m. 11-15.p.
24. A számítások bizonytalansága miatt kerekített összeget adtam meg. Rónai András Románia lakosságának 1910 körüli anyanyelvi statisztikájában 1 819 688 főre teszi a magyarok számát (i.m. 355.p.). Jakabffy Elemérnél ez a szám 1 822 942, mégpedig a következő megoszlásban: a régi román királyság 152 000, Besszarábia 63, Bukovina 10 391, Erdély és kapcsolt részei 1 660 488 (ez utóbbi a hibásan nyomtatott 1 660 448-ról javítva; i.m. 31.p.).
25. A különböző publikációkban található adatok kisebb-nagyobb mértékben eltérnek egymástól 1919 végén, 1920 elején a Központi Statisztikai Hivatal a szomszéd államok megszállásai, illetőleg ismert követelései alapján részletes táblázatokat állított össze Magyarország veszteségeiről a béketárgyalások céljaira. Tekintettel a rendelkezésre álló rövid időre és arra, hogy a határokat a hivatal községi pontossággal nem ismerhette, a kimutatás csak járássok szerint készült el, mégpedig oly módon, hogy az

egyes járásokat ahhoz a területhez számították, amelyre nagyobb részük esett. E számítások alapján a magyar békeküldöttség működéséről közzétett jelentés „a Clémenceau-vonalig, illetve a Bánságban a román-szerb demarkációs vonalig terjedő területen” még 1 704 851 magyarról tud. (A magyar béketárgyalások. I. köt. 145.p. V.ö. A háború előtti Magyarország statisztikai adatai a megmaradt és az elvesztett területek szerint részletezve. 289.p.).

Ez a szám később elsősorban a nagyközönségnek szánt, illetve propaganda-kiadványokban tűnik fel (Révai nagy lexikona. XX. köt. 596.p., Magyar tájékoztató zsebkönyv. 81.p.), de - C.A. Macartney angol történész munkáira való hivatkozással - ma is találkozhatunk vele, hazai és külföldi szerzőnél egyaránt. (KÖVÁGÓ László: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés. 148.p., RUGYENSZKIJ, Nyikolaj: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában. 155.p.).

A községenkénti számítások már pontosítják a végeredményt, de egyes községek, illetve községrészek hovatarozásának eltérő megítélése miatt az így közölt adatok sem egységesek. Az 1920. évi népszámlálás az erdélyi rész veszteségét 102 813 km²-ben és 5 237 981 főben állapítja meg (6. rész. 16.p.), az 1930. évi viszont az időközben történt újabb felmérések, valamint az 1920 és 1930 között több helyen történt határkiigazítások következtében már 5 256 451-ben és 103 093 km²-ben (I. rész., a XII. és I. p. közötti térkép). A Magyar statisztikai évkönyvben a lakosság száma azonos területen 5 257 467 (Új f., L. köt. 16-17. p. közötti térkép). Ugyanez szerepel a Magyar tájékoztató zsebkönyvben; RÓNAI Andrásnál (i.m. 351.p.), ELEKES Dezsőnél (Trianon mérlege. 360.p.) és MIKE Gyulánál (A világ magyarsága. 371.p.). A magyar béketárgyalások idézett kötete, Révai nagy lexikona (i.m. 595.p.) viszont e számot 5 265 444-ben állapítja meg. A háború előtti Magyarország statisztikai adatai ... szintén, 102 787 km²-rel párosítva. Jakabffy Elemér közel egyidőben végzett számításainak eredménye már csak 5 242 024, Kovács Alajos pedig két alkalommal is az 5 236 305 fős adatot közli (Erdély népmozgalma vallásfelekezetek szerint ... 1212.p., Az erdélyi magyarság sorsa. 248.p. Itt az átcsatolt terület 102 181 km².) Igaz, későbbi munkáiban már a Magyar statisztikai évkönyv I. kötetében szereplő adatra hivatkozik ő is (Erdély népesedési viszonyai. 230.p., Erdély néprajzi képe).

A Magyar tájékoztató zsebkönyv esetében az adatok önkényes kezelésére utal, hogy a magyarság előzetesen megadott számát (1 704 851) az annak megfelelő forrásoktól eltérően (A magyar béketárgyalások ... stb.) 5 265 444 helyett a későbbi hivatalosnak tekinthető 5 257 467-es összlélekszámmal párosítja (Magyar statisztikai évkönyv stb.). A fentiekkel párhuzamban a magyarság lélekszámára vonatkozó adatok sem egységesek. Az 1920.évi népszámlálási kötet vonatkozó részadatainak végeredménye 1 647 033 (6.rész. 16.p.). Jakabffy Elemér összegző táblázatában 1 661 110. Ám ugyancsak nála a községi adatsorok végösszege Kolozs és Szolnok-Doboka megyék táblázatától eltérő adatai miatt már 1 660 488 (i.m. 4., 70., 102.p.). Ezt a számot közli NAGY Iván (A magyarság világstatisztikája. 375.p.) és ILLYÉS Elemér is (Erdély változása. 155.p.), hivatkozás nélkül. RÓNAI András közlésében a Romániához csatolt egész magyarországi terület magyar lakossága 1910-ben 1 661 805 fő (i.m., uo.), MIKE Gyulánál (i.m., uo.) és KOVÁCS Alajos későbbi munkáiban szintén (Erdély népesedési viszonyai, uo., Erdély néprajzi képe). Ez 31,6%-os arányt jelent. ELEKES Dezsőnek MIKE Gyuláéval egy kötetben közölt tanulmánya pár oldallal előbb azonos összlakosság-szám mellett a magyarság arányát 31,9%-ban adja meg (i.m., uo.), ami számban kifejezve 1 677 000 lenne, ezért gyaníthatóan nyomdhiba. KOVÁCS Alajos két helyen is megadott és a fentiek közül legalacsonyabb összlélekszám mellett a magyarságra vonatkozóan az előbbieknél magasabb, bár egymástól is eltérő számokat állapít meg: 1 663 121 (Erdély népmozgalma vallásfelekezetek szerint ... illetve 1 663 576 (Az erdélyi magyarság sorsa. uo.). Ugyanezt idézi Mikó Imre hasonló című tanulmányában (211.p.).

Végezetül megemlítem, hogy a korábban hivatkozott román forráskiadvány szerkesztői 5 260 652 fős összlakosságból 1 662 180-ban állapították meg a magyar anyanyelvűek számát. Ugyanakkor utalnak egy, a párizsi békekonferencia számára 1946-ban összeállított dokumentumra, amelyben ez a szám 5 263 608 fős összlélekszám mellett 1 664 296 (Izvoare de demografie istorica. Vol. II. 1 2., 23.p.). A táblázat az Erdély történetének III. kötetében közölt adatot tartalmazza (1742.p. Az átkerült terület 102 200 km²). Ld. még: DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 91.p.

26. Az 1920. évi népösszeírás kerekített végösszege Jakabffy Elemér közlése alapján. A Dictionarul - a már említett okok következtében – nem ad megbízható képet a magyarság számáról az elcsatolás időpontjában. Ha a háborús körülmények miatt eltekintünk az 1910-es népszámlálást követő évtized természetes szaporodásától, és figyelembe vesszük, hogy az adatfelvétel időpontjáig, vagyis 1920 decemberéig mintegy százötvenezer távoztak Magyarországra a megszállt területekről (ld. a 36. sz.

jegyzetet), a hatalomváltás akkor is legalább másfélmillió magyart találhatott Erdélyben.

27. A közel egyidőben tartott magyar és román népszámlásoknak a kettéosztott Erdély területére vonatkozó összesített eredménye alapján.
28. Mivel az 1977. évi népszámlálás előzetes közleményei a nemzetiségi adatokat csupán országos összegzésében hozták nyilvánosságra, az Erdélyre vonatkozó becslés a *Județele patriei* c. sorozat megyei adatain alapul (vö. a II.sz. táblázattal). A hiányzó adatokat A romániai magyar nemzetiség c. kötet alapján egészítettem ki (KOPPÁNDI Sándor - LŐRINCZ László: A nemzetiségi kérdés megoldása. 10.p.).

Megjegyzem - bár az arányokat nem befolyásolja számottevően -, hogy ez utóbbi közlés figyelmen kívül hagyja az önmagukat székelynek vallók számát.

Az anyanyelvi megoszlás adatai! nem ismerjük, csak egy közvetett forrás alapján valószínűsíthető számmal rendelkezünk. Fazekas János tanulmányainak és cikkeinek gyűjteménye tartalmazza azt a - Nicolae Ceaușescu jelenlétében, egy székelyföldi tömeggyűlésen elhangzott - beszédet, amelyben a szerző a nemzeti szabadságjogok ékesszóló bizonyítékaként a népszámlálásra is hivatkozik: „*A népszámlálás demokratikus szellemben zajlott le, minden állampolgárnak joga volt zavartalanul bevallani nemzeti hovatartozását, amit bizonyít az a tény is, hogy a magyar nemzetiség nem hogy nem csökkent számbelileg, miként azt egyesek megjósolták, hanem ellenkezőleg, mintegy százezerrel nőtt, s létszáma ma 1 millió 750 ezer.*” (A Román Kommunista Párt ... 342.p. Kiemelés tőlem). Ez a szám később sehol, semmilyen formában nem kap nyilvánosságot, de az általa jelzett tendencia ismeretében érthetőbb az az igyekezet, amely az előzetes nemzetiségi adatokat is túl magasnak találva a már ismertetett módon a hivatalos közlés számára egyedül elfogadható eredményhez jutott. 29 BULLETIN Statistique de la Roumanie, 1925. No. 1. 106-121.p. Idézi: DRAGOMIR, Sylvius: The ethnical minorities in Transylvania. 35.p.; KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 91.p.

30. A magyarok lélekszáma az elcsatolt területeken hivatalos anyanyelvi adatok szerint (az ettől való eltérést jelzem): Ausztria 1910 - 24 807; 1971 - 7000 (becslés); Csehszlovákia 1910 - 896 271; 1980 - 559 490 (nemzetiség); Jugoszlávia 1910 - 563 597; 1981 - 420 000 (nemzetiségi becslés az ország egész területére); Szovjetunió 1910 - 173 915; 1979 - 157 000 (becslés). Magyar történeti kronológia. III. 873.p., DÁVID Zoltán: Magyarok - határaink mentén. 38., 42., 46.p., uő: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 97.p., GYÖNYÖR József: Csehszlovákia népességének nemzetiségi megoszlása. 20.p., Magyar tájékoztató zsebkönyv. 81.p.
31. Az egykori osztrák korona tartományban élt, a hatalomváltásig identitásában kevésbé veszélyeztetett és az anyaországhoz mindig is erősebb szállal kötődő bukovinai székelység 1941-ben néhány család kivételével repatriált. A hazatelepülők száma a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság kimutatásában 14 387. A romániai menekültek főbb adatai az 1944. februári összeírás szerint. 398.p.
32. A katolikusok száma Moldvában 1899-ben 88 803 (KOVÁCS Alajos: A nemzetiségi statisztika problémája. 91.p.), 1912-ben 97 771 (JAKABFFY Elemér: i.m. 32.p.), 1930-ban 109 953 (Recensământul 1930. XXX.p.).

Mivel a vallási hovatartozást nem tekinthetjük az etnikumot egyértelműen meghatározó jellemzőnek - bár a moldvai csángó magyarság esetében igen fontos identifikáló tényező -vizsgálunk kellene a nemzetiségre vonatkozó adatokat is. (Márcsak azért is, hogy elkerüljük a román statisztikai gyakorlat jellemzésekor hibáztatott módszertani csúsztatásokat: az anyanyelv, a vallás, illetve a népi származás egybemosását, vagy ez utóbbi, bizonytalan kategória előtérbe helyezését.) A vallási megoszlásról az újabb népszámlálások már nem tájékoztatnak, a magyarság számára vonatkozó hivatalos adatok pedig nem csupán irreálisan alacsonyak, de az egyre csökkenő számadatokból már csak a moldvai magyarság papíron történő eltüntetésének tendenciája követhető nyomon. E szerint a magyarok száma (ahol ez lehetséges volt, anyanyelv szerint megadva): 1930-ban 23 894, 1941-ben 9352, 1948-ban 6618, 1966-ban 10 338, míg 1977-ben már csak 5839. Ugyanez a csángómagyarok által legnagyobb számban lakott Bacău (Bákó) megye esetében így alakul: 1930-ban 13 999, 1948-ban 4936, 1966-ban 7673, 1977-ben pedig 3813. Hogy ne legyen kétségünk e statisztikai bűvészmutatványt illetően, számítsuk le a korábban Csík megyéhez tartozó Gyimesbükk és a volt háromszéki Sósmező feltételezett adatait, mivel e falvak lélekszáma Bákó megyéhez csatolásuk előtt Erdélynél volt számontartva. A két faluban 1930-ban 3351 magyar élt, így szinte bizonyosra vehető, hogy Bákóban ma a hivatalos statisztika csángómagyart nem mutat ki. Megbízható adatok hiányában csupán nem hivatalos becslésekre hagyatkozhatunk, s ezek - érhetően - igen szélsőséges értékek között mozognak. Így - például a közvélemény figyelmét

állhatatosan a moldvai magyarság veszélyeztetett sorsára irányító Hajdú D. Dénes közléseiben - találkozhatunk az e népcsoportot 200-300 ezer főre becsülő számadattal is. Igaz, ő maga is különbséget tesz csángómagyar származásúak és magyar anyanyelvű csángók között, s jelzi, hogy ez utóbbiak arányát nehéz meghatározni.

A moldvai magyarok számát mértéktartóan megítélő becslések is eltérnek egymástól: különböző számadatok 40-50 ezer (KÓSA László - FILEP Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. 149.p.), 50-60 ezer (VIRT László: A moldvai magyarság. 4.p.), illetve 80 ezer (BENDA Kálmán: A moldvai csángó magyarok, 59.p.) magyarul tudót említenek. Virt László közlése szerint egyébként a iași-i püspökséghez ma körülbelül 200 000 katolikus hívő tartozik.

33. MIKE Gyula: A világ magyarsága. 369.p.

34. Uo. 370.p.

35. NYÁRÁDY R. Károly: Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése ... 33.p., DÁVID Zoltán: Magyarok - határaink mentén. 50.p. E kerek számra való hivatkozással egyébként már 1977 előtt is találkozhatunk. Uő.: A magyarul beszélők száma. 389.p., ILLYÉS Elemér i.m. 158.p. Erre a számadatra hivatkozott Szűrös Mátyás, az MSZMP KB titkára is egy rádióbeszélgetés során, amikor „a keleti szomszédunknál élő 2-2,5 milliós magyar kisebbségről” tett említést (Őszinte szavak a világról és hazánkról. 4.p.).

36. Éves megoszlásban: 1918-40 952; 1919-33 551; 1920 - 79 773; 1921 - 19 879; 1922 -13 651; 1923 - 7536; 1924 - 1693. THIRRING Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népeesség és népmozgalom. 390.p.

37. A Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság 1944 februárjában egységes kérdőív alapján összeírta a Romániából a magyar közigazgatás alatt álló területre 1938. január 1. óta átjöttöket. Az összeírás végeredménye szerint a menekültek és áttelepítettek összes száma 204 519 volt. Ebből a telepések (lényegében a bukovinai székelyek) száma 14 387, a menekülteké pedig 190 132 volt. A romániai menekültek főbb adatai ... 398.p.

1943 végén hasonló összeírást végzett Romániában egy, az észak-erdélyi menekültek ügyeivel foglalkozó hivatal (Comisariatul general al refugiaților din Transilvania de nord) az 1940. december 1. - 1943 közötti időszakra vonatkozóan, s ennek kimutatása szerint az említett területről Romániába menekültek száma 218 919. TEROAREA Horthysto-fascistă în Nordvestul României... 143.p.

38. A KEOKH közleménye (egyedülállók és családfők szerint kimutatva) megadja a menekültek számát a határátlépés időpontja szerint is: 1940. VIII. 30-ig 7993; 1940. VIII. 31 - 1941. II. 26 között 40 123; 1941. II. 27 - 1941. XII. 31. között 9091; 1942. I. 1. - 1942. XII. 31. között 15 810; 1943. I. 1 - 1943. XII. 31. között 9285; 1944. februárig 201.

Ez az 1941. február 26-ig terjedő időszakban 48 116, a hozzátartozókat számítva mintegy 100 000 főt jelent. A romániai menekültek főbb adatai... 410.p.

A román oldal adatai éves bontásban: 1940 - 88 579; 1941 - 35 432; 1942 - 74 414; 1943 -20 494. Az ugyanott közölt havi bontásból kiszámítva 1940 szeptembere és 1941 februárja között a menekültek hivatalos száma 102 444 volt. TEROAREA Horthysto-fascistă în Nordvestul României ... uo.

39. Statisztikai kéziratok közlemények. XII. 3p.

40. Számított adat. Vö. NYÁRÁDY R. Károly: i.m. 42.p.

41. A statisztikai kéziratok közlemények XIV. számában közölt megyei adatok összege.

42. A magyar nemzetiségűek többlete országos szinten már 520 108. Vö. FOGARASI Zoltán: i.m. 6., 10.p.

44. A statisztikai kéziratok közlemények XIV. és XII. számaiban közölt megyei adatok végösszegeinek különbözőlete.

45. THIRRING Lajos: Az 1941. évi népszámlálás előzetes eredményei. 161.p.

46. Mégpedig a következő megoszlásban: Beszterce-Naszód 4444, Bihar 7946, Nagyvárad 10 173, Csík 5429, Háromszék 8170, Kolozs 1244, Kolozsvár 22 924, Máramaros 2698, Maros-Torda 9520, Marosvásárhely 9076, Szatmár 6622, Szatmárnémeti 3298, Szilágy 3264, Szolnok-Doboka 4132, Udvarhely 6955. A romániai menekültek főbb adatai... 399.p.

47. Ez a felosztás nem a második bécsi döntés határvonalát követi, mivel az annak megfelelő népességszámokkal - községi adatok hiányában - 1948-ra vonatkozóan nem rendelkezünk. Ezért Arad, Hunyad, Fehér, Torda-Aranyos, Kis- és Nagy-Küküllő, valamint Brassó megyék mindenkor területével kezdődően adtam meg Erdély déli részét, s ennek megfelelően számítottam ki az északi rész 1941-es adatait is. Ez utóbbi esetben Kolozs és Maros-Torda megyék Romániában maradt részéből Mezőkapus,

Mocs, Nagykalota, Nagysármás és Tordaszentlászló járások népességszámát Észak-Erdélyéhez számítottam hozzá. A területi adatok összevethetőségének a megyehatárok eltéréseiből adódó korlátait a kerekített értékekkel is jelezni kívántam.

48. Közelebbi vizsgálódásokra e munka keretében nem vállalkozhattam. Magyarország II. világháborús embervesztésének kimutatása eleve számos megválaszolatlan kérdést vet fel (ezzel kapcsolatban ld. FÜR Lajos: Mennyi a sok sírkereszt? című tanulmányát), de külön problémakör a megnagyobbított országrészek, azon belül az észak-erdélyi terület, s elkülönítve a magyar etnikum vesztesége.

A népszámlálások nemzetiségi adatai az adatfelvételek, s különösen a kiértékelések - már jelzett - eltérései miatt csak relatív viszonyszámokat jelentenek. A magyar lakosság végleges vándorlási különbözetét a becslések 100 000-125 000-re teszik (THIRRING Lajos: Magyar-ország népessége 1869-1949. között. 357-358.p., DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. 92.p.); ez a szám a frontról, fogságból, internálásból hazatértek figyelembevételével feltehetően a vándormozgalmak „egyenlegét” jelenti. A teljes népességihiány és e szám különbözetéből következtethetünk a háborús események következtében elpusztultakra (magukat magyar anyanyelvűnek valló zsidó deportáltak, a frontszolgálat és egyéb harci cselekmények, valamint a megtorlások áldozatai és az eltűntek).

49. Ez a folyamat a demográfiai viszonyok eltérő sajátosságai mellett a kényszervándorlásokkal is összefügghet. Mint láttuk, a 190 000 romániai menekültből 1944 februárjáig mintegy 85 000-re volt tehető azoknak a száma, akik Magyarország mai területén telepedtek le. Ez a becslések alapján 1948-ig 125 000-re emelkedik, de figyelembe kell venni, hogy soraikban elég jelentős számban szerepelnek az átmeneti területnagobbodások után odahelyezettek, ottani régi lakóhelyükre visszatért egykori menekültek is (THIRRING Lajos: Magyarország népessége 1869-1949 között, uo.). Mindezek alapján feltételezhető, hogy a bécsi döntés hatására megindult országok közötti spontán népességcsere, az Erdélyt kettéválasztó határ megszűntével részben belső vándorlássá átminősülve, hozzájárult az északi megyékben élő magyarság pozícióinak megszilárdulásához.

A migrációs folyamatok megítéléséhez adalékot nyújthat a Magyar Központi Statisztikai Hivatal 1946. július 29-én közzétett tájékoztatása „A Magyarország jelenlegi területére a szomszédos államokból átköltözött személyek statisztikájának újabb főeredményei”-ről. A 8150/1945.M.E.SZ. rendelet értelmében az 1938.év óta beköltözött személyeket vették nyilvántartásba, és a feldolgozást 1946.június elején zárták le. Ennek alapján a Romániából átköltözöttek (és családtagjaik) főbb adatai:

	összesen	anyaországiak	Észak-Erdélyből átköltözöttek	Dél-Erdélyből
közalkalmazottak	19 787	12 725	5 586	1 476
magánszemélyek	27 457	2 761	10 264	14 432
együtt	47 244	15 486	15 850	15 908

A Dél-Erdélyből áttelepülők közül 13 494-en, az észak-erdélyiek közül 4025-en még a bécsi döntés idején kerültek Magyarország trianoni területére.

50. Az adatokat a népszámlálási közlések közigazgatási beosztása szerint összegeztem, ezért a különböző idősorok kisebb-nagyobb mértékben eltérő területekre vonatkoznak. Az 1956. évi tartományi beosztás határait még ezzel a megszorítással sem tudtam mindenütt figyelembe venni, így Arad város, valamint Arad, Lippa és Pécska rajonok (Temesvár tartomány), illetőleg Zilah és Zsibó rajonok (Kolozsvár tartomány) adatait a harmadik csoportéhoz számítottam.
51. Nem csupán a községi adatokat vagyunk kénytelenek nélkülözni, de a közigazgatási határok váltakozása a megyei összehasonlításokat is becsléssé torzítja. Az 1986-os megyésítés ugyanis csupán Bihar, Hunyad, Arad, Kovászna (volt Háromszék) és Hargita (Csík és Udvarhely) területét hagyta viszonylag érintetlenül, a többi megye határai jelentősen eltérnek a régiekétől, néhány megyét pedig nem is állítottak vissza. (Így például Fogaras és Nagy-Küküllő az új Szeben és Brassó megyék között oszlik meg, Kis-Küküllő egy része Maros megyéhez került, Torda-Aranyos területén Fehér, Kolozs és Maros megyék osztoznak, Szolnok-Dobokaén pedig Kolozs, Máramaros és Beszterce-Naszód.)
52. Muncipiumok és városok, peremközségek (más kifejezéssel városkörnyéki vagy városi alárendeltségű községek), községek.
53. A városi lakosság számának és arányának alakulása Romániában a mai országhatárok között: 1930 - 3 051 253 (21,4%); 1966 - 7 305 714 (38,2%); 1977 - 10 239 345 (47,5%); 1984 -11 834 962(52,3%). Vö.: RECENSXMÎNTUL ... 1977. 6-7.p., ANUARUL statistic ... 1985. 14-15.p.
- Városi népességen itt és a következőkben a városi környezetben (municipiumokban, városokban és

peremközségekben) élőket értem. A városiasodási szint vizsgálatakor a román statisztikai gyakorlat újabban figyelmen kívül hagyja a peremközségek lakóit. Erről a dolgot elkészülte után szereztem tudomást (KLSZÍ-HARMATH Sándor: A városiasodás egyre magasabb szintjén. 407.p.), de, mivel az össznépességhez viszonyított alacsony aránya miatt a peremközségekben élőknek az egyik vagy másik kategóriához való számítása nem változtat az alapvető tendenciákon, változatlanul hagytam az eredeti csoportosítást.

54. A RECENSĂMÎNTUL ... 1977. 9-12. oldalán található táblázat felhasználásával számított arány.

55. Ma 420 település van közvetlenül municípiumi vagy városi közigazgatás alá rendelve. Közülük 295 a municípiumot, illetve várost alkotó települések száma - beleértve természetesen a tulajdonképpeni városokat is - (localități componente ale municipiilor și orașelor), és 125 a városokhoz tartozó falvaké (sate aparținând orașelor). Ez utóbbiak mint településtípus a falvak között vannak ugyan számon tartva, de lélekszámuk a közigazgatási felosztást követő népszámlálási kötetekben nem a községi, hanem a városi adatoknál jelenik meg. Vö.: JUDEȚELE României Socialiste. Recensămîntul... 1977. 5.p., GEOGRAFIA României. II. 29.p.

56. Hogy az eredeti állapotnak a II. melléklet táblázataival való összevetését megkönnyítsem, kigyűjtöttem a városi népesség 1930.évi, a mai megyehatárok között, de a korabeli közigazgatási beosztás szerint számított adatait:

57.

megyék	összesen	magyar		román		német		egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
Fehér - Alba	7 983	9 124	24,0	23 735	62,5	2 925	7,7	2 199	5,0
Arad - Arad	83 181	42 309	50,9	31 342	37,7	6 566	7,8	2 964	3,6
Bihar - Bihor	102 277	69 466	67,9	25 509	25,0	1 236	1,2	6 066	5,9
Beszterce-Naszód - - Bistr.-Nas.	17 640	1 581	9,0	8 557	48,5	4 752	26,9	2 750	15,
Brassó - Brașov	67 073	27 304	40,7	23 681	35,5	14 332	21,4	1 756	2,6
Krassó-Szörény - - C.-Severin	38 157	3 353	8,8	17 836	46,7	15 569	40,8	1 399	3,7
Kolozs -Cluj	147 986	76 677	51,8	52 762	35,6	3 492	2,4	15 055	10,
Kovácszna - Covasna	15 925	13 139	82,5	2 257	14,1	266	1,7	263	1,7
Hargita - Hargita	23 680	20 723	87,5	1 956	8,3	313	1,3	688	2,9
Hunyad - Hunedoara	41 234	14 259	34,6	22 556	54,7	2 745	6,7	1 674	4,0
Máramaros - - Maramureș	45 301	15 371	33,9	16 850	37,2	493	1,1	12 587	27,
Maros - - Mures	67 407	36 119	53,6	17 739	26,3	8 423	12,5	5 126	7,6
Szatmár - Satu Mare	67 537	40 220	59,6	18 375	27,2	954	1,4	7 988	11,
Szilágy - - Sălaj	15 788	9 825	62,2	4 323	27,4	111	0,7	1 529	9,7
Szeben - Sibiu	68 917	12 498	18,1	24 924	36,2	28 645	41,6	2 850	4,1
Temes - - Timiș	115 173	38 739	33,6	33 810	29,4	37 426	32,5	5 198	4,5

57. Itt a román statisztikai gyakorlatban használatos, úgynevezett „történelmi országrészek” szerinti csoportosításra utalok. Ez a Kárpátokon innen három nagy területi csoportot jelent: a tényleges történelmi Erdélyt, többnyire hozzászámítva a Szilágyságot is, a Bánságot Krassó-Szörény és Temes megyékkel, valamint a „Körös- és Máramarosvidéket”, amely Arad, Bihar Szatmár és Máramaros megyéket foglalja magában.

58. A csoportosítás alapja a számarány volt. Az I. csoportba a székelység egybefüggő település vidékét magába foglaló két megyét soroltam, itt a magyarság aránya 80% fölött van. A II. csoportba azok a megyék kerültek, ahol a magyarok aránya meghaladja a 20%-ot, a III-ba a 10-20% közöttiek, és végül a negyedikbe azok, ahol számarányuk 10% alatt maradt. A III. csoportba tartozó Arad, Brassó és Temes megyék magyarsága ugyan népesebb, mint a II. csoportbeli Szilágyé, de 10%-oshoz közeli számarányuk mellett a falun élők kisebb száma is elkülöníti őket a kevésbé urbánus és falusi magyarságát változatlanul őrző Szilágyságtól. Igen kérdéses Maros megye különválasztása a székely megyéktől. Bár 264 500 fős magyarsága ma már a relatív többséget sem éri el, kétségtelen, hogy ennek a népességnek nagyobbik fele a székelység tömbjéhez kapcsolódik. A Mezőség és a Küküllőmente egy részének, valamint Segesvár vidékének hozzászámításával azonban olyan mértékben megváltoztak a megye etnikai arányai, hogy ez lehetetlenné teszi azon sajátosságok kimutatását, melyek Hargita és Kovács-na megyéket még jellemzik, s minden valószínűség szerint érvényesek Maros székelyek lakta vidékeire is.

59. A térség nagyvárosainak viharos arányú növekedéséhez a távolabbi vidékekről, sőt Erdélyen kívüli országrészekből beáramlók tömege is hozzájárult. E migrációs folyamatokat SEMLYÉN István tekinti

át. Vö.: i.m. 189-198.p.

60. I.m. 197.p.

61. Az 1977-es állapotrajz bizonyos fokig torzít, mivel a felhasznált számadatok a magyarság esetében alsó, a románoknál inkább felső értéket tükröznek. Az általános tendenciákat azonban a magyarság számára kedvezőbb induló arányok nem érintik.

Az adatok hozzáférhetetlensége miatt eddig nem esett szó a kivándorlásról. A tájékoztatás nagyobb nyíltsága - és a probléma egyre súlyosabbá válása - miatt azonban ma már hivatalos közlés alapján alkothatunk képet ennek mértékéről. A kormány szóvivőjének 1986. decemberében elhangzott tájékoztatása szerint csaknem 25 000 letelepedett külföldi él Magyarországon. Az elmúlt öt évben 17 ezer letelepedési kérelem érkezett, 91 százaléka a szomszédos országokból, ezen belül több mint 40 százaléka Romániából. Ez szám szerint 6200 személyt érint. Ennek arányában a Romániából hivatalosan elismert áttelepültek - illetve áttelepülésükhöz a magyar fél engedélyével rendelkezők - száma 1986 végén 9000-nél többre tehető. A kormány szóvivő által 1988 januárjában közzétett újabb adatok az áttelepülési kérelmek számának ugrásszerű növekedését jelzik. 1985-ben még 1709, 1986-ban már 3284, 1987-ben pedig 6499 a letelepedést kérelmezők száma, s ezen belül megnövekedett a másod- vagy harmadfokú rokonhoz költözés igénye. A hatóságok a kérelmek mintegy 80 százalékát engedélyezték, ebből számíthatóan az áttelepülők száma 1987 végére 14 000 fölé, tehát egyetlen év alatt több mint másfélszeresére emelkedett. Ez - hozzászámítva a nyugatra távozó menekülteket is - a romániai magyarság számerejét tovább csökkentő új tendenciákat vetít előre.

SUMMARY

Árpád E. Varga: Basic Statistical figures on Transylvanian Hungarians in the light of the censuses taken after 1910

Since 1918 there have been many changes in the way censuses are taken in Transylvania and in the way census results are interpreted and published. Contradictory census results and the fact that fewer and fewer data are published make it difficult to follow real ethnic structure trends in the region, which has led the author to re-assess the ethnic composition figures of Rumanian censuses taken in 1930 and 1956.

Based on the new county division introduced in 1968, Table II of the first part recalculates the figures of censuses taken in 1930, 1956, 1966 and 1977. Following the same regional division, Rumanian census returns can be accurately compared on the level of administrative units and of individual settlements. Similarly, the ratio of the population of towns and villages to the population of counties implies a more precise picture of the population trends of ethnic Hungarians.

Table III of the second part provides the 1930 population census's basic ethnic composition figures converted according to the administrative division of the 1956 population census. As a result, direct comparisons can be made of two censuses which give more realistic figures in terms of general principles and details. It is especially true of the 1956 census which has the most detailed figures concerning national minorities since World War II.

The essay preceding the tables – apart from some smaller changes and additions – coincides with the introduction of the first part. It deals with the nationality issues of the population censuses and reviews the figures on ethnic Hungarians in the light of conclusions drawn from comparisons made between the censuses taken in 1930 and 1977 respectively.

MELLÉKLETEK

I, melléklet

ERDÉLY NEMZETISÉGI STATISZTIKÁJA, 1910-1948

A lakosság anyanyelvi (1910, 1930a, 1941b, 1948) és nemzetiségi bevallás szerinti (1920, 1930b, 1941a,^{c)} megoszlása megyénként

megye		nemzetiség/anyanyelv szerint									
népszámlálás ideje	-	magyar		román		német		zsidó/jiddis		egyéb	
	összesen	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
ALSÓ-FEHÉR ALBA DE JOS, ALBA											
1910	221 618	39 107	17,6	171 483	77,4	7 269	3,3			3 759	1,7
1920	214 981	29 852	13,9	173 072	80,5	7 143	3,3	3557	1,7	1 357	0,6
1930 ^{a)}	212 749	24 513	11,5	176 852	83,1	7617	3,6	1751	0,8	2 016	1,0
^{b)}		24 028	11,3	173 401	81,5	7 583	3,6	2995	1,4	4 742	2,2
1941 ^{a)}	224 355	19 725	8,8	189 748	84,6	7 821	3,5			7 061	3,1
1948	212 334	19 507	9,2	185 476	87,3	4 900	2,3	1066	0,5	1 385	0,7
ARAD ¹ ARAD											
1910	419 120	121 419	29,0	247 635	59,1	31 995	7,6			18071	4,3
1920	397 375	98 202	24,7	244 871	61,6	31 553	7,9	7807	2,0	14 942	3,8
1930 ^{a)}	423 649	96 756	22,8	259 884	61,4	50 005	11,8	1002	0,2	16 002	3,8
^{b)}		82 488	19,5	258 239	61,0	52 202	12,3	9048	2,1	21 672	5,1
1941 ^{a)}	426 009	70 502	16,5	270 344	63,5	55 246	13,0			29 917	7,0
1948	413 368	82 081	19,9	279 733	67,7	34 072	8,2	2249	0,5	15 233	3,7
BESZTERCE-NASZÓD BISTRIȚA-NĂȘĂUD, NĂȘĂUD											
1910	127 843	10 737	8,4	87 564	68,5	25 609	20,0			3 933	3,1
1920	120 469	4 945	4,1	84 753	70,4	20 506	17,0	6855	5,7	3 410	2,8
1930 ^{a)}	144 131	7 174	5,0	106 558	73,9	21 056	14,6	5915	4,1	3 428	2,4
^{b)}		7 476	5,2	103 010	71,5	20 785	14,4	6339	4,4	6 521	4,5
1941 ^{b)}	149912	15 125	10,1	106 790	71,2	18 983	12,7	4016	2,7	4 998	3,3
^{c)}		17 542	11,7	105 155	70,1	18 778	12,5	2814	1,9	5 623	3,8
1948	148 309	7 289	4,9	131 395	88,6	5 370	3,6	1132	0,8	3 123	2,1

BIHAR² - BIHOR

1910	488 465	217 275	44,5	256 052	52,4	3 458	0,7			11 680	2,4
1920	490 517	172 850	35,3	276 772	56,4	1 996	0,4	29 002	5,9	9 897	2,0
1930 ^{a)}	510 318	172 322	33,8	313 404	61,4	2 364	0,4	7 497	1,5	14 731	2,9
b)		152 942	30,0	314 109	61,6	2 288	0,4	21 982	4,3	18 997	3,7
a)	217 894	17 188	8,2	196 057	90,0	422	0,2			3 527	1,6
1941 ^{b)}	356 196	225 075	63,2	112931	31,7	1 461	0,4	2 027	0,6	14 702	4,1
)		230 523	64,7	107 416	30,2	1 206	0,3			17 051	4,8
1948	515 590	164 896	32,0	336 920	65,3	346	0,1	2 752	0,5	10 676	2,1

BRASSÓ - BRAŠOV

1910	101 199	35 372	35,0	35 091	34,7	29 542	29,2			1 194	1,1
1920	101 953	33 584	32,9	36 138	35,5	30 281	29,7	1 560	1,5	390	0,4
1930 ^{a)}	168 125	46 798	27,8	85 519	50,9	33 592	20,0	615	0,3	1 601	1,0
b)		44 761	26,6	83 948	49,9	33 348	19,8	2 438	1,5	3 630	2,2
1941 ^{a)}	210 887	37 423	17,8	129 950	61,6	36 677	17,4			6 837	3,2
1948	203 724	37511	18,4	140 818	69,1	23 399	11,5	1 008	0,5	988	0,5

CSÍK - CIUC

1910	145 720	125 888	86,4	18032	12,4	1 080	0,8			720	0,5
1920	141 126	109 262	77,4	28 630	20,3	285	0,2	1 861	1,3	1 088	0,8
1930 ^{a)}	145 806	124 971	85,7	18 455	12,7	503	0,3	1 413	1,0	464	0,3
b)		120 627	82,7	20 976	14,4	439	0,3	2 383	1,6	1 381	1,0
1941 ^{b)}	172 246	150 143	87,1	21 029	12,1	318	0,2	266	0,2	490	0,3
c)		150 932	87,6	19 663	11,4	287	0,2	389	0,2	975	0,6
1948	146 685	127 481	87,0	18 851	12,8	44		189	0,1	120	0,1

FOGARAS - FĂGĂRAS

1910	95 174	6 466	6,8	84 436	88,7	3 236	3,4			1 036	1,1
1920	93 918	3 975	4,2	86 356	92,0	2 825	3,0	560	0,6	202	0,2
1930 ^{a)}	86 039	5 049	5,9	69 685	81,0	10 828	12,6	58		419	0,5
b)		4 768	5,5	67 375	78,3	10 750	12,5	442	0,5	2 704	3,2
1941 ^{a)}	89 669	3 776	4,2	70 752	78,9	11 005	12,3			4 136	4,6
1948	88 908	3 609	4,1	76 354	85,8	8 614	9,7	88	0,1	243	0,3

népszámlálás megye ideje	nemzetiség anyanyelv szerint										
	összesen	magyar		román		német		zsidó/jiddis		egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
HÁROMSZÉK - TREI SCAUNE											
1910	148 080	123 518	83,4	22 963	15,5	617	0,4			982	0,7
1920	143 104	112471	78,6	28 977	20,3	427	0,3	745	0,5	484	0,3
1930 ^{a)}	136 122	117 868	86,6	16 748	12,3	625	0,5	175	0,1	706	0,5
^{b)}		109 381	80,4	21 759	16,0	781	0,6	714	0,5	3 487	2,5
1941 ^{b)}	142 401	135195	95,0	5 972	4,2	552	0,4	15		667	0,4
^{c)}		133 744	93,9	5 411	3,8	448	0,3	108	0,1	2 690	1,9
1948	138 441	121 491	87,8	16 578	12,0	134	0,1	56		182	0,1
HUNYAD - HUNEDOARA											
1910	340 135	52 720	15,5	271 675	79,9	8 101	2,4			7 639	2,2
1920	326 590	39916	12,2	268 507	82,2	8 934	2,8	4 328	1,3	4 905	1,5
1930 ^{a)}	332118	40 375	12,2	277 705	83,6	7 422	2,2	2 268	0,7	4 348	1,3
^{b)}		37 584	11,3	272 283	82,0	8 282	2,5	4 662	1,4	9 307	2,8
1941 ^{a)}	339 062	21 565	6,3	297 590	87,8	9 431	2,8			10 476	3,1
1948	321 701	23 178	7,2	292 622	91,0	2 917	0,9	1 230	0,4	1 754	0,5
KIS-KÜKÜLLŐ - TÎRNAVA MICA											
1910	116091	34 902	30,1	55 585	47,9	20 272	17,4			5 332	4,6
1920	113572	31 398	27,6	57 802	50,9	20 378	17,9	1 540	1,4	2 454	2,2
1930 ^{a)}	149 482	36 461	24,4	83 504	55,9	24 026	16,1	932	0,6	4 559	3,0
^{b)}		35 306	23,6	80 604	53,9	24 011	16,1	1 631	1,1	7 930	5,3
1941 ^{a)}	163 370	30 113	18,4	97 347	59,6	25 489	15,6			10 421	6,4
1948	158 207	32 368	20,5	103 642	65,5	16 424	10,4	536	0,3	5 237	3,3
KOLOZS ³ - CLUJ											
1910	286 687	111 439	38,9	161 279	56,3	8 386	2,9			5 583	1,9
1920	310 163	93 672	30,2	190 370	61,4	7 791	2,5	14 257	4,6	4 073	1,3
1930 ^{a)}	334 991	109 165	32,6	206 559	61,6	2 964	0,9	9 949	3,0	6 354	1,9
^{b)}		100 759	30,1	204 139	60,9	2 788	0,8	17 163	5,1	10 142	3,0
1941 ^{b)}	267 605	145 854	54,5	114 729	42,9	1 935	0,7	1 173	0,4	3 914	1,5
^{c)}		146 815	54,9	111 578	41,7	1 698	0,6	3 250	1,2	4 264	1,6
1948	366 193	118 824	32,5	241 126	65,8	429	0,1	2 117	0,6	3 697	1,0

KRASSÓ-SZŐRÉNY - CARAŞ-SEVERIN

1910	465 074	33425	7,2	335 987	72,2	55 866	12,0			39 796	8,6
1920	427 197	18972	4,4	321 070	75,2	51 324	12,0	3 667	0,9	32 164	7,5
- CARAŞ											
1930 ^{a)}	200 929	5 113	2,6	142 315	70,8	28 622	14,2	53		24 826	12,4
b)		5 032	2,5	139 651	69,5	25 654	12,8	603	0,3	29 989	14,9
1941 ^{a)}	197 967	4 283	2,1	140 346	70,9	26 274	13,3			27 064	13,7
1948	187 322	4 685	2,5	144 500	77,1	14 780	7,9	72		23 285	1,24

- SEVERIN

1930 ^{a)}	239 586	1 7 048	7,1	187 021	78,1	24 689	10,3	85		10 743	4,5
b)		15 838	6,6	183 412	76,6	23 118	9,6	2 160	0,9	15 058	6,3
1941 ^{a)}	243 405	13 901	5,7	190 476	78,3	22 438	9,2			16 590	6,8
1948	232612	14 145	6,1	194 365	83,6	13 689	5,9	342	0,1	10 071	4,3

MÁRAMAROS⁴ - MARAMUREŞ

1910	145 069	28 508	19,7	73 576	50,7	26 847	18,5			16 138	11,1
1920	153 350	13 607	8,9	79 482	51,8	7 002	4,6	36 858	24,0	16 401	10,7
1930 ^{a)}	161 575	14 285	8,8	92611	57,3	3 189	2,0	33 239	20,6	18 251	11,3
b)		11 174	6,9	93 207	57,7	3 239	2,0	33 828	20,9	20 127	12,4
1948	150 323	14 349	9,5	109 372	72,8	1 615	1,1	3 072	2,0	21 915	14,6

MAROS-TORDA – MUREŞ -TORDA, MUREŞ

1910	219 589	134 166	61,6	71 909	32,7	8 312	3,8			5 202	2,4
1920	218688	114 838	52,5	87 150	39,9	6 232	2,8	7 512	3,4	2 956	1,4
1930 ^{a)}	289 546	133 045	46,0	131 825	45,5	11 437	3,9	6 344	2,2	6 895	2,4
b)		123 317	42,6	132 719	45,8	11 283	3,9	9 959	3,4	12 268	4,2
1941 ^{b)}	301 093	186 422	61,9	95 148	31,6	10 898	3,6	1 650	0,6	6 975	2,3
c)		185 128	61,5	94 766	31,5	10 780	3,6	2 382	0,8	8 037	2,6
1948	327 925	166 738	50,8	151 192	46,1	2 162	0,7	1 504	0,5	6 329	1,9

NAGY-KÜKÜLLŐ - TÎRNAVA MARE

1910	148 826	18 474	12,4	60 381	40,6	62 224	41,8			7 747	5,2
1920	148 964	16 187	10,8	67 712	45,5	63 919	42,3	1 016	0,7	130	0,1
1930 ^{a)}	147 994	18 094	12,2	68 259	46,1	58 970	39,9	511	0,3	2 160	1,5
b)		17 419	11,8	66 307	44,8	58 810	39,7	1 061	0,7	4 397	3,0
1941 ^{a)}	164 646	20 466	12,4	70 764	43,0	60 141	36,5			13 275	8,1
1948	159 663	17614	11,0	91 105	57,1	47 000	29,4	1 075	0,7	2 869	1,8

nemzetiség/anyanyelv szerint

népszámlálás
ideje
megyeenként

ideje megyénként	összesen	magyar		román		német		zsidó/jiddis		egyéb	
		szám	%	szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
SZATMÁR ⁵ - SĂTMAR, , SATU MARE											
1910	309 295	170 572	55,2	129 257	41,8	7 251	2,3			2 215	0,7
1920	320 747	95 984	29,9	164 827	51,4	34967	10,3	22 644	7,1	2 325	0,7
1930 ^{a)}	294 875	94 112	31,9	173 585	58,9	7 586	2,6	16 772	5,7	2 820	0,9
^{b)}		74 191	25,2	178 523	60,6	9 530	3,2	23 967	8,1	8 664	2,9
1948	312 391	104 419	33,4	201 569	64,5	1 368	0,4	3 582	1,2	1 453	0,5
SZE BEN - SIBIU											
1910	176 921	10 159	5,7	113 672	64,3	49 757	28,1			3 333	1,4
1920	175 691	5 768	3,3	114 606	65,2	51 933	29,6	1446	0,8	1 938	1,1
1930 ^{a)}		9 325	4,8	125 686	64,6	57 215	29,4	691	0,3	1 702	0,9
^{b)}	194 619	9 085	4,7	120 738	62,0	56 999	29,3	1 400	0,7	6 397	3,3
1941 ^{a)}	215 570	5 975	2,8	145 210	67,3	61 623	28,6			2 762	1,3
1948	210186	6 803	3,2	155 252	73,9	45 376	21,6	1 226	0,6	1 529	0,7
SZILÁGY - SĂLAJ											
1910	230 140	87 312	37,9	136 087	59,1	816	0,4			5 925	2,6
1920	226 510	70 601	31,2	139 771	61,7	1 552	0,7	8 818	3,9	5 768	2,5
1930 ^{a)}	343 347	125 544	36,6	191 144	55,7	8 706	2,5	9 501	2,8	8 452	2,4
^{b)}		107 662	31,3	192 821	56,2	16 010	4,7	13 380	3,9	13 474	3,9
1941 ^{b)}	283 560	97 724	34,5	172 389	60,8	872	0,3	1 556	0,5	11 019	3,9
^{c)}		101 009	35,6	168 731	59,5	927	0,3	2 130	0,8	10 763	3,8
1948	373 220	141 369	37,9	223 579	59,9	610	0,2	1 643	0,4	6 019	1,6
SZOLNOK-DOBOKA - SOLNOC-DĂBÎCA, SOMEȘ											
1910	251 936	52 181	20,7	189 443	75,2	6 902	2,7			3 410	1,4
1920	235 852	37 464	15,9	183 248	77,7	1 811	0,8	12 272	5,2	1 057	0,4
1930 ^{a)}	219 355	34 710	15,8	172 607	78,7	478	0,2	9 709	4,4	1 851	0,9
^{b)}		33 870	15,4	169 942	77,5	351	0,2	10 546	4,8	4 646	2,1
1941 ^{b)}	240 579	54 100	22,5	177 265	73,7	1 808	0,7	4 517	1,9	2 889	1,2
^{c)}		57 364	23,8	172 918	71,9	1 770	0,7	4 503	1,9	4 024	1,7
1948	233 285	37 422	16,0	193 591	83,0	129	0,1	1 365	0,6	778	0,3

TEMES, TORONTÁL⁶ - TIMIŞ-TORONTAL, TIMIŞ

1910	527 366	87 697	16,6	179 562	34,0	204 829	38,9			55 278	10,5
1920	489 752	69 364	14,2	171 111	34,9	191 258	39,1	10 282	2,1	47 737	9,7
1930g	499 443	83 423	16,7	190 705	38,2	177 751	35,6	619	0,1	46 945	9,4
		76 969	15,4	188 020	37,7	174 395	34,9	8 485	1,7	51 574	10,3
1941 ^{a)}	516 585	68 327	13,2	212 257	41,1	173 050	33,5	„	„	62 951	12,2
1948	528 662	81 381	15,5	289 905	54,8	108 481	20,5	2 803	0,5	46 092	8,7
TORDA-ARANYOS ⁷ - TURDA-ARIEŞ, TURDA											
1910	174 375	44 630	25,6	125 668	72,1	576	0,3			3 501	2,0
1920	170 530	41 356	24,2	123 916	72,7	177	0,1	1 868	1,1	3 213	1,9
1930 ^{a)}	183 282	40 676	22,2	137 697	75,1	744	0,4	1 557	0,9	2 608	1,4
b)		39 214	21,4	136 315	74,4	742	0,4	2 224	1,2	4 787	2,6
1941 ^{a)}	323 479	49 262	15,2	263 720	81,5	1 023	0,3	„		9 474	2,9
1948	204 748	30 784	15,0	171 211	83,6	166	0,1	914	0,5	1 673	0,8
UDVARHELY - ODORHEJ											
1910	124 173	118458	95,4	2 840	2,3	2 202	1,8			673	0,5
1920	119 127	111 415	93,5	4 345	3,6	1 959	1,7	1 016	0,9	392	0,3
1930 ^{a)}	1 30 282	123 885	95,1	4 888	3,7	404	0,3	619	0,5	486	0,4
b)		119 385	91,6	6 382	4,9	464	0,4	1 289	1,0	2 762	2,1
1941 ^{b)}	117657	115 577	98,3	761	0,6	960	0,8	47		312	0,3
c)		114 544	97,4	759	0,6	955	0,8	133	0,1	1 266	1,1
1948	127 330	123 959	97,4	3 113	2,4	41		18		199	0,2
ÖSSZESEN											
1910	5 262 896	1 664 425	31,6	2 830 177	53,8	565 147	10,7			203 147	3,9
1920	5 140 176	1 325 683	25,8	2 933 486	57,1	544 253	10,6	179 471	3,5	157 283	3,0
1930 ^{a)}	5 548 363	1 480 712	26,7	3 233 216	58,3	540 793	9,7	111 275	2,0	182 367	3,3
b)		1 353 276	24,4	3 207 880	57,8	543 852	9,8	178 699	3,2	264 656	4,8
a)	3 332 898	363 206	10,9	2 274 561	68,3	490 640	14,7	„		204 491	6,1
1941 ^{b)}	2 577 260	1 343 695	52,1	1 069 211	41,5	47 508	1,8	45 492	1,8	71 354	2,8
c)		1 380 506	53,6	1 029 470	40,0	44 686	1,7	47 357	1,8	75 241	2,9
1941a ^{+b)}	5 910 158	1 706 901	28,9	3 343 772	56,6	538 148	9,1			321 337	5,4
1941a ^{+c)}		1 743 712	29,5	3 304 031	55,9	535 326	9,1			327 089	5,5
1948	5 761 127	1 481 903	25,7	3 752 269	65,1	332 066	5,8	30 039	0,5	164 850	2,9

Jegyzetek

- 1, 1910 - Csanád vármegye Romániához került részének adataival (összesen 23 755, ebből magyar 5229, román 9525, német 219, egyéb 8782).
- 2, 1941b,c – Számított adat, Források: Fogarasi Z.: A népesség anyanyelvi, nemzetiségi és vallási megoszlása törvényhatóságunkint 1941-ben, 4., 6–7., 10–11.p., Az 1941,évi népszámlálás, 4,köt, 33,p.
- 3, 1941 - A megye Dél-Erdélyben maradt részének adatai Torda-Aranyosénál vannak nyilvántartva.
- 4, 1910 – Técső, Lonka és Nagybocksó Romániához került részének adatai a felhasznált forrásokból nem állapíthatók meg, Técsőnél – Jakabffy Elemér nyomán - Ferencvölgye és Kövesláz községrészek, Lonka és Nagybocksó esetében pedig e helységek Martinovici-Istrati által közölt 1920-as adatait vettem alapul.
- 5,1910 - Ugocsa vármegye Romániához került részének adataival (összesen 23 415, ebből magyar 12 342, román 9688, német 799, egyéb 586).
- 6, 1910 - Torontál vármegye Romániához került részének adataival (összesen 158 570, ebből magyar 20 531, román 38 139, német 72 572, egyéb 27 328).
- 1920 - A volt Torontál megyei Csene, Kiskomlós, Kőcse, Laconás, Nagyzsám, Óbék, Öregfalva, Újvár és Zsombolya adatai hiányoznak a közlés alapjául szolgáló Martinovici-Istrati féle Dicționarulból; a ma Jugoszláviához tartozó Káptalanfalva, Módos és Párdány községeké viszont bennefoglaltatnak.
- 7, 1941a – Kolozs megye Dél-Erdélyben maradt részének adataival.

Források

- 1910 - Magyar statisztikai közlemények, Új s, 64, köt, 9,117,p.
1920 - Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája, 33-112,p.
1930a,b - Recensămintul 1930, Vol, II, XXXII-XXXV,, LVIII-LXI,p.
1941a - Recensămintul 1941.
1941b,c – Fogarasi Z.: i,m,
1948 - Golopentia, A, - Georgescu, D,C,: Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948, 39-41,p.

II. melléklet

ERDÉLY NEMZETISÉGI STATISZTIKÁJA, 1930, 1956, 1966, 1977

A lakosság anyanyelvi (1930, 1930^a, 1956, 1966^a), nemzetiségi (1930^b, 1966^b, 1977^a), valamint anyanyelv és nemzetiség szerinti (1977, 1977^b) megoszlása az 1968-ban érvénybe lépett közigazgatási beosztásnak megfelelően megyénként, településtípusok szerint csoportosítva. A népszámlálások hivatalos közleményei, illetőleg az 1977. évi népszámlálás előzetes adatai (1977^a) alapján. (A megyék román nevük betűrendjében a népszámlálások eredeti közlésének sorrendjét követik.)

megyénként, településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	nemzetiség/anyanyelv szerint								
		összesen	magyar		román		német		egyéb	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
FEHÉR - ALBA										
összesen									-	
	1930	346 582	33 964	9,8	290 583	83,8	16 939	4,9	5 096	1,5
	1956	370 800	27 300	7,4	327 100	88,2	13 000	3,5	3 400	0,9
	1966 ^{a)}	382 786	26 710	7,0	341 380	89,2	12 785	3,3	1 911	0,5
	b)		26 989	7,1	339 545	88,7	12 823	3,3	3 429	0,9
municipiumok és városok	1977 ^{a)}		27 342*	6,7		88,0		2,8		2,5
	b)	409 634	25 487	6,2	370 095	90,4	11 129	2,7	2 923 (992	0,7 0,2)
	1930	98 694	16 332	16,5	73 534	74,5	5 501	5,6	3 327	3,4
	1956	114 176	11 800	10,3	97 000	85,0	4 000	3,5	1 400	1,2
	1966 ^{a)}	137 616	12 138	8,8	120 174	87,3	4 415	3,2	889	0,7
peremközségek	b)		12 262	8,9	119 420	86,8	4 438	3,2	1 496	1,1
	1977	178 784	12 111	6,8	161 171	90,1	4 277	2,4	1 225 (305	0,7 0,2)
	1930	4 483	2		4 479	99,9	1		1	
	1956	3 800			3 800	100,0				
	1966 ^{a)}	3 355	1		3 353	100,0	1		i	
peremközségek	b)	3 216	1		214	100,0				
	1977		1			100,0				

	1930	243 405	17 630	7,2	212 570	87,4	11 437	4,7	1 768	0,7
községek	1956	252 824	15 500	6,1	226 300	89,5	9 000	3,6	2 000	0,8
	1966 ^{a)}	241 815	14 571	6,0	217 853	90,1	8 370	3,5	1 021	0,4
	b)		14 726	6,1	216 771	89,6	8 385	3,5	1 933	0,8
	1977	227 634	13 375	5,9	205 710	90,4	6 851	3,0	1 698 (687)	0,7 (0,3)
ARAD - ARAD										
összesen	1930 ^{a)}	488 359	103 163	21,1	307 599	63,0	56 467	11,6	21 130	4,3
	b)			18,1		62,4		12,0		7,5
	1956	475 620	86 800	18,2	332,300	69,9	42 700	9,0	13 800	2,9
	1966 ^{a)}	481 248	78 294	16,2	345 979	71,9	43 157	9,0	13 818	2,-9
	b)		75 445	15,7	344 302	71,5	43 874	9,1	17 627	3,7
	1977 ^{a)}	512 327	73 266*	14,3		73,6		7,7		4,4
	b)	512020	71 983	14,1	384 218	75,0	38 366	7,5	17453 (1 599)	3,4 (0,3)
municípiumok és városok	1930	147 253	55 333	37,6	64 917	44,1	15 208	10,3	11 795	8,0
	1956	163 815	47 800	29,2	97 700	59,6	10 500	6,4	7 800	4,8
	1966 ^{a)}	188 311	43 912	23,3	124 892	66,3	11 757	6,3	7 750	4,1
	b)		41 169	21,9	123 892	65,8	12 378	6,6	10 872	5,7
	1977	235 013	42 122	17,9	171 428	73,0	11 295	4,8	10 168 (1 144)	4,3 (0,5)
peremközségek	1930	18 335	2537	13,8	3 486	19,0	12 263	66,9	49	0,3
	1956	18 582	2 200	11,8	5 200	28,0	11 200	60,2		
	1966 ^{a)}	20 132	2 134	10,6	8 066	40,1	9 859	49,0	73 82	0,3 0,4
	b)		2 129	10,6	8 065	40,1	9 856	48,9		
	1977	24 479	2 326	9,5	13 023	53,2	8 890	36,3	240 (44)	1,0 (0,2)
községek	1930	322 771	45 293	14,0	239 196	74,1	28 996	9,0	9 286	2,9
	1956	293 223	36 800	12,6	229 400	78,2	21 000	7,2	6 000	2,0
	1966 ^{a)}	272 805	32,248	11,8	213 021	78,1	21 541	7,9	5 995	2,2
	b)		32 147	11,8	212 345	77,8	21 640	7,9	6 673	2,5
	1977	252 528	27 535	10,9	199 767	79,1	18 181	7,2	7 045 (411)	2,8 0,2)

megyénként, településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	nemzetiség/anyanyelv szerint								
		összesen	magyar		román		német		egyéb	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
BIHAR - BIHOR										
összesen	1930	527 216	193 809	36,8	306 261	58,1	2420	0,4	24 726	4,7
	1956	574 488	204 200	35,5	359 400	62,6	900	0,2	10 000	1,7
	1966 ^{a)}	586 400	198 092	33,8	375 348	64,0	1030	0,2	11 990	2,0
	b)		192 948	32,9	377 837	64,4	1106	0,2	14 569	2,5
	1977 ^{a)}	633 082	200 424	31,7	408 526	64,5	1511	0,2	22 621	3,6
	b)	633 094	196 220	31,0	416 426	65,8	675	0,1	19 773 (3 533	3,1 0,6)
municípiumok és városok	1930	126 653	81 390	64,3	35 876	28,3	1327	1,0	8 060	6,4
	1956	157 493	87 100	55,3	67 800	43,1	500	0,3	2 100	1,3
	1966 ^{a)}	178 725	88 817	49,7	87 721	49,1	598	0,3	1 589	0,9
	b)		86 450	48,4	88 269	49,4	640	0,3	3 366	1,9
	1977 ^{a)}	239 092	102077	42,7	131 486	55,0	773	0,3	4 756	2,0
	b)	238 014	98 845	41,5	134 129	56,4	555	0,2	4 485 (898	1,9 0,4)
peremközségek	1930	12661	1 952	15,4	10 055	79,4	530	4,2	124	1,0
	1956	11 679	1 300	11,1	10 200	87,3	100	0,8	100	0,8
	1966 ^{a)}	13 594	1 317	9,7	11 796	86,8	277	2,0	204 139	1,5
	b)		1 298	9,5	11 876	87,4	281	2,1		1,0
	1977 ^{a)}	14 568	907	6,2	12812	87,9	484	3,3	365	2,6
	b)	14 550	858	5,9	12 913	88,7	12	0,1	767 (66	5,3 0,5)
községek	1930	387 902	110467	28,5	260 330	67,1	563	0,1	16 542	4,3
	1956	405 316	115 800	28,6	281 400	69,4	300	0,1	7 800	1,9
	1966 ^{a)}	394 141	107 958	27,4	275 831	70,0	155		10 197	2,6
	b)		105 200	26,7	277 692	70,5	185		11 064	2,8

	1977 ^{b)}	379 422	97 440	25,7	264 228	69,6	254	0,1	17 500	4,6
		380 530	96 517	25,4	269 384	70,8	108		14 521 (2 569)	3,8 0,7)
BESZTERCE-NASZÓD - BISTRITȚA-NĂȘĂUD										
összesen	1930	223 527	20 523	9,2	166 894	74,6	22 522	10,1	13 588	6,1
	1956	255 789	23 600	9,2	220 800	86,3	6 600	2,6	4 800	1,9
	1966 ^{a)}	268 600	21 587	8,0	238 750	88,9	6 016	2,2	2 247	0,9
	^{b)}		22 358	8,3	236 789	88,2	6 102	2,3	3 351	1,2
	1977 ^{a)}		21,546*	7,5						
	^{b)}	286 628	19 955	7,0	262 785	91,7	2 253	0,8	1 635 (320)	0,5 0,1)
municípiumok és városok	1930	31 837	3 434	10,8	16 921	53,1	7 071	22,2	4411	13,9
	1956	39 130	5 200	13,3	29 400	75,2	3 300	8,4	1 200	3,1
	1966 ^{a)}	44 706	5 224	11,7	36 774	82,3	2 449	5,5	259	0,5
	^{b)}		5 289	11,8	36 523	81,7	2 468	5,5	426	1,0
	1977	68 149	6 082	8,9	60 425	88,7	1 034	1,5	608 (172)	0,9 0,3)
községek	1930	191 690	17 089	8,9	149 973	78,2	15 451	8,1	9 177	4,8
	1956	216 659	18 400	8,5	191 400	88,3	3 300	1,5	3 600	1,7
	1966 ^{a)}	223 894	16 363	7,3	201 976	90,2	3 567	1,6	1 988	0,9
	^{b)}		17 069	7,6	200 266	89,5	3 634	1,6	2 925	1,3
	1977	218479	13 873	6,3	202 360	92,6	1 219	0,6	1 027 (148)	0,5 0,1)
BRASSÓ - BRAȘOV										
összesen	1930	265 414	59 773	22,5	151 576	57,1	50 941	19,2	3 124	1,2
	1956	373 941	59 200	15,8	272 800	73,0	39 900	10,7	2 000	0,5
	1966 ^{a)}	442 692	66 545	15,0	333 337	75,3	41 136	9,3	1 674	0,4
	^{b)}		65 326	14,8	331 007	74,8	40 857	9,2	5 502	1,2
	1977 ^{a)}	582 863	71 132*	12,2	471 281	80,9	35 940	6,2	5 434 (2 491)	0,9 0,4)
	^{b)}		70 208	12,0						

megyénként, településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	nemzetiség/anyanyelv szerint								
		összesen	magyar		román		német		egyéb	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
municípiumok	1930	106 146	37 152	35,0	45 615	43,0	21 359	20,1	2 020	1,9
	1956	203 574	36 400	17,9	148 100	72,7	18 100	8,9	1 000	0,5
	1966 ^{a)} b)	269 017	43 519	16,2	205 047	76,2	19 500	7,2	951	0,4
			42 704	15,9	204 966	76,2	19216	7,1	2 131	0,8
	1977	402 504	49 638	12,3	331 906	82,5	18 078	4,5	2 882 1 254	0,7 0,3)
peremközségek	1930	1 723	56	3,3	626	36,3	1 040	60,4	1	
	1956	2 481	100	4,0	1 400	55,7	1 000	40,3		
	1966 ^{a)} b)	3 208	225	7,0	1 896	59,1	1 064	33,2	23	0,7
			240	7,5	1 898	59,2	1 047	32,6	23	0,7
	1977	4 888	329	6,7	3 581	73,3	956	19,6	22 (2)	0,4
községek	1930	157 545	22 565	14,3	105 335	66,9	28 542	18,1	1 103	0,7
	1956	167 886	22 700	13,5	123 300	73,5	20 800	12,4	1 000	0,6
	1966 ^{a)} b)	170 467	22 801	13,4	126 394	74,1	20 572	12,1	700	0,4
			22 382	13,1	124 143	72,8	20 594	12,1	3 348	2,0
	1977	175471	20 241	11,5	135 794	77,4	16 906	9,6	2 530 (1 235	1,5 0,7)
KRASSÓ-SZÖRÉNY - CARAŞ-SEVERIN										
összesen	1930	319 286	6 888	2,2	242 381	75,9	40 359	12,6	29 658	9,3
	1956	327 787	8 000	2,4	265 700	81,1	28 100	8,6	25 900	7,9
	1966 ^{a)} b)	358 726	8 787	2,4	297 564	83,0	26 657	7,4	25 718	7,2
			9 175	2,6	295 879	82,5	23 882	6,6	29 790	8,3
	1977? b)	385 577	9 238	2,4	323 090	83,8	21 622	5,6	31 627	8,2
			8 029	2,1	329 872	85,5	19 975	5,2	27 701 (1 992	7,2 0,5)

municípiumok és városok	1930	76 403	4 512	5,9	38 487	50,4	28 068	36,7	6 336	7,0
	1956	111 756	6 100	5,5	81 500	72,9	20 100	18,0	4 100	3,6
	1966 ^{a)} b)	148 191	7 177	4,8	115 516	78,0	20 121	13,6	5 377	3,6
			7 498	5,1	114 517	77,3	17 423	11,7	8 753	5,9
	1977	190 598	7 002	3,7	159 824	83,8	15 238	8,0	8 534 (1 619	4,5 1,0)
peremközségek	1930	988	1	0,1	934	94,5	53	5,4		
	1956	1 073			1 000	100,0				
	1966 ^{a)} b)	1 853	40	2,2	1 724	93,0	37	2,0	52	2,8 3,0
			44	2,4	1 716	92,6	38	2,0	55	
	1977	1 422	26	1,8	1 337	94,0	27	1,9	32 (1)	2,3
községek	1930	241 895	2 375	1,0	202 960	83,9	12 238	5,1	24 322	10,0
	1956	214 958	1 900	0,9	183 200	85,2	8 000	3,7	21 800	10,2
	1966 ^{a)} b)	208 682	1 570	0,8	180 324	86,4	6 499	3,1	20 289	9,7
			1 633	0,8	179 646	86,1	6 421	3,1	20 982	10,0
	1977	193 557	1 001	0,5	168 711	87,2	4 710	2,4	19 135 (372	9,9 0,2)
<i>KOLOZS- CLUJ</i>										
összesen	1930	475 533	149 564	31,4	298 964	62,9	3 866	0,8	23 139	4,9
	1956	580 344	169 000	29,1	404 100	69,6	1 500	0,3	5 800	1,0
	1966 ^{a)} b)	631 100	166 117	26,3	459 547	72,8	1 681	0,3	3 755	0,6
			164 768	26,1	457 169	72,4	1 738	0,3	7 425	1,2
	1977 ^{a)} b)	715 409	170 195*	23,8		74,6				1,6
municípiumok és városok		715 507	167473	23,4	539 280	75,4	1 505	0,2	7 249 (831	1,0 0,1)
	1930	163 516	81 669	50,0	62 330	38,1	3 628	2,2	15 889	9,7
	1956	238 602	102 400	42,9	132 300	55,4	1 400	0,6	2 500	1,1
	1966 ^{a)} b)	296 247	103 660	35,0	189 462	64,0	1 620	0,5	1 505	0,5
			102 193	34,5	188 460	63,6	1 658	0,6	3 936	1,3
	1977	398 883	108 832	27,3	285 097	71,4	1 471	0,4	3 483 (571	0,9 0,1)

nemzetiség/anyanyelv szerint

megyénként, településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	összesen	magyar		román		német		egyéb	
			sorszám	%	sorszám	%	sorszám	%	sorszám	%
peremközsegek	1930	14 932	4 376	29,3	10 123	67,8	7		426	2,9
	1956	16 282	4 300	26,4	11 800	72,4			200	1,2
	1966 ^{a)} b)	17 853	4 165	23,3	13 634	76,4	14 15	0,1	40	0,2
			4 169	23,4	13 594	76,1		0,1	75	0,4
	1977	18 635	4 030	21,6	14 592	78,3	3		10 (6)	0,1
községek	1930	297 085	63 519	21,4	226 511	76,2	231	0,1	6 824	2,3
	1956	325 460	62 300	19,1	260 000	79,9	100		3 100	1,0
	1966 ^{a)} b)	317 000	58 292	18,4	256 451	80,9	65		2 210	0,7
			58 406	18,4	255 115	80,5			3 414	1,1
	1977	297 989	54 611	18,3	239 591	80,4	31		3 756 (254	1,3 0,1)
KOVÁSZNA - COVASNA										
összesen	1930	152 563	126 125	82,7	25 156	16,5	650	0,4	632	0,4
	1956	172 509	140 700	81,6	30 700	17,8	500	0,3	600	0,3
	1966 ^{a)} b)	176 858	142 327	80,5	33 761	19,1	254	0,1	516	0,3
			140 472	79,4	34 099	19,3	277	0,2	2 010	1,1
	1977 ^{a)} b)	199 051	156 032	78,4	38 947	19,6			4 084	2,0
		199 017	155 133	78,0	41 060	20,6	202	0,1	2 622 (2 392	1,3 1,2)
municípiumok és városok	1930	36 451	28 541	78,3	7 149	19,6	402	1,1	359	1,0
	1956	48 779	39 100	80,1	9 000	18,5	200	0,4	500	1,0
	1966 ^{a)} b)	54 715	44 205	80,8	10 303	18,8	158	0,3	49	0,1
			43 685	79,8	10 408	19,0	172	0,3	450	0,9
	1977	82 217	64 269	78,2	16 620	20,2	155	0,2	1 173 (1 003	1,4 1,0)

peremközségek	1930	8 773	1 917	21,9	6 728	76,7	54	0,6	74	0,8
	1956	10081	1 300	12,9	8 800	87,1				
	1966 ^{a)} b)	11 116	1462	13,2	9 648	86,8	3 3		3	
	1977	10 673	1 087	10,2	9 560	89,6	3		23 (21	0,2 0,2)
községek	1930	107 339	95 667	89,1	11 279	10,5	194	0,2	199	0,2
	1956	113649	100 300	88,2	12 900	11,4	300	0,3	100	0,1
	1966 ^{b)}	111 027	96 660	87,1	13 810	12,4	93	0,1	464 1	0,4
	1977	106 127	89 777	84,6	14 880	14,0	44	0,1	558 1 426 (1 368	1,4 1,3 1,3)
<i>HARGITA - HARGHITA</i>										
összesen	1930 ^{a)} b)	250 194	223 102	89,2	22 490	9,0	963	0,4	3 639	1,4
	1956	273 964	247 000	90,2	25 200	9,2	300	0,1	1 500	0,5
	1960 ^{a)} b)	282 392	250 679	88,8	30 484	10,8	210	0,1	1 019	0,3 0,7
	1977 ^{a)} b)	326 310	277 373	85,0	45 099	13,8	312 200	0,1	3 526	1,1
municípiumok és városok	1930	46 775	37 226	79,6	7 353	15,7	547	1,2	1 649	3,5
	1956	60 989	52 900	86,7	7 600	12,5	200	0,3	300	0,5
	1966 ^{a)} b)	78418	66 022	84,2	12121	15,4	142	0,2	133	0,2
	1977	121 913	94 636	77,6	25 913	21,3	173	0,1	336 1 191 (1 010	0,4 1,0 1,0)
peremközségek	1930 1956	8 486 9 096	8457 9 100	99,7 100,0	13	0,1	7	0,1	9	0,1
	1966 ^{a)} b)	8 814	8 765 8 757	99,4 99,4	47 55	0,6 0,6			2 2	~
	1977	9 063	8 884	98,0	88	1,0	2	–	89 (87	1,0 1,0)

megyéenként, településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	nemzetiség/anyanyelv szerint								
		összesen	magyar		román		német		egyéb	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
községek	1930	194 933	177 419	91,0	15 124	7,8	409	0,2	1 981	1,0
	1956	203 879	185 000	90,7	17 600	8,6	100	-	1 200	0,6
	1966 ^{a)}	195 160	175 892	90,1	18 316	9,4	68 78		884	0,5
	^{b)}		174 467	89,4	18 956	9,7			1 659	0,9
	1977	195 334	172 239	88,2	19 946	10,2	25		3 124 (2 302	1,6 1,2)
HUNYAD - HUNEDOARA										
összesen	1930	319 929	39 851	12,5	266 377	83,3	7 157	2,2	6 544	2,0
	1956	381 902	34 000	8,9	337 200	88,3	6 700	1,8	4 000	1,0
	1966 ^{a)}	474 602	40 625	8,5	425 375	89,6	5 989	1,3	2 973	0,6
	^{b)}		40 407	8,4	423 128	89,2	6 671	1,4	4 756	1,0
	1977 ^{a)}	514 498	38 548*	7,5		90,3		1,0		1,2
	^{b)}	514 436	33 826	6,6	473 408	92,0	4 243	0,8	2 959 (976	0,6 0,2)
municípiumok és városok	1930	113 042	33 547	29,7	68 599	60,7	5 769	5,1	5 127	4,5
	1956	187 320	29 500	15,8	149 400	79,8	5 700	3,0	2 700	1,4
	1966 ^{a)}	280 011	36 632	13,1	235 586	84,1	5 405	1,9	2 388	0,9
	^{b)}		36 276	13,0	234 032	83,6	5 989	2,1	3 714	1,3
	1977	339 135	31 639	9,3	300 986	88,8	3 914	1,1	2 596 (882	0,8 0,3)
peremközségek	1930	16661	2 541	15,3	13 476	80,9	336	2,0	308	1,8
	1956	21 428	2 200	10,3	18 700	87,3	400	1,9	100	0,5
	1966 ^{a)}	27 712	1 681	6,1	25 872	93,4	81 132	0,3	78 168	0,2
	^{b)}		1 636	5,9	25 776	93,0		0,5		0,6
	1977	29 957	877	2,9	28 922	96,6	43	0,1	115 (39	0,4 0,1)

	1930	190 226	3 763	2,0	184 302	96,9	1 052	0,5	1 109	0,6
	1956	173 154	2 300	1,3	169 100	97,7	600	0,3	1 200	0,7
községek	1966 ^{a)} b)	166 879	1 952	1,2	163 917	98,2	503	0,3	507	0,3 0,5
			2 135	1,3	163 320	97,9	550	0,3	874	
	1977	145 344	1 310	0,9	143 500	98,7	286	0,2	248 (55)	0,2
MÁRAMAROS-	MARAMUREȘ									
	1930	317 304	34 814	11,0	220 513	69,5	3 703	1,2	58 274	18,3
	1956	367 114	51 300	14,0	284 800	77,6	2 600	0,7	28 400	7,7
összesen	1966 ^{a)} b)	427 645	55 609	13,0	339 361	79,3	2 866	0,7	29 809	7,0 7,3
			53 583	12,5	339 984	79,5	2 993	0,7	31 085	
	1977 ^{a)} b)	492 837		11,9		80,0		0,7		7,3
		492 860	56 332	11,4	398 649	80,9	3 183	0,7	34 696 (603)	7,0 0,1)
	1930	89 177	19 700	22,1	45 505	51,0	3 403	3,8	20 569	23,1
	1956	114 230	34 500	30,2	74 000	64,8	2 300	2,0	3 400	3,0
manicípiumok és városok	1966 ^{a)} b)	162 408	39 814	24,5	118070	72,7	2 735	1,7	1 789	1,1
			38 052	23,4	118 769	73,1	2 846	1,8	2 741	1,7
	1977	218547	42011	19,2	170 172	77,9	3 110	1,4	3 254 (413)	1,5 0,2)
	1930	16 163	1 476	9,1	14 103	87,3	3		5 81	3,6
	1956	19 713	2 000	10,7	17 600	89,3			100	-
peremközségek	1966 ^{a)} b)	21 358	1 871	8,8	19 400	90,8	18	0,1	69	0,3
			1 873	8,8	19 390	90,8	21	0,1	74	0,3
	1977	22053	1 696	7,7	20 308	92,1	10		39 (2)	0,2
	1930	211 964	13 638	6,4	160 905	75,9	297	0,2	37 124	17,5
	1956	233 171	14 800	6,3	193 200	82,9	300	0,1	24 900	10,7
községek	1966 ^{a)} b)	243 879	13 924	5,7	201 891	82,8	113	0,1	27 951	11,5
			13 658	5,6	201 825	82,8	126		28 270	11,5
	1977	252 260	12 625	5,0	208 169	82,5	63		31 403 (188)	12,5 0,1)

megyénként, településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	nemzetiség/anyanyelv szerint								
		összesen	magyar		román		német		egyéb	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
MAROS- MUREȘ										
összesen	1930	425 721	188 928	44,4	185 654	43,6	33 661	7,9	17478	4,1
	1956	513 261	236 300	46,0	245 600	47,9	20 800	4,1	10 500	2,0
	1966 ^{a)}	561 598	252 861	45,0	279 784	49,8	20 545	3,7	8 408	1,5
	b)		249 675	44,4	278 386	49,6	20 625	3,7	12 912	2,3
		1977 ^{a)}	605 380	265 785	43,9	299 212	49,4	19 741	3,3	20 642
	b)	605 345	264 567	43,7	310 226	51,2	17 439	2,9	13 113 (4 113	2,2 0,7)
municípiumok és városok	1930	88 205	46 892	53,2	25 747	29,2	9 159	10,4	6 407	7,2
	1956	138 141	78 100	56,5	51 200	37,1	6 600	4,8	2 200	1,6
	1966 ^{a)}	179 374	94 519	52,7	76 391	42,6	7 014	3,9	1 450	0,8
	b)		92 927	51,8	76 388	42,6	7 063	3,9	2 996	1,7
		1977	244 720	118 277	48,3	115 171	47,1	7 039	2,9	4 233 (1 334
	peremközségek	1930	15 454	6 181	40,0	8 168	52,9	264	1,7	841
1956		17 125	8 200	48,0	8 000	46,7	300	1,8	600	3,5
1966 ^{a)}		24 834	12 428	50,0	11 693	47,1	387	1,6	326	1,3
b)			12 398	49,9	11 704	47,1	393	1,6	339	1,4
		1977	29 042	13 301	45,8	14 781	50,9	350	1,2	610 (84
községek		1930	322 062	135 855	42,2	151 739	47,1	24 238	7,5	10 230
	1956	357 995	150 000	41,9	186 400	52,1	13 900	3,9	7 700	2,1
	1966 ^{a)}	357 390	145 914	40,8	191 700	53,6	13 144	3,7	6 632	1,9
	b)		144 350	40,4	190 294	53,2	13 169	3,7	9 577	2,7
		1977	331 583	132 989	40,1	180 274	54,4	10 050	3,0	8 270 (2 695

SZA TMÁR - SATU MARE

összesen	1930	301 105	126 931	37,1	140 019	46,5	15 610	5,2	18 545	6,2
	1956	337 351	158 500	47,0	173 100	51,3	3 400	1,0	2 400	0,7
	1966 ^{a)}	359 393	155 192	43,2	198 433	55,2	3 859	1,1	1 909	0,5
	^{b)}		147 594	41,1	203 780	56,7	4 427	1,2	3 592	1,0
	1977 ^{a)}	393 840	152 738	38,3	227 624	58,2	6 388	1,6	7 090	3,9
municípiumok és városok	^{b)}		150 389	38,2	230 966	58,6	2 250	0,6	10 235 (5 207	2,6 1,3)
	1930	82 079	44 646	54,4	26 945	32,8	1 031	1,3	9 457	11,5
	1956	86 031	51 900	60,4	32 700	38,0	200	0,2	1 200	1,4
	1966 ^{a)}	107 625	55 489	51,6	51 434	47,8	325	0,3	377	0,3
	^{b)}		51 061	47,5	54 262	50,4	585	0,5	1 717	1,6
peremközségek	1977 ^{a)}	149 915	64 219	42,8	82 467	55,0	1 427	1,0	1 802	1,2
	^{b)}		63 045	42,0	83 927	56,0	751	0,5	2 192 (1464	1,5 1,0)
	1930	3 683	2 224	60,4	179	4,9	1 250	33,9	30	0,8
	1956 ^{a)}	4 457	4 300	96,5	200	3,5				
	^{b)}		4 572	96,1	187	3,9				
községek	1966 ^{b)}	4 759	4 528	95,1	231	4,9				
	1977	5 063	4 770	94,2	232	4,6			61 (60	1,2 1,2)
	1930	215 343	80 061	37,2	112 895	52,4	13 329	6,2	9 058	4,2
	1956	246 863	102 300	41,4	140 200	56,8	3 200	1,3	1 200	0,5
	1966 ^{a)}	247 099	95 131	38,5	146 812	59,5	3 534	1,4	1 532	0,6
	^{b)}		92 005	37,2	149 287	60,4	3 842	1,6	1 875	0,8
	1977	238 862	82 574	34,6	146 807	61,5	1499	0,6	7 982 (3 683	3,3 1,6)

megyénként településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	összesen	nemzetiség/anyanyelv szerint							
			magyar		román		német		egyéb	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
SZILÁGY- SÁLAJ										
összesen	1930	240 778	57 630	23,9	169 897	70,6	224	0,1	13 027	5,4
	1956	271 989	67 400	24,8	201 000	73,9	100		3 500	1,3
	1966 ^{a)}	263 103	63 981	24,3	195 134	74,2	54		3 934	1,5
	b)		63 850	24,3	194 790	74,0	72		4 391	1,7
			64 232*	24,3						
		264 569	62 568	23,6	197 920	74,8	86		3 995 (432	1,5 0,2)
municípiumok és városok	1930	31 399	15 191	48,4	13 426	42,8	137	0,4	2 645	8,4
	1956	37 802	17 200	45,5	20 300	53,7			300	0,8
	1966 ^{a)}	42 920	17 357	40,4	25 062	58,4	35	0,1	466	1,3
	b)		17 284	40,3	24 988	58,2	42	0,1	606	1,4
	1977	63 641	19 837	31,2	42 958	67,5	59	0,1	787 (127	1,2 0,2)
községek	1930	209 379	42 439	20,3	156 471	74,7	87		10 382	5,0
	1956	234 187	50 200	21,4	180 700	77,2	100		3 200	1,4
	1966 ^{a)}	220 183	46 624	21,2	170 072	77,2	19		3 468	1,6
	b)		46 566	21,2	169 802	77,1	30		3 785	1,7
	1977	200 928	42 731	21,3	154 962	77,1	27		3 208 (305	1,6 0,2)
SZEBEN - SIBIU										
összesen	1930	306 984	19 232	6,3	181 394	59,1	100 974	32,9	5 384	1,7
	1956	372 687	17 900	4,8	262 600	70,4	88 600	23,8	3 600	1,0
	1966 ^{a)}	414 756	19 898	4,8	295 322	71,2	97 355	23,5	2 181	0,5
	b)		20 139	4,9	293 282	70,7	96 882	23,4	4 453	1,0
	1977 ^{a)}		21 851*	4,5						
	b)	481 645	20 679	4,3	362 214	75,2	92 120	19,1	6 632 (2 221	1,4 0,5)

municípiumok és városok	1930	96 844	15 026	15,5	37 059	38,3	41 787	43,1	2 972	3,1
	1956	161 728	14 100	8,7	102 200	63,2	44 100	27,3	1 300	0,8
	1966 ^{a)}	202 893	16 227	8,0	136 962	67,5	48 850	24,1	944	0,4
	^{b)}		16 362	8,1	136 611	67,3	48 423	23,8	1 587	0,8
	1977	270 322	17 042	6,3	201 702	18,1	48 834	18,1	2 744 (1 207)	1,0 0,5)
peremközségek	1930	17 632	71	0,4	12 938	73,4	4 390	24,9	233	1,3
	1956	18 243	100	0,5	14 000	76,7	4 100	22,5	100	0,3
	1966 ^{a)}	20 321	147	0,7	15 870	78,1	4 296	21,1	8	
	^{b)}		174	0,9	15 652	77,0	4 293	21,1	202	1,0
	1977	22167	130	0,6	17 533	79,1	4 394	19,8	110 (55)	0,5 0,2)
községek	1930	192 508	4 135	2,1	131 397	68,3	54 797	28,5	2 179	1,1
	1956	192 716	3 700	1,9	146 400	76,0	40 400	20,9	2 100	1,2
	1966 ^{a)}	191 542	3 524	1,8	142 490	74,4	44 209	23,1	1 229	0,7
	^{b)}		3 603	1,9	141 019	73,6	44 166	23,1	2 664	1,4
	1977	189 156	3 507	1,9	142 979	75,5	38 892	20,6	3 778 (959)	2,0 0,5)
<i>TEMES - TIMIȘ</i>										
összesen	1930	559 591	91 943	16,4	238 813	42,7	108 353	32,6	46 482	8,3
	1956	568 881	84 500	14,8	328 100	57,7	116 500	20,5	39 800	7,0
	1966 ^{a)}	607 596	78 578	13,0	379 987	62,5	110 339	18,2	38 512	6,3
	^{b)}	696 884	76 183	12,5	378 183	62,3	109 315	18,0	43 915	7,2
	1977 ^{a)}		77 523	11,1	472 876	67,9	98 134	14,1	48 351	6,9
	^{b)}		72 699	10,4	486 179	69,8	93 911	13,5	44 095 (2 958)	6,3 0,4)
municípiumok	1930	160 362	48 433	30,2	44 787	27,9	59 932	37,4	7 210	4,5
	1956	208 038	47 800	23,0	112 800	54,2	41 000	19,7	6 500	3,1
	1966 ^{a)}		46 091							
és városok	^{b)}	248 658	43 314	18,5	152 716	61,4	41 498	16,7	8 353	3,4
	1977	356 296	45 770	17,4	152 103	61,2	40 787	16,4	12 454	5,0
				12,8	253 594	71,2	41 110	11,5	15 822 (2 140)	4,5 0,6)

nemzetiség/anyanyelv szerint

megyénként, településtípusok szerint	népszám- lálás ideje	összesen	magyar		román		német		egyéb	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
peremközségek	1930	9 156	3 025	33,0	4 407	48,1	1600	17,5	124	1,4
	1956	7 248	2 000	27,7	4100	56,8	1 100	15,3		
	1966 ^{a)}	10 899	2 340	21,5	7 402	67,9	1 044	9,6	113 148	1,0 1,3
	^{b)}		2 309	21,2	7 387	67,8	1 055	9,7		
	1977	13 851	2 345	16,9	10471	75,6	933	6,7	102 (17	0,8 0,1)
községek	1930	390 073	40 485	10,4	189 619	48,6	120 821	31,0	39 148	10,0
	1956	353 595	34 700	9,8	211 200	59,7	74 400	21,0	33 400	9,5
	1966 ^{a)}	348 039	30 327	8,7	219 869	63,2	61 191	19,5	30 046	8,6
	^{b)}		30 560	8,8	218 693	62,8	67 473	19,4	31 313	9,0
	1977	326 737	24 584	7,5	222 114	68,0	51 868	15,9	28 171 (801	8,6 0 ,2)
AZ ERDÉLYI MEGYÉK EGYÜTT										
összesen	1930	5 520 086	1 476 240	26,7	3 214 571	58,2	538 809	9,8	290 466	5,3
	1956	6 218427	1 615 703	26,0	4 070 464	65,4	372 242	6,0	160 018	2,6
	1966 ^{a)}	6 719 555	1 625 702	24,2	4 569 546	68,0	373 933	5,6	150 374	2,2
	^{b)}		1 597 438	23,8	4 559 432	67,9	371 881	5,5	190 804	2,8
	1977 ^{a)}		1 685 000	22,5						
municípiumok és városok	^{b)}	7 500 229	1 651 307	22,0	5 320 526	71,0	323 477	4,3	204 919 (34 059	2,7 0,5)
	1930	1 494 836	569 024	38,0	614 250	41,1	204 329	13,7	107 233	7,2
	1956	2 071 604	661 900	32,0	1 213 000	58,5	158 200	7,6	38 500	1,9
	1966 ^{b)}	2619925	720 803	27,5	1 698 231	64,8	166 622	6,4	34 269	1,3
			702 188	26,8	1 695 869	64,7	164 287	6,3	57 581	2,2
	1977	3 558 651	821 158	23,1	2 515 023	70,7	157 093	4,4	65 377 (15 543	1,8 0,4)

	1930	149 130	34 816	23,3	89 715	60,2	21 798	14,6	2 801	1,9
	1956	161 288	37 100	23,0	104 800	65,0	18 200	11,3	1 200	0,7
peremközségek	1966 ^{a)}	189 808	41 148	21,7	130 588	68,8	17 080	9,0	992	0,5
	^{b)}		41 015	21,6	130 350	68,7	17 134	9,0	1 309	0,7
	1977	209 059	40 660	19,4	150 555	72,0	15 624	7,5	2 220	1,1
									(484	0,2)
	1930	3 876 120	872 400	22,5	2 510 606	64,8	312 682	8,1	180 432	4,6
	1956	3 985 535	916 700	23,0	2 752 700	69,1	195 800	4,9	120 300	3,0
községek	1966 ^{a)}	3 909 822	863 751	22,1	2 740 727	70,1	190 231	4,9	115 113	2,9
	^{b)}		854 235	21,8	2 733 213	69,9	190 460	4,9	131 914	3,4
	1977	3 732 519	789 489	21,2	2 654 948	71,1	150 760	4,0	137 322	3,7
									(18 032	0,5)

Megjegyzés

Az 1977-es adatoknál zárójelben az egyéb kategórián belüli „eltérő anyanyelvűek és nemzetiségűek” száma van megadva.

1956-ban a nemzetiségi adatokat már nem részletezték községenként, Mivel összegzésük a maitól eltérő közigazgatási beosztás szerint történt, a különböző megyék között megosztott rajonok, újonnan alakult vagy területükben gyarapodott városok és peremközségek esetében becslésre kellett hagyatkoznom, Ennek során - az illető területész 1930-as adatainak ismeretében - általában abból a feltevésből indultam ki, hogy az egyes etnikumok különböző területrészek közötti megoszlásának arányai 1930-1956 között lényegesen nem változtak meg, de egyéb szempontokat (pl. rajoni részek eltérő szaporulatát vagy a települési sajátosságokból adódó különbségeket) is figyelembe vettem, A becsült adatokat kurzív szedés különbözteti meg.

Források

1930, 1930a) - Recensămîntul 1930, 1956 - Recensămîntul 1956, 1966a,b) – Recensămîntul 1966., 1977., 1977b - Recensămîntul 1977,

1930b, 1977a-Judeţele patriei, Alba, 65.p, Arad, 138.p., Bihor, 78.p., Caraş-Severin, 163.p., Cluj, 79.,80.p., Covasna, 78,p., Harghita, 60,p., Hunedoara, 129., 134.p., Maramureş, 154., 160.p.,, Mureş, 77.p., Satu Mare, 78.p., Timiş, 117.p.,

*Koppándi Sándor - Lőrincz László: A nemzetiségi kérdés megoldása, 10.p.

III. melléklet

Az 1930. évi román népszámlálás főbb anyanyelvi adatai az 1956. évi népszámlálási kötetben közölt közigazgatási beosztás szerint, tartományonként, az 1956-os adatokkal közös táblázatban.

(A közigazgatás, egységek román nevük betűrendjében az eredeti közlés sorrendjét követik.)

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
NAGYBÁNYA BAIA-MARE összesen	1930	625 273	165 604	26,5	363 147	58,1	19 280	3,1	77 242	12,3
	1956	712 567	214 541	30,1	461 150	64,7	6 111	0,9	30 765	4,3
városok	1930	170 274	68 958	40,5	67 320	39,5	4 357	2,6	29 639	17,4
	1956	200 426	92 210	46,0	100 900	50,3	2 748	1,4	4 568	2,3
- városi jellegű települések	1930	41 462	11 819	28,5	24 494	59,1	197	0,5	4 952	11,9
	1956	51 179	14 355	28,1	36 087	70,5	329	0,6	408	0,8
községek	1930	454 999	96 646	21,2	295 827	65,0	14 923	3,3	47 603	10,5
	1956	512 141	122 331	23,9	360 250	70,3	3 363	0,7	26 197	5,1
tartományi városok										
<i>Nagybánya - Baia-Mare</i>	1930	16 630	6515	39,2	8 456	50,8	294	1,8	1 365	8,2
	1956	35 920	16 747	46,6	18 768	52,2	96	0,3	309	0,9
<i>Szatmárnémeti - Satu-Mare</i>	1930	51 495	30 308	58,8	13 941	27,1	669	1,3	6 577	12,8
	1956	52 096	35 192	67,6	15 809	30,3	149	0,3	946	1,8
rajonok										
<i>Nagykároly - Carei</i>										
összesen	1930	58 129	28 182	48,5	20 001	34,4	7 648	13,1	2 298	4,0
	1956	62 488	41 623	66,6	20 255	32,4	439	0,7	171	0,3
városok (Nagykároly - Carei)	1930	16 042	9 912	61,8	4 434	27,6	285	1,8	1 411	8,8
	1956	16 780	11 948	71,2	4 720	28,1	25	0,2	87	0,5
községek	1930	42 087	18 270	43,4	15 567	37,0	7 363	17,5	887	2,1
	1956	45 708	29 675	64,9	15 535	34,0	414	0,9	84	0,2

Szilágycseh - Cehu-Silvaniei

összesen	1930	48 296	11 831	24,5	34 278	71,0	672	1,4	1 515	3,1
	1956	56 094	14 332	25,6	41 176	73,4	457	0,8	129	0,2
- városi jellegű települések (Szilágycseh - C.-Silv.)	1930	6 034	3 240	53,7	2 306	38,2	5	0,1	483	8,0
	1956	7 147	3 926	54,9	3 188	44,6	4	0,1	29	0,4
községek	1930	42 262	8 591	20,3	31 972	75,7	667	1,6	1 032	2,4
	1956	48 947	10 406	21,3	37 988	77,6	453	0,9	100	0,2
<i>Lápos - Lăpuș</i> összesen	1930	46 137	3 676	8,0	40 589	88,0	118	0,2	1 754	3,8
	1956	51 787	4 846	9,3	46 452	89,7	188	0,4	301	0,6

- városi jellegű települések (Erzsébetbánya - Băiuț, Kapnikbánya - Cavnic)	1930	4 260	1 786	41,9	2 370	55,6	1	2,7	103	2,4
	1956	6 792	2 527	37,2	4 035	59,4	184		46	0,7
községek	1930	41 877	1 890	4,5	38 219	91,3	117	0,3	1 651	3,9
	1956	44 995	2 319	5,1	42 417	94,3	4		255	0,6
<i>A vas - Oaș</i>	1930	51 085	12 500	24,4	33 697	66,0	451	0,9	4 437	8,7
	1956	62 508	14 551	23,3	47 611	76,2	35		311	0,5
<i>Szatmárnémeti - Satu-Mare</i>	1930	71 264	31 419	44,1	32 320	45,3	4 385	6,2	3 140	4,4
	1956	83 872	39 632	47,3	41 874	49,9	1 805	2,1	561	0,7

Máramarossziget - Sighet

összesen	1930	83 370	12 841	15,4	45 676	54,8	281	0,3	24 572	29,5
	1956	79 294	14 286	18,0	55 102	69,5	55	0,1	9 851	12,4
városok	1930	28 767	8 270	28,7	9 573	33,3	207	0,7	10 717	37,3
	1956	25 424	9 617	37,8	13 899	54,7	51	0,2	1 857	7,3
- Sighet	1930	25 134	6 998	27,8	7 546	30,0	199	0,8	10 391	41,5
	1956	22 361	8 578	38,4	11 888	53,2	47	0,2	1 848	8,3

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
- városi jellegű települések	1930	3 663	1 272	35,0	2 027	55,8	8	0,2	326	9,0
(Aknaşugataş - Ocna-Şugataş)	1956	3 063	1 039	33,9	2 011	65,7	4	0,1	9	0,3
községek	1930	54 603	4 571	8,4	36 103	66,1	74	0,1	13 855	25,4
	1956	53 870	4 669	8,7	41 203	76,5	4		7 994	14,8
<i>Nagysomkút - Şomcuta-Mare</i>										
összesen	1930	76 000	8 646	11,4	63 735	83,9	494	0,6	3 125	4,1
	1956	88 354	10 534	11,9	76 775	86,9	398	0,5	647	0,7
városok	1930	11 062	3 848	34,8	6 778	61,3	7	0,7	429	3,9
	1956	15 815	5 395	34,1	10 220	64,6	106		94	0,6
- Felsőbánya - Baia-Sprie	1930	6 055	2 663	44,0	2 993	49,4	5	0,1	394	6,5
	1956	8 134	3 688	45,4	4 345	53,4	18	0,2	83	1,0
- városi jellegű települések										
(Felsőfermezely - Firiza, Miszmogyorós - Tăuţii-Măgherauş	1930	5 007	1 185	23,7	3 785	75,6	2	-	35	0,7
	1956	7 681	1 707	22,2	5 875	76,5	88	1,2	11	0,1
községek	1930	64 938	4 798	7,4	56 957	87,7	487	0,7	2 696	4,2
	1956	72 539	5 139	7,1	66 555	91,7	292	0,4	553	0,8
<i>Tasnád - Tâşnad</i>										
összesen	1930	44 662	18 242	40,8	23 519	52,7	1 360	3,0	1 541	3,5
	1956	48 286	19 932	41,3	27 732	57,4	327	0,7	295	0,6
- városi jellegű települések	1930	7 737	3 937	50,9	2 926	37,8	59	0,8	815	10,5
(Tasnád - Tâşnad)	1956	8517	4 243	49,8	4 143	48,7	2	-	129	1,5
községek	1930	36 925	14 305	38,7	20 593	55,8	1 301	3,5	726	2,0
	1956	39 769	15 689	39,5	23 589	59,3	325	0,8	166	0,4

Visó - Vişeu

összesen	1930	78 205	1 444	1,9	46 935	60,0	2 908	3,7	26 918	34,4
	1956	91 868	2 866	3,1	69 596	75,8	2 162	2,3	17 244	18,8
városok	1930	28 247	1 142	4,0	16 536	58,6	2 830	10,0	7 739	27,4
	1956	31 935	2615	8,2	26 118	81,8	2 131	6,7	1 071	3,3
- Felsővisó - Vişeu-de-Sus	1930	13 456	743	5,5	5 456	40,6	2 708	20,1	4 549	33,8
	1956	13 956	1 702	12,2	9 283	66,5	2 084	14,9	887	6,4
- városi jellegű települések										
(Borsabánya - Băile-Borşa Borsa - Borşa, Izsaesal - Săcel)	1930	14 791	399	2,7	11 080	74,9	122	0,8	3 190	21,6
	1956	17 979	913	5,1	16 835	93,6	47	0,3	184	1,0
községek	1930	49 958	302	0,6	30 399	60,8	78	0,2	19 179	38,4
	1956	59 933	251	0,4	43 478	72,5	31		16 173	27,0

KOLOZSVÁR - CLUJ

összesen	1930	1 079 381	241 756	22,4	763 308	70,7	26 974	2,5	47 343	4,4
	1956	1 259 073	262 014	20,8	974 280	77,4	8 332	0,7	14 447	1,1
városok	1930	237 834	101 298	42,6	105 114	44,2	10 318	4,3	21 104	8,9
	1956	323 732	121 951	37,7	193 648	59,8	4 294	1,3	3 839	1,2
- városi jellegű települések	1930	27 097	8 215	30,3	17 032	62,9	89	0,3	1 761	6,5
	1956	30.590	8 282	27,1	21 745	71,1	33	0,1	530	1,7
községek	1930	841 547	140 458	16,7	658 194	78,2	16 656	2,0	26 239	3,1
	1956	935 341	140 063	15,0	780 632	83,5	4 038	0,4	10 608	1,1

tartományi városok

Kolozsvár - Cluj	1930	103 840	55 351	53,3	36 981	35,6	2 728	2,6	8 780	8,5
	1956	154 723	77 839	50,3	74 623	48,2	1 115	0,7	1 146	0,8
Torda - Turda	1930	20 023	10 636	53,1	7 800	39,0	546	2,7	1 041	5,2
	1956	33614	6 952	20,7	26 105	77,7	135	0,4	422	1,2

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
rajonok										
<i>Nagyenyed - Aiud</i>										
összesen	1930	59 349	16 656	28,1	40 917	68,9	309	0,5	1 467	2,5
	1956	64 272	14 167	22,0	49 100	76,4	176	0,3	829	1,3
										5,8
városok	1930	18 929	8 315	43,9	9 230	48,8	283	1,5	1 101	2,2
- Nagyenyed - Aiud	1956	22 587	6 137	27,2	15 792	69,9	164	0,7	494	5,5
- Marosújvár - Ocna-Mureș	1930	11 340	5 651	49,8	4 876	43,0	190	1,7	623	2,6
községek	1956	11 886	3 975	33,4	7 525	63,3	82	0,7	304	6,3
<i>Bethlen - Beclean</i>	1930	7 589	2 664	35,1	4 354	57,4	93	1,2	478	1,8
<i>Beszterce - Bistrița</i>	1956	10 701	2 162	20,2	8 267	77,2	82	0,8	190	0,9
	1930	40 420	8 341	20,6	31 687	78,4	26	0,1	366	0,8
	1956	41 685	8 030	19,3	33 308	79,9	12	6,8	335	4,9
	1930	51 745	8 889	17,2	36 797	71,1	3 530	1,2	2 529	1,6
	1956	58414	9 740	16,7	47 029	80,5	732		913	
összesen	1930	73 259	4 170	5,7	45 606	62,3	16 853	23,0	6 630	9,0
városok (Beszterce - Bistrița)	1956	80 282	6 003	7,5	65 607	81,7	5 597	7,0	3 075	3,8
községek	1930	16 268	1 507	9,3	6 127	37,7	6 170	37,9	2 464	15,1
<i>Topánfalva - Cîmpeni</i>	1956	20 292	3 028	14,9	14 007	69,0	2 626	13,0	631	3,1
	1930	56 991	2 663	4,7	39 479	69,3	10 683	18,7	4 166	7,3
	1956	59 990	2 975	5,0	51 600	86,0	2 971	5,0	2 444	4,0
összesen	1930	62 921	1 238	2,0	61 283	97,4	85	.0,1	315	0,5
városok	1956	64 865	518	0,8	64 174	98,9	20	0,4	153	0,2
	1930	12 739	1 087	8,5	11 471	90,1	55	0,1	126	1,0
	1956	10 234	439	4,3	9 778	95,5	11		6	0,1

- Abrudbánya - Abrud	1930	7 122	626	8,8	6 358	89,3	44	0,6	94	1,3
- városi jellegű települések	1956	4411	266	6,0	4 128	93,6	11	0.2	6	0,1
(Aranyosbánya - Baia-de-Arieș, Verespatak - Roșia-Montană)	1930	5 617	461	8,2	5 113	91,0	11	0,2	32	0,6
	1956	5 823	173	3,0	5 650	97,0				
községek	1930	50 182	151	0,3	49 812	99,3	30	-	189	0,4
	1956	54 631	79	0,1	54 396	99,6	9		147	0,3
<i>Kolozsvár - Cluj</i>	1930	92 973	26 268	28,3	64 312	69,2	59	-	2 334	2,5
	1956	99 190	26 098	26,3	72 063	72,7	22		1 007	1,0
<i>Dés - Dej</i>										
összesen	1930	90 298	13 956	15,5	69 923	77,4	236	0.3	6 183	6,8
	1956	100 373	16014	16,0	83 313	83,0	61		985	1,0
városok (Dej)	1930	17 965	6 566	36,6	7 893	43,9	161	0,9	3 345	18,6
	1956	19 281	7 812	40,5	11 148	57,8	42	0.2	279	1,5
községek	1930	72 333	7 390	10,2	62 030	85,8	75	0,1	2 838	3,9
	1956	81 092	8 202	10,1	72 165	89,0	19		706	0,9
<i>Szamosújvár - Gherla</i>										
összesen	1930	61 102	14 016	22,9	44 530	72,9	82	0.1	2 474	4,1
	1956	68 287	14 230	20,8	53 056	77,7	32		969	1,4
városok (Szamosújvár - Gherla)	1930	6 990	2 473	35,4	3 263	46,7	64	0,9	1 190	17,0
	1956	7617	2 537	33,3	4 929	64,7	29	0,4	122	1,6
községek	1930	54 112	11 543	21,3	41 267	76.3	18	-	1 284	2,4
	1956	60 670	11 693	19,3	48 127	79,3	3		847	1,4
<i>Bánffyhyunyad - Huedin</i>										
összesen	1930	75 153	17 086	22,7	55 447	73,8	127	0,2	2 493	3,3
	1956	76 023	16 227	21,3	59 193	77,9	19		584	0,8

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
- városi jellegű települések										
(Egeres - Aghireșu,	1930	11 405	6 569	57,6	3 690	32,4	38	0,3	1 108	9,7
B.hunyad - Huedin,	1956	13 081	6 725	51,4	6 138	46,9	14	0,1	204	1,6
Forgácskút - Tieu)										
községek	1930	63 748	10 517	16,5	51 757	81,2	89	0,1	1 385	2,2
	1956	62 942	9 502	15,1	53 055	84,3	5	-	380	0,6
<i>Zsibó - Jibou</i>	1930	59 507	3 277	5,5	54 121	90,9	42	0,1	2 067	3,5
	1956	65 313	2 950	4,5	62 219	95,3	2	-	142	0,2
<i>Marosludas - Luduș</i>	1930	63 037	17 533	27,8	43 159	68,5	28	-	2 317	3,7
	1956	70 966	15 685	22,1	54 053	76,2	20	-	1 208	1,7
<i>Naszód - Nasăud</i>										
	1930	66 147	1 930	2,9	59 281	89,6	2 081	3,2	2 855	4,3
összesen	1956	80 027	2 311	2,9	77 081	96,3	295	0,4	340	0,4
városok	1930	13458	636	4,8	11 601	86,2	113	0,8	1 108	8,2
	1956	15 607	849	5,5	14 536	93,1	78	0,5	144	0,9
- Naszód - Nasăud	1930	4 788	110	2,3	3 925	82,0	77	1,6	676	14,1
	1956	5 725	112	2,0	5 446	95,1	59	1,0	108	1,9
- városi jellegű települések	1930	8 670	526	6,1	7 676	88,5	36	0,4	432	5,0
(Óradna - Rodna, Oláhszent-	1956	9 882	737	7,4	9 090	92,0	19	0,2	36	0,4
györgy - Sihgeorz-Băi)										
községek	1930	52 689	1 294	2,5	47 680	90,5	1 968	3,7	1 747	3,3
	1956	64 420	1 462	2,3	62 545	97,1	217	0,3	196	0,3
<i>Nagysármás - Sărmăș</i>	1930	57 806	9 957	17,2	45 513	78,7	62	0,1	2 274	4,0
	1956	75 856	10 097	13,3	64 398	84,9	15	-	1 346	1,8
<i>Torda - Turda</i>										
	1930	76 953	19 250	25,0	55 944	72,7	137	0,2	1 622	2,1
összesen	1956	91 933	17 888	19,4	73 080	79,5	83	0,1	882	1,0

városok	1930	5 529	2 216	40,1	2 676	48,4	107	1,9	530	9,6
	1956	13 318	2 758	20,7	10 150	76,2	75 .	0,6	335	2,5
- Aranyosgyéres -	1930	4 124	1 557	37,8	2 123	51,5	103	2,5	341	8.2 ,
Cîmpia-Turzii	1956	11 514	2 111	18,3	9 283	80,6	75	0,7	45	0,4
- városi jellegű település	1930	1 405	659	46,9	553	39,4	4	0,3	189	13,4
(Aranyospolyán - Poiana)	1956	1 804	647	35,9	867	48,1			290	16,0
községek	1930	71 424	17 034	23,8	53 268	74,6	30	-	1 092	1,6
	1956	78615	15 130	19,2	62 930	80,1	8		547	0,7
<i>Zilah - Zalău</i>										
összesen	1930	65 268	21 543	33,0	41 694	63,9	69	0,1	1 962	3,0
	1956	74 935	25 295	33,8	49 186	65,6	8		446	0,6
városok (Zilah - Zalău)	1930	10 688	5 942	55,6	4 382	41,0	53	0,5	311	2,9
	1956	13 378	6 875	51,4	6 442	48,2	5		56	0,4
községek	1930	54 580	15 601	28,6	37 312	68,4	16	_	1 651	3,0
	1956	61 557	18 420	29,9	42 744	69,4	3	-	390	0,6
VAJDAHUNYAD - HUNEDOARA										
	1930	503 111	46 996	9,3	425 032	84,5	22 029	4,4	9 054	1,8
összesen	1956	572 963	38 265	6,7	510 984	89,2	17 641	3,1	6 073	1,0
városok	1930	185 182	40 598	21,9	124 544	67,3	12 666	6,8	7 374	4,0
	1956	273 146	33 419	12,2	225 212	82,5	10 626	3,9	3 889	1,4
	1930	67 787	6 113	9,0	55 639	82,1	5 041	7,4	994	1,5
– városi jellegű települések	1956	82 301	4 626	5,6	73 109	88,8	3 783	4,6	783	0,9
községek	1930	317 929	6 398	2,0	300 488	94,5	9 363	3,0	1 680	0,5
	1956	299 817	4 846	1,6	285 772	95,3	7015	2,4	2 184	0,7
tartományi városok										
	1930	10 509	4 298	40,9	5 471	52,1	393	3,7	347	3,3
<i>Déva - Deva</i>	1956	16 879	3 591	21,3	12 709	75,3	368	2,2	211	1,3

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
<i>Vajdahunyad - Hunedoara</i>	1930	6 256	1 950	31,2	4 014	64,1	204	3,3	88	1,4
	1956	36 498	3 852	10,5	30 018	82,3	1 726	4,7	902	2,5
rajonok										
<i>Fehér - Alba</i>										
összesen	1930	85 812	6 048	7,0	76 215	88,8	1 787	2,1	1 762	2,1
	1956	86 423	3 406	4,0	81 167	93,9	1 141	1,3	709	0,8
városok	1930	22 225	4 340	19,5	15 691	70,6	711	3,2	1 483	6,7
	1956	25 348	2 238	8,8	22 299	88,0	377	1,5	434	1,7
- Gyulafehérvár - Alba-Iulia	1930	12 282	2 490	20,3	8 058	65,6	618	5,0	1 116	9,1
	1956	14 776	1 454	9,8	12832	86,9	360	2,4	130	0,9
(Tövis - Teiuș, Zalatna - Zlatna)	1930	9 943	1 850	18,6	7 633	76,7	93	1,0	367	3,7
	1956	10 572	784	7,4	9 467	89,5	17	0,2	304	2,9
községek	1930	63 587	1 708	2,7	60 524	95,2	1 076	1,7	279	0,4
	1956	61 075	1 168	1,9	58 868	96,4	764	1,3	275	0,4
<i>Brád - Brad</i>										
összesen	1930	55 479	1 233	2,2	53 631	96,7	363	0,7	252	0,4
	1956	54 086	722	1,3	53 208	98,4	114	0,2	42	0,1
városok	1930	28 327	1 208	4,3	26 600	93,9	359	1,3	160	0,5
	1956	31 085	709	2,3	30 222	97,2	112	0,4	42	0,1
Brád - Brad	1930	7 938	497	6,3	7211	90,8	121	1,5	109	1,4
	1956	9 963	341	3,4	9 553	95,9	46	0,5	23	0,2
(Körösbánya - Baia-de-Criș, Boica - Băița, Kristyor - Crișcior, Vața)	1930	20 389	711	3,5	19 389	95,1	238	1,2	51	0,2
	1956	21 122	368	1,7	20 669	97,9	66	0,3	19	0,1

községek	1930	27 152	25	0,1	27 031	99,6	4	-	92	0,3
	1956	23 001	13	-	22 986	99,9	2	-		
<i>Hátszeg - Hațeg</i>										
összesen	1930	51 286	1 654	3,2	48 476	94,5	370	0,7	786	1,6
	1956	51 354	915	1,8	49 517	96,4	118	0,2	804	1,6
városok	1930	4 847	704	14,5	3 703	76,4	171	3,5	269	5,6
	1956	6 041	501	8,3	5 419	89,7	61	1,0	60	1,0
- Hátszeg - Hațeg	1930	3 091	654	21,2	2 036	65,9	161	5,2	240	7,7
	1956	3 853	447	11,6	3 311	86,0	40	1,0	55	1,4
- városi jellegű települések	1930	1 756	50	2,8	1 667	94,9	10	0,6	29	1,7
(Nagybár - Baru)	1956	2 188	54	2,5	2 108	96,3	21	1,0	5	0,2
községek	1930	46 439	950	2,1	44 773	96,4	199	0,4	517	1,1
	1956	45 313	414	0,9	44 098	97,3	57	0,1	744	1,7
<i>Vajdahunyad - Hunedoara</i>										
	1930	35 647	3 864	10,8	30 445	85,4	1 049	3,0	289	0,8
összesen	1956	41 432	3 791	9,2	36 543	88,2	761	1,8	337	0,8
városok	1930	13 925	2 095	15,0	10 633	76,4	1 015	7,2	182	1,4
	1956	20 428	1 853	9,0	17 686	86,4	722	3,5	221	1,1
- Piskitelep - Simeria	1930	5 798	1 538	26,5	3 881	67,0	296	5,1	83	1,4
	1956	7 706	73 7	9,6	6 785	88,0	152	2,0	32	0,4
- városi jellegű települések	1930	8 127	557	6,9	6 752	83,1	719	8,8	99	1,2
(Călan, Gyalár - Ghelar, Teliuc)	1956	12 776	1 116	8,7	10 901	85,3	570	4,5	189	1,5
községek	1930	21 722	1 769	8,1	19 812	91,2	34	0,2	107	0,5
	1956	20 950	1 938	9,2	18 857	90,0	39	0,2	116	0,6
<i>Marosillye - Ilia</i>										
	1930	54 351	1 153	2,1	52 655	96,9	268	0,5	275	0,5
összesen	1956	47 658	647	1,4	46 789	98,2	54	0,1	168	0,3

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
- városi jellegű települések	1930	3 508	126	3,6	3 294	93,9	74	2,1	14	0,4
(Felsőcsertés - Certeju-de-Sus)	1956	3 283	51	1,6	3 227	98,3	5	0,1		
községek	1930	50 843	1 027	2,0	49 361	97,1	194	0,4	261	0,5
	1956	44 375	596	1,3	43 562	98,2	49	0,1	168	0,4
<i>Szászváros - Orastie</i>										
összesen	1930	5 707	3	4,3	52 671	92,3	1 576	2,8	353	0,6
	1956	61 506	1 483	2,4	58 539	95,2	1 227	2,0	257	0,4
városok	1930	13 993	1 707	12,2	10 871	77,7	1 164	8,3	251	1,8
	1956	21 501	929	4,3	19 605	91,2	881	4,1	86	0,4
- Szászváros - Orastie	1930	7 337	1 244	17,0	4 983	67,9	937	12,8	173	2,4
	1956	10 488	615	5,9	9 147	87,2	675	6,4	51	0,5
városi jellegű települések	1930	6 656	463	6,9	5 888	88,5	227	3,4	78	1,2
(Kudzsir - Cugir, Feredőgyógy - Geoagiu-Băi)	1956	11 013	314	2,8	10 458	95,0	206	1,9	35	0,3
községek	1930	43 080	766	1,8	41 800	97,0	412	1,0	102	0,2
	1956	40 005	554	1,4	38 934	97,3	346	0,9	171	0,4
<i>Petrozsény - Petroșeni</i>										
összesen	1930	66 753	23 739	35,6	35 622	53,4	3 176	4,7	4 216	6,3
	1956	94 701	19 368	20,5	71 493	75,4	2 539	2,7	1 301	1,4
városok	1930	66 285	23 734	35,8	35 168	53,1	3 174	4,8	4 209	6,3
	1956	93 869	19 277	20,5	70 765	75,4	2 531	2,7	1 296	1,4
- Lupény - Lupeni	1930	15 093	5 907	39,1	6 464	42,8	979	6,5	1 743	11,6
	1956	21 188	5 072	23,9	14 706	69,4	834	4,0	576	2,7
- Petrilla - Petrila	1930	10 496	3 804	36,2	5 741	54,7	347	3,3	604	5,8
	1956	19 955	3 778	18,9	15 556	78,0	395	2,0	226	1,1

- Petrozsény - Petroseni	1930	15 405	6 504	42,2	7 029	45,6	1 046	6,8	826	5,4
	1956	23 052	5 747	25,0	16 470	71,4	538	2,3	297	1,3
- Zsilyvajdejvulkán - Vulcan	1930	14 053	5 254	37,4	7 540	53,6	560	4,0	699	5,0
	1956	14 859	2 796	18,8	11 602	78,1	346	2,3	115	0,8
- városi jellegű települések (Aninoszabányatelep - Aninoasa, Banica – Băniță, Alsóbarbatyeniskrony - Iscroni, Hobicaurikány - Uricani)	1930	11 238	2 265	20,2	8 394	74,7	242	2,1	337	3,0
	1956	14815	1 884	12,7	12431	83,9	418	2,8	82	0,6
községek	1930	468	5	1,0	454	97,0	2	1,0	7	2,0
	1956	832	91	10,9	728	87,5	8		5	0,6
<i>Szászsebes - Sebeș</i>										
összesen	1930	79 945	584	0,7	65 832	82,3	12 843	16,1	686	0,9
	1956	82 426	490	0,6	71 001	86,1	9 593	11,7	1 342	1,6
városok	1930	15 307	4 36	2,9	9 099	59,4	5 401	35,3	371	2,4
	1956	18 160	418	2,3	13 262	73,0	3 843	21,2	637	3,5
- Szászsebes - Sebeș	1930	9 137	345	3,8	6 477	70,9	1 963	21,5	352	3,8
	1956	11 628	363	3,1	9 414	81,0	1 363	11,7	488	4,2
- városi jellegű települések (Szerdahely - Mercurea, Péterfalva - Petrești)	1930	6 170	91	1,5	2 622	42,5	3 438	55,7	19	0,3
	1956	6 532	55	0,8	3 848	58,9	2 480	38,0	149	2,3
községek	1930	64 638	148	0,2	56 733	87,8	7 442	11,5	315	0,5
	1956	64 266	72	0,1	57 739	89,9	5 750	8,9	705	1,1
NAGYVÁRAD - ORADEA										
összesen	1930	808 759	243 797	30,1	518 178	64,1	12 119	1,5	34 665	4,3
	1956	858 743	253 939	29,6	581 913	67,7	9 233	1,1	13 658	1,6
városok	1930	197411	99 853	50,6	75 653	38,3	8 332	4,2	13 573	6,9
	1956	236 937	108 902	45,9	117 006	49,4	7 208	3,0	3 921	1,7

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
- városi jellegű települések	1930	78 062	22 641	29,0	42 160	54,0	7 010	9,0	6 251	8,0
	1956	86 393	25 435	29,4	52 034	60,2	6 690	7,7	2 234	2,6
községek	1930	611 348	143 944	23,5	442 525	72,4	3 787	0,6	21 092	3,5
	1956	621 806	145 137	23,3	464 907	74,8	2 025	0,3	9 737	1,6
tartományi városok										
<i>Nagyvárad - Oradea</i>	1930	86 799	58 631	67,5	21 402	24,7	1 127	1,3	5 639	6,5
	1956	98 950	62 804	63,4	34 501	34,9	373	0,4	1 272	1,3
rajonok										
<i>Élesd - Aleşd</i>										
	1930	59 816	9 137	15,3	43 712	73,1	63	0,1	6 904	11,5
összesen	1956	61 924	9 545	15,4	48 273	78,0	36		4 070	6,6
- városi jellegű települések										
(Esküllő - Aştileu, Barátka - Bratca, Mezőtelegd Tileagd, Rév - Vadu-Crişului)	1930	19 914	4 233	21,3	15 297	76,8	31	0,1	353	1,8
	1956	19 973	4 165	20,9	15 563	77,9	16	0,1	229	1,1
községek	1930	39 902	4 904	12,3	28 415	71,2	32	0,1	6 551	16,4
	1956	41 951	5 380	12,8	32 710	78,0	20		3 841	9,2
<i>Belényes - Beiuş</i>										
	1930	77 857	9 773	12,5	67 169	86,3	65	0,1	850	1,1
összesen	1956	80 726	7 881	9,8	72 694	90,0	12		139	0,2
városok	1930	6 462	1 389	21,5	4 742	73,4	45	0,7	286	4,4
	1956	9 017	1 095	12,1	7 859	87,2	11	0,1	52	0,6
	1930	4 293	1 374	32,0	2 589	60,3	44	1,0	286	6,7
Belényes - Beiuş	1956	6 467	1 069	16,5	5 335	82,5	11	0,2	52	0,8

- városi jellegű települések	1930	2 169	15	0,7	2 153	99,3	1			
(Bondoraszó - Budureasa)	1956	2 550	26	1,0	2 524	99,0				
községek	1930	71 395	8 384	11,8	62 427	87,4	20		564	0,8
	1956	71 709	6 786	9,5	64 835	90,4	1		87	0,1
<i>Körös - Criș</i>										
összesen	1930	75 788	20 870	27,5	44 310	58,5	8 821	11,6	1 787	2,4
	1956	71 836	17 178	23,9	46 033	64,1	7 859	10,9	766	1,1
- városi jellegű települések	1930	10 779	571	5,3	2 849	26,4	6 703	62,2	656	6,1
(Újszentanna - Sîntana)	1956	11 846	433	3,7	4 789	40,4	6 526	55,1	98	0,8
községek	1930	65 009	20 299	31,2	41 461	63,8	2 118	3,3	1 131	1,7
	1956	59 990	16 745	27,9	41 244	68,8	1 333	2,2	668	1,1
<i>Honciő - Gurahonț</i>										
összesen	1930	59 740	1 786	3,0	57 205	95,7	275	0,5	474	0,8
	1956	55 276	943	1,7	54 089	97,9	66	0,1	178	0,3
- városi jellegű települések	1930	1 221	69	5,7	1 150	94,2	2	0,1		
(Menyháza - Moneasa)	1956	1 151	25	2,2	1 125	97,8			1	
községek	1930	58 519	1 717	2,9	56 055	95,8	273	0,5	474	0,8
	1956	54 125	918	1,7	52 964	97,9	66	0,1	177	0,3
<i>Borosjenő - Ineu</i>										
összesen	1930	72 552	5 759	7,9	65 735	90,6	490	0,7	568	0,8
	1956	68 942	3 585	5,2	64 660	93,8	437	0,6	260	0,4
- városi jellegű települések (Ineu)	1930	6 483	1 780	27,5	4 546	70,1	65	1,0	92	1,4
		7113	1 290	18,1	5 751	80,9	57	0,8	15	0,2
községek	1930	66 069	3 979	6,0	61 189	92,6	425	0,7	476	0,7
	1956	61 829	2 295	3,7	58 909	95,3	380	0,6	245	0,4

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
<i>Lunca- Vașcăului</i>										
összesen	1930	41 774	536	1,3	41 144	98,5	37	0,1	57	0,1
	1956	61 191	2 082	3,4	58 779	96,1	129	0,2	201	0,3
városok	1930	11 309	316	2,8	10 963	97,0	25	0,2	5	
	1956	26 952	1 989	7,4	24 648	91,5	118	0,4	197	0,7
– Nucet	1930	779	65	8,3	703	90,3	11	1,4		
	1956	9 879	881	8,9	8 857	89,7	29	0,3	112	1,1
- Vaskohsziklás - Ștei	1930	586	40	6,8	545	93,0	1	0,2		
	1956	5 874	902	15,4	4 826	82,2	73	1,2	73	1,2
- Vaskoh - Vașcău	1930	4 147	155	3,7	3 983	96,0	6	0,2	3	0,1
	1956	4 538	182	4,0	4 333	95,5	12	0,3	11	0,2
- városi jellegű települések (Felsőmezős - Cîmpani, Aranyoslonka - Lunca)	1930	5 797	56	1,0	5 732	89,9	7	0,1	2	
	1956	6 661	24	0,4	6 632	99,6	4	–	1	
községek	1930	30 465	220	0,7	30 181	99,1	12	–	52	0,2
	1956	34 239	93	0,3	34 131	99,7	11	-	4	
<i>Margitta - Marghita</i>										
összesen	1930	59 380	19 569	33,0	32 679	55,0	251	0,4	6 881	11,6
	1956	68 224	22 433	32,9	32 292	62,0	75	0,1	3 424	5,0
- városi jellegű települések (Marghita, Papfalva Popești, Vajdaszeg Voivozi)	1930	13 119	4 647	35,4	4 543	34,6	158	1,2	3 771	28,8
	1956	15 027	5 637	37,5	7 585	50,5	69	0,5	1 736	11,5
községek	1930	46 261	14 922	32,3	28 136	60,8	93	0,2	3 110	6,7
	1956	53 197	16 796	31,6	34 707	65,2	6	-	1 688	3,2
<i>Nagyvárad - Oradea</i>										
összesen	1930	81 878	30 005	36,6	50 287	61,4	624	0,8	962	1,2
	1956	80 562	28 155	34,9	51 845	64,4	165	0,2	397	0,5

[illegible]

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
városok	1930	9 732	5 976	61,4	2 424	24,9	64	0,7	1 268	13,0
- Szilágysomlyó -	1956	12 766	7 813	61,2	4 817	37,7	10	0,1	126	1,0
Șimleu-Silvaniei	1930	7 448	3 894	52,3	2 265	30,4	59	0,8	1 230	16,5
	1956	8 560	4 489	52,4	3 940	46,0	7	0,1	124	1,5
								0,2	38	1,6
- városi jellegű települések	1930	2 284	2 082	91,2	159	7,0	5	0,1	2	
(Sarmaság - Șarmășag)	1956	4 206	3 324	79,0	877	20,9	3			
községek	1930	57 548	17 409	30,3	34 243	59,5	18	-	5 878	10,2
	1956	65 827	21 258	32,3	42 177	64,1	3		2 389	3,6
BRASSÓ - BRAȘOV (STALIN)										
összesen	1930	701 804	113 345	16,1	399 089	56,9	176 754	25,2	12616	1,8
	1956	901 708	111 087	12,3	633 062	70,2	148 761	16,5	8 798	1,0
										2,6
városok	1930	249 229	61 115	24,5	106 114	42,6	75 619	30,3	6 381	0,7
	1956	436 364	59 914	13,7	299 536	68,7	73 752	16,9	3 162	
- városi jellegű települések	1930	32 550	3 024	9,3	20 175	62,0	9113	28,0	238	0,7
	1956	46 708	3 271	7,0	35 611	76,2	7 681	16,5	145	0,3
községek	1930	452 575	52 230	11,5	292 975	64,8	101 135	22,3	6 235	1,4
	1956	465 344	51 173	11,0	333 526	71,7	75 009	16,1	5 636	1,2
tartományi városok										
Medgyes - Mediaș	1930	15 505	4 170	26,9	4 272	27,6	6 100	39,3	963	6,2
	1956	32 498	6 122	18,8	18 120	55,8	8 034	24,7	222	0,7
										2,7
Brassó - Brașov (Stalin)	1930	59 232	24 977	42,2	19 378	32,7	13 276	22,4	1 601	0,5
	1956	123 834	24 186	19,5	88 651	71,6	10 349	8,4	648	2,8
										0,6
Nagyszeben - Sibiu	1930	55 224	6 884	12,5	20 676	37,4	26 136	47,3	1 528	
	1956	90 475	4 772	5,3	60 526	66,9	24 636	27,2	541	

rajonok

Szentágota - Agnita

	1930	46 006	1 033	2,2	25 525	55,5	19 317	42,0	131	0,3
összesen	1956	46 961	1 045	2,2	30 124	64,2	15 468	32,9	324	0,7
városok (Szentágota - Agnita)	1930	6 348	318	5,0	2 685	42,3	3 330	52,5	15	0,2
	1956	9 108	437	4,8	5 306	58,3	3 352	36,8	13	0,1
	1930	39 658	715	1,8	22 840	57,6	15 987	40,3	116	0,3
községek	1956	37 853	608	1,6	24 818	65,6	12 116	32,0	311	0,8

Feketehalom - Codlea

	1930	116 831	24 091	20,6	71 725	61,4	20 344	17,4	671	0,6
összesen	1956	154 371	24 325	15,8	113 348	73,4	16 432	10,6	266	0,2
	1930	51 171	10019	19,6	28 928	56,6	11 947	23,3	277	0,5
városok	1956	77 849	11 273	14,5	56 209	72,2	10 176	13,1	191	0,2
- Feketehalom - Codlea	1930	5 354	178	3,3	2 009	37,5	3113	58,2	54	1,0
	1956	9 309	535	5,7	5 814	62,5	2 934	31,5	26	0,3
	1930	2 113	125	5,9	1 931	91,4	17	0,8	40	1,9
- Predeal	1956	5 121	403	7,9	4 631	90,4	68	1,3	19	0,4
- Barcarozsnyó - Rîșnov	1930	5 347	114	2,1	3 409	63,8	1 745	32,6	79	1,5
	1956	7 974	225	2,8	6 178	77,5	1 565	19,6	6	0,1
- Szecsele - Săcele	1930	13 570	8 103	59,7	5 296	39,0	130	1,0	41	0,3
	1956	18 365	8 140	44,3	9 911	54,0	253	1,4	61	0,3
	1930	5 153	694	13,5	4 084	79,3	346	6,7	29	0,5
- Zernest - Zărnești	1956	6 673	569	8,5	5 992	89,8	109	1,6	3	

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
- városi jellegű települések										
(Botfalu - Bod, Töröcsvár - Bran, Kereszténysziget - Cristian, Vidombák - Ghimbav, Bácsstelek - Lunca-Cîlnicului, Barcaszentpéter - Sînpetru, Ótohán - Tohanul-Vechi, Szászvolkány - Vulcan)	1930	19 634	805	4,1	12 199	6,2,1	6 596	33,6	34	0,2
	1956	30 407	1 401	4,6	23 683	77,9	5 247	17,3	76	0,2
községek	1930	65 660	14 072	21,4	42 797	65,2	8 397	12,8	394	0,6
	1956	76 522	13 052	17,0	57 139	74,7	6 256	8,2	75	0,2
<i>Fogaras - Făgăraș</i>										
	1930	65 998	3 818	5,8	57 263	86,8	4 551	6,9	366	0,5
összesen	1956	77 942	2 971	3,8	70 417	90,4	4 058	5,2	496	0,6
városok	1930	8 848	2 336	26,4	5 299	59,9	1 057	11,9	156	1,8
	1956	20 018	1 758	8,8	16 628	83,1	1 477	7,4	155	0,7
- Fogaras - Făgăraș	1930	8 848	2 336	26,4	5 299	59,9	1 057	11,9	156	1,8
	1956	17 256	1 689	9,8	14 196	82,3	1 218	7,0	153	0,9
- Victoria	1956	2 762	69	2,5	2 432	88,1	259	9,4	2	-
községek	1930	57 150	1 482	2,6	51 964	90,9	3 494	6,1	210	0,4
	1956	57 924	1 213	2,1	53 789	92,9	2 581	4,4	341	0,6
<i>Medgyes - Mediaș</i>										
összesen	1930	68 405	3 665	5,4	38 717	56,6	24 578	35,9	1 445	2,1
	1956	74 466	3 808	5,1	49 644	66,7	19 902	26,7	1 112	1,5
- városi jellegű települések (Bázna - Bazna, Kiskapus - Copșa-Mică)	1930	3 502	846	24,2	1 065	30,4	1 574	44,9	17	0,5
	1956	6 048	1 096	18,1	3 385	56,0	1 543	25,5	24	0,4

községek	1930	64 903	2 819	4,3	37 652	58,0	23 004	35,5	1 428	2,2
	1956	68 148	2 712	4,0	46 259	67,6	18 359	26,8	1 088	1,6
<i>Kőhalom - Rupea</i>										
összesen	1930	40 221	9 291	23,1	19 520	48,5	10 865	27,0	545	1,4
	1956	39 378	10 096	25,6	21 016	53,4	7 610	19,3	656	1,7
városok (Kőhalom Rupea)	1930	3 691	529	14,4	1 514	41,0	1 633	44,2	15	0,4
	1956	4 691	598	12,8	2 689	57,3	1 385	29,5	19	0,4
községek	1930	36 530	8 762	24,0	18 006	49,3	9 232	53,3	530	1,4
	1956	34 687	9 498	27,4	18 327	52,8	6 225	18,0	637	1,8
<i>Nagyszeben - Sibiu</i>										
összesen	1930	97 549	2 359	2,4	75 272	77,2	19 229	19,7	689	0,7
	1956	103 646	1 560	1,5	84 514	81,5	17 175	16,6	397	0,4
városok	1930	13 839	1 584	11,5	7 603	54,9	4 440	32,1	212	1,5
	1956	22 499	1 026	4,6	15 011	66,7	6 380	28,3	82	0,4
- Nagydisznód - Cîsnădie	1930	4 425	211	4,8	692	15,6	3 497	79,0	25	0,6
	1956	12 246	25?	2,1	6 468	52,8	5 489	44,8	37	0,3
- városi jellegű települések (Vîzakna - Ocna-Sibiului, Nagytalmács - Tâlmăciu)	1930	9 414	1 373	14,6	6 911	73,4	943	10,0	187	2,0
	1956	10 253	774	7,6	8 543	83,3	891	8,7	45	0,4
községek	1930	83 710	775	0,9	67 669	80,8	14 789	17,7	477	0,6
	1956	81 147	534	0,7	69 503	85,6	10 795	13,3	315	0,4
<i>Segesvár - Sighișoara</i>										
összesen	1930	60 519	9 724	16,1	24 429	40,4	24 660	40,7	1 706	2,8
	1956	67 886	8 994	13,2	37 864	55,8	19 053	28,1	1 975	2,9
városok	1930	17 972	4 585	25,5	6 935	38,6	5 794	32,3	658	3,6
	1956	25 730	4 075	15,8	15 053	58,5	5 833	22,7	769	3,0

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
- Erzsébetváros - Dumbrăveni	1930	4 939	1 617	32,7	2 446	49,5	500	10,1	376	7,6
	1956	5 367	971	18,1	3 156	58,8	746	13,9	494	9,2
- Segesvár - Sighișoara	1930	13 033	2 968	22,8	4 489	34,4	5 294	40,6	282	2,2
	1956	20 363	3 104	15,2	11 897	58,4	5 087	25,0	275	1,4
községek	1930	42 547	5 139	12,1	17 494	41,1	18 866	44,3	1 048	2,5
	1956	42 156	4 919	11,7	22 811	54,1	13 220	31,4	1 206	2,8
<i>Dicsőszentmárton - Tîrnăveni</i>										
összesen	1930	76 314	23 333	30,6	42 312	55,4	7 698	10,1	2 971	3,9
	1956	90 251	23 208	25,7	58 838	65,2	6 044	6,7	2 161	2,4
városok	1930	13 897	4 867	35,0	7 759	55,8	332	2,4	939	6,8
	1956	23 614	4 571	19,4	17 958	76,1	587	2,5	498	2,1
- Balázsfalva - Blaj	1930	6 194	742	12,0	5 152	83,2	118	1,9	182	2,9
	1956	8 731	526	6,0	7 971	91,3	197	2,3	37	0,4
- Dicsőszentmárton - Tîrnăveni	1930	7 703	4 125	53,6	2 607	33,8	214	2,8	757	9,8
	1956	14 883	4 045	27,2	9 987	67,1	390	2,6	461	3,1
községek	1930	62 417	18 466	29,6	34 553	55,4	7 366	11,8	2 032	3,2
	1956	66 637	18 637	28,0	40 880	61,3	5 457	8,2	1 663	2,5
TEMESVÁR - TIMIȘOARA										
összesen	1930	1 178 976	177 649	15,1	632 150	53,6	271 528	23,0	97 649	8,3
	1956	1 195 871	160 616	13,4	775 067	64,8	179 519	15,0	80 669	6,8
városok	1930	384 581	102 990	26,3	142 265	37,0	124 688	32,4	14 638	3,8
	1956	485 656	96 873	20,0	290 008	59,7	86 651	17,8	12 124	2,5
- városi jellegű települések	1930	74 267	6 982	9,4	35 840	48,3	29 366	39,5	2 079	2,8
	1956	82 040	6 055	7,4	52 859	64,4	21 482	26,2	1 644	2,0
községek	1930	794 395	74 659	9,4	489 885	61,7	146 840	18,5	83 011	10,4
	1956	710 215	63 743	9,0	485 059	68,3	92 868	13,1	68 545	9,6

tartományi városok

<i>Arad - Arad</i>	1930	87 662	42 393	48,3	30 741	35,1	11 627	13,3	2 901	2,3
	1956	106 460	37 633	35,3	59 050	55,5	8 089	7,6	1 688	1,6
<i>Lugos - Lugoj</i>	1930	23 593	6 226	26,4	9 722	41,2	6 756	28,6	889	3,8
	1956	30 252	6 107	20,2	18 869	62,4	4 473	14,8	803	2,6
<i>Resica - Reșița</i>	1930	20 674	2 230	10,8	6 552	31,7	11 017	53,3	875	4,2
	1956	41 234	3 341	8,1	26 204	63,6	10 651	25,8	1 038	2,5
<i>Temesvár - Timișoara</i>	1930	102 390	36 818	36,0	25 024	24,4	36 029	35,2	4 519	4,4
	1956	142 257	36 459	25,6	76 173	53,6	25 494	17,9	4 131	2,9

rajonok

Arad - Arad

összesen	1930	78 706	16635	21,2	36 069	45,8	23 073	29,3	2 929	3,7
	1956	77 519	14 676	18,9	42 853	55,3	17 891	23,1	2 099	2,7
- városi jellegű települések	1930	9 698	1 847	19,1	2 933	30,2	4 818	49,7	100	1,0
(Pankota - Pîncota, Ţirhalom - Vladimirescu) községek	1956	10 641	1 649	15,5	4 531	42,6	4 425	41,6	36	0,3
	1930	69 008	14 788	21,4	33 136	48,0	18 255	26,5	2 829	4,1
	1956	66 878	13 027	19,5	38 322	57,3	13 466	20,1	2 063	3,1
	1930	26 933	78	0,3	25 446	94,5	241	0,9	1 168	4,3
<i>Bozovics - Bozovici</i>	1956	24 471	47	0,2	23 350	95,4	72	0,3	1 002	4,1
<i>Karánsehes - Caransebeș</i>										
	1930	77 126	1 364	1,8	63 569	82,4	8 830	11,4	3 363	4,4
összesen	1956	84 232	1 397	1,6	72 493	86,1	6 649	7,9	3 693	4,4
	1930	16 391	858	5,2	8 256	50,4	6 822	41,6	455	2,8
városok	1956	25 471	1 129	4,4	18 605	73,1	5 269	20,7	468	1,8
	1930	9 496	638	6,7	5 510	58,0	3 005	31,7	343	3,6
- Karánsebes - Caransebeș	1956	15 195	612	4,0	12 271	80,8	1 936	12,7	376	2,5

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
- városi jellegű települések										
(Temesfő - Brebu-Nou,	1930	6 895	220	3,2	2 746	39,8	3 817	55,4	112	1,6
Nándorhegy - Oțelu-Roșu,	1956	10 276	517	5,0	6 334	61,6	3 333	32,4	92	1,0
Ruszkabánya - Rușca-Montană)										
községek	1930	60 735	506	0,8	55 313	91,1	2 008	3,3	2 908	4,8
	1956	58 761	268	0,5	53 888	91,7	1 380	2,3	3 225	5,5
<i>Csák - Ciacova</i>	1930	61 899	7 106	11,5	26 517	42,8	20 667	33,4	7 609	12,3
	1956	55 958	7 047	12,6	31 639	56,5	10 969	19,6	6 303	11,3
<i>Facsád - Făget</i>										
	1930	42 706	4 257	10,0	36 822	86,2	1 377	3,2	250	0,6
összesen	1956	38 759	2 897	7,5	34 797	89,8	604	1,5	461	1,2
- városi jellegű települések	1930	3 078	168	5,5	2 811	91,3	85	2,7	14	0,5
(Marzsina - Margina)	1956	2 740	71	2,6	2 617	95,5	34	1,2	18	0,7
községek	1930	39 628	4 089	10,3	34 011	85,8	1 292	3,3	236	0,6
	1956	36 019	2 826	7,9	32 180	89,3	570	1,6	443	1,2
<i>Gátalja - Gataia</i>	1930	45 155	7 017	15,5	23 126	51,2	11 448	25,4	3 564	7,9
	1956	39 767	6 311	15,9	24 245	61,0	6 960	17,5	2 251	5,6
<i>Zsombolya - Jimbolia</i>										
összesen	1930	52 156	7 033	13,5	9 880	18,9	30 643	58,8	4 600	8,8
	1956	52 187	7 167	13,7	22 315	42,8	18 273	35,0	4 432	8,5
városok (Zsombolya - Jimbolia)	1930	10 873	2 116	19,5	640	5,9	7 703	70,8	414	3,8
	1956	11 281	2 423	21,5	3 456	30,6	4 915	43,6	487	4,3
községek	1930	41 283	4 917	11,9	9 240	22,4	22 940	55,6	4 186	10,1
	1956	40 906	4 744	11,6	18 859	46,1	13 358	36,7	3 945	9,6

Lippa - Lipova

összesen	1930	75 086	4 645	6,2	59 866	79,7	10 025	13,4	550	0,7
	1956	65 421	3 339	5,1	54 757	83,7	6 910	10,6	415	0,6
városok (Lippa - Lipova)	1930	9 877	1 753	17,7	5 852	59,3	2 152	21,8	120	1,2
	1956	10 064	1 192	11,8	7 333	72,9	1 363	13,5	176	1,8
községek	1930	65 209	2 892	4,4	54 014	82,8	7 873	12,1	430	0,7
	1956	55 357	2 147	3,9	47 424	85,7	5 547	10,0	239	0,4

Lugos - Lugoj

összesen	1930	75 362	6 191	8,2	53 463	71,0	10 811	14,3	4 897	6,5
	1956	67 530	4 539	6,7	50 834	75,3	8 526	12,6	3631	5,4
városok	1930	6 093	849	13,9	3 218	52,8	1 877	30,8	149	2,5
	1956	7 277	659	9,1	5 222	71,8	1 204	16,5	192	2,6
- Buziás fürdő - Buziaș	1930	4 608	722	15,7	2 667	57,9	1 098	23,8	121	2,6
	1956	5 140	549	10,7	3 791	73,7	636	12,4	164	3,2
- városi jellegű települések (Nadrág - Nădrag)	1930	1 485	127	8,6	551	37,1	779	52,4	28	1,9
	1956	2 137	110	5,1	1 431	67,0	568	26,6	28	1,3
községek	1930	69 269	5 342	7,7	50 245	72,5	8 934	13,0	4 748	6,8
	1956	60 253	3 880	6,4	45 612	75,7	7 322	12,2	3 439	5,7

Újmoldova - Moldova-Nouă

összesen	1930	31 098	125	0,4	17 791	57,2	452	1,5	12 730	40,9
	1956	27 813	76	0,3	16 750	60,2	113	0,4	10 874	39,1
városok	1930	8 893	55	0,6	8 195	92,1	325	3,7	318	3,6
	1956	7 812	35	0,4	7 424	95,0	82	1,1	271	3,5
- Újmoldova - Moldova-Nouă	1930	4 444	25	0,6	4 100	92,2	198	4,5	121	2,7
	1956	3 582	17	0,5	3 423	95,5	46	1,3	96	2,7
- városi jellegű települések (Berszászka - Berzasca, Szenesfalu - Cărbunari)	1930	4 449	30	0,7	4 095	92,0	127	2,9	197	4,4
	1956	4 230	18	0,4	4 001	94,6	36	0,9	175	4,1

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
községek	1930	22 205	70	0,3	9 596	43,2	127	0,6	12412	55,9
	1956	20 001		0,2	9 326	46,6	31	0,2	10 603	53,0
<i>Oravica - Oravita</i>										
összesen	1930	68 279	904	1,3	53 594	78,5	11 280	16,5	2 501	3,7
	1956	57 319	900	1,6	49 602	86,5	5 121	8,9	1 696	3,0
városok	1930	19 266	657	3,4	7 732	40,2	10 101	52,4	776	4,0
	1956	22 314	804	3,6	16 267	72,9	4 709	21,1	534	2,4
- Stájerlakanina – Anina	1930	10 080	159	1,6	1 527	15,1	7 861	78,0	533	5,3
	1956	11 837	435	3,7	7 132	60,2	3 916	33,1	354	3,0
- Oravica - Oravita	1930	8 205	498	6,1	5 240	63,9	2 235	27,2	232	2,8
	1956	8 175	267	3,3	7 055	86,3	715	8,7	138	1,7
- városi jellegű települések (Csudafalva - Ciudanovita)	1930	981			965	98,4	5	0,5	1.1	1,1
	1956	2 302	102	4,4	2 080	90,4	78	3,4	42	1,8
községek	1930	49 013	247	0,5	45 862	93,6	1 179	2,4	1 725	3,5
	1956	35 005	96	0,3	33 335	95,2	412	1,2	1 162	3,3
<i>Orsova - Orşova</i>										
összesen	1930	44 202	1 137	2,6	37 179	84,1	2 460	5,6	3 426	7,7
	1956	42 028	576	1,3	38 229	91,0	714	1,7	2 509	6,0
városok	1930	10 545	1 000	9,5	7 088	67,2	1 958	18,6	499	4,7
	1956	10 856	525	4,8	9 447	87,0	572	5,3	312	2,9
- Herkulesfürdő - (Băile-Herculane)	1930	1 108	56	5,0	927	83,7	116	10,5	9	0,8
	1956	1 656	57	3,4	1 541	93,1	42	2,5	16	1,0
- Orsova - Orşova	1930	6 628	900	13,6	3 634	54,8	1 683	25,4	411	6,2
	1956	6 527	458	7,1	5 281	80,9	505	7,7	283	4,3
- városi jellegű települések (Nagyzsupány - Jupalnic)	1930	2 809	44	1,6	2 527	90,0	159	5,6	79	2,8
	1956	2 673	10	0,4	2 625	98,2	25	0,9	13	0,5

községek	1930	33 657	137	0,4	30 091	89,4	502	1,5	2 927	8,7
	1956	31 172	51	0,2	28 782	92,3	142	0,5	2 197	7,0
<i>Ópécscsa– Pecica</i>	1930	55 734	14 700	26,4	23 489	42,1	5 422	9,7	12 123	21,8
	1956	45 980	12 282	26,7	21 258	46,2	3 924	8,6	8 516	18,5
<i>Resica - Resita</i>										
összesen	1930	50 044	796	1,6	37 605	75,1	4 402	9,8	7 241	14,5
	1956	50 874	1 100	2,2	40 231	79,1	3 169	6,2	6 374	12,5
- városi jellegű települések										
(Várboksán - Bocşa-Romîna, Boksánbánya - Bocsa-Vasiovei	1930	18 502	683	9,7	12 785	69,1	3 885	21,0	1 149	6,2
Kölnök - Cîlnic, Dognácska - Dognecea, Domány - Doman, Kiskrassó - Lupae, Frencfal- va - Valing, Secu)	1956	23 143	1 042	4,5	18 168	78,5	2 927	12,7	1 006	4,3
községek	1930	31 542	113	0,4	24 820	78,7	517	1,6	6 092	19,3
	1956	27 731	58	0,2	22 063	81,5	242	0,9	5 368	19,4
<i>Nagyszentmiklós - Sînnicolau-Mare</i>										
összesen	1930	73 805	6 748	9,2	20 823	28,2	31 456	42,6	14 778	20,0
	1956	67 126	5 791	8,6	29 406	43,8	18 766	28,0	13 163	19,6
városok	1930	15 823	1 896	12,0	4 742	30,0	7 876	49,8	1 309	8,2
	1956	15 220	1 551	10,2	8 577	56,3	4 214	27,7	878	5,8
- Nagyszentmiklós - Sînicolau-Mare	1930	10 676	1 474	13,8	4 289	40,2	3 842	36,0	1 071	10,0
	1956	9 956	1 268	12,7	5 570	56,0	2 388	24,0	730	7,3
- városi jellegű települések	1930	5 147	422	8,2	453	8,8	4 034	78,4	238	4,6
(Perjámos - Periam)	1956	5 264	283	5,4	3 007	57,1	1 826	34,7	148	2,8
községek	1930	57 982	4 852	8,4	16 081	22,7	23 580	40,7	13 469	23,2
	1956	51 906	4 240	8,2	20 829	40,1	14 552	28,0	12 285	23,7

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
<i>Temesvár - Timișoara</i>										
összesen	1930	86 366	11 246	13,0	34 872	40,4	33 512	38,8	6 736	7,8
	1956	78 684	8 931	11,3	42 012	53,4	22 151	28,2	5 590	7,1
- városi jellegű települések										
(Újszentes - Dumbrăvița, Győröd – Ghiroda, Temes- gyarmat - Giarmata, Gyüreg - Giroc, Orczyfalva - Orțișoara, Szakálháza – Săcălaz)	1930	21 223	3 441	16,2	5 974	28,2	11 657	54,9	151	0,7
	1956	18 634	2 253	12,1	8 065	43,3	8 230	44,2	86	0,4
községek	1930	65 143	7 805	12,0	28 898	44,4	21 855	33,5	6 585	10,1
	1956	60 050	6 678	11,1	33 947	56,5	13 921	23,2	5 504	9,2
MAGYAR AUTONÓM TARTOMÁNY - REGIUNEA AUTONOMA MAGHIARA										
összesen	1930	637 309	488 064	76,6	122 232	19,2	12 052	1,9	14 961	2,3
	1956	731 387	575 737	78,7	144 624	19,8	3 209	0,4	7 817	1,1
városok	1930	147 486	105 153	71,3	31 058	21,1	4 025	2,7	7 250	4,9
	1956	208 792	165 035	79,0	40 476	19,4	1 290	0,6	1 991	1,0
- városi jellegű települések	1930	24 862	17 677	71,1	6 262	25,2	163	0,6	760	3,1
	1956	31 998	24 210	75,7	6 914	21,6	187	0,6	687	2,1
községek	1930	489 823	382 911	78,3	91 174	18,5	8 027	1,6	7 711	1,6
	1956	522 595	410 702	78,6	104 148	19,9	1 919	0,4	5 826	1,1
tartományi városok										
<i>Marosvásárhely - Tîrgu-Mureș</i>	1930	40 058	25 903	64,7	10 410	26,0	769	1,9	2 976	7,4
	1956	65 194	50 174	77,0	14 315	22,0	277	0,4	428	0,6

rajonok

Csík - Ciuc

összesen	1930	76 996	72 952	94,8	3 139	4,1	260	0,3	645	0,8
	1956	84 879	92 010	96,6	2 533	3,0	134	0,2	202	0,2
városok	1930	8 306	7 395	89,0	656	7,9	96	1,2	159	1,9
	1956	12 961	12 055	93,0	770	6,0	94	0,7	42	0,3
- Csíkszereda - Miercurea-Ciuc	1930	8 306	7 395	89,0	656	7,9	96	1,2	159	1,9
	1956	11 996	11 247	93,7	668	5,6	45	0,4	36	0,3
- városi jellegű települések (Tusnádfürdő - Tuşnad-Băi)	1956	965	808	83,7	102	10,6	49	5,1	6	0,6
községek	1930	68 690	65 557	95,5	2 483	3,6	164	0,2	486	0,7
	1956	71 918	69 955	97,3	1 763	2,5	40	-	160	0,2

Székelykeresztúr - Cristuru-Secuiesc

összesen	1930	24 894	24 005	96,4	466	1,9	98	0,4	325	1,3
	1956	26 113	25 744	98,6	129	0,5	22	0,1	218	0,8
városok (Székelykeresztúr - Cristuru-Secuiesc)	1930	5 025	4 526	90,1	320	6,4	86	1,7	93	1,8
	1956	5 194	5 120	98,6	54	1,0	16	0,3	4	0,1
községek	1930	19 869	19 479	98,0	146	0,7	12	0,1	232	1,2
	1956	20 919	20 624	98,6	75	0,4	6		214	1,0

Gyergyószentmiklós - Gheorgheni

összesen	1930	52 656	47 958	91,1	3 677	7,0	149	0,3	872	1,6
	1956	55 305	49 655	89,8	4 992	9,0	48	0,1	610	1,1
városok	1930	10 355	9 421	91,0	455	4,4	69	0,7	410	3,9
	1956	12 942	11 559	89,3	1 315	10,2	33	0,2	35	0,3
- Gyergyószentmiklós - Gheorgheni	1930	10 355	9 421	91,0	455	4,4	69	0,7	410	3,9
	1956	11 969	11 144	93,1	759	6,3	31	0,3	35	0,3

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	7
- városi jellegű települések (Marosfő - Izvoru-Mureșului)	1956	973	415	42,7	556	57,1	2	0,2		
községek	1930	42 301	38 537	91,1	3 222	7,6	80	0,2	462	1,1
	1956	42 363	38 096	89,9	3 677	8,7	15		575	1,4
<i>Székelyudvarhely - Odorhei</i>										
	1930	70 885	69 033	97,4	1 310	1,8	264	0,4	278	0,4
összesen	1956	81 668	80 564	98,6	859	1,1	81	0,1	164	0,2
városok	1930	14633	13 360	91,3	963	6,6	180	1,2	130	0,9
	1956	20 509	19 860	96,9	519	2,5	70	0,3	60	0,3
- Székelyudvarhely - Odorhei	1930	9 981	8 731	87,5	951	9,5	171	1,7	128	1,3
	1956	14 162	13 623	96,2	453	3,2	59	0,4	27	0,2
- városi jellegű települések (Kápolnásfalu - Căpîlnița, Szentegyházasfalu - Vlăhîța)	1930	4 652	4 629	99,5	12	0,3	9	0,2	2	0,5
	1956	6 347	6 237	98,3	66	1,0	11	0,2	33	
községek	1930	56 252	55 673	99,1	347	0,5	84	0,1	148	0,3
	1956	61 159	60 704	99,3	340	0,5	11		104	0,2
<i>Szászrégen - Reghin</i>										
összesen	1930	82 611	23 993	29,0	45 943	55,6	8913	10,8	3 762	4,6
	1956	95 25 7	31 992	33,6	59 355	62,3	1 817	1,9	2 093	2,2
városok (Szászrégen – Reghin)	1930	12 384	5 498	44,4	3 130	25,3	2 247	18,1	1 509	12,2
	1956	18 091	10011	55,3	7 032	38,9	483	2,7	565	3,1
községek	1930	70 227	18 495	26,3	42 813	61,0	6 666	9,5	2 253	3,2
	1956	77 166	21 981	28,5	52 323	67,8	1 334	1,7	1 528	2,0
<i>Sepsiszentgyörgy - Sfîntu-Gheorghe</i>										
összesen	1930	65 515	58 161	88,8	6 560	10,0	393	0,6	401	0,6
	1956	77 343	68 337	88,4	8 169	10,5	295	0,4	542	0,7

városok	1930	17 626	14 259	80,9	2 806	15,9	288	1,6	273	1,6
	1956	26 125	21 917	83,9	3 499	13,4	203	0,8	506	1,9
- Sepsiszentgyörgy - Sfintu-Gheorghe	1930	10818	8 357	77,2	2 020	18,7	206	1,9	235	2,2
	1956	17 638	15 308	86,8	2 188	12,4	98	0,6	44	0,2
- városi jellegű települések (Bárót - Baraolt, Köpec - Chepet, Málnás - Malnaş Előpatak - Vicele)	1930	6 808	5 902	86,7	786	11,5	82	1,2	38	0,6
	1956	8 487	6 609	77,9	1 311	15,4	105	1,2	462	5,5
községek	1930	47 889	43 902	91,7	3 754	7,8	105	0,2	128	0,3
	1956	51 218	46 420	90,6	4 670	9,1	92	0,2	36	0,1
<i>Erdőszentgyörgy - Sfîngeorgiu-de-Pădure</i>										
	1930	45 445	42 329	93,1	1 720	3,8	582	1,3	834	1,8
összesen	1956	52 995	49 117	92,7	3 093	5,8	276	0,5	509	1,0
városok	1930	6 419	4 916	76,6	1 183	18,4	11	0,2	309	4,8
	1956	10 826	9 101	84,1	1 670	15,4	27	0,2	28	0,3
- Szováta - Sovata	1930	3 484	3 233	92,8	187	5,4	4	0,1	60	1,7
	1956	6 498	5 916	91,1	55 3	8,5	14	0,2	15	0,2
- városi jellegű települések (Erdőszentgyörgy - Sîng,-de-Păd)	1930	2 935	1 683	57,3	996	34,0	7	0,2	249	8,5
	1956	4 328	3 185	73,6	1 117	25,8	13	0,3	13	0,3
községek	1930	39 026	37 413	95,9	537	1,4	5 71	1,4	505	1,3
	1956	42 169	40 016	94,9	1 423	3,4	249	0,6	481	1,1
<i>Marosvásárhely - Tîrgu-Mureş</i>										
	1930	77 436	56 111	72,5	18 580	24,0	73	0,1	2 672	3,4
összesen	1956	85 516	65 360	76,4	17 380	20,3	33	-	2 743	3,2
- városi jellegű települések (Marosszentkirály- Sincraiu-de Mureş, Marosszentgyörgy - Sfîngeorgiu-de-Mureş, Maros- szentanna - Sîntana-de-Mureş)	1930	8 050	3 718	46,2	3 918	48,7	13	0,1	401	5,8
	1956	9 662	5 807	60,1	3 678	38,1	6		171	1,8

		összesen	magyar	%	román	%	német	%	egyéb	%
községek	1930	69 386	52 393	75,5	14 662	21,1	60	0,1	2 271	3,3
	1956	75 854	59 553	78,5	13 702	18,1	27		2 572	3,4
<i>Kézdivásárhely - Tîrgu-Secuiesc</i>										
összesen	1930	64 659	58 840	91,0	5 414	8,4	218	0,3	187	0,3
	1956	67 747	62 575	92,4	4 951	7,3	177	0,3	44	
városok	1930	14 150	11 615	82,1	2 255	15,9	149	1,1	131	0,9
	1956	16 026	13 804	86,1	2 161	13,5	47	0,3	14	0,1
- Kovászna - Covasna	1930	6 207	4 673	75,3	1 465	23,6	37	0,6	32	0,5
	1956	7 290	5 455	74,8	1 810	24,8	20	0,3	5	0,1
- Kézdivásárhely - Tîrgu-Secuiesc	1930	5 526	5 197	94,0	240	4,3	60	1,1	29	0,5
	1956	7 500	7 200	96,0	267	3,6	26	0,3	7	0,1
- városi jellegű települések (Kommandó - Comandău)	1930	2417	1 745	72,2	550	22,8	52	2,1	70	2,9
	1956	1 236	1 149	93,0	84	6,8	1	0,1	2	0,1
községek	1930	50 509	47 225	93,5	3 159	6,3	69	0,1	56	0,1
	1956	51 721	48 771	94,3	2 790	5,4	130	0,3	30	
<i>Maroshévíz - Toplița</i>										
összesen	1930	36 154	8 779	24,3	25 013	69,2	333	0,9	2 029	5,6
	1956	39 370	10 209	25,9	28 848	73,3	49	0,1	264	0,7
városok	1930	10 480	4 542	43,4	4 962	47,3	117	1,1	859	8,2
	1956	11 262	5 627	50,0	5 463	48,5	34	0,3	138	1,2
- Borszék - Borsec	1930	2 166	1 752	80,9	284	13,1	17	0,8	113	5,2
	1956	2 318	2 043	88,1	253	10,9	15	0,7	7	0,3
- Maroshévíz - Toplița	1930	8 314	2 790	33,5	4 678	56,3	100	1,2	746	9,0
	1956	8 944	3 584	40,1	5 210	58,3	19	0,2	131	1,5
	1930	25 674	4 237	16,5	20 051	78,1	216	0,8	1 170	4,6
községek	1956	28 108	4 582	16,3	23 385	83,2	15		126	0,5

TÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK A II. VILÁGHÁBORÚ UTÁNI ROMÁN NÉPSZÁMLÁLÁSOK ADATAI ALAPJÁN

R. SÜLE ANDREA

A II. világháború óta Romániában négy alkalommal tartottak nép-számlálást. Az 1948. január 25-i népszámlálás regisztrálta a világháború után először a romániai nemzetiségek számát. Ennek a népszámlálásnak csupán az előzetes adatait ismerjük, megyénként és városenként részletezve.¹ Az 1930-as népszámlálás adataihoz viszonyítva, illetve a későbbi tendenciák ismeretében ezek az adatok megfelelő kiindulópontot jelentenek, hiszen erre az időre a háborús események, valamint az átmenetileg vagy véglegesen eltolódott határok (Besszarábia, Észak-Bukovina, Észak-Erdély) okozta áttelepülések és egyéb természetű vándormozgások már lezárultak. Nem tekinthetjük viszont elfogadhatónak a németekre és a zsidókra vonatkozó statisztikákat. A németek közül sokan a Romániában is érezhető németellenes hangulat és intézkedések miatt nem merték bevallani igazi anyanyelvüket. A zsidók pontos számának meghatározását viszont az nehezítette, hogy miután a népszámláláskor csupán az anyanyelvet kérdezték, zsidók közé csak azokat sorolták, akik a jiddist adták meg anyanyelvüknek. A zsidók jelentős része azonban inkább magyar vagy román anyanyelvűnek vallotta magát.

Az 1956. február 21-i népszámlálás során az anyanyelvet (*limba materna*) és a nemzetiséget (*nationalitate*) kérdezték és az akkor érvényes közigazgatási beosztásnak megfelelően tartományi, körzeti (rajon) és városi adatokat tettek közzé.²

Az 1966. március 15-én megtartott népszámlálás adatai szintén mind az anyanyelvi, mind a nemzetiségi megoszlásról tájékoztatnak, igaz, ezeket az összeírást követő - 1968. évi - területi átszervezésnek megfelelően megyék szerint csoportosították, de közzétették társadalmi csoportok és nemek szerinti megoszlásban is.³

Az 1977. január 5-i népszámlálás során az adatfelvételnél még az anyanyelvet és a nemzetiséget is kérdezték. Az előzetes adatokat, amelyeket 1977. június 14-én - Kádár János és Nicolae Ceaușescu csúcstalálkozójának előestéjén - hoztak nyilvánosságra, nemzetiségi bontásban közzétették.⁴ Ez a népességstatisztika rendkívül részletes, a korábbi nép-számlálásokkor általában feltüntetett tizenhat nemzetiség helyett 25-öt említ. A magyarok mellett például külön sorolja fel a székelyeket, a németek mellett a svábokat és a szászokat. Ez a megkülönböztetés olyan irányú kísérletekből fakadhat, hogy a romániai magyarokat és a németeket ne a magyar, illetve a német nemzet részeként, hanem csak helyi népcsoportok tagjainak tekintsék. Ily módon az egyes kisebbségek számát még alacsonyabbra lehet szorítani, bár ez a módszer - az orosz-lipován⁵ megosztástól eltekintve - nem változtatja meg lényegesen az arányokat. Ennek a feltételezésnek egyelőre ellentmondanak az 1977. évi népszámlálás végleges adatai, amelyeket jóval később és - tudomásunk szerint - csak szakmai fórumokon publikáltak.⁶ Ez az adatsor ismét 16 nemzetiségről tesz említést.

A II. világháború utáni tendenciák vizsgálatánál kiindulópontnak az 1930. évi népszámlálás eredményeit tekintjük.⁷

A népszámlálási adatokból kiderül, hogy a II. világháború, illetve következményei által okozott 1930-1948 közötti népességcsökkenést követően Romániában a népesség száma a vizsgált időszak egészében rendkívül dinamikus módon növekedett. A tényleges szaporodás 1948-1977 között - tehát nem egészen három évtized alatt - 5 687 286 fő; a lakosság száma 35,8 százalékkal, évi átlagban több mint 1,1%-kal növekedett. A népesség gyarapodásának forrása a természetes szaporodás, amely a magas születési arányszám és a halandóság csökkenésének az eredménye. A halálozási arányszám, amely a két világháború között még 20 ezrelék között mozgott, az 1946. évi 18,8 ezrelékről kiindulva fokozatosan csökkent, bár 1947-ben a nagy szárazság második esztendejében még 22,0 ezreléket ért el.

A natalitás (az 1000 főre jutó élveszületések száma) 1948-1955 között átlagosan 25,0 ezrelék volt. A terhességmegszakítás átmeneti liberalizálásának következményeként ez az arányszám 1966-ra 14,3 ezrelékre süllyedt, így Románia e mutató tekintetében Európában az utolsó közé került. Az abortusztörvényt 1966 végén drákói módon megszigorították,⁹ a legszigorúbb állami beavatkozás hatására sem sikerült azonban a natalitást a kívánt szintre emelni. Az 1967-1968. évi kiugró eredmények (27,4-26,7 ezrelék) után a születési arányszámok 1977-ig ismét csökkenő tendenciát mutattak.

Természetes szaporodás (ezrelék)

	1948-1956	1956-1966 évek átlagában	1966-1977
születési arányszám	25,0	18,8	20,8
halandóság	12,2	9,1	9,4
természetes szaporodás	12,8	9,7	11,4

nemzetiség	1930		1948		1956		1966		1977	
	anyanyelv	nemzetiség	anyanyelv	anyanyelv	nemzetiség	anyanyelv	nemzetiség	nemzetiség	nemzetiség + anyanyelv	
román	13 180 936	12 981 324	13 597 613	15 080 686	14 996 114	16 770 628	16 746 510	19 001 721	19 207 491	
aromán								644		
macedoromán								1 179		
magyar	1 554 525	1 425 507	1 499 851	1 653 700	1 587 675	1 651 873	1 619 592	1 705 810	1 670 568	
székely								1 064		
német	760 687	745 421	343 913	395 374	384 708	387 547	382 595	348 444	332 205	
szász								5 930		
sváb								4 358		
cigány	101 015	262 501	53 425	66 882	104 216	49 086	64 197	229 986	75 696	
zsidó	518 754	728 115	138 795	34 337	146 264	5 143	42 888	25 686	24 667	
ukrán	641 485	582 115	37 582	68 252	60 479	59 803	54 705	54 429	51 503	
rutén								988		
hucul		12 456								
szerb								34 034		
horvát	47 724	51 062	45 447	43 057	46 517	41 897	44 236	7 617	38 252	
szlovén								707		
orosz	450 981	409 150	39 332	45 029	38 731	40 526	39 483	20 653	17 480	
lipován								11 494		
tatár		22 141		20 574	20 469	21 224	22 151	23 107	20 508	
török	288 073	154 772	28 782	14 228	14 329	17 453	18 040	23 303	20 750	
gagauz		105 750								
szlovák				18 935	23 331	19 797	22 221	22 037	19 513	
cseh	43 141	51 842	35 143	6 196	11 821	6 339	9 978	7 756	5 507	
bolgár	364 373	366 384	13 408	13 189	12 040	10 439	11 193	10 467	9 267	
görög	20 861	26 495	8 696	8 979	11 166	8 369	9 088	6 607	5 092	
lengyel	38 265	48 310	6 753	5 494	7 627	4 699	5 860	4 756	3 481	
örmény	11 377	15 544	6 987	4 716	6 441	2 617	3 436	2 436	1 410	
albán	4 247	4 670	735							
egyéb	23 419	56 355	15 639	5 836	13 357	3 207	4 681	4 141	11 645	
nem nyilatko- zott	7 165	7 114	523	3 986	4 165	2 516	2 309	62		
eltérő nemze- tiségi és an- nyelvű									44 875	
Összesen	18 057 028	18 057 028	15 872 624	17 489 450	17 489 450	19 103 163	19 103 163	21 559 416	21 559 910	

[illegible]

A Romániában élő nemzetiségek tényleges szaporodása (%) (1930-1977)

nemzetiség	anyanyelvi adatok				nemzetiségi adatok		
	1930-1948	1948-1956	1956-1966	1966-1977*	1930-1956	1956-1966	1966-1977
román	1,4	10,9	11,2	14,5	15,5	11,7	13,8
magyar	-3,5	10,3	-0,1	1,1	11,4	2,0	5,4
német	-54,8	15,0	-2,0	-14,3	-48,4	-0,5	-6,2
cigány	-47,1	25,2	-26,6	54,2	-60,3	-38,4	258,3
ukrán/rutén	-94,1	81,6	-12,4	-13,9	-89,6	-9,5	1,3
zsidó	-73,2	-75,2	-85,0	379,6	-79,9	-70,7	-40,1
tatár				-3,4		8,2	4,3
török	-90,0	20,9	22,7	18,9	-87,7	25,9	29,2
orosz/lipován	-91,3	14,5	-10,0	-56,9	-90,5	1,9	-18,6

Az összes többi nemzetiség esetében a vizsgált időszak egészében kisebb-nagyobb mértékű csökkenés következett be.

Összesen	-12,1	10,2	9,2	12,9	-3,1	9,2	12,9
----------	-------	------	-----	------	------	-----	------

A Romániában élő nemzetiségek tényleges szaporodása a II. világháború óta (%)

nemzetiség	anyanyelvi adatok*	nemzetiségi adatok
	1948-1977	1956-1977
román	41,3	26,7
magyar	11,4	7,5
német	-3,4	-6,8
cigány	41,7	120,7
ukrán /rutén	37,0	-8,4
zsidó	-82,2	-82,4
tatár	13,3	12,9
török		62,6
orosz/lipován	-55,6	-17,0
Összesen	36,9	23,3

*Az 1977-es adatokat az „anyanyelv és nemzetiség” kategória alapján számoltam, ezért - a korábban említett okok miatt - nem eléggé megbízhatóak.

A születési arányszámok azonban Románia különböző területein jelentős szóródást mutatnak. Három megyében – Arad, Temes és Krassó-Szörény megyében – a születések száma évtizedek óta messze lemarad az országos átlagtól, ugyanakkor az ország északkeleti megyéinek termékenysége jóval meghaladja az országos szintet. A legszaporább (Vaslui és Iași) és a legkevésbé szapora (Arad) megye között 1977-ben 1:17 volt az arány. A történelmi Moldvához tartozó nyolc megyében a születésszám elérte a 23,7 ezreléket, míg a történelmi Erdély területén fekvő kilenc megyében nem haladta meg a 19,3 ezreléket, ami ugyan alig marad el az országos átlag mögött (19,6 ezrelék), de jóval alacsonyabb, mint az előbb említett moldvai. A falusi lakosság 20,4 ezrelékes születési és 11,3 ezrelékes halálozási arányszámával szemben a városokban ezer főre 18,7 élveszületés és 7,8 halálozás jut. A többségében magyarok lakta Hargita és Kovászna megyékben a magyar népesség gyarapodása megfelel az országos átlagnak, ezzel szemben a többi megyében mind az urbánus, mind a falusi környezetben élő nemzetiségi lakosság természetes szaporodása – hivatalos adatok szerint – az országos átlag 25 százaléka körül mozog.¹⁰

A II. világháború utáni népszámlálások adatait összehasonlítva néhány változás azonnal szembetűnik. A hivatalos adatok azt bizonyítják, hogy 1948 és 1977 között a román nemzetiségű lakosság lélekszáma 41,3 százalékkal növekedett, a nem román nemzetiségűeké csupán 3,4 százalékkal. Demográfusok véleménye szerint nincs olyan körülmény, amely

megmagyarázná a növekedési ütemek ilyen mértékű különbségét, még akkor sem, ha a természetes asszimilációt (Romániában az „asszimiláció objektív folyamatának” nevezik) és a kivándorlást is figyelembe vesszük. A tizenhárom kisebbségi kategória közül 1948 és 1977 között kilencnek a száma csökkent, a tizediké – a magyaroké – pedig az átlagnál jóval kisebb mértékben nőtt. Ha ugyanezt a számítást az 1956–1977 közötti időszakra is elvégezzük – ezúttal a nemzetiség szerinti adatokat figyelembe véve –, akkor még rosszabb az arány. Eszerint a tizennégy kisebbség közül tíznek a száma csökkent, kettőnek – a magyaroknak és a tatároknak – a száma az átlagnál jóval kisebb arányban növekedett, míg kettőé – a törököké és a cigányoké – az átlagot jelentősen meghaladó mértékben növekedett.

E tendenciák közül néhány könnyen magyarázható. Ezek közé tartozik a németek és zsidók számának a csökkenése, amelynek oka részben a közismerten alacsonyabb természetes szaporodásuk, döntően azonban nagyarányú kivándorlásuk. Bár Romániában a kivándorlásra – irányára, időpontjára és nemzetiségi összetételére – vonatkozóan nem hoznak nyilvánosságra adatokat, az ún. vándorlási egyenleg alapján (a természetes és a tényleges szaporodás különbözetének kiszámításával) arra következtethetünk, hogy 1948–1977 között Romániából legalább 340 ezer fő vándorolt ki, nagy többségük zsidó és német nemzetiségű volt. A zsidók számának ilyen mértékű csökkenéséhez föltehetően az *antiszemitizmus is hozzájárult*, aminek hatására a zsidók közül sokan inkább más nemzetiségűnek vallották magukat.

Ha a statisztikai évkönyvek (*Anuarul Statistic*) évenként közölt népmozgalmi adatainak összesítése alapján kiszámított kivándorlási statisztikát – 340 ezer fő – is hozzászámítjuk a nem-román nemzetiségűek 1977-es adatához (2 692 419), és ennek alapján számítjuk ki a II. világháború utáni tényleges szaporodást, még mindig csak 18,3%-os növekedési ütemet kapunk, vagyis a kivándorlási statisztika adatai sem korrigálják a román és a nem-román nemzetiségűek növekedési üteme közötti jelentős eltérést. A demográfusok véleménye szerint viszont a nemzetiségi statisztika csak abban az esetben nem tekinthető torzítottnak, ha a nemzeti kisebbségek természetes és tényleges szaporodása nem sokkal alacsonyabb, mint az összes népesség tényleges szaporodása – a kivándorlási statisztika nemzetiségi adatait is figyelembe véve.¹¹

A kisebb létszámú, szórt elhelyezkedésű etnikumok esetében az asszimiláció gyorsabb üteme nagyrészt megmagyarázza lélekszámuk viszonylag gyors fogyását. Ezek közt kell megemlítenünk a múlt században Erdélyben kialakult szlovák falucsoportokat, a bánsági cseh és bolgár-krassován településeket, valamint a Vajdasággal határos területeken élő szerb-horvát közösségeket. Az 1977-es népszámlálás adatai a szláv etnikai szigetek fokozatos felmorzsolódásáról tanúskodnak, a szétszóródás pedig egyértelműen a gyorsabb asszimiláció irányába hat.

Nehéz viszont magyarázatot találni az ukrán-rutén nemzetiség lélekszámának 1956–1977 között végbement nagyarányú csökkenésére. E nemzetiség, amely Romániának Kárpátaljával határos területén nagyrészt zárt etnikai tömbben él, hagyományosan magas természetes szaporodásáról volt nevezetes. Nem valószínű, hogy az utóbbi időben a családoknál a gyermekek száma lényegesen csökkent volna, kivándorlásukról sem tudunk. Akkor vajon mi magyarázza 8,4%-os csökkenésüket?

Külön figyelmet érdemel a cigányok számának alakulása, amelynek bemutatása rávilágíthat a népességstatisztika további ellentmondásaira, esetleges torzításaira. Az 1977-ben közölt népszámlálási adatok – mind az előzetes, mind a végleges számsorok – azt bizonyítják, hogy a cigányság nagyságrendjét tekintve a harmadik legnagyobb nemzeti kisebbség Romániában. De lehet-e egyáltalán nemzetiségnek tekinteni? A cigányság Romániában is tipikusan szórványnép, szinte minden településen megtalálható, ősei nyelvét nagyrészt elfelejtve, a környezetében többségben élő nép nyelvét beszéli. A cigányság tehát viszonylag gyorsan asszimilálódik, elveszíti nemzetiségi jellegét és ezért egyre inkább társadalmi problémává válik.¹²

A cigányság megítélésével kapcsolatos egységes álláspont hiányát tükrözik azok az adatsorok, amelyek a cigányság Erdély és Ó-Románia (Regát) közötti megoszlását mutatják.

A következő adatsor alapján arra következtethetünk, hogy a cigánystatisztika feltűnő kilengései eltorzítják a nemzetiségi statisztika más nemzetiségekre vonatkozó adatait is. Ezt az állítást támasztja alá az is, hogy 1956–1966 között a cigányok száma jelentősen – 38,4%-kal – visszaesett, annak ellenére, hogy a cigányok természetes szaporulata világszerte igen magas. Ezzel szemben a két utolsó népszámlálás közötti időszakban e nemzetiség(?) igen látványos 258,3 százalékos növekedést mutat, ami a természetes szaporodással semmiképpen nem magyarázható gyarapodást jelent.

A cigányság Románián belüli megoszlása

(a nemzetiségi kategória szerint)

Év	Szám (ezer fő)			Aránya (%)	
	Románia	Erdély	Regát	Erdély	Regát
1930	263	109	154	41,4	58,6
1956	104	78	26	75,0	25,0
1966	64	49	15	76,6	23,4
1977	230	..*	..	..	..
(az anyanyelvi kategória szerint)					
1930	101	44	57	43,6	56,4
1948	53				
1956	67	38	29	56,6	43,4
1966	49	32	17	65,3	34,7
1977	76	43	33	56,6	43,4

A cigányok területi megoszlását szemléltető számsor azt is bizonyítja, hogy a cigány nemzetiséget meghatározó kritériumok a különböző időpontokban eltérő módon érvényesültek Romániának a Kárpátok által elválasztott két részén. Míg 1930-ban az összes romániai cigánynak csak 41,4%-a élt Erdélyben, az 1966. évi népszámláláskor már több mint 76 százalék vallotta magát erdélyinek. Az 1966-os népszámlálás Erdélyben 49 ezer cigány nemzetiségűt és 32 ezer cigány anyanyelvűt mutatott ki (kb. 3 : 2 arány), a Regátban 17 ezer anyanyelvű közül csak 25 ezer minősült nemzetiségét tekintve is cigánynak (kb. 2 : 2,5 arány).

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a népszámlálások cigánystatisztikája nem reális. Valószínűnek látszik, hogy az 1956. és az 1966. évi népszámlálások a cigányok jelentős részét más nemzetiségi kategóriába sorolták be. Felmerül tehát a kérdés, hogy az 1977. évi népszámlálás előzetes adatai által kimutatott nagy „népszaporulat” melyik nemzetiség „rovására” történt. Figyelemre méltó viszont, hogy a végleges adatok éppen ellenkező tendenciáról tanúskodnak. Az eltérés feltehetően abból adódhat, hogy - miután a cigányság nagy része feltehetően inkább a román adta meg anyanyelvének - a románok közé sorolták őket.

Bővebben kell elemeznünk - ezért is hagytuk utolsónak - *a magyar nemzetiség lélekszámának alakulását*. A romániai magyarság legnagyobb része három viszonylag összefüggő, zárt tömbben él; a *Székelyföldön*, a *román-magyar határ menti sávban* és a *Kolozsvártól északnyugatra fekvő területeken*, ezért az asszimiláció veszélyét jóval kisebb-

nek tekinthetjük a magyarság esetében, mint a kisebb lélekszámú, szórvány etnikumoknál.

A romániai magyarság lélekszáma – az 1977-es népszámlálás adatait figyelembe véve – 1918 óta, vagyis amióta kisebbségi sorban él, nem csökkent, még a két világháborút követő emigrációs veszteségei ellenére sem. (Csak a II. világháborút közvetlenül követő években 125 ezer magyar nemzetiségű lakos hagyta el Romániát.¹³) A magyarság lélekszámának gyarapodását tanúsítják a II. világháború utáni időszak adatsorai is, ami azért figyelemre méltó, mivel az ún. utódállamok közül a magyarok száma egyedül Romániában mutat növekedést. Csakhogy a hivatalos statisztikai adatok alapján mutatkozó gyarapodási arány olyan csekély, hogy inkább csak stagnálásnak minősíthetjük. Az 1948 óta eltelt időszakot vizsgálva szembetűnő, hogy a magyarság számának 11,4%-os növekedése még a harmadát sem éri el Románia egésze 35,8%-os népességnövekedés ütemének, és alig haladja meg a románság növekedési ütemének (41,3%) negyedét.

Induljunk ki abból, hogy az 1948-ban számba vett 15 872 624 főnyi népességéből 13 597 613 fő (85,7%) volt a román anyanyelvűek száma. Az anyanyelvi adatokat figyelembe véve 1956-ig a románság száma 10,9%-kal, a magyarság lélekszáma 10,3%-kal gyarapodott. E statisztika alapján a magyarság szaporodási üteme mindössze 0,6 százalékponttal alacsonyabb a románokénál. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy *a nemzeti kisebbségek esetében a nemzetiség és az anyanyelv szerinti megoszlás adatai jelentős eltérést mutatnak.* Az összesített adatokból kiderül, hogy a román anyanyelvűeknek csak 0,56 százaléka nem vallotta magát román nemzetiségűnek, a magyarok esetében ugyanez az adat már 4%, az ukránoknál több mint 11%, az oroszoknál 14%., a bolgároknál is majdnem 9%. Szemléltetőbb viszont az az adatsor, amely nemzetiségek szerinti bontásban mutatja be az anyanyelvi megoszlást. Eszerint az 1 587 675 magyar nemzetiségű közül 1 564 959 fő vallotta anyanyelvének a magyart (98,6%), és csupán 18 937 fő a románt (1,2%). Magyar anyanyelvűnek vallotta magát viszont mintegy 9 ezer cigány, 23 ezer zsidó nemzetiségű, valamint több ezer román, német és más nemzetiséghez tartozó személy. Ugyanebből a statisztikából kiderül az is, hogy a kisebb lélekszámú nemzetiségek esetében a kisebbségi anyanyelvűek tekintélyes száma a nemzetiség megfelelő kategóriája helyett a román nemzetiség rovatába került. Ez a körülmény részben asszimilációs folyamatra is utalhat, de az is feltételezhető, hogy a kisebbségi csoportok egy része - bár még ragaszkodik anyanyelvéhez - nemzetiségi identitását már elvesztve a többségi nemzethez való tartozással járó előnyösebb helyzetét kívánta biztosítani egy esetlegesen csak formális nemzetiségi deklarációval.

E témakör kapcsán érdemes emlékeztetni arra, hogy *világszerte komoly dilemmát okoz, milyen kritériumok alapján állapítsák meg a nemzetiségi hovatartozást,* az objektívebb nyelvi ismérv vagy a szubjektívebb nemzetiségi deklaráció legyen-e döntő. Napjainkban, amikor a különböző nemzetiségű emberek gyakran érintkeznek egymással, a többségi nyelv ismerete csaknem nélkülözhetetlen, ezért az anyanyelv bevallásának a nemzetiségi hovatartozást meghatározó szerepe csökken. Ugyancsak nem teljesen megbízható a nemzetiséghez tartozás bevallása, hiszen előfordulhat, hogy – különböző vélt vagy valódi előnyök miatt – célszerűbb a többségi nemzethez való tartozás deklarálása. Általánosságban tehát megállapítható, hogy a bevalláson alapuló módszertől nem várhatjuk a valóságos helyzet teljes feltárását, különösen a vegyes nemzetiségű területeken, hiszen az itt élők gyakran mindkét kultúrát magukénak érezhetik. Arról sem szabad azonban elfelejtkezni, hogy a nemzeti azonossághoz elengedhetetlen az adott nemzetiséghez tartozás tudatos vállalása.¹⁴

Az 1966. évi népszámlálás ellentmondásaira mutat rá, hogy 1956-hoz képest a magyarság száma – anyanyelv szerint – mintegy kétezerrel fogyott, a nemzetiségi megoszlást figyelembe véve viszont közel 32 ezerrel növekedett, ennek ellenére elmaradt a románság 11,7%-os gyarapodása mögött. Az okok vizsgálatánál mindenekelőtt egy, a század eleje óta érvényesülő tendenciára kell figyelmünket fordítanunk. Köztudomású ugyanis, hogy Erdélyben a természetes szaporodás alacsonyabb, mint a Regátban, ezt a jelenséget azonban nem lehet csupán a különböző nemzetiségek eltérő termékenységevel magyarázni. A bányási és a dél-

erdélyi románság katasztrofálisan alacsony népszaporulatával szemben a legkiemelkedőbb születési arányszámokat a szatmár-máramarosi és bihari románok mellett a Székelyföld magyarsága regisztrálta. Az 1900–1947 közötti – nemzetiségek szerinti bontásban is közzétett – népmozgalmi adatok azt igazolják, hogy a románság és a magyarság természetes szaporodásának arányszámai között az erdélyi terület összesített eredményei alapján lényeges különbség nem volt. Feltételezhetjük, hogy az 1947 óta eltelt időszakban e vonatkozásban szignifikáns változás nem történt. Ezért nem vagyunk különösebben pontatlanok, ha az 1956–1965-re vonatkozó hivatalos népmozgalmi adatokat, amelyeket tartományi bontásban is közzétettek, és Erdély esetében 7,7% volt, a magyarság természetes szaporodására alkalmazzuk. (A Regátban ugyanez az arányszám 11,4% volt.) A tényleges szaporulat ebben az esetben meg kellett hogy haladja a 120 ezret, amiből arra következtethetünk, hogy már 1966-ban legalább 1,7 millió magyar élt Romániában, vagyis *tényleges számuk mintegy százezerrel meghaladta a hivatalosan közzétett adatokat*. Az eltérést ebben az esetben sem magyarázhatjuk kizárólag az asszimilációs folyamattal. Ezt az állítást két adat is alátámasztja. Egy 1965-ös felmérés szerint a magyarságot nagyfokú etnikus endogámia (azonos nemzetiségűvel kötött házasság) jellemzi. A magyarok 86,5%-ban kötöttek homoetnikus házasságot, ezen belül a városokban 82,4, falun 91,4% volt ez az arányszám. Országos átlagot figyelembe véve a magyar-magyar homoetnikus házasságok aránya alig volt alacsonyabb, mint a románok közötti házasságok aránya (88,0%).¹⁵ A *nyelvi asszimilálódás alacsony szintjére utal* az az 1966-ra vonatkozóan is közzétett adatsor, amely nemzetiségek szerinti bontásban mutatja be az anyanyelvi megoszlást. Eszerint az 1 619 592 magyar közül 1 602 259 fő vallotta anyanyelvének is a magyart (98,9%), és csupán 14 668 fő (0,9%) a románt. A városokban a magukat magyar anyanyelvűnek valló magyar nemzetiségűek aránya 96,5%, a falvakban 99,4% volt.¹⁶

A következő tényező, amelyet a magyarság lélekszámának vizsgálatakor elemeznünk kell, és amely kétségtelenül kedvezőtlenül hat a természetes szaporodásra, illetve viszonylag gyorsabb ütemű asszimilációval jár, az urbanizáció folyamata. A romániai magyarság körében a városi népesség aránya 1956-ban 41,4%-ot, 1966-ban 46,9%-ot tett ki. Ugyanezen időszak alatt országos átlagban 31,3%-ról 39,1%-ra nőtt a városi népesség aránya. Ezekből az adatokból arra következtethetünk, hogy a romániai magyarság esetében az urbanizálódás foka meglehetősen magas, de annak növekedési üteme elmarad az országos átlagtól. A nagyfokú urbanizálódás valószínűleg alacsony – legalábbis alacsonyabb – születési arányszámot indukál, amit a falusi magyarság nagyobb ütemű természetes szaporodásáról tanúskodó adatok is alátámasztanak. A városi környezetben az elrománosodás veszélye is nagyobb, mint a falvakban. *Ennek ellenére sem valószínű, hogy a magyarság disszimilációs vesztesége teljes egészében elnyelné a nemzetiség természetes szaporulatát.*

Az *urbanizáció* folyamatát és hatásait az 1966–1977 közötti időszakra vonatkozóan tudjuk részletesen vizsgálni, miután az 1966. és az 1977. évi népszámlálás adatai azonos, a ma is érvényben levő közigazgatási beosztásnak megfelelő megyei bontásban állnak rendelkezésre. Ebből megállapíthatjuk, hogy a 16 erdélyi megye népességének tényleges szaporodása 781 ezer fő, 65 ezerrel haladja meg a 716 ezer főnyi természetes szaporodást. A már említett vándorlási egyenleg adataiból arra is következtethetünk, hogy ebben az időszakban mintegy 95 ezer, többségében zsidó és német nemzetiségű személy hagyta el Romániát. Miután a romániai németiség mintegy 97,2%-a Erdélyben élt – az 1966-os népszámlálás adatai alapján –, feltételezhetjük, hogy a német kivándorlók Erdély népességét csökkentették (körülbelül 48 ezer fő). Ha a mintegy tizenhétézer zsidó kivándorlóból csak hétezer számítunk erdélyinek, akkor is legalább ötvenöt ezerre tehető az Erdélyből külföldre távozottak száma. Ha ezt a kivándorlási veszteséget is hozzászámítjuk Erdély pozitív vándorlási egyenlegéhez, akkor legalább 120 ezerre becsülhetjük azoknak a számát, akik az utolsó tizenegy év alatt a Regátból települtek át Erdélybe. A II. világháború óta végzett négy népszámlálás számsorai, a

népmozgalmi adatok elemzése, az 1966. évi népszámlálás alkalmával összeírt „*A népesség születési hely szerinti kimutatása*” adatfelvétel,¹⁸ valamint a vándorlási egyenlegből számított kivándorlási adatok alapján megállapíthatjuk, hogy 1948-1977 között legalább félmillióan települtek a Regátból Erdélybe, de vannak olyan szerzők is, akik másfél milliós adattal számolnak.¹⁹ Ez utóbbi nyilvánvalóan tartalmazza azokat a nehezen számszerűsíthető népességmozgásokat - román hivatalos terminológiával „munkaerő-átcsoportosítást” –, amelyek lényege az erdélyi nemzetiségek (elsősorban magyarok) egy részének Erdélyből, főként gazdaságon kívüli kényszerrel történő kiszorítása, és helyükre románoknak a Kárpátokon túlról Erdélybe való erőltetett ütemű betelepítése. E „vérátömlesztés” szoros összefüggésben van a román iparosítással és urbanizációval, ezért érdemes e két folyamatnak a magyarság lélekszámára gyakorolt hatását részletesen is elemezni.

A II. világháború utáni időszak egészében Romániára rendkívül feszített ütemű iparosítás jellemző, amelynek célja a „sokoldalúan fejlett, modern, független nemzeti állam” megteremtése. Az iparosítás hatására a hatvanas évek elején óriási méreteket öltött a vidéki munkaerő városokba áramlása. A városlakók száma egy évtized alatt országosan 31%-ról 38%-ra nőtt, ami főleg azzal magyarázható, hogy a román gazdaságfejlesztés nem munkaerő-orientált volt, sőt a hatvanas évek elején éppen a regionális központok kapták a legnagyobb beruházásokat. Erdély esetében mindez azt jelentette, hogy új ipari központok híján továbbra is csak egy-egy nagyobb – ipari hagyományokkal is rendelkező – erdélyi város kínált munkaalkalmat a vidéki lakosság számára.²⁰ Ennek következtében azonban az erdélyi városok magyar jellege jelentősen csökkent, mivel a bevándorlók zöme román volt. A két legutóbbi népszámlálás között eltelt tizenegy esztendőben Erdély városi népessége 938 ezer fővel nőtt, ebből 819 ezret a románság tett ki, a magyarok száma 119 ezer fővel emelkedett, vagyis a betelepülők 87,3%-a román nemzetiségű volt. E jelenség bizonyítására Semlyén István nyolc erdélyi nagyváros példáját mutatja be; olyan városokét, ahol a magyarság hagyományosan nagyobb számban élt:²¹

	1966	1977	1966	1977
Kolozsvár	185 700	262 000	76 900	85 400
Nagyvárad	122 500	181 700	63 000	75 700
Marosvásárhely	86 500	152 600	60 200	81 800
Szatmár	68 200	103 600	34 500	47 600
Temesvár	174 200	282 700	31 000	36 200
Arad	126 000	195 400	31 000	34 300
Brassó	163 300	262 000	27 800	34 000
Nagybánya	62 700	117 600	20 600	25 200
összesen	989 100	1 557 600	345 000	420 200

Ezekből az adatokból kitűnik, hogy az említett nyolc város 1977-es lakói közül minden harmadik 1966 óta költözött be, míg a magyarok közül csak minden hetedik „új betelepülő”.

Erdély népességének etnikai összetétele 1930-1977¹⁷

	1930		1948		1956		1966*		1977
nemzetiség	anyanyelv	nemzetiség	anyanyelv	anyanyelv	nemzetiség	anyanyelv	nemzetiség	anyanyelv+ nemzetiség	
román	3 233 216	3 207 880	3 752 269	4 081 080	4 051 603	4 569 546	4 559 432	5 320 526	
magyar	1 480 712	1 353 276	1 481 903	1 616 199	1 558 631	1 627 702	1 597 438	1 651 307	
német	540 793	543 852	332 066	372 806	368 255	373 933	371 881	323 477	
zsidó	111 275	178 699	30 039	9 744	43 814	1 152	13 530	7 830	
cigány	43 653	109 156		38 088	78 362	32 022	49 105	43 464	
egyéb	138 714	155 500	164 850	114 395	131 647	115 200	128 369	153 625	
összesen	5 548 363	5 548 363	5 761 127	6 232 312	6 232 312	6 719 555	6 719 555	7 500 229	

Erdély népességének etnikai megoszlása 1930-1977 (%)

román	58,3	57,8	65,1	65,5	65,0	68,0	67,9	70,9
magyar	26,7	24,4	25,7	25,9	25,0	24,2	23,8	22,0
német	9,7	9,8	5,8	6,0	5,9	5,6	5,5	4,3
zsidó	2,0	3,2	0,5	0,2	0,7	0,0	0,2	0,1
cigány		2,0		0,6	1,3	0,5	0,7	0,6
egyéb	2,5	2,8	2,9	1,8	2,1	1,7	1,9	2,1
összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

*Az 1966-os népszámlálás eredményeinek nyilvánosságra hozatala előtt Erdély területét néhány településnek a Regáthoz történő csatolásával 103 093 km²-ről 99 837 km²-re csökkentették. Ezen a területen az 1930-as népszámlálás idején 10 703 nem-román nemzetiségű személy élt.

Az erdélyi városok elrománosodása két módon történik: egyrészt a román népességnek a környező településekről való beáramlása révén, másrészt a Kárpátokon túli területek román lakosságának tervszerű betelepítésével. Míg a faluból városba áramlás az iparosítás és az urbanizáció tipikus kísérőjelensége, a központilag irányított „népességre-disztribúció” a kisebbségek beolvasztására irányuló nemzetiségi politika egyik eszköze. Romániában *mindez az ún. szocioökonómiai (társadalomgazdasági) homogenizálás jegyében megy végbe*, amely azonban végeredményben az erdélyi városok elrománosításának programját valósítja meg. Ennek legfőbb jellemzői a nemzeti kisebbségek erdélyi városokba történő településének korlátozása különböző adminisztratív, gazdasági és iskolapolitikai intézkedések révén; zömében román lakosságú települések városi rangra emelése (Erdélyben 1930-ban 49 várost és 6 peremközséget, 1977-ben 112 várost és 46 peremközséget tartottak nyilván); a nemzeti kisebbségek kirekesztése az iparosítás folyamatából a szakmai képzés megnehezítésével; a nemzeti kisebbségek széttelepítése, és helyükre a többségi nemzet tagjainak a letelepítése.

Az adminisztratív intézkedések hatására a vidéken élő magyarság számára szinte lehetetlenné válik a közeli nagyvárosokba költözni. A városok etnikai összetételének megváltoztatására irányuló törekvéseket megkönnyíti egy 1957-es rendelet, amely kibővítette a tanácsok jogkörét a lakóhely-változtatások engedélyezésében. Az intézkedést egyébként azért hozták, mivel a kollektivizálás következtében a paraszti elvándorlás messze meghaladta a kívánatos ütemet, a végrehajtás során azonban a rendelet kisebbségellenes jellegűvé vált. 1968-tól minisztertanácsi határozat évente szabályozza a tételesen felsorolt városokba betelepülők számát, sőt 1971 óta mindenkitől igazolást kérnek arról, hogy lakása biztosítva van. Különösen az utóbbi – egyedi – engedélyeztetés ad lehetőséget diszkriminációra; olyan ún. zárt városok kialakítására, ahova magyarok nem települhetnek be. Az elrománosodást siettető – mesterséges vonzáskörzetek kialakításával – az a rendelet is, amely megtiltja, hogy a városok harminc kilométeres körzetén belül lakók az adott városban lakást kapjanak, ezzel örökös ingázásra kényszerítve a területen élő népességet.²² (Az intézkedés egyébként jól szolgálja a román iparosítás infrastruktúrával „takarékoskodó” jellegét.) A városokba áramlás tilalma ma már a románokat is érinti, így akarják ugyanis megakadályozni a mezőgazdasági munkaerő elvándorlását, de – az egyéni elbírálás következtében – továbbra is fel lehet használni a kisebbségek ellen. A jelentősebb magyar lakossággal rendelkező nagyvárosokban a munkahelyeken meghatározzák a felvehető magyarok számát, azaz ha nem is deklaráltnak, újra érvényesül – a két világháború közötti időszakból jól ismert – „*numerus valachicus*”.²³

Az elrománosodás mellett további problémát jelent, hogy a korábban fejlett városi étellel rendelkező erdélyi városokban a századfordulón kiépült belvárosnak a korábbi infrastruktúrával kell kielégítenie a többszörösére duzzadt városi lakosság – igaz, meglehetősen alacsony szinten tartott – igényeit. A bevándorlók a városszéli telepeken továbbélik falusias életformájukat. Ezt a folyamatot tehát aligha nevezhetjük urbanizációnak, sokkal inkább a városok „ruralizálódásáról” van szó.²⁴

A megfelelő munkaalkalmak és -lehetőségek hiánya, valamint a szervezett „munkaerő-átcsoportosítás” arra kényszeríti a magyar lakosságot, hogy az ország más területein keressen munkát. A román statisztikák szerint az Észak-Erdélyből (vagyis a jelentős magyar lakossággal rendelkező országrészből) való elvándorlás fő iránya Dél-Erdély, de nagyszámú munkaerőt vonz Bukarest, néhány olaj vidék és a tengerpart is. Az „etnikai szétszórás” a felsőfokú intézményekben végzett magyarok esetében a legszembetűnőbb. A végzősök munkába állítását alapvetően az 1976. november 5-i 24. és 25. sz. belső rendelkezés szabályozza, amelynek értelmében a végzetek kötelesek – 1982-ig az Oktatási Minisztérium, 1982 óta a felsőoktatási

intézmény által – kijelölt állást elfoglalni. Egyértelműen megfigyelhető az a törekvés, hogy a magyar pályakezdőket nemzetiségi területektől távol, általában a Kárpátokon túlra helyezik. Ennek eredményeképpen a magyar orvosok száma két moldvai megyében meghaladja az 50 százalékot, míg az 1985-ben a magyar főszakos tanároknak meghirdetett huszonegy hely közül mindössze öt álláslehetőség volt – nem magyar oktatási nyelvű intézményeknél – Erdélyben.

Ezek az áttelepülések, áttelepítések rengeteg nemzeti sérelmet idéznek elő; a magyarok elszakadnak etnikai gyökereiktől, és gyermekeik számára megszűnik a lehetőség, hogy magyar nyelvű iskolába járjanak. Mindez alkalmas arra, hogy a román politika céljainak megfelelően gyengítse a magyarság identitását. Úgy látszik, ez a módszer meglehetősen „hatásos”, hiszen az eredeti lakóhelytől való távolság növekedésével és a befogadó környezet idegen jellegének hatására fokozódik az asszimiláció valószínűsége. Jól példázzák ezt az 1977-es népszámlálás adatai, amelyek szerint – a jelentős belső migrációs folyamatok ellenére – Bukarestben mindössze 8453 személy vallotta magyarnak magát. (1948-ban még 9383, 1966-ban pedig 11 169 magyar nemzetiségűt mutattak ki a népszámlálás adatai.) *A népszámlálások tanúsága szerint gyors ütemben „fogy” a korábbi századokban Moldvába települt magyarok száma is.* 1930-ban még 23 894 magyart regisztráltak ezen a területen. 1977-ben viszont a hivatalos adatok mindössze 5839 magyarról tesznek említést. Igaz, a csángóktól - Király Károly 1980-as levele szerint – megtagadták, hogy magyarnak vallhassák magukat, és mindannyiukat románnak „nyilvánították”.²⁵

A fenti elemzésből tehát kiderült, hogy az iparosítás és az urbanizáció általában, de különösen ezek romániai gyakorlata egyértelműen a magyarság (és a többi nemzeti kisebbség) gyorsabb asszimilációja irányába hat. Felmerül azonban a kérdés, hogy kizárólag e folyamatokkal lehet-e magyarázni azt a tényt, hogy 1966–1977 között a román nemzetiségű lakosság lélekszáma 13,8%-kal, míg a magyar nemzetiségűeké csupán 5,4%-kal növekedett. A népmozgalmi adatok elemzése, amelyek segítségével e jelenség okát keressük, lehetőséget ad arra is, hogy az 1966-os becslésünkből kiindulva kísérletet tegyünk a magyarság tényleges lélekszámának meghatározására.

Az első kérdéskör, amelyet vizsgálnunk kell, hogy a Kárpáton inneni és túli területek közötti nagyarányú népességmozgás hatására kiegyenlítődött-e a két országrész természetes szaporodása között hagyományosan fennálló különbség.

Románia népmozgalmi adatai 1966-1977 között

	Románia	Erdély	Regát
természetes szaporodás üteme (%)	13,4	10,6	14,6
születési arányszám évi átlagban (ezer főre)	20,8	19,4	21,5
halandóság évi átlagban (ezer főre)	9,4	10,2	8,9
természetes szaporodás évi átlagban (ezer főre)	11,4	9,2	12,6

A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy a regáti románok betelepítésének alig volt hatása Erdély népmozgalmi adatainak alakulására. Az áttelepülők jelentős hányada ugyanis azokban a megyékben (Krassó-Szörény, Temes, Arad) lett otthonra, amelyek népességének természetes szaporodása stagnálónak minősíthető. Másrészt általában az a törvényszerűség érvényesül, hogy az áttelepült lakosság hamar alkalmazkodik a helyi szokásokhoz. (Érdemes még megjegyezni, hogy az említett három megye népességének csaknem háromnegyed része román, a magyar és a német nemzetiségűek aránya csak mintegy tíz-tíz százalék, ami ismételten alátámasztja azt a

korábbi állításunkat, mely szerint az alacsonyabb erdélyi természetes szaporodást nem magyarázhatjuk csupán a nemzeti kisebbségek alacsonyabb reprodukciójával. Ezt az álláspontunkat igazolja egyébként annak a három megyének a példája, amelyben a romániai magyarság mintegy negyven százaléka él.

Népmozgalmi adatok három magyarok lakta megyében az 1966-1977. évek átlagában (ezrelék)

Megye	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás
Kovászna megye	21,0	10,3	10,7
Hargita megye	21,8	10,0	11,8
Maros megye	21,1	9,2	11,9

E táblázatból kitűnik, hogy Hargita és Maros megyében a természetes szaporodás évi üteme meghaladja az országos átlagot. Az 1966-os népszámlálás adatai szerint Kovászna megyében 140 472, Hargita megyében 248 886 és Maros megyében 249 657 magyar nemzetiségű személy élt. E számokból a természetes szaporodás éves ütemének ismeretében kiszámíthatjuk, hogy az 1966–1977 közötti időszakban a magyarság lélekszáma e három megyében 87 ezer fővel gyarapodott. *Ha tehát reálisnak fogadnánk, el az 1977-es népszámlálás előzetes, a lakosság nemzetiségi összetételére vonatkozó adatait,* amelyek szerint az egész romániai magyarság gyarapodása 87 ezret mutat, azt jelentené, hogy a többi megyékben élő 853 ezer magyar, a romániai magyarság 60 százaléka egyáltalán nem gyarapodott. (Az 1977-es népszámlálás végleges adatai még 35 ezerrel kevesebb magyarról tesznek említést, ami újabb bizonyítékot szolgáltat annak az adatsornak a teljes megbízhatatlanságáról.)

A következő táblázatban az 1966-os népszámlálás megyék szerinti bontásban közölt nemzetiségi adatai, valamint a természetes szaporodás 1966–1977 közötti megyei mutatóiból igyekszünk reális képet kapni a romániai magyarság 1977-es lélekszámáról.

Megye	Magyarság száma 1966-ban (ezer fő)	Természetes szaporodás üteme (%)	Számított természetes szaporulat (ezer fő)
Kovászna	140	13,1	18
Hargita	249	13,8	34
Maros	250	13,9	35
Szatmár	148	13,6	20
többi megye	833	10,0*	83
Összesen	1620		190

*A természetes szaporodás Erdélyre közölt adata alapján becsült szám.

Ha ehhez a 190 ezres számított természetes szaporodáshoz hozzászámítjuk az 1966. évi népszámlálás statisztikai kimutatásából hiányzó több mint 100 ezer magyar - 10,0%-kal számított - tízezer főnyi valószínű szaporulatát is, akkor legalább 200 ezer lélekre tehető a romániai magyarság 1966 és 1977 közötti tényleges gyarapodása.

Mindezek alapján joggal feltételezhetjük, hogy az 1956. és az 1977. évi népszámlálások közötti időszakban *több mint 200 ezer magyar „elveszett” a statisztikai számsorokban.* Mivel ezen idő

alatt a magyarság számát lényeges számú kivándorlás nem apasztotta, és ilyen arányú - 15% körüli - asszimilációt sem tételezhetünk fel, ezért nagyon valószínű, hogy 1977-ben a romániai magyarság lélekszáma megközelítette – esetleg el is érte – a kétmilliót. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a magyar nemzetiségnek Románia összlakosságán belül 1948-ban elfoglalt 9,4%-os aránya alig csökkent.

A kétmillió adatot feltételezve kiszámíthatjuk, hogy a magyarság természetes szaporodása 1956 és 1977 között 20,9 százalék volt, szemben az összlakosság 23,3 és a románság 27,4%-os természetes szaporodási ütemével. A természetes szaporodás tekintetében a románság javára mutató nem csekély különbség is azt igazolja, hogy becslési módszerünk reálisnak tekinthető.

A Románián kívül megjelenő valamennyi mértékadó forrás egyetért abban, hogy *a román népszámlálás adatai a nemzeti kisebbségek számát alábecsülik*.²⁶ E tanulmányok szerzői is arra a következtetésre jutottak, hogy a népszámlálás adatait bizonyos mértékig korrigálni lehet demográfiai alapon, legalább is a két legnagyobb nemzetiség, a magyarok és a németek esetében. Vannak olyan román statisztikák, összeírások, amelyek szintén kétségessé teszik a népszámlálási adatok helyességét. Egy 1976-os bukaresti kiadvány, amelyet a politikatudománnyal és a nemzeti kérdéssel foglalkozó intézetben készítettek,²⁷ azt állítja, hogy a főbb felekezetekhez tartozó (római katolikus, református, evangélikus és unitárius) romániai magyarok közül 1,45 millióan járnak templomba. Az 1977-es népszámlálás előzetes adatainak figyelembevételével ez azt jelentené, hogy a romániai magyaroknak legalább 85%-a rendszeresen gyakorolja vallását, csupán az említett négy felekezeten belül. Ezek az adatok azonban – különösen a román viszonyok ismeretében – elképzelhetetlennek tűnnek. (Az sem teljesen világos, hogy az 1,45 millió szám kiket foglal magában; csak az aktív hívőket vagy tartalmazza a gyermekeket is.) Ugyancsak a román népszámlálás torzításaira hívja fel a figyelmet az a kimutatás is, amely szerint Nagysármáson a hivatalos statisztika 1200 magyar nemzetiségű lakost regisztrált, ezzel szemben a helyi református egyházközség 2300 magyart tart nyilván pontos névvel és címmel. Hasonló eltérés mutatható ki Marosludas, Szamosújvár, Beszterce, Aranyosgyéres, Radnót, Kőhalom és Hátszeg települések esetében is.²⁸ Ezek a tények ismételten alátámasztják a romániai magyarság létszámára vonatkozó becslésünk helyességét.

Az 1977 óta eltelt időszak fejleményeiről nemzetiségekre lebontott adatsorok alig állnak rendelkezésünkre. Az elmúlt évtized intézkedéseinek és folyamatainak ismeretében azonban megkíséreljük áttekinteni azokat a tendenciákat, amelyek befolyásolják a romániai kisebbségek – köztük a magyarság – számát.

Az emberiség fejlődésében – nemzeti szempontból tekintve – a fő tendencia az összeolvadás, a kis népek számának a csökkenése. Az iparosítás és az urbanizáció hatására az emberek tömegei mozdulnak ki zárt közösségükből, az együtt, egymás mellett élő népek pedig a mindennapi életben a korábbinál jóval intenzívebben hatnak egymásra. Jóllehet ez a hatás kölcsönös, valójában a többség dominanciája érvényesül még abban az esetben is, ha az adott országban a nemzetiségi jogok teljes köre biztosítja a kisebbségek egyenjogú fejlődését.²⁹

Romániában azonban a kisebbségeknek – az említett folyamatok mellett – az egyre erősödő államnacionalizmussal is szembe kell nézniük, és ennek hatására a kisebb lélekszámú etnikai csoportoknál a belső és külső támasz híján rendkívül gyors ütemű asszimilálódás folyik. A romániai németek helyzetét alapvetően a kivándorlás határozza meg, amelynek ütemét elsősorban a Német Szövetségi Köztársaság „fogadóképessége” szabja meg.

A romániai magyarság demográfiai viszonyainak az elmúlt évtizedben bekövetkezett változásait differenciáltabban elemezzük. Egyrészt a magyarokat sújtó diszkrimináció következtében

megnőtt azoknak a száma, akik nem merik vállalni magyarságukat. A nyílt vagy burkolt támadások ugyanakkor sokakban éppen fokozzák az önvédelmi reflexeket; erősítik a fennmaradásra való törekvést, a nemzeti kisebbséghez tartozás érzését. (A két világháború között a magyar és a román nép közötti vallási különállás, illetve az eltérő kulturális színvonal gátolta a magyarság gyors beolvadását.) A viszonylagos földrajzi „elszigeteltség” viszont fokozatosan megszűnik, és a belső mobilitás – mint láttuk – egyértelműen a nemzeti identitás tartós megőrzése ellen hat.

Kedvezőtlen jelenség továbbá, hogy a két székelyföldi megyét kivéve a román többség természetes szaporodása magasabb a magyarokénál. A hosszabb időn át uralkodó alacsony termékenység következtében az ún. korpíramis torzult, az idősebb korosztályok növekvő súlya következtében pedig a romániai magyarság nyers halálozási arányszámának a növekedéséhez vezetett. A hatvanas évek végétől ugyan a korösszetételben előnyös változások mentek végbe, de ezeknek a magyarság természetes szaporodására gyakorolt kedvező hatása csak átmenetinek tekinthető, és a nyolcvanas évek elejétől a korpíramis (korfa) ismételten az idősebb korosztályok növekvő súlyát jelezte.³⁰

Az utóbbi évek kedvezőtlen fejleménye, hogy jelentősen megnövekedett a Romániát elhagyó magyarok száma, akik - részben legális, részben illegális úton – elsősorban Magyarországon, kisebb részben Nyugat-Európában és a tengerentúlon telepednek le.

Jegyzetek

1. GOLOPENȚIA, Anton - GEORGESCU, D.C.: Populația Republicii Populare Româna la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. = Probleme Economice. Nr.2. Martie 1948. 28-45.p.
2. RECENSĂMÎNTUL populației din 21 februarie 1956. Structura demografică a populației. Numărul și repartizarea teritorială a populației; starea civilă; naționalitate; limba maternă; nivel de instruire familiei. București, 1960. Direcția Centrală de Statistică LII.
3. RECENSĂMÎNTUL populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. I. Rezultate generale. Populație. București, 1969. Direcția Centrală de Statistică
4. COMUNICAT privind rezultatele preliminare ale recensământului populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. = Revistă de Statistică Vol. XXVI. 1977. Nr.6. 4-13.p.; valamint Scînteia. 1977. júnus 14. és Előre. 1977. júnus 15.
5. A zömmel Észak-Dobrudzsában élő lipovánok nemzetiségük és nyelvük szerint oroszok, akikről csak vallási hovatartozásuk alapján különböznek. Már az 1912. évi romániai népszámlálás, amely általában csak a népesség vallási megoszlását vette figyelembe, de Dobrudzsában a nemzetiségi viszonyokat is tudakolta, a lipovánokat nem külön nemzetiségként, hanem az orosz nemzetiségűek között mutatta ki. Az összes többi népszámlálásnál így volt, csupán 1977-ben minősítették ezt a vallási közösséget önálló etnikummá, aminek következtében az orosz nemzetiségűek száma több mint egyharmadával csökkent.
6. RECENSĂMÎNTUL populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977. Vol.I. Populație - structura demografică București, 1980. Direcția Centrală de Statistică 614-621.p.
7. RECENSĂMÎNTUL al populației României din 29 decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuală. Vol.II. Neam, limba maternă, religie. București, 1938. Institutul Central de Statistică. 1-180.p.
8. *Forrás:* RECENSĂMÎNTUL general al populației României din 29 decembrie 1930.; GOLOPENȚIA, Anton - GEORGESCU, D.C.: Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948.;

- RECENSĂMÎNTUL populației din 21 februarie 1956.;
- RECENSĂMÎNTUL populației și locuințelor din 15 martie 1966.;
- COMMUNICAT privind rezultatele preliminare ale recensământului populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977.;
- RECENSĂMÎNTUL populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977.
9. 770/1966.SZ. dekrétum a terheységmegszakítás tilalmáról, valamint a 771/1966.sz. dekrétum a Büntető Törvénykönyv néhány paragrafusának a megváltoztatásáról.
10. A népmozgalmi adatok forrása Semlyén István: Hétmilliárd lélek. București, 1980. Kriterion. 183-216.p.
11. A kelet-európai szakirodalomban lásd többek között TERLECKIJ, P.E.: O metodah analiza i korrektyirovanyija dannih perepiszej ob etniceszskom szasztave naszelényija zarubezsnoj Evropi. = Szovjetszkaja etnografija. 1949. 3. 144-155.p.
12. Magyarországon is, a nemzetközi szakirodalomban is vita folyik arról, hogy a cigányságot, amelynek nincs egységes irodalmi, de még csak írott nyelve sem, nemzetiségnek lehet-e tekinteni.
13. DÁVID Zoltán: A magyarul beszélők száma. = Magyar Nyelvőr. 94. 1982. 7. 38-50.p.
14. Magyarországon az ún. Hoóz-módszer révén tesznek kísérletet arra, hogy a bevallás útján szerzett eredményeket korrigálják. A „minősítés” lényege, hogy a nemzetiségi hovatartozásnak két kritériumát vizsgálják, a leszármazást és az ismert vagy beszélt nyelvet. Az „önazonosítás” pontatlanságaira hívja fel a figyelmet VAAGT, Gerd: Kann man den Grad der Zugehörigkeit zu einer ethnischen Minderheit messen? = Europa Ethnica, 1973. 4. 146-148.p. tanulmánya is. A szerző által vezetett kutatócsoport egy nyolc kérdésből álló kérdőív segítségével igyekszik a Dánia déli részén élő német kisebbséget számba venni.
15. Az adatok forrása RUGYENSZKU, Nyikolaj: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában, Magyarország határain túl. = Szovjet Irodalom, 1985. 12. 150-166.p.
16. RECENSĂMÎNTUL populației și locuințelor din 15 martie 1966.
17. *Forrás:* RECENSĂMÎNTUL generai al populației României din 29 decembrie 1930.;
- GOLOPENȚIA, A. - GEORGESCU, D.C.: Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948.;
- RECENSĂMÎNTUL populației din 21 februarie 1956.;
- RECENSĂMÎNTUL populației și locuințelor din 15 martie 1966.;
- RECENSĂMÎNTUL populației și al locuințelor din 5 ianuarie 1977.
18. *Forrás:* ANUARUL Statistic al R.S.R. 1974. 452.p. E kimutatásból kiderült, hogy Románia lakosságának mintegy egyharmada élete során legalább egyszer lakóhelyet változtatott; közel 6 millió személy más helységben élt, mint ahol született.
19. NYÁRÁDY R. Károly: Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi és anyanyelvi viszonyokra. (Kézirat.) Magyar Külügyi Intézet. é.n.
20. Erdély iparosításáról bővebben HUNYA Gábor: Románia iparosításának regionális kérdései. MTA Világgazdasági Kutató Intézet Tudományos Tájékoztató Szolgálatának közleményei. 1982. február. 53.p.
21. SEMLYÉN I.: i.m. 210.p.
22. Bővebben MAGYAR Bálint: Hipotézisek a második világháborút követő román és bolgár gazdaságfejlődés összehasonlító tanulmányozásához. MTA Világgazdasági Kutató Intézet. (Kézirat.) 1980. január.
23. V.ö. LÁZÁR György: Bestandaufnahme und Kritik. = Der Donauraum. 1980. No.4. 142-

176. p., valamint HAVAS Gáborné: A szomszédos népi demokráciák magyarlakta határmenti övezeteinek gazdasági helyzete. Magyarságkutató Intézet. 1987. (Kézirat.)
24. Bővebben HUNYA Gábor: i.m., valamint SEMLYÉN István: i.m. 210.p.
25. „... Moldvában, ezekben a csángómagyarok által lakott községekben már két évtizede megszűntettek mindenfajta iskolát, anyanyelven történő oktatást. Az utóbbi népszámlálás alkalmával megtagadták tőlük magyar nemzetiségük beismerésének lehetőségét, és hivatalból mindenkit románnak nyilvánítottak.” Király Károly levele Ilie Verdeț elvtársnak, az RSZK Minisztertanácsa elnökének. Marosvásárhely. 1980. február 10. Magyarságkutató Intézet Archívuma. 2.p.
26. Lásd többek között ILLYÉS Elemér: Naționale Minderheiten in Rumänien. Siebenbürgen im Wandel. Wien, 1981. Wilhelm Braumüller. 39-77.p., valamint SATMARESCU, G.D.: The Changing Demographic Structure of Population of Transylvania. = East European Quarterly. 1975. No.4.
27. The HUNGARIAN Nationality in Rumania. Bukarest, 1976. Meridiane. 23-24.p.
28. ERDÉLYI Gyula: Voices and Alarming Sounds from Transylvania. (Kézirat.) é.n. 4.p. A román népszámlálások torzításaira hívja fel a figyelmet a Nemzetközi Jogász Szövetség kiadványa is.: The Hungarian Minority Problem in Rumania. A Report of the International Commission of Jurists. = Toward a New Central Europa. (Ed. Francis S. Wagner.) Danubian Press. Astor Park. Florida. 1970. 326-331.p., ill. Bulletin of the International Commission of Jurists. 1963. Dec. No.17. 35-41.p.
29. Rövid távon létezik egy ezzel ellentétes tendencia is; a kis népek, etnikai csoportok fennmaradásra való törekvése. A túlzott iparosítás, a városiasodás, illetve az ezekkel együttjáró elidegenedés (az ún. civilizációs válságok) egy ponton túl hol ösztönös, hol tudatos ellenállást váltanak ki, és ez a kisebbségi tudat erősödése irányába hat. Ezért sok esetben megnövekszik a kisebb közösségek vonzereje, fokozódik az igény a hagyományok megismerése és megőrzése iránt. Az integráció és dezintegráció problematikájával foglalkozik HANÁK Péter: Az etnikum és a közösségtudat. =Confessio. 1978. 2.
30. A magyar nemzetiségű lakosság idősebb korösszetételének hatásairól SEMLYÉN I.: i.m. 210-216.p.

További felhasznált irodalom

- DÁVID Zoltán: Előrejelzés a szomszédos országokban élő magyarok számának alakulásáról 2000-ig. Magyar Külügyi Intézet. 1980. (Kézirat.)
- DÁVID Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. 23. 1980. 8. 87-1.01 .p.
- DÁVID Zoltán: Magyarok - határaink mentén. = Mozgó Világ. 8. 1982. 7. 38-50.p.
- IMREH István [szerk.]: Változó valóság. Bukarest, 1979. Kriterion.
- JAKABFFY Elemér: Erdély statisztikája. A Romániához csatolt egész volt magyar terület lakosságának nemzetiségi, felekezeti és kulturális községenkénti statisztikája az 1910. és 1920. évi hivatalos adatok alapján. Kiad. a „Magyar Kisebbség” nemzetpolitikai szemle. Lugos, 1923. VII.
- KOVÁCS Zoltán: A XX. századi népességfejlődés főbb tendenciái. Magyarságkutató Intézet. 1986. (Kézirat.)
- SÜKÖSD Jánosné: Románia nyugati határvidékének magyarlakta területei. Magyarságkutató Intézet. 1980. (Kézirat.)

VARGA E. Árpád: Erdély népességének anyanyelvi megoszlása az 1930. évi román népszámlálás adatai alapján, a Județele României Socialiste c. kötet 1972. évi kiadásában közzétett közigazgatási beosztás szerint. Magyarságkutató Intézet. 1986. (Kézirat.)

VARGA E. Árpád: Az 1956. évi romániai népszámlálás erdély-részi községi adatai a mai közigazgatási beosztás szerint, valamint az 1930. évi népszámlálás főbb anyanyelvi adatai az 1956. évi népszámlálás, az 1956. évek pedig az azt követő népszámlálások közlési szempontjainak megfelelő csoportosításban. Magyarságkutató Intézet. 1987. (Kézirat.)

SUMMARY

Andrea R. Süle: Facts and conclusions drawn from the figures of national censuses taken in Rumania after World War II

Since World War II the population of Rumania has dramatically increased; between 1948 and 1977 the number of Rumanian inhabitants grew by 41,3%, while the number of non-Rumanians grew by as little as 3,4%. Out of thirteen minority groups the number of inhabitants decreased in nine of them, while the tenth group composed of ethnic Hungarians showed a slight increase (although much below the average increase). Assimilation accounts for the rapid decline of small populations of scattered minority groups. Changes within ethnic groups of larger communities, such as Hungarians and Germans, are determined by several factors such as the rate of natural growth, urbanization and emigration. Unless these facts are taken into consideration, the figures of censuses give a distorted picture of the actual situation. According to census data corrected with demographical trends, the number of Transylvanian Hungarians can be estimated at 2–2,2 million.

In the future we have to face a steadier decline in the number of Transylvanian Hungarians, as a result of ever-increasing emigration and population changes caused by accelerated industrialization. As a consequence of the latter, Transylvanian nationalities (mostly Hungarians) are resettled in the Regat (Old Rumania) and are replaced by Rumanians from other areas.

AZ 1930. ÉVI CSEHSZLOVÁK NÉPSZÁMLÁLÁS VÉGREHAJTÁSA

POPÉLY GYULA

Az 1920. április 8-án elfogadott 256/1920. sz. tc., az ún. népszámlálási törvény 2.paragrafusa értelmében a Csehszlovák Köztársaságban ötévenként kellett volna rendes, általános népszámlálásokat tartani. Az ötéves ciklus betartása azonban nem látszott célszerűnek, ezért a kormány úgy határozott, hogy Csehszlovákia is áttér a nemzetközi gyakorlatban már évtizedek óta alkalmazott tízéves népszámlálási ciklushoz.

A második csehszlovák népszámlálás előkészítése – az első, 1921. évi népszámláláshoz hasonlóan – az Állami Statisztikai Tanács feladata volt. Az első csehszlovák népszámlálás tapasztalatai és az abból levont tanulságok arra ösztönözték az említett szerv szakembereit, hogy a második népszámlálást az elsőnél lelkiismeretesebben, nagyobb tudományos alapossággal készítsék elő, s főleg a nemzetiség hitelesebb és megbízhatóbb felvételének szenteljének több figyelmet.

Az Állami Statisztikai Tanácsnak a népszámlálással kapcsolatos előmunkálatai azonban főbb vonatkozásaiban most is úgy zajlottak le, mint egy évtizeddel azelőtt. A nemzetiség megállapításának és felvételezésének kérdésével most is a Tanács Népszámlálási Bizottsága, illetve annak egy szűkebb albizottsága volt hivatott érdemileg foglalkozni.¹

Az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottságának illetékes szűkebb albizottsága 1929. október 30-án tartotta meg első ülését. Saját soraiból kinevezett egy négytagú operatív munkacsoportot, amelynek konkrét feladatává tette a nemzetiség felvételezésének meghatározását. Ez a munkacsoport haladéktalanul munkához is látott és az albizottság következő, 1929. november 14-i ülésén a következő szöveget javasolta a nemzetiség felvételezésének meghatározójául:

„Minden jelenlevő lakos nemzetiségét (mind a csehszlovák, mind az idegen állampolgárságúakét) az anyanyelv alapján kell bejegyezni. Csakis egy nemzetiség (anyanyelv) beírása megengedett. Anyanyelvén az a nyelv értendő, amelyen a megszámlált személy gyermekkor óta beszél. A zsidó nemzetiség (anyanyelv) tehát abban az esetben írható be, ha a megszámlált személynek a héber nyelv vagy az ún. jiddis zsargon az anyanyelve. A beszélni még nem tudó gyermekek, illetve valamilyen testi vagy lelki fogyatékoság miatt beszélni képtelen személyek nemzetiségét (anyanyelvét) azok szüleinek nemzetisége (anyanyelve) szerint határozzák meg; vitás esetekben az anya nemzetisége szerint.

A nemzetiséget (anyanyelvet) a megszámlált személy szabad és az igazságnak megfelelő bevallása alapján kell bejegyezni; a 14 éves korúnál fiatalabb gyermekeknél és a beszámíthatatlan személyeknél a szülők, illetve azok törvényes helyettesítőinek adata a döntő. Senkinek nincs joga ezzel kapcsolatban – a számlálóbiztosnak sem – bármilyen presszió alkalmazására.”²

A javaslattervezet kidolgozói tehát arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a nemzetiség felvételezése a megszámláltak anyanyelvi elkülönülése alapján lesz a leghitelesebb. A zsidó nemzetiség kategóriájának meghatározása külön problémát jelentett. A négytagú operatív munkacsoport azon a véleményen volt ezzel kapcsolatban, hogy csak abban az esetben megengedett a zsidó nemzetiség bevallásának elfogadása, amennyiben az nyelvismerettel – héber vagy jiddis anyanyelv – is alátámasztható. Ez az álláspont határozottan eltért az 1921-ben alkalmazott elvtől, akkor ugyanis a zsidó nemzetiség elfogadását nem kötötték semmilyen nyelvi

feltételhez.

A Népszámlálási Bizottság albizottsága 1929. november 14-i ülésén megvitatta a négytagú operatív munkacsoport által megfogalmazott szöveget, és néhány helyen módosította. Néhány stilisztikai jellegű mellett az új szöveg két érdemi változást is tartalmazott. Az egyik figyelemre méltó szövegmódosítás az volt, hogy az új változatban elhagyták az anyanyelv fogalmának meghatározását. A másik figyelmet érdemlő változtatást pedig az jelentette, hogy az albizottság által elfogadott új szövegből a zsidó nemzetiségnek a héber, illetve jiddis anyanyelvvel való közvetlen összefüggésbe hozása is kimaradt. Az albizottság által ilyen értelemben módosított szöveget 1930.január 9-i ülésén az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottsága is magáévá tette. A hivatalosan elfogadott szövegváltozat tehát a következőképpen hangzott:

„Minden megszámlált lakos nemzetiségét (mind a csehszlovák, mind az idegen állampolgárságúakét) az anyanyelv alapján kell bejegyezni. Csakis egy nemzetiség (anyanyelv) beírása engedélyezett; zsidó nemzetiség (anyanyelv) beírása szintén megengedett. A beszélni még nem tudó gyermekek, illetve valamilyen testi vagy lelki fogyatékoság miatt beszélni képtelen személyek nemzetiségét (anyanyelvét) azok szüleinek nemzetisége (anyanyelve) szerint határozzák meg.

A nemzetiséget (anyanyelvet) a megszámlált személy szabad és az igazságnak megfelelő bevallása alapján kell bejegyezni; senkinek nincs joga ezzel kapcsolatban – a számlálóbiztosnak sem – bármilyen presszió alkalmazására. A 14 éves korúnál fiatalabb gyermekeknél és a beszámíthatatlan személyeknél a szülők, illetve azok törvényes helyettesítőinek adata a döntő.”³

A nemzetiség-felvételezés meghatározásának ügye ezzel azonban még egyáltalán nem ért véget. A Népszámlálási Bizottság – amelynek természetesen szlovák tagjai is voltak – Szlovákiából érkező tiltakozások miatt visszaadta a már egyszer szótöbbséggel elfogadott és véglegesített szöveget az albizottságnak újabb átdolgozás céljából. Az albizottság ezután az 1930.január 31-i és február 1-jei ülésein újabb módosításokat eszközölt. Ezeknek a lényege az volt, hogy a nemzetiséget már nem kimondottan a megszámlált anyanyelvéhez, hanem az általa legtökéletesebben beszélt nyelvhez kötötte, illetve az, hogy a szöveg újra konkrét utalást tartalmazott a zsidó nemzetiség és a héber, illetve jiddis nyelv közvetlen összefüggésére. Az így véglegesített szöveg első két mondata ezután már eképpen hangzott: *„A nemzetiséget minden megszámlált lakosnál (mind a csehszlovák, mind az idegen állampolgárságúaknál) annak a nyelvnek az alapján jegyzik be, amelyet a megszámlált személy legtökéletesebben elsajátított és amelyet leggyakrabban beszél; ez rendszerint az anyanyelv. Zsidó nyelvnek tekintendő a héber nyelven kívül az ún. jiddis zsargon is.”⁴*

Az ily értelemben módosított szöveget az Állami Statisztikai Tanács már véglegesnek tekintette. A köztársaság napilapjai így azután 1930. február 6-án már közölhették olvasóikkal a hírt, miszerint az Állami Statisztikai Tanács 1930. február 1-jén befejezte a népszámlálás előkészítésével kapcsolatos munkálatait, amelynek eredményét rövidesen a kormány elé terjeszti jóváhagyás céljából. A Csehszlovák Távirati Iroda közleménye alapján a napilapok a nemzetiség felvételezésének az Állami Statisztikai Tanács által kidolgozott elveit is nyilvánosságra hozták.⁵

Mi sem természetesebb, mint hogy a cseh és szlovák lapok az ország „nemzeti” jellegének további erősödését várták az elközelgő második csehszlovák népszámlálástól, ezzel szemben a nemzeti kisebbségek sajtója az egyes nemzetiségek statisztikai visszaszorításának veszélyére igyekezett felhívni a figyelmet.

A magyar pártok központi napilapja, a *Prágai Magyar Hírlap* (a továbbiakban: PMH) mindjárt január elején „a népszámlálás évé”-nek keresztelte el az 1930. esztendő. A lap szerint ez a körülmény határozza meg a magyar pártok nemzeti és politikai aktivitásának programját ebben

az esztendőben: „A nemzeti erőt, a személyes agilitást, a társadalmi intézmények propagandáját, az ékesszólást és a jó tollat, az önérzetet, a bátorságot és a tisztességet koncentrálni kell, hogy a kisebbség minden egyes tagja megtegye kötelességét és tudatosan magyarnak vallja magát” – olvashatjuk a január 9-i vezércikkben. A lap cikkírója egyben reményét fejezte ki, hogy az 1930. évi népszámláláskor a magyarságra nehezedő nyomás nem lesz akkora, mint az 1919. évi szlovákiai népösszeíráskor, illetve az 1921. évi népszámláláskor volt, amennyiben azonban ez mégsem így lenne, „módot találunk rá, hogy a visszaéléseket leleplezzük” – helyezte kilátásba a vezércikk. A lap szerint a magyar kisebbségnek szervezeten fel kell készülnie a számára oly nagy jelentőséggel bíró népszámlálásra: „A magyarság árgus szemekkel vigyázni fog arra, hogy a népszámláláskor ne kurtítsák meg; szervezeteivel mindenütt ott lesz, mindent ellenőriz, biztatni fog, fölbátorítja nemzettestvéreit és egyetlen csalafintaság sem fogja váratlanul érni. Az egész évet arra használja föl, hogy megkovácsolja a kisebbség erős és áttörhetetlen falanxát, mintegy kiképezze önmagát a népszámlálásra ...”.⁶

Vécsey Zoltán a PMH januári számaiban egész cikksorozatot szentelt az 1921.évi népszámlálás eredményeinek elemzésére, az 1930.évi népszámlálás várható eredményeinek felvázolására és nem utolsósorban a magyar közvélemény megfelelő felkészítésére. Vécsey szerint a magyarság politikai pártjaira, illetve a magyar sajtóra hárul a feladat, hogy a kisebbségi magyarság minél szélesebb rétegeivel megértessék, mekkora jelentősége van a népszámlálásnak a csehszlovákiai magyarság kisebbségi-nyelvi jogai biztosításának szempontjából. A nyelvi jogok birtoklásának feltétele ugyanis a legalább 20%-os arány elérése az egyes bírósági járásokban.⁷ Vécsey Zoltán a csehszlovákiai magyarság várható számát is megpróbálta kiszámítani az 1921.évi népszámlálás és a magyarság természetes szaporulata alapján; prognózisa szerint az 1930.évi népszámlálásnak legalább 815 000 magyart kell találnia a Csehszlovák Köztársaságban.⁸

Mind a sajtót, mind az újságolvasókat leginkább a nemzetiség felvételezésének az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottsága által elfogadott alapelvei érdekelték.

A České Slovo szerkesztősége 1930.február 8-án egyenesen az Állami Statisztikai Hivatal elnökéhez, Jan Auerhanhoz fordult – aki egyben az Állami Statisztikai Tanács Népszámlálási Bizottságának is tagja volt –, s újabb tájékoztatást kért tőle a népszámlálással, természetesen mindenekelőtt a megszámlálandó népesség nemzetisége megállapításának módjával kapcsolatban. Auerhan interjújában többek között kifejtette, hogy a népszámlálást nagyon sokan félreértik és félremagyarázzák, mivel abban egy bizonyos nemzeti-nemzetiségi erőpróbát látnak. Szerinte ez helytelen, mivel a népszámlálás nem politikai aktus, hanem tudományos felmérés, amelynek mindig az igazságot, a tényleges állapotokat kell tükröznie. A nemzetiségi állapotok felmérésének az Állami Statisztikai Tanács által tervezett módját Auerhan teljesen korrektnek és igazságosnak tartotta. Arra a kérdésre, hogy nem volna-e kézenfekvőbb a megszámláltak nemzetiségi hovatartozását egyenes, szabad bevallás útján felvételezni (tehát az egyén anyanyelvétől vagy legjobban beszélt nyelvétől függetlenül), az Állami Statisztikai Hivatal elnöke nemmel válaszolt, mivel nézete szerint ez teret nyitna a legszélesebb nemzeti-nemzetiségi agitációnak, amely hasonlítana egy választás előtti korteshadjáratra. A „zsidó nemzetiség” kategóriájával kapcsolatban Auerhan kifejtette, hogy az Állami Statisztikai Tanács álláspontja szerint zsidó nemzetiségűnek csak az jelentkezhethet majd, aki beszéli is vagy a héber, vagy a jiddis nyelvet.⁹

A magyar pártok sajtója általában megelégedéssel nyugtázta a nemzetiség felvételezésének az Állami Statisztikai Tanács által lefektetett alapelveit. A PMH 1930.február 8-i száma elismeréssel fogadta a nemzetiség és az anyanyelv, illetve a legtökéletesebben beszélt nyelv összekapcsolásának elméletét, valamint azt az elvi álláspontot is, mely szerint a zsidó nemzetiség

feltétele a héber vagy jiddis anyanyelv lesz. A magyar pártok központi napilapja szerint az ilyen kritériumok alapján lebonyolított népszámlálás *a magyarság számának tetemes növekedését fogja eredményezni*, már csak abból az okból kifolyólag is, mivel „most izraelita vallású magyar testvéreink is – mint a múltban - a magyar nemzetiség rubrikájába kerülnek be”. A lap szerint ennek különösen a városokban kellene ismét föllendítenie a magyarság százalékarányát, mivel reálisan elvárható, hogy a magyar nyelvű, kultúrájú és érzelmű zsidóság magyar nemzetiségűnek is vallja majd magát. A PMH végül találóan szögezte le, hogy „az 1930. esztendő legfontosabb belpolitikai aktusa a népszámlálás lesz, és ezért a magyarság politikai munkájának arra kell irányulnia, hogy felvilágosítsa a legszélesebb magyar tömegeket ennek az aktusnak a nemzet egész életére kiható jelentőségéről”. A magyarságnak tudatosítania kell, hogy a nemzetiségileg vegyes lakosságú Csehszlovák Köztársaságban a népszámlálás „nem egyszerű statisztikai ténykedés, nem tisztán államkormányzati, tudományos és szociológiai jelentőségű aktus, hanem elsőrendű politikum” – mutatott rá a PMH. „Ennek tekintik s ekként kezelik a kormányzat és közigazgatás tényezői s a többségi nemzet politikai pártjai, ekként kell a kisebbségeknek is felfogniuk.”¹⁰

A csehszlovák közvélemény és sajtó egy része – amint azt már jó-előre sejteni lehetett – egyöntetűen és nyíltan elvetette a nemzetiségi hovatartozás megállapításának az Állami Statisztikai Tanács által kidolgozott alapelveit. E lapok érvelésének logikája abból indult ki, hogy a Csehszlovák Köztársaság „nemzeti” jellegét sokkal inkább ki lehet domborítani, ha a megszámláltak nemzetiségi bevallását nem kötik szigorúan az anyanyelvhez, illetve az ún. legtökéletesebben beszélt nyelvhez.

A *Národní Politika* 1930.február 9-i száma azt fejtegette, hogy a nemzetiség és az anyanyelv, illetve a legjobban beszélt nyelv összekapcsolása hátrányos a csehekre és szlovákokra nézve, mivel közöttük szép számmal vannak olyanok, akik csehszlovák öntudatúak bár, de azért jobban beszélnek a német, illetve magyar nyelvet. Ezeknek egy része a népszámláláskor – úgymond – elveszhet a „csehszlovák nemzet” számára, mivel nyelvi hovatartozásuk alapján németnek, illetve magyaroknak jegyezhetik be őket. A cikkíró azt is helytelenítette, hogy a zsidó nemzetiséget héber vagy jiddis anyanyelvhez kössék. A nyelvi hovatartozás alapján ugyanis a szlovákiai és kárpátaljai zsidók többsége magyar, esetleg német nemzetiségűnek fog jelentkezni. A lap szerint azonban ezáltal veszedelmesen megnőne a magyarság százalékos aránya ezekben az országrészekben, ami pedig egyáltalán nem kívánatos.¹¹

Mi sem természetesebb, mint hogy a magyar pártok sajtója is hallatta szavát a téma körül kibontakozó véleményáradatban. A PMH február 27-i vezércikke például azt a kérdést latolgatta, nem volna-e célszerűbb a népszámláláskor külön adatként kezelni a megszámláltak nemzetiségét, illetve anyanyelvét? A cikk szerint a két adat a legtöbb esetben fedné egymást, de bizonyára eltérések is előfordulnának. A cikk írója optimistán értékelte a magyarság népszámlálási kilátásait, becslése szerint 1930 decemberében legalább 895 000 magyart írnak majd össze a Csehszlovák Köztársaságban, mivel a magyarság számát nemcsak a természetes szaporulat növeli majd, hanem a zsidó nemzetiség újfajta értelmezéséből fakadó előnyök is.¹²

A magyar pártok sajtója azonban az eddig felvetett problémákon túlmenően a *kisebbségi magyarok hontalan ezreinek problémáját* is szóvá tette. A PMH találóan mutatott rá, hogy az ún. külföldiek kategóriájának jellegzetes értelmezése folytán több ezer csehszlovákiai magyar vész el a kisebbségi magyarság számára, mivel a rendezetlen állampolgárságú csehszlovákiai magyarokat a statisztikai kimutatások egyszerűen a „külföldiek” rovatában tüntetik fel. A PMH szerint azonban ez hamis álláspont, mert ugyan milyen jogon minősülhet „külföldi” állampolgárnak az a csehszlovákiai magyar, aki semmilyen más állam javára nem optált, és így

természerszerűleg „külföldi” állampolgársággal nem is rendelkezik. A PMH ezzel kapcsolatban azt javasolta, hogy a népszámláláskor külön rovatba felvételezzék a csehszlovák állampolgársággal rendelkező, az állampolgárság nélküli, és külön rovatba az állam valóságosan külföldinek minősülő lakosságát.¹³

A prágai Állami Statisztikai Hivatal szakemberei, illetve az Állami Statisztikai Tanács tagjai 1930 folyamán különböző fórumokon többször is kifejtették álláspontjukat a megszámlálendő népesség nemzetiségi hovatartozásának szerintük leghitelesebb megállapítási módjával kapcsolatban.

Antonín Boháč, az Állami Statisztikai Hivatal osztályvezetője a nemzetiségi statisztika legelismertebb szaktekintélyei közé tartozott a Csehszlovák Köztársaságban. A nemzetiség közvetlen, szubjektív bevallás útján való meghatározását nem tartotta szerencsés eljárásnak, mivel szerinte nagyon sok embernek nincs is meghatározott nemzetiségi öntudata. *Boháč* véleménye szerint az egykori magyar Felvidéken, tehát Szlovákiában és Kárpátalján még mindig vannak nemzetiségi szempontból teljes közömbösséget tanúsító falvak, amelyek lakói előtt „a nemzetiség nemzetpolitikai értelemben ismeretlen fogalom”.¹⁴ *Boháč* kifejtette azt a meggyőződését, hogy szerinte a nemzetiségi viszonyok leghitelesebb felmérése a megszámláltak szabad, senki által nem befolyásolt anyanyelvi bevallása alapján érhető el. Az „anyanyelv” fogalmának meghatározására a következő definíciót ajánlotta: „Anyanyelven az a nyelv értendő, amelyet a megszámlált személy rendszerint a szüleitől már zsenge gyermekkorában elsajátított s amelyet mindmáig is beszél. Amennyiben valaki már nem bírja vagy nem beszél ezt a nyelvet, anyanyelveként azt a nyelvet jegyzi be, amelyet legjobban beszél. Ha valaki már gyermekkorától két vagy több anyanyelvet beszél, közülük azt írja be, amelyik a nemzetiségével összhangban van.”¹⁵

A nemzetiség-anyanyelv kérdéséhez *Dobroslav Krejčí* egyetemi tanár is hozzászólt; ő azt a nézetet vallotta, hogy a számlálóbiztosoknak közvetlenül a megszámláltak nemzetiségét kell majd kérdeznüik és bevallásukat feltétel nélkül el kell fogadniuk, függetlenül az illető személyek anyanyelvétől.¹⁶

Boháč kitűnő logikával érvelt *Krejčí* elmélete ellen. Rámutatott arra, hogy közvetve a Csehszlovák Köztársaság törvényei is feladatává teszik a népszámlálás végrehajtóinak a lakosság nyelvi megoszlásának felmérését, ugyanis annak ismerete hiányában lehetetlen volna a 122/1920. sz. tc., az ún. nyelvtörvény végrehajtása. *Krejčí*nek adott válaszában *Boháč* kifejtette, hogy szerinte a nemzetiség és az anyanyelv két különböző kategóriájú fogalom, amelyek szigorúan tudományos szempontok szerint ítélve nem téveszthetők össze. Ezért az volna a legkézenfekvőbb megoldás – érvelt tovább –, ha a népszámláláskor külön rovatba felvételeznék a megszámláltak nemzetiségét és külön rovatba azok anyanyelvét. Amennyiben azonban ez nem így történik, akkor véleménye szerint a nemzetiséget az anyanyelv alapján kell megállapítani, mivel leginkább ez a módszer van összhangban az állam törvényhozásának szellemével.¹⁷

A kormány 1930.június 26-án fogadta el a 86/1930.sz. kormányrendeletet, amely 32 paragrafusban rögzítette és foglalta össze a népszámlálás lebonyolításával kapcsolatos gyakorlati teendőket. A kormányrendelet 1. paragrafusa a népszámlálás eszmei időpontját határozta meg, amelyet 1930.december 1 -jéről 2-re virradó éjszaka éjféljére helyezett. Az 5.paragrafus kimondta, hogy a számlálóbiztosokat és számlálórevizorokat a járási hivatalok nevezik ki és munkájukra is azok felügyelnek. A kormányrendelet 6.paragrafusának első bekezdése azt szögezte le, hogy a népszámlálás részben számlálóívekkel, részben összeírási ívekkel történik, tehát hasonlóképpen, mint 1921-ben. Annak meghatározása, hogy hol alkalmazzanak számláló-, illetve hol összeírási íveket, az illetékes – csehországi, morvaországi, szlovákiai, kárpátaljai –

országos hivatalok jogkörébe tartozik. A számlálóíveket – az 1921.évi gyakorlatnak megfelelően – maguk a megszámláltak töltik ki, az összeírási ívek kitöltésére azonban csakis a számlálóbiztosok jogosultak. A 11.paragrafus kimondta, hogy hamis adatok tudatos bemonddása vagy a népszámlálás szándékos zavarása a járási hivatalok által 10 000 koronáig terjedő pénzbírsággal, illetve három hónapig terjedő elzárással büntetendő. A 19.paragrafus szerint a számlálóbiztosok 1930.december 2-án reggel 8⁰⁰ óráig kötelesek elkezdni munkájukat.¹⁸

A 86/1930.SZ. kormányrendelet 20. és 21.paragrafusa foglalkozott a lakosság nemzetiségi hovatartozásának felvételezésével. A 20.paragrafus egyszerű tömörséggel világosan leszögezte, hogy „különösen a nemzetiségre vonatkozó adatokat kell kellően és pontosan az igazságnak meg-

felelően megállapítani, és nyomást gyakorolni senkire nem szabad". Az idézett kormányrendelet 21.paragrafusa a nemzetiség meghatározásának szabályait rögzítette. A szóban forgó paragrafus teljes szövege a következő:

„A nemzetiség rendszerint az anyanyelv alapján jegyeztetik be. Más nemzetiséget, mint azt, amelyet az anyanyelv tanúsít, csak akkor lehet bejegyezni, ha a megszámlált személy anyanyelvét sem családjában, sem háztartásában nem beszéli és a másik nemzetiség nyelvét tökéletesen bírja. A zsidók azonban mindig vallhatják magukat zsidó nemzetiségűeknek.

Bejegyezni csupán egyetlen nemzetiséget szabad. Ha valaki két nemzetiséget vall be, vagy egyet sem, akkor nemzetiségét anyanyelve alapján jegyzi be.

Felnőtt személyek és a lakás birtokosának családjához nem tartozó személyek (cselédek, tanoncok, albérlők stb.) nemzetiségüket maguk vallják be, kiskorú és beszámíthatatlan személyek helyett ezt azok törvényes képviselője végzi el. 14 éven aluli gyermekek nemzetisége szülei nemzetiségéhez igazodik; ha a szülők különböző nemzetiségűek, közülük annak nemzetiségéhez, aki a gyermekről gondoskodik; ha ezt mindketten teszik, vagy egyikük sem, s általában vitás esetekben, az apa nemzetiségéhez igazodik, törvénytelen gyermekeknél pedig az anya nemzetiségéhez.”¹⁹

A népszámlálási kormányrendelet 22.paragrafusa a számlálóbiztosok felülvizsgálati jogát törvényesítette a megszámláltak nemzetiségi bevallásával kapcsolatban: „Ha a biztosnak oka van kételkednie a számlálóívbe bejegyzett nemzetiségi adat helyénvalóságában, akkor az érintett személyt a szükségnek megfelelően, a háztartás fejének és más személyeknek kizárásával kihallgatja: amennyiben az összeírási ívet a biztos maga tölti ki (6.§ 3.bek.), akkor a megszámlált személyek nemzetiségi hovatartozását ugyancsak harmadik személy távollétében kell közvetlenül megkérdeznie.

A számlálóívbe bejegyzett nemzetiségi adatot a biztosnak csak a megszámlált személy beleegyezésével, kiskorú vagy beszámíthatatlan személynél pedig csak törvényes képviselőjének beleegyezésével szabad megváltoztatnia. Az érintett félnek minden ilyenfajta módosítást beleegyezése jeléül a megjegyzések rovatban aláírásával igazolnia kell.”²⁰

A kormányrendelet 23.paragrafusa felhatalmazta a felettes politikai hatóságot, hogy a számlálóbiztos felülbírálatát el nem fogadható, bemonlott nemzetiségükhöz kitartóan ragaszkodó megszámláltakat ún. nemzetiség-megállapító kihallgatásokra rendelje be s azok nemzetisége felől haladék nélkül döntsön. „Amennyiben a megszámlált személy ragaszkodik a számlálóbiztos által helytelennek vélt nemzetiségi bejegyzéshez, illetve a bejegyzés kiigazítását megtagadja aláírásával megerősíteni, akkor a biztos az ügyet döntés végett a felettes politikai hatóság elé terjeszti, amely kihallgatja az érintett felet és haladék nélkül döntést hoz. E döntés ellen beadott fellebbezés nem bír halasztó hatállyal”²¹

A népszámlálási kormányrendelet 22. és 23.paragrafusa tehát már eleve lehetővé tette, mintegy „törvényesítette” a számlálóbiztosok, ellenőrök és a felettes politikai hatóság önkényes eljárását a megszámláltakkal szemben, amennyiben azok nemzetiségi bevallásai nem lennének összhangban a hivatalos elvárásokkal.

A 86/1930.SZ. kormányrendelet 6.paragrafusa úgy intézkedett, hogy a népszámlálás részben számlálóiévek, részben összeírási évek alkalmazásával bonyolítandó le. A döntés joga ebben a vonatkozásban az egyes – csehországi, morvaországi, szlovákiai, kárpátaljai – országos hivatalokat illette meg. Amint az jóelőre várható volt, ezen a téren ismét a magyarság számára hátrányos döntések születtek. A csehországi és morvaországi országos hivatalok számlálóiévek alkalmazása mellett foglaltak állást, ezzel szemben mind a szlovákiai, mind a kárpátaljai országos hivatal az összeírási évek használata mellett döntött. A Szlovákiai Országos Hivatal például 1930.szeptember 11-én közzé tett 301/1930.sz. körrendeletében minden indoklás nélkül olyan értelemben utasította az illetékes hatóságokat, hogy a lebonyolításra kerülő népszámláláskor a számlálóbiztosok Szlovákia egész területén összeírási éveket kötelesek használni, amelyek kitöltésére csakis a biztosok hivatottak.²² Hasonló módon intézkedett a Kárpátaljai Országos Hivatal is. A magyar politikai pártok figyelme már 1930 nyarától a sorra kerülő népszámlálásra összpontosult. E pártok vezető politikusai, parlamenti képviselői, valamint e pártok sajtója igyekeztek mindent elkövetni annak érdekében, hogy a kisebbségi magyarság valamennyi rétege kellő nemzeti öntudattal felvértezve állja ki az 1930 decemberében sorra kerülő nagy próbát.

A magyar pártok parlamenti képviselői *1930 őszén megalakították a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságát*, amelynek elnökévé Törköly József nemzetgyűlési képviselőt, a Magyar Nemzeti Párt országos elnökét választották. A magyar pártok jogvédő bizottsága megalakításának gondolata 1930.október 1-jén vetődött fel először a kárpátaljai magyar pártok szövetségének Beregszászon megtartott ülésén. A tervezett jogvédő bizottság lett volna hivatott összegyűjteni a csehszlovákiai magyarság konkrét politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi és egyéb panaszait.²³ Általános jogvédő bizottság létrehozására azonban egyelőre nem került sor, helyette azonban megalakult a sokkal időszerűbb Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága, amely már a népszámlálás tényleges lebonyolítása előtt tiltakozott annak tervezett végrehajtási módja ellen.

Törköly József képviselő 1930.október 20-án a képviselőház költségvetési bizottságának vitájában fejtette ki a magyar pártok álláspontját a népszámlálással és általában a csehszlovák kormány nemzetiségi politikájával kapcsolatban. Törköly nyílt őszinteséggel, élesen fogalmazva szögezte le, hogy szerinte Csehszlovákia „egy teljesen kifejlett rendőrállam”, amelynek egyik burkolt célkitűzése a nemzetiségek beolvasztása és a csehszlovák „nemzeti állam” fikciójának megvalósítása.

Terjedelmes beszédének érdemi részében Törköly az elközelgő népszámlálással foglalkozott. Kitért az 1921.évi népszámlálás szerinte igazságtalan lebonyolítási módjára, a számlálóbiztosok visszaéléseire, valamint az egész eljárásban megnyilvánuló nemzetpolitikai célzatosságra. Törköly beszédének további részében a magyarságra sérelmesnek nevezte a népszámlálási kormányrendelet 22.paragrafusát s azt egyszerűen „szégyenparagrafusnak” bélyegezte, mivel az szinte serkenti a számlálóbiztosokat a nemzetiségek elleni visszaélésekre. Sérelmesnek tartotta továbbá azokat az intézkedéseket is, melyek szerint a népszámlálást Szlovákiában és Kárpátalján ún. összeírási évek alkalmazásával bonyolítják le, mivel ez a gyakorlat csak újabb kútforrása lesz a különböző visszaéléseknek. Beszéde végén gyors számvetést készített a csehszlovákiai magyarság várható lélekszámával kapcsolatban. Az 1921.évi népszámlálás adataihoz hozzáadta a

magyarság évenkénti tiszta szaporulatát s így megállapította, hogy az 1930 decemberében lebonyolításra kerülő népszámlálásnak 834 764 csehszlovákiai magyart kellene kimutatnia. Beszéde végeztével Törköly képviselő több módosító javaslatot terjesztett be a népszámlálás gyakorlati lebonyolítását szabályozó 86/1930.sz. kormányrendelettel kapcsolatban. Többek között indítványozta, hogy a számlálóbiztosoknak és a felettes politikai hatóságnak ne álljon jogában felülbírálni a megszámláltak nemzetiségi bevallását, a népszámlálás Szlovákiában és Kárpátalján is legalább részben – az ezer lakoson felüli településeken – számlálóívek alkalmazásával történjék, a számlálóbiztosok mellé a községi képviselőtestület két-két bizalmi férfit nevezhessen ki, a csehszlovák haderő alakulataira vonatkozó nemzetiségi adatokat külön kimutatásokban tüntessék fel, a hamis adatok tudatos bevallása mellett a hamis adatok tudatos felvételezése is büntetendő cselekménynek számítson stb.²⁴

A magyar pártok vezetői nemzetközi vonatkozásban is szóvá tették a közelgő népszámlálás sérelmesnek tartott mozzanatait. 1930.november 18-án *beadvánnyal, fordultak a Népszövetséghez*, s felhívták a szervezet figyelmét a kisebbségi jogok megsértésének veszélyére a tervezett csehszlovák népszámlálási gyakorlatban. A petíció a 86/1930.sz. kormányrendelet mellett sérelmesnek találta a Szlovákiai Országos Hivatal 1930. szeptember 11-én kelt 301/1930.sz. rendeletét is, amely kimondta, hogy Szlovákiában nem a megszámláltak, hanem csakis a számlálóbiztosok jogosultak az összeírási ívek kitöltésére. Azt is sérelmezték, hogy a népszámlálási kormányrendelet szerint a számlálóbiztosok bizonyos esetekben felülbírállhatják a megszámláltak nemzetiségi bevallását, sőt a renitenskedő, azaz bevallott nemzetiségükhöz kitaróan ragaszkodó meg-számláltakat a felettes politikai hatóság elé citálhatják.²⁵

A magyarság vezetői azonban kezdettől fogva tudatában voltak annak, hogy sem a csehszlovák kormány, sem a parlament, sem a Népszövetség nem tanúsít majd kellő megértést panaszaikkal szemben. Tudták, hogy a csehszlovákiai magyarság csakis önerejében bízhat és arra támaszkodhat a népszámlálási kormányrendelet intézkedéseivel majdan visszaelő számlálóbiztosok és felettes politikai hatóság praktikaival szemben. A magyar lakosság megfelelő felkészítésének és felvértetésének folyamatában jelentős szerep hárult a magyar pártok sajtójára, elsősorban a *Prágai Magyar Hírlapra*.

E lap kezdettől fogva fokozott figyelmet szentelt a népszámlálással kapcsolatos fejleményeknek, különösen nagy teret szentelt annak, hogy öntudatos, bátor kiállásra buzdítsa a csehszlovákiai magyarságot: „A ti-zenötös rovat [felirata]: Nemzetiség, anyanyelv! Magyar nemzetiségűek! Magyar anyanyelvűek! Figyeljete, hogy a biztos ebbe a rovatba a ti vallomásotokat írja-e be!”

Törköly képviselő már a népszámlálás előtt egy hónappal figyelmeztette az egész csehszlovákiai magyar társadalmat az elközelgő népszámlálás rendkívüli fontosságára: „Ki kell kiáltani, hogy a magyar lélek a nagy megpróbáltatás dacára él és élni fog mindörökké! Hogy nem akarunk öngyilkosok lenni még a balsorsban sem, de élni akarunk, és tanúságot akarunk tenni nemzeti öntudatunkról, megingathatatlan nemzeti érzésünkről, nemzeti hűségünkről!”²⁶ Törköly cikke bátorítás, öntudatot, elszántságot erősítő buzdítás. A PMH egyik vezércikke arra hívta fel a magyar lakosság figyelmét, hogy olyan heterogén összetételű államban, mint amilyen Csehszlovákia is, *a népszámlálásnak elsősorban politikai és nem tudományos jelentősége van*. A kisebbségi jogok ugyanis Csehszlovákiában az egyes nemzeti kisebbségek számbeli erejének függvényei. A kisebbségi nyelvek használata például csakis ott biztosított, ahol az adott kisebbség eléri a húszszázalékos arányt. „Minden magyarnak tudnia kell kötelességét – fejtegette a PMH idézett vezércikke –, amely tíz év tapasztalata után jól felfogott érdeke: a magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű lakosság vallja magát a népszámláláson magyarnak, semmiféle rábeszélésnek, kapacitálásnak ne engedjen, hanem tartson ki sziklaszilárdan amellett, hogy

magyar."²⁷

A népszámlálás elpolitizálását és a népszámlálási statisztikák kisebbségellenes kiaknázásának tényét a kellő objektivitással rendelkező *Emanuel Rádl*, a prágai Károly Egyetem professzora, az európai hírű cseh tudós is nyíltan elismerte. *Rádl* professzor a PMH egyik munkatársával 1930.november 28-án folytatott beszélgetésében világosan kifejtette, hogy nézete szerint a csehszlovákiai népszámlálások nem tudományos szempontok alapján végrehajtott hiteles felmérések, hanem politikai törekvések alátámasztásául szolgáló aktusok, s mint ilyenek, tág teret engednek a különféle befolyásolásnak és hangulatoknak, valamint lehetővé teszik a kisebbségek számának hatékony statisztikai csökkentését.²⁸

„A nemzetiséghez való tartozás mindenkinek leghszentebb egyéni joga” - oktatta ki olvasóit a PMH egyik novemberi száma. „Abban őt befolyásolni senkinek nem szabad, és minden ilyen kísérlet szigorúan büntetendő cselekmény. Minden magyar nemzetiségű bátran és szabadon vallja magát magyarnak az élet minden körülményei között, így elsősorban a népszámlálás alkalmával, amikor különösen fontos a nemzetéhez való ragaszkodás, mert minden egyes nemzetiségi vallomás kihat az egész magyarság életére. A nyelvi jogok szabad gyakorlása ugyanis minálunk százalékos arányhoz van kötve ...”²⁹

A magyar pártok vezetői már eleve számoltak a számlálóbiztosok, revizorok és politikai hatóságok magyartalanító törekvéseivel, azért erre a veszélyre is igyekeztek felkészíteni a magyar lakosságot. A magyar pártok sajtója ezért nyomatékosan felhívta, a magyarok figyelmét, hogy amennyiben a számlálóbiztosok nem lesznek hajlandók magyar nemzetiségűeknek beírni az annak jelentkezőket, és amennyiben ebből az ügyből kifolyólag a megszámláltakat beidézik a felettes politikai hatóságra, a beidézettek haladéktalanul keressék fel a magyar pártok valamelyik közeli pártirodáját, ahol díjtalanul ügyvéd-jogképviselőt kapnak segítségül, aki elkíséri őket az ún. „nemzetiségmegállapító kihallgatásra”.³⁰

A Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága november első felében nyilvánosságra hozta *A magyarság népszámlálási tízparancsolatát*, amelyet november folyamán a magyar pártok sajtója többször is közölt. A „népszámlálási tízparancsolat” tömören, érthető stílusban foglalta össze – a népszámlálási kormányrendeletből kiindulva – a megszámláltak jogait, s emellett gyakorlati tanácsokkal látta el a magyar lakosságot a népszámlálás magyar szempontból legfontosabb mozzanatával, a nemzetiségi bevallás és bejegyzés körül várható bonyodalmakkal kapcsolatban. Az először 1930.november 12-én közzé tett „népszámlálási tízparancsolat” teljes szövege a következő:

„1. *A népszámlálásnál valljad magad tántoríthatatlanul magyarnak, magyar nemzetiségűnek, magyar anyanyelvűnek.*

2. *Bárki akarna más vallomásra szép szóval, rábeszéléssel, ígéretesekkel, fenyegetéssel rábírní, tarts ki magyarságod, magyar anyanyelved mellett.*

3. *Ha a számlálóbiztos otthonodba lép, fogadd udvariasan, de magyarul üdvözlödd és magyarul beszélj vele. Követeld a népszámlálási biztostól igazolványának (legitimációjának) felmutatását, hogy aki meg akar számolni, az népszámláló biztosnak tényleg ki van nevezve.*

4. *Őrizd ellen a bejegyzés valóságát! Ha a számlálóbiztos szilárd akaratnyilvánításod ellenére nem magyarnak, nem magyar nemzetiségűnek ír be, családod tagjainak jelenlétében azonnal tiltakozz.*

5. *Ha a járási hivatal, illetve járási főnök anyanyelvi vallomásod miatt kihallgatásra idéz, jelenj meg, tarts ki szilárdan amellett, hogy magyar, magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű vagy.*

6. *A törvény szerint semmi bántódás, megrövidítés nem érhet, ha magyarnak vallod magad.*

7. *A járási hivatalban felvett jegyzőkönyvet csak akkor írd alá, ha azt szóról szóra megértetted s*

ha az íven a jelenlétedben tintával írják be, hogy magyar nemzetiségű, magyar anyanyelvű vagy, és ezt az ívet aláíratják veled. Ha a járási hivatal anyanyelvi vallomását nem fogadja el s más anyanyelvet állapít meg, mint amelyet te kinyilatkoztattál, az ívet és a jegyzőkönyvet ne ird alá, hanem tégy azonnal jelentést a magyarság pártjai: az országos keresztényszocialista párt, a magyar nemzeti párt vagy a magyar nemzeti munkaspárt valamelyik helyi szervezeténél.

8. Ha valami jogtalanság történik veled, mással szemben elkövetett visszaélésről megbízható forrásból értesülsz, tégy azonnal jelentést pártjaink valamelyik helyi szervezeténél.

9. Ha a járási hivatal más nemzetiséget, más anyanyelvet állapít meg, mint amelyet te kinyilatkoztattál, 15 nap alatt fellebbezéssel kell élned. Fellebbezésed a magyarság pártjainak titkárai útján készítesd el, akik díjtalanul járnak el ügyedben, és semmiféle költséget nem kell viselned.

10. Magyar vagy és köteles vagy magyarnak, magyar nemzetiségűnek, magyar anyanyelvűnek vallanod magad. Ne feledd el, hogy vallomásoddal nemcsak a magad sorsáról, hanem gyermekeid sorsáról és jövődjéről döntesz. Magyar légy mindhalálig, s véled lesz az Isten!"³¹

A Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága röplapok formájában is szeretne volna terjeszteni a „népszámlálási tízparancsolatot”. Holota János képviselő 1930.november 17-én a magyar pártok nevében kérvénnyel fordult a Szlovákiai Országos Hivatalhoz ebben az ügyben. Mivel azonban a hivatal nem válaszolt a benyújtott kérvényre, november 27-én *Alapy Gyula* és *Blanár Béla* tartománygyűlési képviselők személyesen fordultak *Jozef Országh*-hoz, a Szlovákiai Országos Hivatal alelnökéhez, aki kereken kijelentette – minden indoklás nélkül –, hogy a kérvényezett röplap terjesztése nem engedélyezhető.³²

A Népszámlálási Bizottság 1930 november közepén egy szolid kis könyvecskét is kiadott a pozsonyi Concordia Kiadóvállalat és Könyvnyomda gondozásában „Az 1930. évi népszámlálás” címmel. A 68 oldalas füzet csupán 500 példányban jelent meg, s elsődleges célja az volt, hogy a magyar pártok tisztségviselői és aktivistái számára tájékoztatóul szolgáljon a népszámlálás körüli tudnivalókkal kapcsolatban.

A könyvecske előszavát *Törköly József* nemzetgyűlési képviselő, a Népszámlálási Bizottság elnöke írta. A füzet első része egy magvas tanulmányt tartalmazott, amely behatóan elemezte az 1921.évi csehszlovák népszámlálás tapasztalatait. A második rész teljes terjedelmében közölte a 86/1930.SZ. ún. népszámlálási kormányrendelet szövegét, minden paragrafushoz részletes magyarázatot fűzve. A könyvben benne foglaltatott még a sajtóban már közzé tett „népszámlálási tízparancsolat”, illetve egy, a PMH-ban már szintén közölt írás „Hogyan kell viselkednie a magyar nemzetiségűnek a népszámlálás alkalmával?” címmel. A könyvhöz függelékként csatolták a hivatalos összeírási ív mintáját, amelynek cseh nyelvű szövegéhez a kiadó magyarnyelvű fordítást is csatolt.³³

A Népszámlálási Bizottság által kiadott könyvecske azonban fölkeltette a hivatalos állami közegek rosszsallását, aminek következtében 1930.november 21-én a pozsonyi államügyészség elkoboztatta a Concordia nyomdában talált példányokat.³⁴ Az elkobozást követő napokban *Törköly* képviselő a magyar pártok nevében tiltakozott ugyan *Juraj Slávik* belügyminiszternél a pozsonyi államügyészség eljárása ellen, de eredménytelenül.³⁵

Az előjelek tehát nem jósoltak semmi jót, sőt ellenkezőleg, 1930 novemberében a politikai hatóságok több megnyilvánulásából is arra lehetett következtetni, hogy a népszámláláskor az államhatalom nem bánik majd kesztyűs kézzel a nemzeti kisebbségekkel. November második felében már kezdtek kiszivárogni hírek a magyar vidékekre kinevezett számlálóbiztosi gárda összetételéről. Az 1930.szeptember 25-én kiadott 45518/1930.SZ. belügyminiszteri körrendelet kimondta ugyan, hogy nemzetiségi vidékeken csakis olyan számlálóbiztosok kinevezése

lehetséges, akik az érintett nemzeti kisebbség nyelvét is tökéletesen beszélik, a járási hivatalok azonban egyáltalán nem vették figyelembe ezt az intézkedést. A magyar többségű Rimaszombatban például a huszonkét kinevezett számlálóbiztos között egyetlen magyar nemzetiségű sem volt, és közülük mindössze öten tudtak jól magyarul, a többi vagy törve, vagy egyáltalán nem beszélte a lakosság többségének nyelvét.³⁶ November második felében hasonló nyugtalanító hírek érkeztek a magyar nyelvterület egyéb pontjairól is.³⁷

A nyugtalanító jelenségekről érkező hírek ellenére élt azonban egy bizonyos elszánt optimizmus is a népszámlálást váró magyar nemzeti kisebbség köreiben. Bízta a magyar vidékek aránylag nagyobb természetes szaporulatában, számítottak a zsidó vallású magyarok állhatatos nemzethűségére, reménykedtek az egész csehszlovákiai magyarság nemzeti öntudatának megszilárdulásában, és nem utolsósorban, bíztak a magyar pártok ellenőrző-korrigáló tevékenységének hatékonyságában. *Törköly József* képviselő például 1930. november 26-án nyíltan bejelentette a prágai parlamentben, hogy a magyar pártok gyűjteni fogják a népszámlálási visszaeséseket, s azokat újabb beadvány formájában a Népszövetség elé szándékoznak terjeszteni.³⁸

A Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságának becslése szerint *a csehszlovákiai magyarság száma az 1930. decemberi népszámláláskor eléri majd a 816 800-at*, a növekedés 1921 februárjához viszonyítva tehát meghaladja a 70 000 főt.³⁹ A magyar pártok sajtójában is napvilágot láttak bizakodó cikkek a magyarság számának alakulásával kapcsolatban. A népszámlálás eredménye „meggyőződésünk szerint kedvező lesz: a magyar nemzeti kisebbség száma és fajsúlya nem fog kicsinynek találtatni” - írta optimistán a PMH-ban Halmi Béla, a Magyar Nemzeti Párt kassai körzetének alelnöke.⁴⁰

A csehszlovák államhatalom célja a következő volt: a szlovák többségű vidékek szóránymagyarságának teljes eltüntetése, a vegyes lakosságú városok, falvak szlovák többségűvé tétele, a szintiszta magyar községekben kisebb-nagyobb szlovák kisebbség kimutatása. *Jozef Čajka* udvardi jegyző a *Slovenský Denník* hasábjain is hangot adott ezeknek a törekvéseknek. Dél-Szlovákia szintiszta magyar falvai szerint csak látszatra magyarok, mivel azokban - mint például az ő falujában, Udvardon is – sok szlovák származású vagy szlovák nevű család is él. Ezek egytől egyig elmagyarosodott szlovákok, akiket majd mind szlovák nemzetiségűeknek kell beírni, tekintet nélkül arra, hogy magyar anyanyelvűek és csakis magyarul beszélnek. Az elmagyarosodott szlovákok „vissza-szlovákosítása” elsőrendű feladata lesz a népszámlálásnak – okoskodott az udvardi jegyző –, ezért „joggal várható, hogy a nemzetiségi statisztika jelentősen módosul majd a mi javunkra”.⁴¹ *Anton Granatier*, a hírhedt Slovenská Liga egyik főembere is azt hangoztatta a *Slovenský Denník*-ben, hogy a magyarok összlétszámának és százalékarányának törvényszerűen tovább kell csökkennie, mivel a magukat eddig magyarnak tartó „elmagyarosodott” szlovákok tömegével fognak visszatérni eredeti anyanemzetükhöz. Granatier 1930. november 30-án megjelent harcias hangvételű újságcikkének már a címe is sokat sejtető: *V predvečer bitvy (A csata előestéjén)*.⁴²

Nyugtalanító hírek, értesülések a legmagasabb hivatalos körökből is tucatszám szivárogtak ki a nagy izgalommal várt népszámlálás lebonyolításának tisztaságával kapcsolatban. Ezek közül többet a magyar pártok sajtója is nyilvánosságra hozott. A magyar pártok vezető politikusai például november közepén arról is tudomást szereztek, hogy 1930. október 16-án a belügyminiszter a népszámlálással kapcsolatos titkos utasításokat küldött a Szlovákiai Országos Hivatal elnökségéhez. Az említett bizalmas levél a magyar vezetők értesülései szerint többek között a következő utasításokat tartalmazta: „A népszámláló funkcionáriusok kinevezésénél

irányadó elvnek kell lenni, hogy az államhűségi szempontból teljesen megbízható és csehszlovák nemzeti szempontból is megbízható egyének kapjanak megbízást. Különösen nagy gond fordítandó azon járásokra, amelyekben kívánatos a csehszlovák elem megerősödése."⁴³ E hír hitelességével kapcsolatban Törköly József képviselő 1930.november 29-én interpellációt terjesztett be a prágai kormányhoz, amely néhány napon belül reagált is rá. A belügyminiszter azonban a leghatározottabban cáfolta a népszámlálással kapcsolatos bármilyen titkos utasítás létezését.⁴⁴

December 2-án, tehát éppen a népszámlálási munkálatok indulásának napján, a sajtó újabb botrányos esetről számolt be. 1930.november 24-én ugyanis az ógyallai járási főnök rendeletéből a Komárom megyei Udvardon oktatást rendeztek a járás vegyes, szlovák–magyar jellegű községeibe kinevezett számlálóbiztosok részére, s ezen az értekezleten a járási főnök kiküldötte állítólag egyszerűen megszabta, hogy az egyes vegyes nemzetiségű községekben hány százalék magyart szabad majd összeírni. Megállapította például, hogy Koltán legfeljebb 10, Jászfalu és Csehi községekben 5-5, Szemere és Baromlak községekben pedig még ennél is alacsonyabb százalékarányú magyarságot szabad csak feltüntetni.⁴⁵

Ilyen előzmények alapján tehát feltételezhető és várható volt, hogy az 1930.december 2-án reggel kezdődő népszámlálás gyakorlati lebonyolítása is több jogos panaszra ad majd okot. A magyar pártok magukra vállalták a magyarságot érő népszámlálási visszaélések orvoslásának kiesz-közlését, amennyiben ennek érdekében a sérelmet szenvedett magyar valamelyik magyar pártirodát fölkeresi.

1930.december 2-án a PMH lendületes cikkben hívta fel a csehszlovákiai magyarság figyelmét az aznap kezdődő népszámlálás nemzetiségi vonatkozásának jelentőségére. A cikk szerint a lelkiismeret parancsának minden magyart arra kell indítania, hogy éljen a törvény által biztosított jogával, és vallja magát minden közvetlen nyomás ellenére magyar nemzetiségűnek. „Jól tudjuk, hogy igen sok embernél a tényleges vagy félt függőség – a saját vagy hozzátartozói egzisztenciájának féltése nagyon is befolyásolja a lelkiismereti szabadságot” – írta józan realitással a PMH, majd bátorítóan így folytatta: „De midőn a legszentebb kincsünkről, nemzetiségünkről és anyanyelvünkről van szó, félre kell tenni minden anyagi érdeket és ha szükséges, áldozatot is kell hozni. A törvény bünteti az anyanyelv hamis bevallását, és mi nem kívánunk mást a magyarajkú őslakosoktól, mint hogy becsületesen, szigorúan a törvény értelmében mondják be az anyanyelvüket és semmi befolyásnak nem engedve, ahhoz ragaszkodjanak.” Az idézett cikk szerzője zsidó vallású magyar, aki ezért különös szeretettel fordul a magyar ajkú zsidósághoz. Tudatosítja aényt, hogy a fennálló politikai viszonyok következtében „különösen erős lélekvásárlás indult meg a zsidóság körében”. Cikkében találóan kifejtette, hogy a népszámlálási kormányrendelet a zsidóság számára látszatra „privilegiumot statuált”, amelynek következtében „egyszerre kiváltságos néppé lettünk”. Ugyanis „mindenki másnál az anyanyelv határozza meg a nemzetiséget, csak a zsidónak engedi meg a törvény, hogy az anyanyelvétől eltekintsen és felekezeti hovatartozása alapján magát zsidó nemzetiségűnek vallhassa”. A cikk szerzője szerint azonban mindez csak azért van, hogy ezáltal a zsidóság nagy részét elvonják a magyar vagy német kisebbségtől. A magyar nyelvű és magyar érzelmű zsidóság nevében öntudatosan vallja: „Mi zsidók, akik magyaroknak születünk, a magyar kultúrán nőttünk fel, sőt sok jeles emberünk az újabbkori magyar kultúra megteremtésében erősen részt vett, és akik a múltban is büszkén vallottuk magunkat magyaroknak, nem azért vagyunk magyarok, hogy akár Gömbösnek, akár pedig bárki másnak tessünk, hanem azért, mert mások nem lehetünk. Mi a magyar nemzet testének egy része vagyunk, és a nemzet testéről minket senki le nem szakíthat; ha pedig magunk tagadnók meg magyarságunkat, az becstelenség

volna".⁴⁶

1930.december 2-án reggel a számlálóbiztosok megkezdték munkájukat. Megkezdték azonban munkájukat a magyar pártszervezetek irodái is, amelyek mindenütt serényen jegyzőkönyvezték a hozzájuk forduló és a számlálóbiztosok törvénytelen eljárása ellen panaszkodó magyarok sérelmeit.

A magyar pártok sajtója naponta garmadával közölte a legkirívóbb visszaéléseket és törvénytelenégeket Szlovákia és Kárpátalja különböző vidékeiről, több esetben a törvénytelenül eljáró számlálóbiztosok neveivel együtt. A magyar pártszervezetek irodái kitűnően végezték munkájukat. Minden hozzájuk forduló magyar panaszos sérelmét jegyzőkönyvezték, majd azokat haladéktalanul betérjesztették a felettes politikai hatósághoz, másolataikat pedig elküldték *Törköly József* nemzetgyűlési képviselőnek, a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága elnökének.

A számlálóbiztosok által elkövetett magyarellenes visszaélések és törvénytelenések azonban mindjárt a népszámlálás első napjaiban olyan méreteket öltöttek, hogy *Törköly József* képviselő, az említett magyar pártok Népszámlálási Bizottságának elnöke december 5-én jónak látta felhívással fordulni az ország magyar lakosságához és határozott kitartásra szólítani fel őket a számlálóbiztosok önkényeskedésével szemben. „A posta és a távíró szinte percek alatt újabb és újabb sérelmekről és visszaélésekről ad jelentést, amelyek a népszámlálás alkalmával Szlovenszko és Ruszinszko magyarságát érik” – szögezte le *Törköly József* képviselő mindjárt felhívása elején. „Ezek a sérelmek és visszaélések kiáltó jogfosztások, mert lábbal tiporják a népszámlálási kormányrendelet és belügyminiszteri rendeletek intézkedéseit. Megbízható jelentések érkeznek be arról, hogy szinte általános jelenség, hogy a népszámláló biztosok nem tartják szem előtt a népszámlálási kormányrendelet 20. paragrafusát, amely szó szerint ezeket mondja: „Különösen a nemzetiségre vonatkozó adatokat kell pontosan és kellően az igazságnak megfelelően megállapítani és nyomást senkire nem szabad gyakorolni.”

Törköly József képviselő a továbbiakban felhívta a figyelmet arra, hogy az eddigi tapasztalatok szerint a számlálóbiztosok leginkább a következő visszaéléseket követik el: „1. Igen sok helyütt megtörténik, hogy zsidó és görög-katolikus vallású magyar anyanyelvűeket határozott magyar nemzetiségű vallomásuk ellenére más nemzetiségűnek írnak be. 2. Igen sok esetben a népszámláló biztosok nem a megszámoltak előtt töltik ki a nemzetiségi vallomást, hanem egyszerűen papírlapra jegyzik fel az adatokat és az ív kitöltése nélkül távoznak a megszámolt lakásából. 3. Igen sok esetben a megszámoltak a biztos nem enged betekintést az összeírásí ívbe. 4. Igen sok esetben a biztos presszióval akar valakit rábírti nemzetiségi vallomásának megváltoztatására.” *Törköly József* képviselő felhívása azonban arra is figyelmeztette a magyar lakosságot, hogy e négy csoportban felsorolt visszaéléseken kívül még sokfajta egyéb törvénysértésről is érkeznek jelentések. „Egyetemes nemzeti érdek parancsolja, hogy egyetlen magyar lelket se engedjünk elveszni” – proklamálta felhívásában. „Mindenki, akit sérelem ért, forduljon a községében vagy a közeli központban működő magyar politikai pártirodához, amely tanáccsal szolgál.” A felhívás értelmében „minden egyes sérelmet és visszaélést reparálnunk, illetve megtorolnunk kell”. *Törköly* szerint „épp ezért mulaszthatatlan nemzeti kötelesség, hogy mindenki, akit sérelem ért, megkeresse a jogorvoslás útját”. A felhívás a következő ígérettel zárult: „A magyarság pártjainak törvényhozói minden egyes magyar anyanyelvű nemzettestvérünk érdekében meg fogják tenni azokat a szükséges lépéseket, amelyek a magyarság érdekeinek megvédelmezése céljából szükségesek.”⁴⁷

A magyar pártok sajtója naponta újabb és újabb visszaélésekről számolhatott be: „Vannak egyes

városok, magyar vidékek, amelyekre különös súllyal nehezedik a népszámláló biztosok meg nem engedett és törvénybe ütköző terrorja" – írta a PMH december 7-én, a népszámlálás hatodik napján. „Különösen azoknak a vidékeknek magyar lakossága szenved ez alatt a nyomás alatt, amely vidékek a szlovák–magyar nyelvhatár közelében vannak" – mutatott rá az említett lap. „Egész pontosan földrajzilag felrajzolhatók azok a területek, amelyeken különösen érvényesül ez a meg nem engedett befolyásolás, amelynek nyilvánvaló célja, hogy a szlovák–magyar nyelvhatárt a papíroson lejjebb szorítsa. Rendkívüli súllyal nehezedik a nyomás azokra a városokra, amelyeket az 1921. éves népszámlálás a veszedelmes zónába sorolt, így különösen Munkácsról és Kassáról érkeznek a legkiáltóbb visszaélésekről jelentések" – írta a PMH.⁴⁸

A Magyar Nemzeti Párt kassai irodája szünet nélkül jegyzőkönyvezte a kassai és környékbeli magyarok sérelmeit. *Várnay Ernő* főtitkár százszámra terjesztette be a sérelmekről szóló jegyzőkönyveket a városi főjegyzői hivatalhoz, természetesen, azok másolatát naponta elküldte *Törköly József* képviselőnek, a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottsága elnökének.⁴⁹ Kassán mindjárt a népszámlálás kezdetén súlyos panaszok merültek fel a számlálóbiztosok eljárása ellen. A biztosok gyakran nem voltak hajlandók magyarnak bejegyezni a magukat annak vallókat. Az egyik biztos például nyíltan kijelentette az egyik kassai család előtt, hogy szerinte „aki Kassán született és kassai illetőségű, az nem lehet magyar".⁵⁰

Kassa környékén több községből érkeztek hírek durva jogsértésekről, Abaújszínán például az ottani magyar lakosság nagy részét erőszakkal szlováknak írták be a számlálóbiztosok, december 5-én erre mintegy 60 abaújszíni családfő panasszal fordult a járási hivatalhoz, jogorvoslást követelve az önkényeskedő számlálóbiztosok eljárása ellen.⁵¹ A vegyes lakosságú, de szlovák többségű Zsebes község magyartalanítása pedig egyenesen párját ritkító erőszakos módon történt. Az említett katolikus szlovák többségű községnek jelentős számú református magyar kisebbsége is volt. A számlálóbiztos, természetesen, ezeket a református magyarokat is igyekezett volna szlovákoknak beírni, mivel azonban ők határozottan és hajthatatlanul kitartottak magyar nemzetiségük mellett, a biztos egyszerűen abbahagyta a református utcásor lakóinak számbavételét, és elutazott a községből. Néhány nap múlva azonban csendőri kísérettel tért vissza. Csendőri asszisztenciával folytatta a gerinces református magyar családok összeírását, akiket minden tiltakozásuk ellenére szlovákoknak nyilvánított és olyanoknak is írt be. Hasonló módon jártak el a Kassától délre fekvő Bárca község református magyarjaival szemben is.⁵²

A nagykaposi járásban is visszaélések történtek az ottani magyarság rovására. A számlálóbiztosok főleg a vegyes lakosságú és így kétnyelvű községeket igyekeztek „visszahódítani" a szlovákság számára. A legkirívóbb esetek Pályin községben fordultak elő. A számlálóbiztosok a pályini református magyarokat is sorra szlovák nemzetiségűeknek jegyezték be, az ellenszegülőket pedig a nagykaposi járási főnök idéztette be ún. nemzetiségmegállapító kihallgatásokra. A járási főnök aztán valamennyi beidéztet – többek között például Szilágyiné Lehotay Máriát, Szilágyiné Oláh Terézt, Szilágyi Sándort kiskorú gyermekeivel együtt, Baloghné Oláh Zsuzsannát, Pénzesné Kontray Zsuzsannát, Pénzesné Böszörményi Helént, Pénzes Lajost, Tegenyei Balogh Józsefet, Lehotay Sándort, Baloghné Egry Zsuzsannát, Baloghné Köröskényi Juliannát stb. – szlovák nemzetiségűnek nyilvánította azzal az indoklással, hogy azok szerinte, úgymond, nem beszélik helyesen a magyar nyelvet.⁵³

Kárpátalján is általános felháborodást váltott ki a népszámlálás lebonyolításának módja. Itt olyan esetek is előfordultak, hogy a számlálóbiztosokként működő csendőrök és fináncok egyenruhában végezték az összeírást, ami már eleve visszatetszést váltott ki a megszámlált lakosság körében.⁵⁴ A számlálóbiztosok önkényeskedése a keleti végeken főleg a zsidó és görög-katolikus magyarokat sújtotta.

Munkácson általános volt a panasz, hogy a magukat magyar nemzetiségűeknek valló zsidó vallásúakat a számlálóbiztosok nem hajlandóak magyaroknak bejegyezni. Különösen két biztos, Emanuel Kveton és Václav Bartiniček eljárása volt ezen a téren feltűnően kirívó. Mindkét számlálóbiztos állítólagos felsőbb utasításra hivatkozott, és a zsidó vallású családoknál - amennyiben azok magyar nemzetiségűeknek jelentkeztek - az összeírási ív nemzetiségi rovatát nem voltak hajlandóak kitölteni, illetve a zsidó vallásúakat mindjárt zsidó nemzetiségűeknek is nyilvánították.⁵⁵ Általános jelenség volt az is, hogy a görög-katolikus vallású magyarokat mindenütt igyekeztek ruténeknek beírni. A biztosok ebben a vonatkozásban is többször felsőbb utasításra hivatkoztak. Több konkrét panasz érkezett Munkácsról, de Kárpátalja egyéb helységeiben is sorozatosan követtek el visszaéléseket a görög-katolikus magyarokkal szemben; a biztosok a megszámláltakat határozott kívánságuk ellenére ruténeknek jegyezték be, illetve az összeíró ívek nemzetiségi rovatát kitöltetlenül hagyták.⁵⁶ Munkácson aztán azokat a zsidó és görög-katolikus vallásúakat, akik következetesen ragaszkodtak magyar nemzetiségükhöz s panaszt tettek a számlálóbiztosok szabálytalan eljárása ellen, tömegesen idézték be a járási hivatalba, hogy ott - úgymond - „nemzetiségüket felülvizsgálják”. Ezeken az ún. „nemzetiség-megállapító kihallgatásokon” azonban csak a legritkább esetben ismerték el a panaszosokat magyar nemzetiségűeknek. A számlálóbiztosok visszaélései ellen panaszt tevő zsidó és görög-katolikus magyarokkal szemben a politikai hatóság is rendszerint radikálisan és határozott keménységgel lépett fel, sőt sok esetben még 1000–2000 koronás pénzbírsággal, illetve elzárással is sújtotta őket a „számlálóbiztos tudatos félrevezetése” és „hamis adatok bemondása” címén.⁵⁷

Több helyen előfordult, hogy a számlálóbiztosok önkényesen névelemzést alkalmaztak, és a szláv hangzású vezetéknevvvel rendelkező magyarokat nem voltak hajlandóak elismerni magyar nemzetiségűeknek. Léván és a környező falvakban, főleg Nagysallón, Zselízen, Kiskéren és Vámosladányban volt gyakori a visszaélésnek ez a típusa, ahol ugyanis a szlávos nevű magyarokat gyakran még akkor is szlovákoknak írták be, ha azok egyáltalán nem is beszéltek a szlovák nyelvet.⁵⁸ Hasonló visszaélésekről érkeztek panaszok Rimaszombat környékéről, főleg a szintén nemzetiségileg vegyes falvakból, például Kuntapolcáról, Rimatamásfalváról, Dobócáról, Gömörhosszúsóról, Pelsőcardóról, Csetnekről, Ilona-halmáról stb., amelyeket a számlálóbiztosok mindenütt megkíséreltek „visszahódítani” a szlovákságnak.⁵⁹ A verebélyi járás néhány községéből, például Gyékényesről, Alsó- és Felsőgyűrödről a járási hivatalba is berendelték a szláv hangzású nevű magyarokat, ahol a népszámlálási revizor azok minden tiltakozása ellenére szlovák nemzetiségűeknek „minősítette” őket.⁶⁰

Súlyos panaszok merültek fel a Vágsellyén és környékén működő számlálóbiztosok ellen is. Vágsellyén főleg egy Ján Doležal nevű biztos tett szert hírnévre a statisztikai magyartalanítás terén.⁶¹ Ebben a városkában a magyar nemzetiségükhöz kitartóan ragaszkodó és a számlálóbiztosok önkényes eljárásával szembeszegülő, illetve az ellen panaszt emelő magyarokat sorra beidézték a járási hivatalba, ahol azoknak – *horribile dictu* – tanúkkal kellett igazolniuk magyar származásukat. Természetesen, a járási hivatal az esetek nagy részében „ellentánukat” vonultatott fel, akik a beidézett renitenskedők „szlovák származását” voltak hivatottak bizonyítani.⁶²

A felsorolt jellegzetes visszaéléseken kívül még aránylag gyakran előfordult, hogy a biztosok a nyugdíjasokat nyugdíjuk elvesztésével fenyegették meg, amennyiben ragaszkodnak magyar nemzetiségükhöz.⁶³ Többször előfordult még, hogy a szlovák vidékeken születetteket nem voltak hajlandóak magyaroknak bejegyezni, bárhog is ragaszkodtak azok magyar nemzetiségükhöz. Besztercebányáról és Zólyomból például többen panaszolták, hogy ezekben a városokban és a

környező falvakban a számlálóbiztosok azzal utasították vissza a magyar nemzetiség bejegyzését, hogy úgymond Zólyom megyében nem élhetnek magyarok.⁶⁴ Vágsellyén az egyik biztos több iskolázatlan magyar családnál azt a fogást alkalmazta, hogy előbb kijelentette: csak azok vallják magukat magyarnak, akik háborút akarnak, majd megkérdezte a családfőt, kívánja-e a háborút? A tagadó válasza a biztos máris írta be szlovákoknak az így beugratott egyszerű embereket.⁶⁵

A számlálóbiztosok által elkövetett visszaélések valamennyi típusáról elmondható, hogy azok szenvedő alanyai rendszerint a magyar lakosság tudatlanabb, illetve leginkább kiszolgáltatott, valamint legkönnyebben megfélemlíthető és befolyásolható rétegeiből kerültek ki. Ezeknek az embereknek sokszor fogalmuk sem volt a népszámlálás lebonyolításának szabályairól. Pozsonyban például a cselédek és alkalmazottakat érte a legtöbb sérelem, akikkel szemben a számlálóbiztosok szinte bármilyen visszaélést megengedhettek maguknak.⁶⁶ Pozsonyban történt meg az is, hogy a Mély úti Mária Oltalma nevű árvaház valamennyi kiskorú növendékét automatikusan szlováknak írták be, holott köztudott volt, hogy e gyermekeknek legalább a fele magyar nemzetiségű.⁶⁷ A visszaélések ezeket érintettek. A Magyar Nemzeti Párt elnöki irodájának közlése szerint december 15-ig több mint 6000 megalapozott tiltakozásra került sor a magyarságot ért népszámlálási visszaélések miatt.⁶⁸ A valóságban ennél sokszorosan több magyarelles törvénysértés történhetett, mivel nyilvánvaló, hogy a sértetteknek csak töredéke mert nyíltan tiltakozni és ezzel vállalni az azt követő hivatalos eljárás következményeit.

A csehszlovák népszámlálás anomáliáiról a külföldi sajtó is beszámolt. December 4-én például az olasz *Giornale d' Italia* és a holland *Maasbode* írt a nemzeti kisebbségeket érő sérelmekről.⁶⁹ December 9-én az angol *Daily Mail* bírálta a csehszlovák kormányt a népszámlálás lebonyolításának módszere miatt.⁷⁰ December 12-én a londoni *Times*-ban Sir Robert Gowen képviselő ítélte el a csehszlovák népszámlálási manővereket, s mutatott rá azoknak a magyar kisebbséget sújtó hátrányos következményeire.⁷¹ Néhány nappal később a *Manchester Guardian* szentelt hosszabb cikket ennek a témának. A lap kritikus hangnemben írt a népszámlálás előkészítéséről, megszervezéséről és lebonyolításáról.⁷² Juraj Slávik csehszlovák belügyminiszter éppen ezért szükségesnek tartotta valamilyen módon állást foglalni a nemzetiségekkel szemben elkövetett visszaélésekről szóló vádakkal kapcsolatban. A belügyminiszter a kormánypárti *Prager Presse* december 14-i számában reagált a népszámlálás tisztaságát és objektivitását megkérdőjelező belföldi és külföldi tudósításokra. A prágai német nyelvű kormánypárti lapnak Juraj Slávik cinikus nyugalommal nyilatkozta: „... a nyilvánosságot a népszámlálás alkalmával elkövetett állítólagos törvénytelenésekről olyan hírekkel tartják izgalomban, amelyek a belügyminisztériumnak és az alája rendelt hatóságoknak beható hivatalos felülvizsgálata után teljes mértékben alaptalanoknak, sok esetben elferdítetteknek és tendenciózusoknak bizonyulnának, és csupán azt a célt látszanak szolgálni, hogy a belföldi és külföldi közvélemény bizalmát a népszámlálás végrehajtásának teljes objektivitásában megrendítsék.” A belügyminiszter szavai szerint „a népszámlálás korrekt végrehajtása senkinek annyira szívében nem fekszik, mint magának a csehszlovák kormánynak”. A visszaélésekről és törvénysértésekről szóló hírek tehát koholmányok, s a népszámlálás tisztaságát és objektivitását nem érheti vád, mivel – a belügyminiszter szerint – „a csehszlovák kormány, illetve a belügyminisztérium a kormányrendeletben és az instrukciókban, végül pedig a népszámlálásra vonatkozó adminisztratív intézkedésekben mindent megtett, hogy a népszámlálásnak minden irányban kifogástalan és korrekt végrehajtását garantálja ...”.⁷³

Slávik belügyminiszter december 14-i nyilatkozata a népszámlálás korrektségéről és a visszaélésekről szóló hírek koholmány jellegéről nagy visszatetszést keltett az egész kisebbségi

magyar társadalomban, annál is inkább, mivel a magyar pártok sajtója már december 13-án beszámolt róla, hogy *Törköly József* képviselő, a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságának elnöke december 12-én interveniált a belügyminiszternél a magyar kisebbséget a népszámlálás során érő visszaélések ügyében. Törköly képviselő konkrétan felhívta a belügyminiszter figyelmét a legkirívóbb visszaélésekre, a számlálóbiztosok és revizorok törvénytelen eljárására, s a sérelmek orvoslását kérte tőle.⁷⁴ Nyilvánvaló volt, hogy a csehszlovák kormánynak és a belügyminisztériumnak nem a visszaélések orvoslása, hanem azok agyonhallgatása, illetve le-tagadása a célja és érdeke.

A népszámlálás azonban még hónapokon keresztül foglalkoztatta a sajtót, a politikai közvéleményt. A kormánypárti vagy a kormányhoz lojális sajtó túlérzékenységnak és alaptalan vádaskodásnak minősítette a magyarság vezetőinek és a magyar pártok sajtójának panaszait. Kormánypolitikuskok és szakemberek nyilatkoztak a lebonyolított népszámlálás tisztasága mellett s utasították vissza a nemzetiségek panaszait, természetesen, mindig csak nagy általánosságban mozgó szóáradattal, a konkrét eseteket azonban egyszerűen figyelmen kívül hagyva.

1931 február elején *Juraj Slávik* belügyminiszter újból szükségesnek látta egyik nyilatkozatában védelmébe venni a lebonyolított népszámlálást. Ismételten a Prager Presse hasábjain fejtette ki, hogy szerinte a magyarok panaszai az állítólagos visszaélésekkel kapcsolatban alaptalanok, mivel a számlálóbiztosok és a felettes politikai hatóságok nemzetiségkorrigáló eljárása lényegében nem a valódi magyarokat sújtotta, hanem csak az elmagyarosodott, idegen származású egyéneket, így tehát a számlálóbiztosok részéről nem visszaélésről, hanem helyreigazításról van szó.⁷⁵

A belügyminiszter a Csehszlovák Kisebbségi Intézet szakfolyóiratában, a *Národnostní Obzorban* is nyilatkozott a nemzetiségek népszámlálási panaszairól, s azokat teljesen indokolatlanoknak nyilvánította. A valódi magyarok nemzetiségét senki sem vitatta, jelentette ki Slávik belügyminiszter, az elmagyarosodott szlovákok magyar nemzetiségűnek való jelentkezését azonban – úgymond – sok esetben a felettes politikai hatóságoknak kellett felülbírálniuk. A belügyminiszter adatai szerint Szlovákiában 935, Kárpátalján pedig 192 esetben – összesen tehát „csak” 1127 esetben – került a megszámláltak magyar nemzetiségi bevallás fölülbírálata céljából a felettes politikai hatósághoz. Slávik szerint már ebből is nyilvánvaló, hogy teljesen jelentéktelen horderejű, de igazságos nemzetiségi korrekcióról volt szó.⁷⁶

Az Állami Statisztikai Hivatal osztályvezetője, *Antonín Boháč* 1931. január 30-án előadást tartott a prágai Csehszlovák Kisebbségi Intézetben s előadásában védelmébe vette a népszámlálás elvi szempontjait, gyakorlati lebonyolításának módozatait és az összegyűjtött anyag folyamatban levő feldolgozásának tudományos hitelességét. Ő is azt a nézetet vallotta, hogy *a magyarok panaszai alaptalanok és jogtalanok*, mivel a népszámlálás alkalmával nem történtek visszaélések a magyarság rovására. Szerinte semmi vád nem érheti sem a számlálóbiztosokat, sem a felettes politikai hatóságot. Igaz ugyan, hogy azok sokszor korrigálták a megszámláltak nemzetiségi bevallását, de azt – *Boháč* értelmezése szerint – soha nem adathamisítási szándékkal tették, hanem éppen ellenkezőleg, a helytelenül bementett nemzetiségi adatokat módosították az igazságnak megfelelően.⁷⁷

A magyar pártok sajtója nem hagyta megjegyzés nélkül az efféle körmönfont okoskodást és kimagyarázkodást. A PMH határozott módon reagált mind Antonín Boháčnak az idézett előadására, mind Juraj Slávik belügyminiszter nyilatkozatára. *Boháč* előadásával kapcsolatban például a PMH nyíltan rámutatott a csehszlovák népszámlálási rendszer tendenciózusan nemzetiségellenes, állampolitikai szempontok által determinált jellegére. Kifejtette: elképesztő anakronizmus már maga az a tény is, hogy a számlálóbiztos, illetve bármilyen politikai hatóság

felülbírálhassa a megszámláltak nemzetiségi bevallását és az érintettek akaratával szemben állapíthassák meg azok nemzetiségét.⁷⁸

A népszámlálási sérelmeket a magyar képviselők a prágai parlamentben is szóvá tették. 1931.február 6-án mondott képviselőházi beszédében Törköl József magyar nemzeti párti képviselő aránylag részletesen beszámolt a magyarságot ért különböző sérelmekről és visszaélésekről. Kertelés nélkül hangot adott annak a véleményének, hogy a csehszlovák kormány - bár természetesen ezt hivatalosan nem ismeri be – céltudatosan törekszik a magyar etnikum megbontására, felhígítására, majd fokozatos asszimilálására. Törköl szerint ezt a célt szolgálja egyrészt a magyarlakta területeken foganatosított nagyarányú csehszlovák telepítési akció, másrészt a csehszlovák népszámlálások alkalmával végrehajtott radikális statisztikai magyartalanítás.⁷⁹

A másik magyar párt, az Országos Keresztényszocialista Párt vezetőségének is azonos volt a véleménye a megejtett népszámlálással kapcsolatban. Az OKSZP 1931.február 5-én Zsolnán megtartott országos pártvezetőségi ülésén Szüllő Géza országos pártelnök szintén rámutatott arra, hogy ez a népszámlálás csak újabb bizonyítéka volt a magyarság erőszakos asszimilálását célzó nacionalista törekvéseknek; egyben azt is bejelentette, hogy a népszámlálási visszaélésekkel kapcsolatban a magyar pártok újabb petícióval fordultak a Népszövetséghez.⁸⁰

A pártvezetőségi, parlamenti és sajtóviták a lebonyolított népszámlálással kapcsolatban azonban az adatfeldolgozást és *a hivatalos eredményeket már nem befolyásolhatták*. Csehszlovákia egész politikai közvéleménye nagy érdeklődéssel várta, hogy az Állami Statisztikai Hivatal végre nyilvánosságra hozza az 1930. decemberi népszámlálás hivatalos adatait.

Az 1930 decemberében lebonyolított népszámlálás adatai szerint a Csehszlovák Köztársaság lakossága – a külföldiek és a rendezetlen állampolgárságúak nélkül – 14 479 565 fő volt. A növekedés 1921 februárjától 1930 decemberéig tehát 1 106 102 főre rúgott. Az ország csehszlovák állampolgársággal rendelkező lakosságának nemzetiségi megoszlása a következő volt: 9 688 770 (66,91%) „csehszlovák”, 3 231 688 (22,32%) német, 691 923 (4,78%) magyar, 549 169 (3,79%) orosz, ukrán és rutén, 81 737 (0,57%) lengyel, 186 642 (1,29%) zsidó és 49 636 (0,34%) egyéb nemzetiségű.⁸¹

A népszámlálás eredményei a magyarság szempontjából megdöbbentőek és lesújtóak voltak. Az ország lakosságának valamennyi nemzetisége jelentős szaporodást könyvelhetett el, kivéve a magyarságot. 1921 és 1930 között 924 557 fővel, azaz 10,55%-kal szaporodott a Csehszlovák Köztársaság államalkotó eleme, a „csehszlovák” nemzet. A németek szaporulata 108 064 (3,46%) az oroszoké, ukránoké és ruténeké 87 720 (19,01%), a lengyeleké 5750 (7,57%), a zsidóké 6138 (3,40%), az egyéb nemzetiségeké pedig 26 571 (115,20%) fő volt. Apadás csupán az ország magyar lakosságánál volt tapasztalható. Annak ellenére, hogy Szlovákia és Kárpátalja magyarok által lakott déli járásainak természetes szaporulata meghaladta az országos átlagot, a magyarság száma a népszámlálás adatai szerint 52 698 fővel, azaz 7,08%-kal csökkent.⁸² Nem vált be tehát a Magyar Parlamenti Pártok Népszámlálási Bizottságának becslése, amely – amint arra feljebb rámutattunk – körülbelül 70 000 fős népességnövekedést tételezett fel a magyar lakosság esetében.

1921 februárjában 744 621 magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt számláltak össze a Csehszlovák Köztársaságban, ebből 634 827 főt Szlovákiában, 103 690 főt Kárpátalján és 6104 főt a cseh országrészekben. A magyarság százalékaránya 1921-ben tehát Szlovákiában 21,48, Kárpátalján pedig 17,35% volt.⁸³ Az 1925-től rendelkezésünkre álló hivatalos csehszlovák statisztikai kimutatások szerint a csehszlovákiai magyarság évenkénti tiszta természetes szaporulata a következőképpen alakult: 1925-ben 9604 fő, 1926-ban 8345 fő, 1927-ben 7502 fő,

1928-ban 8139 fő, 1929-ben 7287 fő, 1930-ban 8690 fő. Tehát csupán az 1925–1930-as évek természetes magyar szaporulata 46 567 főt tett ki. A népszámlálás eredményei azonban éppen ellenkezőleg a csehszlovákiai magyarság nagymértékű megfogyatkozásáról tanúskodtak. 1930 decemberében ugyanis mindössze 691 923 magyar nemzetiségű csehszlovák állampolgárt írtak össze a köztársaság területén, ebből Szlovákiában 571 988, Kárpátalján 109 472, a cseh országrészekben pedig 10 463 főt. A csehszlovákiai magyarság abszolút száma tehát 1921 februárjától 1930 decemberéig – amint azt feljebb említettük – 52 698 fővel, azaz 7,08%-kal apadt. A magyarság aránya Szlovákiában 17,58, Kárpátalján pedig 15,44%-ra süllyedt.⁸⁴

A magyarság számának ily meghökkentő arányú csökkenését a népszámlálás eredményét ismertető hivatalos statisztikai kiadvány is szükségesnek tartotta megindokolni valamilyen módon. A csehszlovákiai magyarság számának csökkenéséből azonban a Csehszlovák Statisztikai Hivatal azt a hivatalos következtetést vonta le, hogy az előző 1921. évi népszámláláskor a Felvidéken még irreálisan sokan jelentkeztek magyarnak, mivel az ottani szlovák lakosság nemzeti öntudata akkor még nem volt eléggé szilárd.⁸⁵

Az államfordulatkor a Felvidéken minden bizonnyal szép számmal voltak magukat magyarnak tartó, de lényegében kettős kötődésű, magyarul és szlovákul, magyarul és ruténul, illetve magyarul és németül egyformán tökéletesen – vagy egyformán rosszul – beszélő egyének. Az államfordulat után ezek a kétlaki lelkek azonban mindjárt szlovákokká, illetve „csehszlovákokká” – esetleg ruténna vagy németté – változtak, s az 1921 februárjában megtartott népszámláláskor már nem a kisebbségi magyarság, hanem az államalkotó „csehszlovák” nemzet (esetenként a rutén vagy német kisebbség) sorait szaporították. Aki tehát 1921-ben magyarnak vallotta magát, az valóban magyar is volt.

A csehszlovákiai magyarság statisztikáját már az 1921.évi népszámláláskor negatívan befolyásolta a zsidó nemzetiség bevezetése, illetve az a tény, hogy a rendezetlen állampolgárságú magyarokat a statisztika egyszerűen a „külföldiek” rovatában tüntette fel. Az 1930.évi népszámlálásnál ezt az 1921-ben már jól bevált gyakorlatot még célravezetőbben aknázták ki a statisztikai magyartalanítást elsőrendű állami és nemzeti érdeknek tekintő államhatalom.

Szlovákiában és Kárpátalján az 1921.évi népszámláláskor – bár a magyar zsidókra nehezedő nyomás már akkor is jelentős volt – összesen 28 447 zsidó vallású, de magyar nemzetiségű állampolgárt írtak össze.⁸⁶ 1930 decemberében a magyarnak bejegyzett zsidó vallásúak száma lecsökkent 16 807-re; ebből 9728 főt Szlovákiában, 5870 főt Kárpátalján, 1209 főt pedig a cseh országrészekben írtak össze a számlálóbiztosok.⁸⁷ A magyarság statisztikai vesztesége ezen a téren 1921 februárja és 1930 decembere között tehát 11 560 fő volt.

A csehszlovák állampolgárság megvonása szintén hatásos fegyvernek bizonyult a csehszlovák államhatalom kezében. Amíg az 1921.évi népszámlálás „csak” 16 392 rendezetlen állampolgárságú, tehát a „külföldiek” kategóriájába sorolt csehszlovákiai magyart talált,⁸⁸ addig 1930 decemberére ez a szám már felszökött 27 646-ra; Szlovákiában 20 349, Kárpátalján 6333, a cseh országrészekben pedig 964 magyar került a „külföldiek” kategóriájába.⁸⁹ A csehszlovákiai magyarság újabb statisztikai vesztesége itt tehát 11 254 főt tett ki.

A rendezetlen állampolgárságú magyarok számának ily nagymértékű növekedése annál is inkább meglepő volt, mivel az 1926.július 1-én kelt 152/1926.SZ. alkotmánytörvény, az ún. „lex Dérer–Szent-Ivány”, elvben rendezte a hontalan csehszlovákiai magyarok ezreinek állampolgársági kálváriáját. Az említett alkotmánytörvényt a Magyar Nemzeti Párt ügyes taktikai manőverrel csikarta ki a prágai kormánytól, nevezetesen azzal a lépésével, hogy nemzetgyűlési képviselői és szenátorai 1926. június 12-én a kormánypártokkal együtt megszavazták az agrárvámok emeléséről szóló törvényjavaslatot. E kormánytámogató lépés fejében a Magyar Nemzeti Pártnak

sikerült kieroszakolnia a kormánytól az említett 152/1926.SZ. alkotmánytörvényt, amely fokozatosan körülbelül 3000 rendezetlen állampolgárságú, tehát hontalannak nyilvánított csehszlovákiai magyar számára tette lehetővé a csehszlovák állampolgárság megszerzését.⁹⁰

A 152/1926.SZ. tc. kimondottan csakis a volt magyar állampolgárookra vonatkozott. Az említett törvény fő rendelkezése a következő volt: „A régi Magyarország azon állampolgárainak, akik 1910.évi január hó 1-je előtt legalább négy évig megszakítás nélkül laktak Szlovénia vagy Podkarpatská Rusz valamely községében ..., igényük van a csehszlovák állampolgárság megadására, ha az említett négy év eltelté óta a kérvény beadásáig megszakítás nélkül a ma a Csehszlovák Köztársasághoz tartozó területen bírnak lakóhellyel, s nincs bebizonyítva, hogy ez idő alatt e területen kívül fekvő valamely községben községi illetőségi jogot vagy a Csehszlovák Köztársaságon kívül állampolgárságot szereztek, ha a jelen törvény hatálybalépése napjától számított öt éven belül az illetékes hatóságnál (4.§.) a csehszlovák állampolgárság megadása iránt kérvényt adnak be.” Az idézett törvény első paragrafusának harmadik bekezdése taxatív felsorolt öt olyan esetet, amelyek kizárták a csehszlovák állampolgárság megszerzésének lehetőségét. Ezek szerint állampolgárságot nem kaphat az, „a) aki a Csehszlovák Köztársaság biztonsága ellen büntetendő cselekményt követett el; b) aki önként eltávozott a Csehszlovák Köztársaság területéről és ellenséges érzületet tanúsított azzal szemben; c) akiket jogerősen kiutasítottak a Csehszlovák Köztársaság területéről; d) aki 1918.október 28-ika után a Csehszlovák Köztársaság területén kívül idegen állam érdekében fejtett ki tevékenységet; e) aki megtagadta az 1918.december 10-én kelt 64/1918.sz. tc. 2.paragrafusa által elrendelt engedelmségi fogadalomnak letételét és ezért állásából elbocsáttatott”. A törvény 1926.augusztus 22-én lépett hatályba, így az 1.paragrafus első bekezdésében megszabott ötéves terminus 1931.augusztus 21-én járt le.⁹¹

A 152/1926.SZ. tc. kieszközlése kétségkívül sok csehszlovákiai magyarnak tette lehetővé az állampolgárság megszerzését. A Köztársaságban azonban még ezután is több ezerre rúgott a rendezetlen állampolgárságú magyarok száma, sőt 1930 decemberében 11 254 fővel több volt a hontalannak nyilvánított magyar, mint 1921 februárjában.

A csehszlovák állampolgárság megvonása az államhatalom számára kellemetlenné váló magyaroktól Csehszlovákia nem egy befolyásos és nagy tekintélynek örvendő barátjának rosszallását is kiváltotta. Említést érdemel itt R.W. Seton-Watsonnak 1931-ben kifejtett álláspontja ebben az ügyben. „Az állampolgárság kérdését ... végérvényesen rendezni kellene olyan gyorsan, ahogy csak lehet” – szögezte le a hagyományos cseh és szlovák szimpátiáiról közismert Seton-Watson (Scotus Viator) *Slovensko kedysi a teraz* című könyvének a magyar kisebbség panaszaival foglalkozó fejezetében. Szerinte az állampolgárság nélküli csehszlovákiai „hazátlan páriák” ügye botrányos skandalum az államhatalom részéről, mivel annak egyetlen magyarázata a magyar kisebbség megfélemlítése és zsarolása.⁹²

A csehszlovákiai magyarok számának csökkenéséhez a magyar lakosság csendes, de folyamatos kivándorlása is hozzájárult. Az 1922–1930-as években összesen 15 287 magyar nemzetiségű személy költözött el a Csehszlovák Köztársaságból. A kivándorlók zömmel az USA-ba, Kanadába, Argentínába és Franciaországba tartottak, Magyarországra ezekben az években már aránylag csak kevesen, pontosan 716-an költöztek.⁹³

A népszámlálás tényei arról tanúskodtak, hogy a szlovák és rutén (ukrán) etnikum szóránymagyarsága, a vegyes lakosságú városok magyar, de kétnyelvű polgársága, valamint a kevert etnikumú területeken és a nyelvhatáron élők természetes folyamatként jelentkező spontán asszimiláció vonzásába kerültek. A természetes, sokszor szinte törvényszerű nyelvi és tudati beolvadás mellett azonban az élet minden területén megnyilvánult a sok esetben különböző

atrocitásokkal párosuló asszimilációs kényszer. Az elnemzetietlenedés és beolvadás a kisebbségi társadalomnak különösen azokat a rétegeit érintette fokozott mértékben, amelyek közvetlenül függtek a létező államhatalomtól. A hivatali és társadalmi előmenetel, a magasabb életszínvonal elérésének lehetősége, a nyugodtabb élet ígérete ezrével szedte áldozatait. A gazdagodás, a biztosabb és nagyobb darab kenyér utáni vágyakozás sok embert tett megalkuvóvá és sodort át, asszimilált a többségi, államalkotó „csehszlovák” nemzethez.

A csehszlovákiai magyarság számának negatív alakulásán belül különösen elszomorító volt *a régi magyar kulturális központoknak számító városok nemzetiségi összetételének módosulása*. A magyarság aránya főleg Szlovákia és Kárpátalja két-két törvényhatósági joggal felruházott városában, Pozsonyban és Kassán, illetve Ungváron és Munkácson zuhant elképesztő módon. E négy város magyar lakosságának aránya az 1910., 1921. és 1930.évi népszámlálások statisztikájának tükrében a következő volt: Pozsony 40,53, 23,66, 16,16%; Kassa 75,43, 22,12, 17,99%; Ungvár 80,32, 38,89, 17,78%; Munkács 73,44, 24,15, 22,54%.⁹⁴ Az 1930.évi népszámlálás eredményei alapján tehát a magyarság mind Pozsonyban, mind Kassán, mind pedig Ungváron elvesztette az addig élvezett nyelvi jogait, mivel aránya mindhárom városban 20 százalék alá csökkent.

A magyarság nyelvi jogainak elvesztése az említett városokban egyrészt érzékenyen gyengítette az egész kisebbségi magyar társadalom politikai erejét, másrészt a magyarellenes megnyilvánulások további fokozására is lehetőséget biztosított. Amikor például Pozsonyban hivatalosan bejelentették, hogy a törvényhatóság területén megszűnnek a magyar kisebbség nyelvi jogai, a szlovák egyetemi ifjúság harsány magyarellenes demonstrációval fejezte ki tetszésnyilvánítását és valóságos nemzeti örömnünepet rendezett.⁹⁵

A csehszlovákiai magyarság számának és százalékarányának ily nagymértékű csökkenése a csehszlovák asszimilációs politika eredményességéről tanúskodott, továbbá ékes bizonyítéka volt a különféle statisztikai zsonglörködés – a zsidó nemzetiség bevezetése, a „külföldiek” kategóriájába sorolt több ezer magyar leírása stb. – politikai célokra történő gátlástalan kiaknázásának és kamatoztatásának.

Az 1921. és 1930.évi csehszlovák népszámlálásokkal kapcsolatban találóan állapította meg *Jócsik Lajos*, a téma egyik kiváló ismerője, hogy azok megrendezői „oly lendülettel hajtották végre a statisztikai csehszlovákosítást, hogy nincsen szociológus és nincsen érve a társadalomtudománynak, aki vagy amely az adatok által föltüntetett nagymérvű disszimilációt képes volna megmagyarázni”.⁹⁶

Jegyzetek

1. BOHAČ, Antonín: Národnost pri druhém sčítání lidu. = Statistický Obzor, 1931. január 17.p.
2. Uo. 28.p.
3. Uo. 19.p.
4. Uo. 19-20.p.
5. DECEMBER elsején hajtják végre a csehszlovák állam egész területén a népszámlálást. = PMH, 1930. február 6.5.p.
6. A NÉPSZÁMLÁLÁS éve. = PMH, 1930. január 9. 1.p.
7. VÉCSEY Zoltán: Novemberben lesz a Csehszlovák Köztársaság második népszámlálása. = PMH, 1930. január 9. 4.p.
8. VÉCSEY Zoltán: Tíz év alatt másfél millióval szaporodott Csehszlovákia lakossága. = PMH, 1930. január 12. 8.p.
9. PRESIDENT státního statistického úřadu dr. Jan Euerhan o sčítání lidu. = České Slovo, 1930.

február 9., 3.p.

10. NÉPSZÁMLÁLÁS és nemzetiség. = PMH, 1930. február 8. 3.p.

11. HEJRET, Jan: K letošnímu sčítání lidu. = Národní Politika, 1930. február 9. 1-2.p.

12. A MAGYAR kisebbség és a népszámlálás. = PMH, 1930. február 27. 1-2.p.

13. A HONTALANOK és a népszámlálás. = PMH, 1930. március 6. 1.p.

14. BOHÁČ, Antonín: Národnost a jazyk při sčítání lidu. = Národnostní Obzor, 1930. október. 106.p.

15. Uo. 110.p.

16. KREJČÍ, Dobroslav: Národnost a jazyk při sčítání lidu. = Národnostní Obzor, 1931. január. 176.p.,

17. BOHÁČ, Antonín: Moja odpověď. = Národnostní Obzor, 1930. január. 180.p.

18. SBÍRKA zákonu a nařízení státu československého. = Ročník. 1930. 477-479.p.

19. Uo. 48.p.

20. Uo.

21. Uo.

22. KRAJINSKÝ vestník pre Slovensko. III. Bratislava, 1930. 435.p.

23. A KISEBBSÉGI sérelmek orvoslása érdekében jogvédő bizottságot alakított a ruszinszko-i magyar pártok szövetsége. = PMH, 1930. október 2. 5.p.

24. TÖRKÖLY József: A kormány olyan népszámlálást akar 1930-ban, amely metódusában, eszközeiben és jellemében az 1921-es népszámláláshoz hasonló. = PMH, 1930. október 22. 1-5.p.

25. A MAGYARSÁG törvényhozói petícióval fordultak a Népszövetséghez a népszámlálás tisztaságának megvédelmezése érdekében. = PMH, 1930. november 29. 1-2.p.

26. TÖRKÖLY József: Riadó! = PMH, 1930. november 4. 1.p.

27. A NÉPSZÁMLÁLÁS jelentősége a magyarságra. = PMH, 1930. november 9. 1.p.

28. RÁDL professzor szerint a népszámlálást politikummá tették és teljesen elvonatkoztatták a tudománytól. = PMH, 1930. november 29. 4.p.

29. HOGYAN kell viselkednie a magyar nemzetiségűnek a népszámlálás alkalmával? = PMH, 1930. november 16. 7-8.p.

30. Uo.

31. A MAGYARSÁG népszámlálási tízparancsolata. = PMH, 1930. november 12. 3.p.

32. NEM engedélyezte a szlovenszkói országos alelnök a magyar „népszámlálási tízparancsolat” terjesztését. = PMH, 1930. november 28. 9.p.

33. Az 1930.évi népszámlálás. Bratislava - Pozsony, 1930.

34. ELKOBOZTÁK ellenzéki pártjainknak a népszámlálásról kiadott brosróját. = PMH, 1930. november 22. 6.p.

35. PÁRTJAINK közös parlamenti klubja tiltakozott „Az 1930.évi népszámlálás” című felvilágosító füzet elkobzása ellen. = PMH, 1930. november 25. 2.p.

36. A MAGYAR Rimaszombatban egyetlen magyar nemzetiségű népszámláló biztos sincsen. = PMH, 1930. november 16. 9.p.

37. A NÉPSZÁMLÁLÁS körül mutatkozó nyugtalanító jelenségek miatt a magyarság aggodalommal néz a népszámlálás eredménye elé. = PMH, 1930. november 26. 6.p.

38. A MAGYARSÁG törvényhozói petícióval fordultak a Népszövetséghez a népszámlálás tisztaságának megvédelmezése érdekében. = PMH, 1930. november 29. 1-2.p.

39. Az 1930.évi népszámlálás ... i.m. 34.p.

40. HALMI Béla: A népszámlálás és a zsidók. = PMH, 1930. november 22. 1.p.

41. ČAJKA, Jozef: Národnostné pomery južného Slovenska. = Slovenský Denník, 1930.

november 15. 6.p.

42. GRANATIER, A.: V predvečer bitvy. = Slovenský Denník, 1930. november 30. 1.p.
43. INTERPELLÁCIÓ az összkormányhoz a népszámlálással kapcsolatban kiadott titkos instrukció tárgyában. = PMH, 1930. december 3. 5.p.
44. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 4. 5.p.
45. Az ÓGYALLAI „kormányozható” népszámlálás. = PMH, 1930. december 2. 5.p.
46. ROSENBERG Mór: A népszámlálás és a lelkiismeret parancsa. = PMH, 1930. december 2. 3.p.
47. TÖRKÖLY József: Felhívás mindazon magyar nemzetiségűekhez, akiket a népszámlálás alkalmával sérelem ért. = PMH, 1930. december 6. 6.p.
48. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. = PMH, 1930. december 7. 7.p.
49. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 6. 5-6.p.
50. MÁR az első nap súlyos panaszok merültek föl Kassán egyes népszámlálók ellen. = PMH, 1930. december 3. 2.p.
51. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. I.m.
52. KASSÁN még mindig nem fejeződött be a számlálás. = PMH, 1930. december 16. 6.p.
53. A BENEŠ-INTERJÚ margójára. = PMH, 1931. február 10. 2-3.p.
54. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 4. 5.p.
55. Uo.
56. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 5. 5.p.
57. R. VOZÁRY Aladár: Súlyos büntetéseket mértek ki Munkácson a nemzetiügyi vallomás miatt. = PMH, 1930. december 17. 4.p.
58. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. I.m.
59. E HÉT végére befejeződnek a népszámlálási munkálatok. = PMH, 1930. december 10. 2-3.p.; Terheltekként idézik be a vágsellyei járási hivatalba azokat, akik magyarnak vallják magukat. = PMH, 1930. december 11. 4-5.p.
60. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. I.m.
61. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. I.m.
62. Az ANGOL alsóházban interpellációt terjesztettek be a csehszlovákiai népszámlálás miatt. = PMH, 1930. december 12. 5-6.p.
63. NYUGATON és keleten a helyzet változatlan. I.m.
64. Az ANGOL politika és publicisztika élénken érdeklődik a csehszlovákiai népszámlálás eseményei iránt. = PMH, 1930. december 14. 12.p.
65. TERHELTEKKÉNT idézik be a vágsellyei ... i.m.: 4-5.p.
66. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. = PMH, 1930. december 5. 5.p.
67. E HÉT végére befejeződnek a népszámlálási munkálatok. I.m.
68. SLÁVIK György belügyminiszter Benes félhivatalos német propagandalapjában védelmébe veszi a népszámlálást. = PMH, 1930. december 16. 5-6.p.
69. TÖRVÉNYELLENESÉGEK a népszámlálási fronton. I.m.
70. Az ANGOL alsóházban interpellációt... i.m.: 5-6.p.
71. Az ANGOL politika és publicisztika ... i.m.: 7-8.p.
72. A MANCHESTER Guardian a népszámlálással kapcsolatban felelősségre vonja az angol kormányt a kisebbségek sorsa miatt. = PMH, 1930. december 19. 4-8.p.
73. SLÁVIK György belügyminiszter Beneš félhivatalos német propagandalapjában védelmébe veszi a népszámlálást. = PMH, 1930. december 16. 5-6.p.
74. Az ANGOL politika és publicisztika ... i.m.: 7-8.p.

75. A BELÜGYMINISZTER újból nyilatkozott a népszámlálás ellen felhozott vádakról. = PMH, 1931, február 10. 4.p.
76. JAK bylo provedeno sčítání. = Národnostní Obzor, 1931. április. 244-245.p.
77. A NÉPSZÁMLÁLÁSI ügyosztály vezetője védelmébe veszi a népszámlálást. = PMH, 1931. február 1. 7.p.
78. Uo.
79. TÖRKÖLY József kritikája a népszámlálást előkészítő rendeletről és utasításokról. = PMH, 1931. február 11. 5-6.p.
80. A KERESZTÉNYSZOCIALISTA párt zsolnai pártvezetőségi ülésén Szüllő nagy beszédben lerögzítette álláspontunkat a kisebbségi jogok, a belpolitikai helyzet s a gazdasági válság kérdéseiben. = PMH, 1931. február 7. 1-3.p.
81. SČÍTÁNÍ lidu ... i.m.: Československá Statistika. Svazek 98. 46.p.
82. Uo.
83. Az 1921 februárjában lebonyolított csehszlovák népszámlálás 1924-ben közzé tett hivatalos adatai némileg eltérnek ugyanennek a népszámlálásnak 1934-ben ismételten közzé tett összesített adataitól. Ez azzal magyarázandó, hogy a csehszlovák állam határai az 1921. évi népszámlálás után még néhány ponton módosultak. Az 1921. évi népszámlálás 1924-ben közzé tett hivatalos adatai még nem tükrözték ezeket az időközben beállott apró területi változásokat, ugyanennek a népszámlálásnak 1934-ben ismételten közzé tett összesített adatai azonban már igen. (V.ö: Sčítání lidu ... Československá Statistika. Svazek 9. 32., 60.p.; Sčítání lidu ... Československá Statistika. Svazek 98., 46.p.)
84. STATISTICKÁ příručka republiky Československé. IV. Praha, 1932. 26-28.p.; Sčítání lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 46.p.
85. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 93. 46.p.
86. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 9. 75.p.
87. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 104-107.p.
88. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 9. 82.p.
89. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 69.p.
90. KOMORA, Pavol: Maďarské buržoázne strany na Slovensku (1919-1929). Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Historica 1969. Bratislava [Pozsony], 1970. 113.p.
91. FLÓRIÁN Károly - OSVÁTH Gyula: Csehszlovák állampolgárság és községi illetőség. Košice -Kassa, 1926. 102-110.p.
92. SETON-WATSON, R.W.: Slovensko kedysi a teraz. Praha, 1931. 55-56.p.
93. STATISTICKÁ příručka republiky Československé. IV. Praha, 1932. 42., 45.p.
94. SČÍTÁNÍ lidu ... Československá Statistika. Svazek 98. 45., 47.p.
95. HALÁSZ Miklós: Mennyi a magyar Szlovenszkon? = Századunk, 1934. február-március. 70.p.
96. JÓCSIK Lajos: A magyarság a cseh és szlovák néprajzi térképeken. Budapest, 1943. 21.p.

SUMMARY

Gyula Popély: The Czechoslovak national census of 1930

Preparations for the national census were completed by the State Statistical Committee on February 1, 1930. The Czech and Slovak press anticipated a strengthening of the country's „national” character, whereas minority groups (parties and the press) warned of the possible dangers of repressing nationalities through the census.

Several problematic aspects of the survey were publicised by the contemporary press, e.g. the

combination of nationality and mother tongue, the vague definition of the Jewish nationality, the classification of stateless Hungarians as „foreigners", and the government regulation which legalized any arbitrary action of the authorities if the census returns of the minorities were not in accordance with official expectations. The census board of the Hungarian parliamentary parties protested against this action, and called the attention of the League of Nations to the dangers of violating minority rights. At the same time they tried to inform the Hungarian population of their rights and of the political importance of the census. Both the census returns and the way the census was taken fulfilled all pessimistic warnings - the results were most disappointing from the viewpoint of Hungarian national minority. Of the 830,000 ethnic Hungarians estimated by the natural growth from 1921 only 691,923 Hungarians were actually recorded in the census.

MAGYAROK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN AZ 1980-AS ÉVEKBEN

(Demográfia, társadalmi adatok, fogalmi problémák)

FEJŐS ZOLTÁN

Tanulmányomban arra törekszem, hogy a főbb statisztikai források, elsősorban a legutóbbi, 1980-as népszámlálás alapján az Egyesült Államok magyar, magyar származású népességének mai demográfiai, társadalmi helyzetéről és néhány kulturális vonásáról összegző képet adjak. A felhasználható demográfiai, statisztikai adatokat megfelelő forráskritikával, olykor történeti elemzéssel és az Egyesült Államok etnikai viszonyai alapján kívánom értelmezni.

A vállalt feladat előtt több elméleti-módszertani és gyakorlati probléma áll. Mindenekelőtt az, hogy a „kemény” statisztikai adatok alapján a magyarokról csakis a források természetének, jellegének megfelelő képet lehet alkotni. Az Egyesült Államok tízévenként megtartott általános népszámlálásai és más statisztikai adatfelvételei az ország népességének, faji, etnikai-nemzeti összetételéről különböző mélységű, jellegű információt nyújtanak. A vizsgálatokban alkalmazott statisztikai kategóriák, a kérdőívekben feltett kérdések, a kérdések megszövegezése, valamint az egyes népszámlálások alkalmával nem vizsgált jelenségek olyan adottságok, amelyek szükségszerűen behatárolják az ország etnikai szerkezetéről megrajzolható képet. Az is objektív körülmény, hogy a népszámlálások primér információmennyisége a feldolgozás, a kódolás során és a nem teljes körű közlés következtében erőteljesen leszűkül; különösen a kisebb létszámú etnikai csoportoknál, amelyeknél az adatokat gyakran összevonják a „egyéb” kategóriában teszik közzé.¹ A számítógépes szolgáltatások terjedésével ugyan megnő a lehetőség a népszámlálási információknak a nyomtatott forrásoknál részletesebb felhasználására, de a jelen tanulmány összeállításakor nem volt módom ilyen jellegű kutatásokat végezni.

Az Egyesült Államok népessége a világ minden tájáról az országba bevándorolt különböző fajú, nemzetiségű, nyelvű népcsoportoknak köszönhetően igen sokszínű. E heterogén népesség különböző eredetű csoportjainak számbavételét, jellemzését az amerikai népszámlálások a bevándorlás szemszögéből közelítették meg. Ennek alapja a születési hely, a születési ország volt, s a népesség egészen belül az első két bevándorolt nemzedéket különítették el. A bevándorlókat születési országuként 1850 óta tartják számon, 1870-től pedig az Egyesült Államokban született, de legalább az egyik szülő révén idegen eredetű második generációt is meghatározták. A további nemzedékek idegen származását a legutóbbi időkben már nem vették figyelembe, ily módon a statisztikák az etnikai nemzetiségi differenciálódást a harmadik nemzedéktől megszüntnek tekintették, kivéve a faji különbségeket – ld. négerek –, amelyeket generációktól függetlenül vettek számba. Ezt a megoldást 1910-től a bevándoroltak anyanyelvi adataival egészítették ki,² miután tudatosult, hogy a születési hely önmagában nem elégséges a bevándoroltak nemzetiségének megállapításához. Az anyanyelvi statisztikák azonban egymással nehezen mérhetők össze, mert nem mindig azonos információt tartalmaznak. 1930-ban és 1960-ban például csak a külföldön születettek kivándorlás előtti anyanyelvét tudakolták, 1940-ben és 1970-ben az egész népességre tekintettel voltak, 1950-ben anyanyelvi kérdés nem szerepelt a népszámlálásban. Kezdetben az anyanyelv fogalma a megkérdezettek saját anyanyelvét jelentette, 1940-től a gyermekkorban a háztartásban használatos nyelvre vonatkozott, 1970-ben pedig a gyermekkorban az angoltól eltérő, otthon beszélt nyelvet értették ezen.³

Az Egyesült Államok etnikai összetételének megállapításához 1980-ig ez a három adatsor áll rendelkezésünkre. Ekkor a korábbiakhoz képest lényeges változások történtek. Elhagyták a

második generáció számbavételét, az anyanyelv helyett pedig az „otthon használatos nyelvet” (language spoken at home) tudakolták. A népszámlálás legnagyobb horderejű s egyben legtöbb problémát hozó változása az volt, hogy egy új népszámlálási kategóriát vezettek be, amely a népesség etnikai összetételét az önbesorolás útján kívánta megállapítani. Így *a népszámlálások történetében először nyílt alkalmuk* az állampolgároknak meghatározni, hogy milyen származásúnak vallják magukat. A népesség etnikai-nemzetiségi különbségeinek megállapítása érdekében tehát áttértek a közvetlen rákérdezés, a szubjektív önmeghatározás módszerére.⁴ Ezt az elméleti-módszertani váltást alapjában két megfontolás vezérelte. A módszerek javítását részben gyakorlati problémák indokolták. Sem a születési ország, sem az anyanyelv *nem volt elégséges az etnikai különbségek megnyugtató elhatárolására*. A hagyományos népszámlálási eljárás elégtelensége leginkább a bevándoroltak későbbi leszármazottainak esetében mutatkozott meg. Az Európából származó népesség, amelynek napjainkban már csak töredéke tartozik az első két nemzedék sorába, etnikai különbségeit a kialakult módszer teljesen homályban hagyta. A hetvenes években, amikor tetőzött a fehéreket is átható etnikai megújulás, a gyökerkeresés mozgalma, megnőtt az igény az ilyen jellegű információk iránt. Ennek az igénynek a hatására változtatták meg a népszámlálási gyakorlatot, amely ily módon elméletileg is „jobban megfelel a pluralista demokratikus társadalom eszméinek”.⁵ Az új módszerrel nyert adatok értelmezésével, a felmerülő problémákkal, legalábbis a magyarok vonatkozásában, tanulmányom második részében foglalkozom.

Elsőként a *magyarországi születésű népesség* adatait tárgyalom. A bevándoroltakra vonatkozó információk felölelik e népesség legfontosabb demográfiai, foglalkozási s más társadalmi jellemzőinek adatait, de alapjában töredék társadalmat írnak körül, mivel sem az Egyesült Államokban, sem a másutt született, de a bevándoroltakkal esetleg együtt élő hozzátartozóikra sem térnek ki. Minél magasabb a külföldön született nemzedék átlagéletkora, annál népesebb a második generáció, egyre nagyobb az ilyen módszerrel már nem jellemezhető népesség. A hazánkban született Egyesült Államokban élő népesség 1980-ban 144 368 fő volt, 67 292 férfi és 77 076 nő.⁶ Számuk 1960-hoz képest 41,4%-kal, 1970-hez viszonyítva 21,2%-kal fogyott. A csökkenés még nagyobb, ha az elmúlt húsz év alatt bevándoroltaktól, az 1960-1969 közötti 15 598 főtől és az 1970-1980 közötti 11 877 főtől eltekintünk. Ebben az esetben azt látjuk, hogy az 1960 előtt kivándoroltak száma húsz év alatt több mint 128 ezer fővel, 52,3%-kal csökkent. Tehát a magyarországi kivándorlás jelentősebb hullámaiban eltávozott első generációk rohamos fogyását tapasztaljuk. Hasonló tendenciát mutat több *közép- és kelet-európai országból elszármazott népesség* alakulása. E régióból az első világháborút követően, különösképp az 1924-es szigorú bevándorlásellenes törvény hatására a kivándoroltak jelentősebb utánpótlást nem kaphattak, s az országonként különböző mértékű visszavándorlást is figyelembe véve a külföldi születésű népesség fogyása már 1920–1930 között megindult.⁷ A második világháború után elvándoroltak, a politikai menekültek különböző mértékben valamelyest ellensúlyozták a fogyás ütemét, amit ugyancsak eltérő módon a diaszpóra „kiöregedése”, a visszavándorlások stb. is befolyásolt. A magyarországi születésűek 1930–1960 között 10,4%-kal, a Csehszlovákiából és Romániából elszármazottaké nagyobb ütemben (53,7, illetve 27,4%-kal) csökkent.⁸

Az *1. táblázat* az utolsó húsz év alakulását szemlélteti, amely Lengyelország, Ausztria, Csehszlovákia és Magyarország esetében a korábban megindult tendenciát követi. Románia és a csekély kivándoroltat adó Bulgária kapcsán megfigyelhető kisebb fogyási index (sőt, Bulgária esetében némi növekedés) az 1965-től végbement, a meglévő népességhez mérve jelentékeny új bevándorlásnak köszönhető. A legszemléletesebb Jugoszlávia esete. Az innen kivándorolt 1960-ban kimutatott népesség 1980-ra felére olvadt, viszont 1965-1980 között 61 199 fővel

gyarapodott, ami 1980-ban az összes Jugoszláviában született bevándorolt kereken 40%-a. A Magyarországról kivándoroltak létszámának alakulásához képest tehát a jugoszláviaiaké egészen más képet mutat. Ez a Jugoszláviában érvényesülő, a magyarországitól és más közép- és kelet-európaiktól eltérő kivándorlási politika, valamint az 1965-ös amerikai bevándorlási törvény kedvező találkozásával magyarázható.⁹

1. táblázat A közép-kelet-európai országokban született Egyesült Államokban élő népesség alakulása 1960–1980 között

	1980	1970	változás (%) 1980- 1970.	1960	változás (%) 1980- 1960.
Európa	4 743 550	5 248 564	-9,6	7 234 030	-34,4
Lengyelország	418 128	548 107	-23,7	747 750	-44,1
Csehszlovákia	112 707	160 899	-30,0	227 618	-50,5
Ausztria	145 607	214 014	-32,0	304 507	-52,2
Magyarország	144 368	183 236	-21,2	245 945	-41,3
Jugoszlávia	152 967	153 745	-0,5	165 798	-7,8
Románia	66 994	70 687	-5,2	84 575	-20,8
Bulgária	8 463	8 609	-1,7	8 223	+2,9
Szovjetunió*	500 734	593 333	-15,6	723 030	-30,7

* Litvániával, Lettországgal, Észtországgal és az ázsiai területekkel együtt

Forrás: U.S. Bureau of the Census. Eighteenth U.S. Census. Vol. 1. *Characteristics of the population*, pt.I. United States summary. Table 162. Washington, 1964.; U.S. Bureau of the Census, Census of population 1980. Vol.1. *Characteristics of the population. Chapter C. General social and economic characteristics*, pt.I. United States summary, PC80-1-C1. Table 79. Washington, 1983.

Az Egyesült Államok összes külföldi születésű népességéhez viszonyítva a Közép- és Kelet-Európából elszármazottak - a lengyeleket kivéve - csekély hányadot tesznek ki. A hazánkban születetteknek 1960-ban 2,5%, 1970-ben 1,9%, 1980-ban mindössze 1% volt a részarányuk. Kisebbségi csökkenési ütemet tapasztalunk, ha csak az európai kivándoroltakhoz viszonyítunk: 1970-ben a Magyarországon születettek 3,3%-ot, 1980-ban pedig 3%-ot tettek ki. Ennek az a magyarázata, hogy folyamatosan apad az európai kivándorlók száma és aránya (ld. az 1.táblázatot), ugyanakkor az Egyesült Államok külföldön született népességén belül egyre növekszik a harmadik világból származók aránya. Az ország bevándorlástörténetében az említett 1965-ös törvény hatására a 70-80-as években radikális változás ment végbe. Míg az össznépességén belül a kivándorlók aránya 1920-tól, abszolút számuk 1940-től állandóan csökkent, addig 1970 óta mindkét mutató növekedést jelez.¹⁰ A Közép- és Dél-Amerikából érkezők, a Mexikóból tetemes hányadukban illegálisan bevándorlók, valamint a különböző ázsiai csoportok, menekültek a tömeges bevándorlás újabb korszakát indították el, ami - vélik sokan - „Amerika arculatának átalakulását” hozza.¹¹

A Magyarországról kivándorolt népesség fogyása a jelentősebb' kivándorló-utánpótlás megszűnésével, s ezzel párhuzamosan a bevándorolt első nemzedék előregeredésével, fokozatos kihalásával magyarázható. A hazánkban született Egyesült Államokban élő népesség bevándorlási korszakok és korcsoportok szerinti kimutatása azt tanúsítja, hogy e sajátos

népességszoporton belül – különösen az 1960 előtt letelepedettek körében – a legidősebb korosztálynak ma is túlsúlya van.

2. táblázat A Magyarországon született Egyesült Államokban élő népesség korcsoportonként és bevándorlási korszakokként

korcsoport	összesen fő	(%)	1960 e fő	lőtt (%)	1960- fő	1969 (%)	1970-1980 fő	(%)
0-14 év	967	0,7			60	0,3	907	7,6
0- 4	143	0,1					143	1,2
5- 9	337	0,2					337	2,8
10-14	487	0,3			60	0,3	428	3,6
15-44 év	34 049	23,5	18 831	16,1	7 334	47,0	7 884	66,4
15-19	490	0,3			199	1,3	291	2,5
20-24	1 890	1,3	682	0,5	369	2,7	839	7,0
25-29	5 048	3,5	2416	2,0	966	6,2	1 666	14,0
30-34	7 240	5,0	3 365	2,8	1 567	10,0	2 308	19,4
35-39	8 057	5,6	4 059	3,4	2 286	14,7	1 712	14,4
40-44	11 324	7,9	8 309	7,1	1 947	12,5	1 068	9,0
45-64 év	39 997	27,7	32473	27,8	5411	34,7	2113	17,8
45-49	10 330	7,2	8 073	6,9	1 620	10,4	637	5,4
50-54	10 866	7,5	8718	7,4	1 565	10,0	583	4,9
55-59	10 989	7,6	9 037	7,7	1 357	8,7	595	5,0
60-64	7 812	5,4	6 645	5,6	869	5,6	298	2,5
65 felett	69 355	48,1	65 589	56,1	2 793	17,9	973	8,2
összesen	144 368	3 00	116 893	100	15 598	100	11 877	100

Forrás: U.S. Bureau of the Census, 1980. Census of housing and population. *Foreign-born population in the United States. Special tabulation: Hungary.* Table 1. Washington, 1984.

A 2. táblázat adatait összegezve megállapíthatjuk, hogy az összes magyarországi születésű 81%-a 1960 előtt vándorolt új hazájába. E 117 ezer fő 56%-a a 65 évnél idősebb, 34,8%-a pedig a 40–64 év közötti korosztályból került ki. Az 1980-as népszámlálás sajnos az 1960 előtt bevándoroltak létszámát korábbi bevándorlási időszakok szerint nem különböztette meg. A 117 ezer magyarországi születésűn belül így nem tudjuk meghatározni az egyes magyarországi kivándorlási hullámokban érkezettek számát és arányát. Mindössze egyetlen óvatos becslésre van mód, amellyel az „ötvenhatosoknak” a nyolcvanas évekre kialakult számaránya nagyjából megállapítható. Számításom alapja az 1957 végéig az Egyesült Államokban letelepedett ötvenhatosok korösszetételének a kimutatása.¹² A becslés azonban így is csak hozzávetőleges lehet, mert nincs pontos adatunk az 1957 után máshonnan, például Európából a továbbvándorlás révén az Egyesült Államokba települtekre, sem az ötvenhatosok elhalálkozására, elvándorlására vonatkozóan. Az nagyjából bizonyos, hogy 1980-ban az egykori ötvenhatosok a 40–65 év közötti korosztályban szerepelnek a legnagyobb arányban, a közel 41 ezer főnek nagyjából a felét teszik ki, esetleg ennél valamivel többet. A legöregebbek, a 65 éven felüliek között az 1956–57-ben 40 évnél idősebb korban letelepülteket találhatjuk, számuk az 5 ezer főt semmiképp sem haladhatja meg, inkább ennél kevesebb. Ha az ötvenhatosoknak ezt a korosztályát levonjuk az 1960 előtt bevándorolt összes 65 év feletti számából, akkor azt látjuk, hogy körülbelül 60 ezer főt tesz ki a legidősebb, még Magyarországon született egyesült

államokbeli népesség. Sajnos e népességszám tovább nem bontható, mert a becsléshez nincsenek megfelelő támpontok. Kétségtelen, hogy ez a legidősebb korosztály, a 60 ezer Magyarországról kivándorolt a megtelepedést illetően a legheterogénebb népesség, mivel minden nagyobb magyarországi kivándorlási hullám résztvevői megtalálhatók közöttük. Még az első világháború előtt kivándoroltak egy csekély töredékével is számolhatunk, igaz e „csoport” tagjai jórészt fiatalon, gyerekként kerültek a tengerentúlra. Az 1970-es népszámlálás szerint a Magyarországról 1925 előtt kivándoroltak közül még 15 564 fő (9665 férfi, 5999 nő), az 1925–1944 között letelepedettek közül pedig 6332 fő (4328 férfi, 2004 nő) tartozott a foglalkoztatottak közé.¹³ Pontos adatok nélkül is nyilvánvaló, hogy többségük – aki megérte – tíz évvel később a 65 éven felüliek számát gyarapította. Az 1945–1949 között különféle, elsősorban politikai motivációk miatt az Egyesült Államokba vándorolt, kivándorlásukkor a munkaképes korosztályokhoz tartozó népesség 1980-ra szintén a 60–65 évesek s a még idősebbek körébe tartozott.

A magyarországi születésűek családi állapota szintén előregedett népességet mutat, amelyen belül igen magas az egyedül álló özvegyek aránya.

3. táblázat A Magyarországon született Egyesült Államokban élő 15 éven felüli népesség családi állapota nemeként

	összesen	nőtlen, ill. hajadon fő	(%)	házas fő	(%)	özvegy fő	(%)	elvált fő	(%)
férfi	66 767	6 320	9,5	51 432	77,0	4 742	7,1	4 270	6,4
nő	76 634	3 432	4,5	39 183	51,1	29 729	38,8	4 290	5,6

Forrás: U.S. Bureau of the Census, 1980. Census of housing and population, *Foreign-born population in the United States*, Special tabulation: Hungary. Table 3. Washington, 1984.

Szembetűnő a nők számbeli túlsúlya, amit az 1000 férfira jutó nők magas indexszáma (1145) is mutat. A nőtöbbség különösen a legidősebb korosztályon belül mutatkozik. A hatvanöt éven felüliek korcsoportjában közel 16 ezerrel több nőt találunk, mint férfit.¹⁴ Nagyon magas az özvegyek száma a nők között, s ez a különbség még nagyobb, ha ismét a legidősebb korosztályt vesszük összehasonlítási alapul: míg a hatvanöt éven felüli nők (42 812 fő) 64%-a volt özvegy, addig a férfiak (26 543 fő) közül csak 16,2%. Ezzel párhuzamosan ugyanebben a korosztályban a férfiak 74,7%-a volt házas, szemben a nők mindössze 29,9%-ával. A két nem közötti ilyen nagyfokú aránytalanságot, a nők magasabb átlagéletkorát valószínűleg különböző okok összejárásása eredményezte, kezdve a bevándorlási időszakokon belül a két nem arányának alakulásától a férfiak és a nők foglalkoztatottsága közötti különbségekig.

A Magyarországról az Egyesült Államokba vándorolt népességnek nem egész 20%-a 1960–1980 között telepedett a tengerentúlra. Az 1. táblázat megerősíti azt a kézenfekvő feltételezést, hogy az óhazai születésűek korösszetételében a fiatalabb korcsoportokat a legfrissebb kivándorlók határozzák meg. Így a 15–44 évesek korosztálya az 1960–1969 között bevándoroltak 47%-át, az 1970 óta letelepülteknek pedig 66,4%-át adta. A fiatalabb, munkaképes korosztályok túlsúlya mellett az a feltűnő, hogy a hatvanöt éven felülieknek is aránylag magas a száma. Ez arra utal, hogy a közelmúltban családgyesítések nyomán idősebb családtagok, hozzátartozók, főként szülők költöztek az Egyesült Államokba.

Az 1980-as népszámlálás alapján a Magyarországról elszármazottak foglalkozási struktúrája nagyjából a tíz évvel korábbihoz hasonló állapotot mutat.¹⁵ Mik ennek főbb vonásai? Szinte teljesen azonos az aktív keresőknek a népességen belüli aránya: míg 1980-ban a tizenhat éven

felüli magyarországi születésűek 41,9%-a (143 285 fő), addig 1970-ben 42,2% volt az aktív foglalkoztatott. A munkából kiválókat tehát azonos mértékben pótolták az újonnan érkezők. A kormegoszlásnak megfelelően az újabbak foglalkoztatottsága természetesen nagyobb mértékű, az 1965 után bevándoroltak például 62%-os foglalkoztatottságot mutatnak.¹⁶ 1970-ben az aktív keresők 70,8%-a már a II.világháború után érkezett az Egyesült Államokba. 1980-ban azt látjuk, hogy a foglalkoztatottak 72%-a 1960 előtt telepedett új hazájába. Az aktív keresőknek tehát egyre kisebb csoportját adják az 1945 előtt kivándoroltak. Az 1970-ben még foglalkoztatott 1925 előtt kivándoroltak – csekély kivételtől eltekintve - valószínűleg végleg kiváltak a munkavállalók rétegéből. A Magyarországon született aktív kereső népesség törzsét mára tehát a második világháború után megtelepültek alkotják. Lényegében nem változott a foglalkoztatottakon belül a férfiak aránya sem: 1980-ban 66,3%, 1970-ben 65,8% volt. Feltűnő átalakulást a foglalkoztatottak foglalkozási viszonyát illetően sem tapasztalunk. 1980-ban a magánszektorban alkalmazott, bérből és fizetésből élő férfiak 76,8%-ot, az állami alkalmazottak 8,8%-ot, az önállók és segítő családtagok 14,4%-ot tettek ki. (A nőknél 79,6; 10,1; 10,3%-os részesedést találunk.) E téren nem is a tíz év alatti változás a legfontosabb, hanem az, hogy a Magyarországról kivándoroltak az összes aktív keresőn, illetve az összes bevándorolt aktív keresőn belül milyen helyet foglalnak el. Az ország gazdasági szerkezetének nagyjából az átlagos arányát (75,6%) követi a magánszektorban alkalmazottak csoportja. Az összes külföldi születésű aktív kereső még a hazánkból kivándoroltakhoz képest is nagyobb arányban (81,7%) talál alkalmazást a magánszektorban. Mind az országos, mind az összes bevándorolt átlagától (17,1%; 11,2%) elmarad viszont az állami alkalmazottak aránya; ide értve a szövetségi és a helyi igazgatási dolgozókat, a többi bevándorolt csoportnál is többnyire az átlagostól kisebb részesedést érnek el. Kivételt az Észtországból, Litvániából származók képeznek, akiknél ez az alkalmazotti réteg az országos átlagot is eléri. Az önálló vállalkozók és a segítő családtagok részaránya viszont a tőlünk elvándoroltak körében haladja meg mind az összes bevándorolt, mind az összes foglalkoztatott arányát (7,2, illetve 7,3%), s ettől magasabb értéket csak a Bulgáriából és Görögországból bevándoroltak körében látunk.¹⁷

Az aktív keresők foglalkozási ágankénti megoszlását a 4.táblázat mutatja, összehasonlítva az arányokat az Egyesült Államok összes foglalkoztatottjával, illetve az összes bevándorolt aktív keresővel. A magyarországi születésűek az átlagosnál nagyobb mértékben foglalkoztatottak a könnyű- és nagyiparban. Ebben az ágazatban a lengyelországiak és jugoszláviaiak még nagyobb arányban találnak munkát (40,9 és 40,3%), s ezt európai viszonylatban csak a portugáliaiak haladják meg (53,3%). A Magyarországról kivándoroltak mindkét mutató szempontjából elmaradnak az átlagostól a közlekedési és a közigazgatási ágazatok terén. Feltűnő, hogy a Romániából elszármazottak a közigazgatásban foglalkoztatottak országos részarányát több mint háromszorosan múlják felül (10,2%). A hazánkból elszármazottak a különböző szolgáltatási ágazatokban az összes bevándorlóhoz hasonló részesedést érnek el. A lettországbeliek viszont a hivatási és rokon szolgáltatások terén jóval meghaladják az átlagot (33,6%), és az észtországiak is nagyobb foglalkoztatottságot mutatnak e téren (23%), mint az összes bevándorolt.¹⁸

A külföldi születésű népességnek az új környezetben végbemenő *beilleszkedéséről még pontosabb képet alkothatunk*, ha a foglalkozási csoportok szerinti kimutatást vesszük vizsgálat alá. A magyarországi születésűek mai foglalkozási struktúrája a második világháború utáni emigráció integrálódását szemlélteti, mivel - mint már említettem - a nyolcvanas évek aktív keresői csekély kivételtől eltekintve az 1945 utániak különböző csoportjaiból kerülnek ki. A bevándorlási évek szempontjából részletesebb 1970-es népszámlálás foglalkozási adatai már jól mutatták, hogy az USA hazánkból kivándorolt népességének foglalkozási megoszlása az 1945

utáni csoportok hatására átalakult, minthogy az újabban érkezők a korábbiakhoz képest más társadalmi rétegekből kerültek ki.¹⁹ A változás lényege abban áll, hogy a magyarországiak körében megnőtt a szellemi foglalkozásúak aránya: a férfiaknál a felsőfokú képzettségű dolgozók, a vezetők, szervezők stb. az aktív keresők majdnem egyharmadát tették ki (32,7%), s a nőkkel összevont mutató is megközelíti ezt az értéket (28,2%). Ezzel párhuzamosan a fizikai dolgozók aránya alatta maradt a környező országokból kivándoroltak és az összes bevándorló átlagánál. A nagyobb szakképzettséget igénylő foglalkozásúak ilyen dominanciája egyértelműen az 1945 utáni bevándorlások következtében alakult ki. 1970-ben az összes felsőfokú képzettségű dolgozó négyötöde (81%) már a második világháború után érkezett s ennek felét az ötvenhatosok (az 1955-59 között letelepültek) alkották. A felsőfokú végzettségűek legmagasabb részaránya egyébként az 1935–1944 között bevándorolt férfiak körében figyelhető meg, ami egyértelműen a háború, a fasizmus elől menekülő értelmiségiek kivándorlását jelzi. E mutató szintén magas a világháborút követő öt évben kivándoroltak esetében (30%), míg az ötvenhatosok kisebb aránya - igaz, abszolút számokban a legnépesebb felsőfokú végzettségű csoport (4466 férfi) – megerősíti az egykorú felmérést,²⁰ miszerint az ötvenhatosok többségét a szakképzett, illetve szakképzetlen ipari munkások teszik ki. E rétegek, csoportok egymás mellé rendeződése alakította tehát ki az 1970-es évekre azt a képet, ami az összes bevándorolt összehasonlításában a nagyobb szakképzettséget igénylő szakmák, köztük a szellemi foglalkozások nagyobb részarányával tűnik ki.

4. táblázat A Magyarországon született Egyesült Államokban élő 16 éven felüli aktív keresők foglalkozási áganként

foglalkozási ág	USA összesen (%)	összesen (%)	bevándoroltak Magyarországról szám (%)
összesen	100	100	60 076 fő 100
Mező-, erdő- és halgazdaság	3	3,3	667
Bányászat	1,1	0,5	204
Építőipar	5,9	5,1	3 389
Tartós és nem tartós javakat előállító ipar	22,4	27,6	19 308
Szállítás, közlekedés	7,3	5,2	2 327
Kis- és nagykereskedelem	20,4	20,5	10 741
Pénzügy, biztosítás, ingatlan	6,0	6,1	3 896
Szolgáltatás (javító, személyi, szórakozás, üdültetés)	8,4	11,3	6 689
Hivatási és rokon szolgáltatás	20,3	18,4	11 310
Közigazgatás	5,3	3,0	1 545

Forrás: U.S. Bureau of the Census. Census of the population 1980. Vol. 1. *Characteristics of the population. Chapter C. General social and economic characteristics.* Part 1. United States summary, PC80-1-C1. Table 90. Washington, 1983; U.S. Bureau of the Census, 1980. Census of housing and population. *Foreign-born population in the United States, Special tabulation: Hungary.* Table 6. Washington, 1984; Kromkowski, John A.: Eastern and Southern European immigrants: expectations, reality, and a new agenda. - *Annals AAPSS*, 487. 1986. Table 10.

A tíz évvel későbbi foglalkozási struktúrát két táblázat segítségével érzékeltetem. Mivel az 1980-as foglalkozási kategóriák nem teljesen azonosak a tíz évvel korábbi népszámlálásban használtakkal,²¹ az 5. táblázatban az összes magyarországi származású adatai mellett az 1960 előtt bevándoroltakét is megkülönböztetem. Ily módon az új beosztás szerint is áttekinthető az 1945 után kivándoroltaknak a nyolcvanas évekre kialakult foglalkozási struktúrája. A 6. táblázat a foglalkozási csoportok kisebb összevonásával némi összehasonlításra alkalmas kimutatást

tartalmaz.

A táblázatok azt tanúsítják, hogy a nyolcvanas évek elejére a magyarországiak foglalkozási megoszlása a korábbi két-három évtizedben kialakult helyzetet követi, és az 1960 óta érkezettek megerősítik a foglalkozási struktúrában az 1945 után végbement változásokat. A felsőfokú végzettségű szellemi foglalkozásúak és a vezetési, igazgatási dolgozók együttes aránya (30,4%) 1970-hez képest 2,2%-kal (a férfiaknál 1,3%-kal) tovább növekedett, igaz lehet, hogy ezt a két adatfelvétel közötti különbség is okozza. Viszont tény, hogy e foglalkozások terén a magyarországi születésű Egyesült Államokban élő aktív keresők az összes bevándorolthoz viszonyítva több mint 10%-kal, az összes foglalkoztatott szempontjából pedig 8,3%-kal haladják meg az átlagot. Ez a különbség szembevetve a környező országok kivándoroltjainak összefüggésében is. Kivételként említhető (*ld. a 8. táblázatot*), hogy a szellemi foglalkozásúak a miénknél (17,3%) valamivel nagyobb arányt (18,6%) képviselnek a Romániából, jelentősebbet az Ausztriából (19,8%), s lényegesen magasabbat (24%) a Bulgáriából származók körében. Eszerint Bulgáriából újabban jelentős a magasán képzett értelmiségiek elvándorlása, igaz ez csak pár száz fős csoportot alkot. Az adatok a romániai kivándorlás némileg hasonló tendenciájára utalnak.²² A magyarországiak az átlagos szintet még egy kategóriában, a műszerészek, kézművesek csoportját tekintve múlják felül. Ez ugyancsak az eddig mondottakat erősíti meg, hiszen ebbe a foglalkozási csoportba a magasabb szakképzettséget igénylő szakmák képviselői tartoznak. A Magyarországról kivándoroltak viszont mindkét átlagos mutatót nézve kisebb részesedést mutatnak a szakképzetlen foglalkozásúak (a gépkezelők, anyagmozgatók, fizikai munkások stb.) között.

5. táblázat A Magyarországon született Egyesült Államokban élő 16 éven felüli aktív keresők foglalkozási megoszlása (%)

(	1960 előtt (férfi és nő)	Magyarországról bevándoroltak		nő
		együtt	1980-ig összesen férfi	
összesen	43 266 fő	60 076 fő	39 834 fő	20 242 fő
Közigazgatási, vezetői, menedzser foglalkozásúak	14,1	13,1	14,9	9,4
Felsőfokú végzettségű szakemberek	17,4	17,3	19,1	13,9
Műszaki, kereskedelmi és igazgatási ügyviteli dolgozók	23,6	23,5	15,9	38,6
Műszaki és ügyviteli	3,1	3,9	3,8	3,9
Kereskedelmi	9,9	9,4	8,1	12,0
Irodai segéd-személyzet	10,6	10,2	4,0	22,7
Összes szolgáltatási	9,5	10,3	7,0	16,8
Magánháztartási	0,7	0,8	0,1	2,2
Karbantartási	1,0	0,9	1,2	0,3
Egyéb szolgáltatási	7,7	8,6	5,7	14,3
Mezőgazdasági, erdő-szeti, halászati	1,1	1,0	1,3	0,4
Műszerész, kézműves, javító	19,8	20,6	28,1	5,9
Gépész, összeállító, anyagmozgató,				

fizikai	14,4	14,2	13,7	15,0
Gépkezelő és sze- relő	10,5	10,4	9,2	12,7
Szállító, rakodó	1,8	1,7	2,4	0,3
Segéd munkás, anyagmozgató	2,2	2,1	2,1	2,0

E téren az ellenkező póluson a portugáliaiak vannak, akiknek több mint a fele ebben a foglalkozási csoportban dolgozik. Feltűnő a magyarországiak igen alacsony részvétele a különböző szolgáltatási szakmákban is. A környező országokból elszármazottakhoz képest – a bulgáriaiakat leszámítva – a magyarországiak választanak maguknak legkevésbé valamilyen szolgáltatási foglalkozást. (Itt az ellenpólust a görögországiak képezik.)

6. táblázat Az Egyesült Államok 16 éven felüli aktív keresőinek foglalkozási megoszlása, összehasonlítva a bevándoroltak s néhány ország bevándoroltjainak foglalkozási megoszlásával (%)

	USA összesen	összesen	bevándoroltak Magyar- országról	Szovjet- uniból	Lengyel- országból
Menedzserek, vezetők, szellemiek	22,7	21,2	30,4	25,1	20,1
Műszakiak és igazga- tási dolgozók	30,3	24,6	23,6	28,2	23,3
Szolgáltatásbeliek	12,9	16,1	10,3	13,2	13,5
Mezőgazdaságiak, er- dészeti, halászati dolgozók	2,9	3,2	1,0	1,2	0,7
Műszerész, kézműves, javító	12,9	13,0	20,6	14,2	17,4
Gépész, összeállító, segédmunkás	18,3	22,1	14,2	18,2	25,0

Forrás: U.S. Bureau of the Census. Census of the population 1980. Vol. 1. *Characteristics of the population. Chapter C. General social and economic characteristics.* Part 1. United States summary, PC80-1-C1. Table 89. Washington, 1983; U.S. Bureau of the Census, 1980. Census of housing and population. *Foreign-born population in the United States, Special tabulation: Hungary.* Table 7. Washington, 1984; Kromkowski, John A.:

Eastern and Southern European immigrants: expectations, reality, and a new agenda. = *Annals. AAPSS*, 487. 1986. Table 10.

A magyarországi születésűeknek a foglalkozási struktúrában való elhelyezkedését tehát három összefüggés alapján lehetett áttekinteni. A három nézet: a foglalkozási viszony szerinti, a foglalkozási ágankénti és a foglalkozási csoportonkénti kimutatások egymásra vetítése tanulságos következtetésekre vezet. Egyértelmű, hogy a magyarországiak kitűnnek a felsőfokú végzettségű szellemi dolgozók és a magasabb szakképzettséget igénylő szakmák terén. A foglalkozási viszonyt tekintve részarányuk elmarad az állami alkalmazotti kategória átlagától. Vagyis a Magyarországról kivándoroltak szakképzettségükhöz, felkészültségükhöz képest a várhatónál kisebb mértékben jutottak állami pozícióba. Ezt tükrözi az is, hogy a foglalkozási ágakat tekintve a magyarországiak a közigazgatásban az átlagosnál kisebb mértékben foglalkoztatottak. A magyarországi születésű aktív keresőkre továbbá az is jellemző, hogy – hasonlóan a többi bevándorolthoz - elsősorban a magánszektorban vállalnak munkát, s a foglalkoztatottak legnagyobb része a különböző ipari ágazatokban helyezkedik el. Végül – nézetem szerint – a szolgáltatási foglalkozások iránt tapasztalható mérsékelt érdeklődés a magyarországi születésű aktív keresők kivándorlási körülményeivel, magas átlagéletkorával és „foglalkozási hagyományaival” áll összefüggésben.

A magyarországiak viszonylag magas szakképzettségét az iskolai végzettségre vonatkozó adatok is aláhúzzák. A 7. táblázat kimutatása

7. táblázat A magyarországi születésű Egyesült Államokban élő 20 éven felüli népesség iskolai végzettsége (%)

Magyarországról az USA-ba vándorolt				
	1960 előtt	összesen	1980-ig férfi	nő
összesen	116 893 fő	142911 fő	66 476 fő	76 435 fő
általános iskola				
1–4.osztály	6,8	5,9	3,8	7,6
5–8.osztály	34,0	30,6	25,1	35,4
középfokú iskola				
1–3.osztály	9,8	9,7	9,4	10,0
4.osztály	23,3	25,0	23,4	26,4
felsőfokú tanintézet				
1–3.évfolyam	10,9	12,2	14,1	10,7
4.évfolyam	14,9	16,6	24,2	9,9

Forrás: U.S. Bureau of the Census, 1980. Census of housing and population. *Foreign-born population in the United States. Special tabulation: Hungary.* Table 10. Washington, 1984.

két szempontból kíván magyarázatot. A Magyarországról 1960 előtt kivándoroltak közel egynegyede érettségizett, összesen majdnem 27%-a felsőfokú végzettségű, s ez a hazai iskolázottsági szintet lényegesen meghaladja (16,3, illetve 6,4%). Figyelemre méltó, hogy a felsőfokú végzettségűek között többen vannak az egyetemet, a négyenél több évet végzettek (16 093 férfi, 7593 nő), mint az alsóbb fokú főiskolák diplomásai. Ez a megoszlás a férfiaknak a nőkénel jóval magasabb iskolázottsági szintjéből származik. A férfiak körében az egyetemet végzettek kimagasló arányát jól érzékelteti, hogy nem egész egy százalékkal vannak kevesebben, mint a nyolc osztályt végzettek. Ez ismét azt jelzi, hogy a Magyarországról a harmincas évek közepétől elvándoroltak, különösen az 1945 utániak társadalmi összetétele a korábbiakhoz képest megváltozott, megnőtt a városi-középosztálybeliek, értelmiségiek csoportja. Emellett a 7. táblázat azt is tanúsítja, hogy a legújabban, 1960 óta elszármazottak még ezekhez képest is magasabb iskolai végzettségűek. Ha ugyanis az 1960 előtti és az összes kivándoroltak mutatóit összevetjük, akkor látható, hogy a középiskolát és a felsőfokú tanintézetet végzettek aránya az újabb bevándorlóknak köszönhetően növekedett meg. Ezek egy része már új hazájában járt iskolába, de tény, hogy az utóbbi két évtized elvándorlói a középrétegek, az értelmiségiek köréből kerültek ki. Az iskolai végzettség és néhány fontosabb társadalmi jellemző mutatóit a környező országok kivándorlóinak megfelelő adataihoz hasonlítva a 8. táblázat tartalmazza.

8. táblázat A közép- és kelet-európai országokban született Egyesült Államokban élő népesség néhány társadalmi jellemzője (%)

Jellemzők*	USA összes	összes bevándorolt	Ausztria	Bulgária	Születési ország Cseh-szlovákia	Jugoszlávia	Lengyelország	Magyarország	Románia	Szovjet-unió**
Népesség (ezer fő)	226 546	14 080	146	8,5	113	153	418	144	67	406
Szellemi foglalkozású	12,3	12,0	19,8	24,0	16,0	8,4	10,8	17,3	18,6	15,9
Szolgáltatási foglalkozású	12,9	16,1	11,6	8,8	12,3	18,1	13,5	10,3	12,3	13,2
Középiskolát végzett	66,5	53,1	50,2	66,7	44,7	41,1	40,5	53,4	53,2	47,2
Felsőfokú iskolát (4-X évet) végzett	16,2	15,8	15,1	27,9	14,7	10,2	10,0	16,9	19,0	15,7
Otthon nem angolul beszél	11,0			78,4	71,2		75,8	72,1	74,5	64,5
A háztartások átlagjövedelme, 1979.*** (dollár)	16 841	14 588	11 272	17 829	13 912	18 321	13 748	14 403	15 353	10 021

*Minden társadalmi jellemző a korábban tárgyalt népességcsoportra vonatkozik; **Litvánia, Lettország, Észtország nélkül; ***szegénységi küszöb: 7412 dollár. A magyarországi családok 5%-a élt e jövedelmi szint alatt.

Forrás: U.S. Bureau of the Census. *Statistical abstract of the United States*, 1987. Washington, 1986. Table 41.; U.S. Bureau of the Census. *Statistical profile of the foreign-born population 1980. Selected statistical and economic characteristics*. Washington, 1984. Table 2.

A Magyarországról elszármazottak társadalmi-kulturális jellemzői között megkülönböztetett figyelmet érdemelnek a nyelvhasználati adatok. Elsőként, a 9. táblázat segítségével azt mutatom be, hogy a Magyarországon született öt éven felüli népesség milyen mértékben beszél otthon, családi körben angol, illetve „az angoltól eltérő más nyelv”-et.

9. táblázat A Magyarországon született Egyesült Államokban élő 5 éven felüli népesség nyelvhasználatára bevándorlási korszakokként

	1960 előtt		Bevándorolt 1960-1969.		1970- -1980.	
összesen	144 225	100%	116 893	100%	15 598	100%
csak angolul						
beszél otthon	40 021	27,7%	36 409	31,1%	2 361	15,1%
angoltól eltérő nyelvet beszél otthon	104 204	72,3%	80 484	68,9%	13 237	84,9%

Forrás: U.S. Bureau of the Census, 1980. *Census of housing and population. Foreign-born population in the United States. Special tabulation: Hungary*. Table 12. Washington, 1984.

A Magyarországról kivándoroltak közel háromnegyede, az 1960 előtt érkezettek több mint kétharmada tehát azt vallotta, hogy odahaza nem angolul beszél. A csak angolul beszélők aránya az 1970 óta kitelepültek körében a legalacsonyabb, s nagyjából hasonló az ezt megelőző évtizedben kivándoroltaknál. Az óhazából hozott nyelv fenntartása tehát az új környezetben eltöltött idő növekedésével némileg visszaesik. Az angolul beszélők részaránya az 1960 előtt bevándoroltak körében korosztályonként is nagyjából azonos,²³ a frissebb bevándoroltaknál viszont nagyobb szóródást mutat. A bevándorlási időszakok átlagánál (ld. a 9. táblázatot) alacsonyabb mutatót csak a harmincöt éven felülieknél figyelhetünk meg. Az angolt nagyobb mértékben a 25–29 évesek beszélik; az 1960–1969-ben kivándoroltaknál az átlagnál 7,6%-kal, az

1970 óta eltávozottaknál pedig 4,8%-kal magasabb értéket találunk. Ez utóbbi csoportban az átlagostól az 5 – 13 éveseknél is valamivel több a csak angolul tudók aránya (14%). Az adatok az iskoláztatás hatását mutatják. Az angol gyakorisága érthetően nagyobb a 18–24, s még inkább a 25–29 éveseknél, azoknál, akik alsóbb fokú iskolákat már a fogadó országban végeztek s akik nagyobb számban jár(hat)tak felsőbb iskolákba. Nem véletlen, hogy az angolnak a családon belüli használata relatíve a harmincöt éven felülieknél a legkisebb. Akik felnőttként vándoroltak az Egyesült Államokba, és ott még viszonylag kevés időt töltöttek el, nagyobb hajlandóságot mutatnak anyanyelvük megőrzésére.

A Magyarországról kivándoroltak otthon beszélt – az angoltól különböző - nyelve többségében nyilván a magyar nyelvet jelenti, bár nem-magyar anyanyelvű kivándoroltakkal is számolnunk kell. Az is lehetséges, hogy vegyesházasságok miatt egyesek egy harmadik - nem angol és nem magyar - nyelven beszélnek. Az otthon magyarul beszélők számát természetesen a Kárpát-medence más országaiból kivándoroltak, a második világháború után menekülttáborokban születettek, az 1956 után Európából vagy máshonnan továbbvándorlás révén az USA-ba költözött, de már nem hazánkban születettek, valamint – legalábbis elvileg – az „új hazában” született második s további nemzedékek tagjai gyarapítják. Vajon mennyi e népességcsoportokon belül a mindennapi életben ténylegesen magyarul beszélők száma? Sajnos az 1980-as népszámlálás adatait ilyen részletességgel nem dolgozták föl, hanem az angoltól eltérő nyelven beszélők számát globálisan tették közzé, függetlenül a születési országtól és a generációtól. Az aktív magyar nyelvhasználatot tanúsított népesség adatait a 10. és a 11. táblázat tartalmazza.

10. táblázat A családi körben magyarul beszélő, 5 évesnél idősebb népesség korcsoportjai, angol nyelvtudása, állampolgársága nemenként (%)

	Az összes nem angolul beszélő (%)	összes szám	%	magyarul beszélők férfi szám	%	nő szám	%
összes*	23 060 040 fő	178 995		79 386		99 609	
Korcsoportok							
5-13 év	12,8	6 957	3,8	3 558	4,5	3 399	3,4
14-17 év	7,0	3 891	2,2	2 071	2,6	1 820	1,8
18-24 év	13,6	9 582	5,4	5 035	6,3	4 547	4,6
25-44 év	30,8	32 655	18,2	16 034	20,2	16 621	16,7
45-64 év	21,6	64 170	35,9	29 175	36,8	34 995	35,1
65- év	14,2	61 740	34,5	23 513	29,6	38 227	38,4
Angolul tud							
nagyon jól	55,8	109 234	61,0	48 946	61,7	60 288	60,5
jól	25,8	53 149	29,7	24 065	30,3	29 084	29,2
gyengén	13,0	15 248	8,5	6 011	7,6	9 237	9,3
nem tud	5,3	1 364	0,8	364	0,4	1 000	1,0
Állampolgár	13 853 680	151 284		66 072		85 212	
	fő	fő		fő		fő	
arányuk a 18 évnél idősebb népességben	75,0%	90,0%		89,6%		90,3%	

*Az 5 évesnél fiatalabb népesség száma az összes nem angolul beszélő esetében 2 561 810, a magyaroknál 7571 fő (3984 férfi és 3587 nő).

A kimutatás szerint 1980-ban a családi körben, a mindennapi érintkezés során magyarul beszélők

száma majdnem 180 ezer fő, 75 ezerrel vannak többen, mint a magyarországi születésű, „otthon az angoltól eltérő nyelven” beszélők. Közel 80 ezer családban beszélnek rendszeresen magyarul és e családok 44,6%-ában minden családtag (86 401 fő) aktívan él magyar anyanyelvével. A magyarul beszélők magas átlagéletkorát jelzi, hogy ezen családok közül átlagban csak minden ötödikben találunk tizennyolc évnél fiatalabb gyermeket. (A spanyol nyelvűeknél minden családra jut egy ilyen korú gyermek.) A magyarul beszélők nagyobb csoportja a két legidősebb korosztályból kerül ki. Több mint 70%-uk negyvenöt évesnél idősebb, s ez kétszerese az összes nem angolul beszélő megfelelő csoportjának. A beilleszkedés viszonylag magas fokát jelzi, hogy a magyarok 61%-a nagyon jól beszél angolul, és csak 9,3%-uknak van valamilyen nyelvi problémája. Ezek a mutatók a többi nem-angol nyelvűek átlagánál kedvezőbbek (55,8, illetve 18,3%). A tizennyolc évesnél idősebb magyarul beszélő népességnek csak 10%-a nem szerzett amerikai állampolgárságot, ami szintén egy alapjában már lezárult bevándorlási folyamatra, nagymérvű beilleszkedésre utal.

Az „otthon beszélt nyelv” adatainak értékelésekor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt, hogy e statisztikai kategória értelmezése korántsem egyértelmű. A problémát a 11. táblázat adatai is érzékeltetik, hiszen kérdéses, hogy abban a közel nyolcvan ezer családban, amelyben az angol és a magyar egyaránt használatos, valójában milyen intenzitású a magyar nyelv használata. Természetesen e kérdés beható vizsgálata nyelvészociológiai megközelítést igényel, gyanítható, hogy a népszámlálásnak ezt a kategóriáját a válaszolók is különbözőképp foghatták föl. Az adatok viszonylagosságát a 12. táblázat bizonyítja, amely az 1980-as népszámlálás eredménye mellett egy öt hónappal korábban lebonyolított speciális vizsgálatát²⁴ is tartalmazza. A családi körben beszélt nyelvek 1979-es és 1980-as adatai szembetűnően különböznek egymástól, a népszámlálás minden nyelv esetében több beszélőt mutatott ki. A görögöknél, a litvánoknál és a szlovákoknál nem számottevő ez a különbség, annál inkább például a norvégok, a spanyol nyelvűek vagy a magyarok esetében. Ez a két egymást követő, hasonló vizsgálat olyannyira eltérő eredményt hozott, hogy indokolt az „otthon használatos nyelv” kategóriáját óvatosan kezelnünk. Általában az 1979-es adatok számítanak megbízhatóbbaknak, mivel ekkor kérdezőbiztosok segítségével történt a vizsgálat, így a megkérdezettek bizonytalanságait lényegében ki lehetett küszöbölni. (A népszámlálási kérdőíveket a háztartásfők töltötték ki és postázták.) A népszámlálás adatai az egyes nyelvi csoportok maximális nagyságát jelzik. A magyarul beszélők reális számát azonban az eltérő adatok miatt egyenlőre nem lehet meghatározni.

11. táblázat Az otthon magyarul beszélő családok, 5 évesnél idősebb családtagok és nem rokon személyek

	Családok	összesen	Családtagok		Nem rokon személyek (háztartáson belül)
			angolul beszélők	magyarul beszélők	
Magyarul is beszélő					
családok	79 103	222 636	79 301	143 335	34 654
5–17 évesek		36 766	24 299	12 467	
18 éven felüliek		185 870	55 002	130 868	
Minden családtag					
magyarul beszél	35 281	86 401	..	86 401	
5 – 17 évesek		8 784		8 784	
18 éven felüliek		77 617		77 617	

Forrás: U.S. Bureau of the Census. Census of population 1980. Vol 1. *Characteristics of the population. Chapter D. Detailed population characteristics*, pt. 1. United States summary, PC80-1-D1-A. Tables 256-257. Washington, 1984.

A magyar anyanyelvűek az 1979-es felmérés szerint 421 ezren voltak. Ekkor a magyar anyanyelvűek egynegyede vallotta azt, hogy családjában is ezen a nyelven érintkezik. A felmérés során anyanyelven azt a nyelvet értették, amit a megkérdezettek gyermekkorukban beszéltek,²⁵ tehát a mindennapi családi érintkezésben használt nyelv és a szocializáció nyelve az Amerikába vándorolt népcsoportoknál nem azonos egymással. A kettő arányát egy-egy közösségnek a „bevándorlási életkora”, a folyamatos utánpótlási lehetősége messzemenően befolyásolja. A 12. táblázat mutatja, hogy a magyarok közbülső helyet foglalnak el a „régibevándoroltak” (például norvégok, svédek, németek) és a legújabbak, illetve a folyamatosan „feltöltődő” csoportok (például görögök, spanyol nyelvűek) között. Az egyes nyelvi-kulturális csoportok között eltérések lehetnek az utódok anyanyelvi nevelése, az etnikulturális ismeretek átadása terén, de az angoltól eltérő nyelvek tényleges használatát alapvetően a mindenkor bevándorló nemzedékhez köthetjük. E ponton a magyar nyelvi adatok további értékeléséhez célszerű a tágabb horizontú nyelvészeti szempontokat és a legfrissebb kutatási eredményeket segítségül hívni.

12. táblázat Anyanyelv 1970-ben, 1979-ben és otthon beszélt nyelv 1979-ben, 1980-ban néhány nem-angol nyelvű csoport körében

Nyelv	anyanyelv (ezer)		fő)	jelenleg otthon beszélt nyelv		1980*
	1970	1979*		1979* ezer fő	anyanyelv %-ában	
összes nem-						
angol	33 175	34 124	3	17 985	53	23 060 040
magyar	447	421	-6	106	25	178 995
német	6 093	5 206	-15	1 261	24	1 586 593
görög	459	536	17	365	68	401 443
olasz	4 144	4 201	1	1 354	32	1 618 344
litván	293	215	-27	62	29	72 850
norvég	613	595	-3	77	13	112 465
lengyel	2 438	2 472	1	731	30	820 647
svéd	626	550	-12	64	12	100 063
orosz	335	249	-26	65	26	173 226
cseh	453	511	13	116	23	122 356
szlovák	510	359	-30	82	23	87 661
szerb-						
horvát	239	306	28	119	39	150 255
jiddis	1 594	1 200	-25	234	20	315 953
spanyol	7 824	9 422	20	8 768	93	11 116 194

*Az adatok az 5 éves és annál idősebb népességre vonatkoznak.

Forrás: Levin, M. - Farley, R.: Historical comparability of ethnic designations in the United States. = *American Statistical Association*, 1982. *Proceedings of the Social Statistics Section*, Washington, 1982, D.C. Tables 3-4.; U. S. Bureau of the Census. Census of Population 1980. Vol. 1. *Characteristics of the population. Chapter D. Detailed population characteristics*. Pt. 1. United States summary, PC80-1-D1-A. Table 256 (Washington, 1984, D. C.) alapján.

Az Egyesült Államok etnikai nyelveinek helyzetét, alakulását évtizedek óta tanulmányozó Joshua Fishman véleménye szerint a statisztikák „anyanyelv” kategóriája olyan szubjektív információt közvetít, amely nagyjából alkalmas etnikai-nemzetiségi csoportok nagyságának megállapítására, de egyben az etnikus kultúrához, az etnikai tudathoz fűződő attitűdök jelzője

is.²⁶ Ennek fényében a statisztikai adatokból az olvasható ki, hogy a nem-angol anyanyelvek összességükben - mind a korábbiakhoz, mind a későbbiekhez képest - a hetvenes évek elején virágkorukat élték. A nem-angol anyanyelvet vallók száma 1960-1970 között több mint 70%-kal emelkedett, amit a következő évtizedben kisebb, 15%-os növekedés követett. A változás lényegét még jobban kifejezi a spanyol anyanyelvűek szerepe: az 1970 előtti növekedés tőlük független volt, ezt követően viszont egyértelműen a spanyol nyelv rohamos térhódításának köszönhető. Az általános tendencia mellett nem szabad azonban elfeledni, hogy *nyelvenként jelentős eltérések figyelhetők meg*. A magyar anyanyelvűek esetében az első generációsok 1920-tól fogyást mutatnak, 268 112 főről 1970-re 161 253-ra apadt a számuk, de igaz, hogy a második, harmadik nemzedékeliekkel együtt 1940 és 1970 között csak minimális, alig hatezer fős csökkenés ment végbe (453 ezerről 447 ezerre).²⁷ Az 1970-es évtized alakulását *Joshua Fishman és munkatársai* kedvezőbbnek ítélték, mint ahogy az a valóságban végbement, mivel ők nem, illetve csak részben ismerték az 1979-es felmérés eredményeit. Érdekes, hogy a magyar anyanyelvűek 17%-os emelkedésével számoltak, 1979-re 523 571 magyar anyanyelvűt becsültek. Ezzel szemben a statisztika 6%-os csökkenést jelez.²⁸ A magyar anya-nyelvűeknek a nem-angol anyanyelvű össznépességhez viszonyított részaránya szintén némileg visszaesett: 1,35%-ról 1,23%-ra (a spanyol nyelvűek nélkül 1,76-ról 1,70%-ra). Mint ahogy a 12.táblázat mutatja, az összes nem-angol anyanyelvet vallóknál a feltételezett 15%-os növekedés helyett csak minimális, 3%-os gyarapodást lehetett regisztrálni. Míg 1970-ben a nem-angol anyanyelvűek az össznépesség 16,3%-át képezték, addig 1979-ben 15,7%-át.

A nem-angol anyanyelvűek 1970 után tapasztalható mérsékelt növekedése, esetenként csökkenése részben az etnikai közösségek előregedésének, az utánpótlás elapadásának következménye. A kormegoszlási információk alapján azonban arra lehet következtetni, hogy e folyamatok mögött nem kizárólag (s talán nem elsődlegesen) a legidősebb korosztályok kihalása áll. Az 1970-es anyanyelvi adatok részleteiből a fiatalabb korosztályoknak, a harmadik, illetve további nemzedékeknek az anyanyelv iránti pozitív viszonyulása volt a szembetűnő. Tíz évvel később éppen ezek körében lehetett érzékelni e magatartás visszaszorulását.²⁹ Az 1970-es anyanyelvi statisztika kivételes helyzetet jelzett, mégpedig a lényegét röviden összefoglalva: az „etnikai reneszánsz” felfelé ívelő szakaszának hatását. Az 1960-as évek második felében indult etnikai megújulási mozgalmak hatására a bevándoroltak s utódaik körében megváltozott etnikus kultúrájukhoz, örökségükhöz fűződő viszonyulásuk. Az individuumok pozitív érzelmi, attitűdbeli reakciói ekkor az anyanyelvi bevallások megnövekedésében is testet öltöttek. E magatartás a hetvenes évtized végére vesztett lendületéből, mozgósító erejéből; vagy másra helyezve a hangsúlyt: az etnikai-nemzetiségi különbözőség elfogadhatóságának meggyökereztetésével nyugvópontra jutott. A mozgósító erő gyengülését jelzik *Joshua Fishman* prognosztizált adatai, melyeket az 1979-es felmérés nyomatékosít. A nem angol anyanyelvet vallók száma a korábbi évtizedhez mérten a fiatalabb korosztályok és az Amerikában született leszármazottak körében csökkent.

13. táblázat Magyar nyelvű kommunikációs eszközök és intézmények, 1982.

	magyar nyelvű		összes nem-angol nyelvű	index ^a
RÁDIÓ	38	100%	2 333	1.07
1/2 órás adásidővel	3	8,1	6,8%	
1/2-1 órás adásidővel	11	29,7	25,7	
1 -3 órás adásidővel	3	8,1	21,6	
3-19 órás adásidővel	2	5,4	16,4	
nincs adat	18	48,6	22,7	

nagyobb adásidővel				6,8	
SAJTÓTERMÉKEK		42	100%	1031	2.97
példány- szám	átlagos pél- dányszám				
napi	10 045	10 045	1	2,4	6,4
heti	76 400	5 877	15	35,7	20,6
havi	35 286	5 881	7	16,7	24,0
egyéb	41 900	6 983	5	11,9	14,7
nincs adat			14	33,3	34,4
HELYI EGYHÁZKÖZSÉGEK ^b	a:	73	100%	13 638	a: 0.39
	b:	134			b: 0.76
római és görögkatolikus		56	(76,7)		24,5
			(41,8)		
protestáns	a:	17	23,3		34,1
	b:	78	58,2		34,5
ortodox, nem keresztény					
ázsiai, zsidó				41,4	
ANYANYELVI ISKOLÁK		83	100%	6 553	0.93
napi	t ^c	a:	2	2,4	22,2
hétközben délutánonként		b:	1	1,2	30,9
szombat/vasárnap ^d			14	16,9	11,3
nincs adat			66	79,5	35,7
Összesen		236		23 812 ^e	
		297			

$$^a \text{ a mutató képlete: } \frac{X}{Y}; X = \frac{\text{magyar nyelvű intézmény}}{\text{összes nem magyar intézmény}}; Y = \frac{\text{magyar anyanyelvűek}}{\text{összes nem angol anyanyelvű}}; ^b \text{ Az}$$

a érték az eredeti forrás, a b a *Bethlen Naptár* 1983., 1984-es kötetei (Ligonier, PA) alapján; c magába foglalja a heti két vagy több alkalommal működő iskolatípusokat; d a heti egy alkalommal működő iskolákat jelenti; e a tv-adásokkal együtt.

Forrás: Fishman, Joshua A. et al.: *Ethnicity in action: the community resources of ethnic languages in the United States*. = Uo.: *The Rise and fall of the ethnic revival*. Berlin - New York, 1985. 195-282.p.

A bevándorolt csoportok – részben utódaik, nyelvük megőrzése, ápolása érdekében – kiterjedt eszközrendszert építettek ki, amelyet a hetvenes években is igyekeztek fenntartani, esetenként bővíteni. Az idézett vizsgálat egyik fontos tétele és eredménye, hogy kimutatták *az etno-kulturális közösségek nagysága és az anyanyelvi intézményrendszer kiterjedtsége*, fejlettsége közötti szoros összefüggéseket. Az 1982-es állapotot rögzítő felmérésünk az ország minden államára kiterjedő, meglepően nagy, nem-angol nyelvű hálózatot jelez a tömegkommunikáció (rádió, tv), a sajtó, az egyházközösségek és az *anyanyelvet*, illetve az *anyanyelven oktató iskolák* terén. Figyelemre méltó, hogy ezen intézményekhez olyan nyelvi csoportok - mint például a skandinávok - is ragaszkodnak, amelyek tömeges bevándorlása már nemzedékekkel korábban befejeződött. A 13.táblázat e felmérés alapján a magyar nyelvű intézményeket összegzi; olyan adatokat tartalmaz, amelyeket más kimutatásokból jobb esetben is csak részleteiben ismerünk. A felmérés eredményét azért is tartom fontosnak ezúttal közzétenni, hogy hiányosságai, hibái a magyar nyelvű intézmények rendszerezett felmérésére serkentsenek – mind idehaza, mind a tengerentúlon.³⁰ Két feltűnő pontatlanságot is szóvá kell tennünk: bizonyára félreértésen alapul a sajtótermékek között jelzett magyar napilap, miután az utolsó, a *Szabadság* 1971-től tért át előbb a másnaponkénti, majd a még ritkább megjelenésre. Más magyar nyelvű napilapot sem az OSZK, sem más forrás nem jelez. Nem tudni továbbá, hogy minek alapján becsülték ennyire alá a protestáns gyülekezetek számát. A feltüntetett 17 a csak kizárólag magyar nyelvet használó közösségek számával sem egyezhet meg. Amerikai egyházi források alapján 78 református gyülekezetről adhatunk számot, közülük azonban több már csak alkalmanként (vagy akkor sem) használja a magyar nyelvet.³¹ A kimutatásban szereplő 56 katolikus egyházközsége a magyar katolikusok címtára is megerősíti, amely 38 római katolikus, magyar nevű plébániát és 18

görögkatolikust tart nyilván.³² (A nyelvhasználati különbségekre ezúttal nincs hely kitérni.) A magyar egyházak számát a baptisták, nazarénusok, pünkösdisták, hetednapi adventisták, evangélikusok, zsidók és további kisebb vallási csoportok számbavételével bővíteni lehetne. Fontos lenne a már nem magyar nyelvű egyházközségek megkülönböztetése is, és annak vizsgálata, hogy ezek mennyire hatnak a magyar származástudat erősítésében, bizonyos etnokulturális jegyek, szimbólumok őrzésében.³³ A 13. táblázatnak az „iskolákra” vonatkozó adatai valószínűleg szintén kívánnivalót hagynak maguk után (ld. a hiányzó információkat), de a különböző szervezetek keretében zajló anyanyelvi oktatásnak nincs jobb nyilvántartása.³⁴ Az ismertebbeken túl a hétvégi iskolák regisztrálása igen nehéz, hiszen számuk gyakran változik, újak alakulnak, mások átmenetileg vagy véglegesen megszűnnek.

A típusonkénti számszerű áttekintés mellett tanulságos megvizsgálni, hogy a magyar anyanyelvet ápoló, fenntartó, terjesztő intézmények és eszközök miként reprezentálják a magyar anyanyelvet vallott népeiséget. A 13. táblázatban szereplő mutatók (a táblázat jobb szélén) azt jelzik, hogy az egyes intézmények terén a magyarok mennyire közelítik meg az összes nem-angol anyanyelvűek átlagos gyakorlatát. E mutató esetünkben a legmagasabb értéket a sajtónál éri el, melynél nagyobb – a környező országokból származók nyelveinél maradván – a román (4.87), az ukrán (4.49), a litván (4.27) és a szlovén (3.78) nyelvűek mutatnak. Ez utal a magyarországi kivándoroltak már jelzett magas iskolai végzettségére, még akkor is, ha van alapunk feltételezni, hogy a jelenlegi amerikai-magyar lapok nem a magasan képzett értelmiség olvasmányai. A felülreprezentáltságot másrészt az is magyarázza, hogy a magyar nyelvű sajtónak a korábbiakban gazdag, differenciált hálózata alakult ki. Párhuzamos adatok azt bizonyítják, hogy az anyanyelvű kiadványok, főként az időszakai sajtótermékek anyagi érdekekhez (is) kapcsolódnak, hiszen ezek többnyire családi, kisközösségi üzleti vállalkozások. Nagyjából ez vonatkozik az etnikai rádió- és tv-adásokra is. (A kimutatás magyar tv-adást nem jelez, a clevelandi műsor a felmérés után indult.) Az anyanyelvi kultúrának más jellegű eszközei és kifejezői az egyházak, és a nyelvi-kulturális oktatási programok. Ezeknél az anyagi érdekelttség nem játszik szerepet, sőt, fenntartásuk jelentős egyéni és közösségi áldozatvállaláson múlik. A magyarok mindkét intézmény terén elmaradnak a nem-angol anyanyelvű csoportok ellátottságának átlagától. (Ezen nem változtat az egyházak korrigált adata sem; másrészt hasonló pontatlanságok más nyelvek esetében is előfordulhatnak.) Az anyanyelvi oktatásban a magyarokhoz képest az ukránok (1.94) és a litvánok (1.49) mutatnak nagyobb aktivitást, viszont a szlovénok (0.78), a szerbek (0.40), a lengyelek (0.39) jelentősen elmaradnak tőlük; méginkább a szlovákok (0.19), a románok (0.18) és az oroszok (0.11). Közismert, hogy az egyházaknak a bevándoroltak társadalmi életében milyen fontos szerepe van. A helyi egyházközségek az anyanyelv fenntartásában, az etnokulturális hagyományok művelésében – az idézett vizsgálat szerint – a legidőtállóbbnak bizonyulnak. A felmérés szerint a környező országokból elszármazottak nagyjából azonos mértékben alakítottak, illetve tartanak fenn egyházközségeket, mint a magyarok. Létszámukhoz mérten jóval több egyházuk van az ukránoknak (2.69), némileg a románoknak (1.12), viszont – talán meglepő – lényegesen kevesebb a lengyeleknek (0.50) és a szerbeknek (0.40). Ettől a közép- és kelet-európai mintától egészen eltérő gyakorlatot követnek a héber (s részben a jiddis) nyelvű zsidók, az örmények, a tibetiek s további kisebb vallási-nyelvi közösségek, mint az amisok, óhitűek stb., amelyek egyházaikon, iskoláikon keresztül kivételes ragaszkodást tanúsítanak anyanyelvükhöz.³⁵

A nem-angol nyelvű intézmények és kommunikációs eszközök száma, illetve ezeknek itt nem részletezhető alaposabb vizsgálata alapján a Joshua Fishman vezette munkacsoport megállapította, hogy a hetvenes évek során az „etnikai reneszánsz” az „anyanyelvi források”

lényeges bővülését nem hozta magával. Bár magatartásbeli, érzelmi hatásaiban jelentősen befolyásolta az embereket, az etnicitás olyan lényeges szintjén azonban, mint az etnikus nyelvek, korszakunk inkább az etnokulturális eszközök őrzésével, esetenként regressziójával, mint továbbfejlesztésével jellemezhető. Úgy tűnik, hogy nagyobb az anyanyelvek megbecsülésének erkölcsi értéke, fontosságának belévetett hite – ez kétségtelenül az „etnikai reneszánsz” hozadéka –, mint e nyelvek tényleges használata. A nyelvi statisztikák és a nyelvészociológiai vizsgálatok fényében *a magyar nyelv helyzetéről nagyjából stagnáló képet kaptunk*, különösen szűkebb régióink nyelveinek összefüggésében. Mint láttuk, a magyar anyanyelvet vallók száma csökkent, igaz nem olyan mértékben, mint például a szlovákoké vagy a németeké, s nem olyan ütemben, ahogy a magyarországi születésűek, tehát az első generációsok fogyása tapasztalható. Mindez azt jelenti, hogy jelentősebb óhazai utánpótlás nélkül a magyar anyanyelvű közösség egésze – amely nyelvészociológiai, kulturális szemszögből inkább referenciális, mint interakcionális jellegű³⁶ –, belső fejlődésre nem képes, noha rohamos hanyatlást sem mutat. Mindezek ellenére – elsősorban a családi körben használatos nyelvek felmérése alapján – úgy vélem, hogy aktív magyarnyelvűséggel csak a bevándorolt nemzedék és szűkebb családtagjai körében számolhatunk. E rétegnél nagyjából háromszor népesebb azok csoportja, akik szocializációja a magyar nyelvhez és kultúrához (is) kötődött, akik később, felnőtt korukban legfeljebb alkalmanként s nem a mindennapi kommunikációban élnek gyermekkoruk valamilyen mértékben elsajátított nyelvével.

Tanulmányom bevezetésében már utaltam arra, hogy az Egyesült Államok 1980-as népszámlálásában újdonságként megkísérelték *a népesség származásának*, eredetének (angolul „ancestry”) felmérését, s ezzel a születési országtól, generációtól, nyelvtudástól függetlenül lehetőség nyílt az etnikai-nemzetiségi csoportok nagyságának megállapítására. A vizsgálat meglepő eredménnyel zárult: az Egyesült Államok népességének 83%-a vallotta azt, hogy részben vagy teljesen idegen származású, s csak 6% tartotta magát egyszerűen „amerikainak”. Voltak, akik felmenőiket egyetlen származási csoportba sorolták, voltak, akiknek elődei több etnikumból kerültek ki – ez utóbbiak 37%-ot tettek ki. A népszámlálásban alkalmazott „származás” igen lazán körülhatárolt fogalom volt: utalhatott az egyén nemzetiségi csoportjára, az országra, ahonnan ő vagy elődei kivándoroltak, kifejezhetett leszármazást és utalhatott arra az etnikai csoportra, amellyel (vagy azokra, amelyekkel) a megkérdezett azonosítja magát, függetlenül e csoport(ok) iránti elkötelezettségének fokától. A felmérés tehát nem különböztette meg azokat, akik olasznak, magyarnak, ír-németnek stb. és azokat, akik olasz, magyar, ír-német származásúnak vallják magukat.³⁷ Ez, s további problémák is jelzik, hogy a származási adatok értelmezését, jelentését további kutatásoknak kell megvilágítaniuk. Nem vitás, hogy az etnikai származást tudakoló kérdésre adott szubjektív válaszok igazi értéke a körülményeket alaposan mérlegelő interpretáció nyomán tárul fel. Ezúttal e sokrétű, bonyolult problémakörből azt kívánom kiemelni, ami *a magyarok adatainak értelmezésében elkerülhetetlenül szükséges*.³⁸

Kiindulásként nem árt leszögezni, hogy a népszámlálás és az 1979-es hasonló jellegű felmérés „ancestry” adatai³⁹ természetesen nem adnak végső kulcsot az Egyesült Államok etnikai viszonyainak számszerű leírásához. Inkább arról van szó, hogy az etnikai csoportok azonosításának módszerében új típusú „mérőeszköz” jelent meg, amely sok szempontból a korábbiakhoz képest jobb megoldást kínál, viszont saját természetéből fakadó problémákat is okoz.⁴⁰ Ez a módszer sem szünteti tehát meg azt a vitát, hogy hány német, ír, zsidó, szlovák, magyar stb. van Amerikában, márcsak azért sem, mivel az adatok csoportosításában, kódolásában a statisztikai hivatal hibákat is elkövetett. Nem különböztették meg például az angolokat és a briteket, a franciákat és a francia-kanadaiakat. Bizonyos csoportokat

„megszüntettek”, mint a grúzokat, az azerbajdzsánokat és a ruténok egy részét, mert ezeket mind az oroszok közé sorolták. Külön problémát jelent, hogy zsidókat nem mutattak ki, mivel a zsidó származást vallási hovatartozásnak ítélték, s az USA-ban 1936-tól a népszámlálások során vallási információk nem gyűjthetők. (Aki magukat orosz-zsidóknak, magyar-zsidóknak stb. vallották, azokat rendre csak oroszoknak, magyaroknak vették.) Nem kétséges, hogy itt az államnak a statisztikai hivatal etnikai kategorizációja révén az etnikai csoportokra tett hatásáról, befolyásáról van szó.⁴¹ A „származás” kategóriájának bevezetése és a felmérés eredménye visszahat az egyes etnikai közösségekre és mintegy átstrukturálja az ország etnikai képéről korábban kialakult felfogást, ahogy ezt egy frissen megjelent összefoglalás is tanúsítja.⁴² A népszámlálás eredménye előnyösen hathat az etnikai csoportok azonosságtudatának alakulására, különösen azok körében, akik az eredményeket önképükkel adekvátnak érzik. A származási adatok ilyen, etnikai büszkeséget, öntudatot mobilizáló hatására a magyarok kapcsán is több példát hozhatunk.⁴³

A 14. táblázat a szűkebb-tágabb régiókból elszármazottakra vonatkozó kimutatást tartalmazza. Az 1 millió 777 ezer főnyi „magyar” származású az Egyesült Államok európai eredetű csoportjai között a tizennegyedik legnépesebbet alkotja. Közülük 727 223 „tisztán magyar”, 1 049 679 vegyes származásúnak vallotta magát. A felmérés minket illető legkomolyabb problémája az, hogy vajon ez a számszerű eredmény tényleg a magyarok számával azonos-e. A származási adatok helyes megítéléséhez világosan kell látni, hogy ez a kimutatás *nem választja el a magyar és a magyarországi származású individuumokat*, vagyis a magyar etnikummal, nemzettel azonosulókat és a Magyarországról elszármazott nem magyar nemzetiségűek, illetve leszármazottaik egy részét. A statisztika „Hungarian” kategóriája gyűjtő jellegű, s kiterjed a magyar, valamint a magyarországi jelentésre egyaránt. A történeti kutatások szerint a Magyarországról az első világháború előtti tizenöt év folyamán kivándoroltak több mint kétharmada nem volt magyar anyanyelvű.⁴⁴ Bonyolítja a helyzetet, hogy a közép-európai nyelvi és nemzetiségi bevallások közismerten nem fedték minden esetben egymást, hiszen a németül, szlovákul, ruténul stb. beszélők és a zsidók egy része nemzetiségüket illetően magyarnak vallotta magát.* A régió sajátos nemzetiségi viszonyaiból adódóan az elszármazottak etnikai-nemzetiségi, leszármazási tudata, különösképp az utódnemzedékek körében olyannyira elmosódott, hogy a magyar – a „Hungarian” – alig megkülönböztethetően jelent magyar nemzetiségűt és magyarországit egyaránt.

*Sőt, a tényleges „kettős identitás” - magyar-német, magyar-zsidó stb. - sem hagyható figyelmen kívül a kivándoroltak körében sem.

Itt utalnék arra, hogy a származási felméréseket értékelő statisztikusok a „magyar” kategóriát inkább tekintik „magyarországinak”, mint etnikumhoz fűződő identitást kifejező fogalomnak. Egy tanulmányban azt elemezték, hogy a népesség megvallott származási adatait milyen arányban lehet bizonyos változókhoz kötni. Ennek során például úgy gondolták, hogy a „magyarok” 32,9%-a anyanyelve, 8,4%-a jelenleg otthon beszélt nyelve alapján vallott ilyen etnikai eredetet, ám itt nemcsak a magyar, hanem a más nyelvűeket, például a jiddisül beszélőket is számításba vették. Hasonló szellemben, első generációs „magyaroknak” a Magyarországon születetteket tekintették.⁴⁵ Ez a példa is jelzi, hogy az etnikai származás kimutatásait óvatosan kell kezelnünk, hiszen ez esetünkben elmosza az etnikummal, illetve az országgal való azonosulás közötti különbséget.

14. táblázat Az Egyesült Államok néhány közép- és kelet-európai származású etnikai csoportja

Származási csoport	összes	„tisztá” származású	vegyes származású	%
Idegen származást vallottak	188 302 438	118 564 678	69 737 760	100%
magyar	1 776 902	727 223	1 049 679	0,9
osztrák	948 558	339 789	608 769	0,5
német	49 224 146	17 943 485	31 280 661	26,1
lengyel	8 228 037	3 805 740	4 422 297	4,4
cseh	1 892 456	788 724	1 103 732	1,0
horvát	252 970	107 855	145 115	0,1
szerb	100 941	49 621	51 320	0,0
szlovén	126 463	63 587	62 876	0,0
jugoszláv*	360 174	199 884	160 290	0,1
rutén * *	8 458	2 581	5 904	0,0
román	100 941	49 621	51 320	0,0
szlovák	776 803	361 384	415 422	0,4
ukrán	730 056	381 084	348 972	0,3
szláv*	172 696	70 124	102 572	0,0
orosz*	2 781 432	1 379 585	1 401 847	1,5
litván	742 776	339 438	403 338	0,4
lett	92 141	55 563	36 578	0,0
cigány (rom)	6 322	3 350	2 972	0,0
kelet-európai*	62 404	52 439	9 965	0,0
európai*	175 461	142 626	32 835	0,1

*Gyűjtő jellegű kategória, egynél több etnikai származást takar(hat); **a „ruszinokat” az oroszok közé sorolták.

Forrás: U. S. Bureau of the Census. Census of population 1980. *Ancenstry of the population by state*, PC80-S1-10. Table 1. Washington, 1983.

A „magyar származás” pontosabb jelentését, a két „pólus” szétválasztását további kutatásokkal kell tisztázni. Esetenként lokális vizsgálatok is eredményesek lehetnek. Kimutatták például, hogy Észak-Dakotában bizonyos agrártelepülések azon népessége, amely 1980-ban magyar származásúnak vallotta magát, eredetileg német anyanyelvű volt.⁴⁶ Az esetek zömében az ilyen megkülönböztetés sokkal nehezebb, hiszen az óhazából kivándorolt nemzetiségek új hazájukban nem mindig különültek el élesen egymástól. Annak is van jele, hogy egy-egy településen kisebb csoportok valamely domináns etnikai közösséghez alkalmazkodtak.⁴⁷

Úgy érzem, hogy makroszinten még komolyabb problémát okoz a származási adatok finomítása. Kétséges, hogy lehet-e ellenőrizni ezt az információcsoportot a korábbi statisztikák nyelvi-nemzetiségi adatainak összehasonlító mérlegével. Nem megoldást, de a származási felmérés bizonytalanságát jelzi, ha a 12. és a 14.táblázatot összevetjük. Elgondolkodtató, hogy a 306 ezer horvát s a 359 ezer szlovák anyanyelvűvel szemben hogyan lehet csak 108 ezer (tisztán) horvát, illetve 361 ezer szlovák származású. Vajon hova tűntek az 1920-as népszámláláskor kimutatott több mint 95 ezer rutén leszármazottai?⁴⁸ A horvátok egy része valószínűleg Jugoszlávként", a szlovákoké, ruténoké pedig „szláv-ként” határozta meg eredetét, s e csoportokból többen kerülhettek a „kelet-európai” kategóriába is. Az sem lehet kétséges, hogy hasonló módon közülük (s további csoportokból) mások a „magyarországiak” közé sorol(hat)ták magukat. Ez utóbbi „megoldás” arányát azonban kellő támpontok nélkül nem lehet megállapítani.

A történeti érvek mellett a származási adatok szubjektív természete miatt *értékelésükhöz célszerű szociológiai-pszichológiai szempontokat is figyelembe venni*. Világos, hogy az etnikai eredet, származás kinyilvánítása az anyanyelv megvallásánál is inkább lehet jelzője az identitás érzésének. Az azonos célzatú – igaz, módszerében eltérő – 1979-es felmérés és az 1980-as népszámlálás származást tudakoló kérdésére adott válaszok azt jelzik, hogy ez az önazonosítás nem állandó jellegű. 1979-ben 1592 ezren vallották magukat „magyar” eredetűnek, közülük 534

ezren „tisztán magyar”. 1058 ezren más etnikumokkal vegyes származásúnak.⁴⁹ Bizonyára inkább szubjektív, attitűdbeli okokra vezethető az vissza, hogy öt hónappal később az etnikai származás megvallásának más eredménye született. Egy szociológiai vizsgálat a népszámlálás primér információi alapján az etnikai eredet önmeghatározásának sajátos természetét világította meg.⁵⁰ Azáltal, hogy az Egyesült Államok fehér népessége egyre jobban eltávolodott a bevándorló elődöktől, a bevándorlás korszakától, az etnikai származás számontartásában bizonytalanságok, szelektív választások, egyszerűsítő, sőt téves azonosítások jelentkeznek. Ez a népesség ma már csak elvétve él etnikai negyedekben, az irántuk táplált előítéletek idővel eloszlottak s az utódok körében a vegyesházasságok magas szintet érnek el. Tanulságos, hogy miként alakul a származás megvallása a vegyesházasságú családokban. Amíg a gyermekek a szülőkkel élnek együtt, aránylag kiegyensúlyozott a származás számontartása, csakúgy, mint a harmincöt éven felüli évfázatoknál. A hasonlóság abból is adódik, hogy a gyermekek helyett a szülők töltötték ki a kérdőívet. A lényeges változás a családok szétválásakor megy végbe, amikortól a fiatalok maguk definiálják származásukat. Ekkor az egyszerűsítés, a szelekció jeleként hirtelen megnövekedik a „tisztá” származást vallók aránya. A harmadik generációs személyek vizsgálatakor azt tapasztalták, hogy az egymást követő korcsoportok körében folyamatosan csökkent a vegyes (és a hármas) származás tudata, egyre inkább egyszerűsítve, etnikailag „tisztá” eredetűnek vallották magukat. A vegyesházasságokon belül egyébként a szülők is hajlanak az egyszerűsítésre. A magyar, illetve magyarországi apák és más etnikumú anyák házasságából született gyermekeknek csak 62,3%-át tüntették fel a pontos származás szerint. Fordított esetben, magyar, magyarországi anyák és más származású apák gyermekeinél 61,9%-os mutatót találunk. Ezen a téren az európai eredetű népességnél 50–65% közötti értékeket lehetett megállapítani, ami igen határozottan jelzi a származás megítélésének szelektív, változó s egyszerűsítő jellegét. Az 1980-as népszámlálás egyébként a „magyarok” igen alacsony endogámiáját, azaz csoporton belüli házassodását jelzi. A huszonöt évnél fiatalabb korosztályban mindössze 4,6%-os az endogám házasságok aránya, melynél csak a walesiek mutatnak alacsonyabb értéket. A saját csoporton belül házassodók aránya az 55–64 éveseknél a legnagyobb (24,2%), s hasonló jellegű a 65 éven felülieknél (23,8%). Az endogám házasságok ilyen alacsony mértéke s a fiatalok szempontjából való csökkenése általános a kelet-európaiak esetében.⁵¹

E vizsgálatok azt is kimutatták, hogy az egykori lokális származás emléke, vagyis a szülők elszármazási régiója, szűkebb földrajzi környezete az utódoknál rendszerint egyre *szélesebb körű identifikációval helyettesítődik*. A különbségeket elmosó attitűdök érvényesülését az olyan sajátos kategóriák is jelzik, mint az „európai”, a „kelet-európai” vagy a „szláv”. E tendenciák alól bizonyára a magyarok sem számítanak kivételnek. S miután a Magyarországról a húszas évek derekáig kivándorolt – döntően paraszti – tömegek számára a nemzeti tudatot főként a környezetükkel való azonosságuk jelentette, az ő leszármazottaik számára az etnikai eredet meghatározásában a területhez kötöttség tudata, s ennek általánosító jellege fokozott szerepű lehet.

Az elmondottak alapján arra következtethetünk, hogy az etnikai eredet számadatai valószínűleg az *első két generáció* tagjai esetében takarják pontosabban a tényleges helyzetet. Ez azért is valószínű, mivel a frissebb, 1945 óta elvándoroltak, illetve azok gyermekei alapvetően ebbe a két rétegbe tartoznak. Ezek a csoportok kivándorlásuk jellegéből, társadalmi összetételükből következően a származásukat tudakoló kérdésre valószínűleg inkább nemzeti hovatartozásuk kifejezésével, mint elszármazási országuk megnevezésével válaszol(hat)tak. A felvetett szempontok nyomán azt is méltán állíthatjuk, hogy a „vegyes származás” adatai a többiekhez képest bizonytalanabbak. Ez részben azért van, mert az ilyen bevallások túlnyomórészt⁵² a

harmadik s további generációk tagjaitól származnak, akik, mint láttuk, származásuk meghatározásában egyszerűsítésekre hajlamosak. A „vegyes származást” másrészt az etnicitás szempontjából is problematikus kategóriaként értékelhetjük. A több mint egymillió, részben magyar(országi) származást is vallott közül például egyáltalán nem tudjuk, hogy hányan nevelkedtek valamilyen mértékben a magyar nyelvhez, kultúrához kötöten is; hányan vállalják, választják s fejezik ki valamilyen módon magyar identitásukat. E kérdéseket persze a „tisztán” magyar, magyarországi eredetet vallók esetében sem lenne érdektelen feltenni, ám ez a probléma már meghaladja a jelen tanulmány célkitűzéseit, hiszen a származás és az etnicitás összefüggését önálló, empirikus tanulmányokkal célszerű megközelíteni.⁵³

Az 1980-as népszámlálásnak mindazon demográfiai, társadalmi mutatóit, amelyeket e tanulmány első részében a magyarországi születésűek jellemzésére felhasználhattam, sajnos az „ancestry” kategóriák szerinti bontásban eddig nem tették közzé. Ily módon az Egyesült Államok magyar, magyarországi származású népességének a korábbiakhoz hasonló részletességű képét nem lehet megrajzolni. A népszámlálást előkészítő 1979-es felmérés alapján három ponton lehet bővíteni az eddig össze-foglaltakat. Egyrészt mód van arra, hogy nagyjából a generációk közötti arányokat megállapítsuk. Ekkor a „magyar” származást vallottak 8,5%-a első generációs volt, vagyis Magyarországon, a környező országokban vagy másutt, de nem az USA-ban született. 31,2%-uk tartozott a második, 60,29%-uk pedig a harmadik, illetve az azt követő nemzedékekhez. (Abszolút számokban: 135 ezer, 497 ezer és 960 ezer fő.) Ezeket az arányokat a hangoztatott fenntartások mellett, az Egyesült Államokban élő magyarokat illetően alapjában elfogadhatjuk. Hasonlóképp azt a másik két aránypárt is, amelyek az óhazából elszármazottak születési helye és etnikuma közötti, az amerikai statisztikákban korábban kellően nem tagolt különbséget világítják meg pontosabban. A Magyarországról kivándoroltak 88,4%-a, a magyarországi szülők Amerikában született gyermekeinek 86%-a vallott magyar(országi) származást. Ezzel szemben a magyar etnicitást vallók közül az első generáció 73,4%-a, a második generáció szüleinek 65,4%-a volt magyarországi születésű. E mutatók két összefüggést jeleznek. Részben kifejezik azt, hogy a Magyarországról kivándoroltak között a nem-magyar nemzetiségűek kevesebben voltak, mint a más országokban, nyilván főként a környező országokban született magyar kivándoroltak. Ügy is fogalmazhatunk, hogy a nyolcvanas évek elején az Egyesült Államokban élő első generációs magyarok több mint negyede, a második nemzedékbeliek szüleinek egyharmada Magyarország határain kívül született. A fenti aránypárok ugyanakkor a korábban már kimutatott jelentős számú vegyesházasságot is jelzik, főként a második generáción belül. Végül: az 1979-es felmérés alapján az is megállapítható, hogy a „tisztán magyar” származást vallottak kormegoszlása kiegyensúlyozottabb, mint a magyarországi születésűek korábban vizsgált korstruktúrája. Ezzel együtt a kimutatás itt is fokozatosan előregedő népességet jelez, aminek leglényegesebb szimptomája, hogy az 55-64 évesek, illetve a 65 év felettiiek (21, illetve 21,9%-os) aránya minden más évjárat részarányát felülmúlja.⁵⁴

Befejezésül az Egyesült Államok magyar, magyar származású népessége földrajzi elhelyezkedésének legfőbb paramétereit foglalom össze, mivel a hazai közösségek sajátosságait, életkörülményeit, működését illetően ez a szempont sem elhanyagolható.

15. táblázat A magyarországi születésűek, az otthon magyarul beszélők és a „tisztán magyar származásúak” államonként

Állam	Magyarországban született		Otthon magyarul beszél		„Tisztán magyar származású” származása	
	fő	%	fő	%	fő	%
Összesen	144 368	100%	178 995	100%	727 223	100%
California	20 822	14,4	21 992	12,3	71 428	9,8
Florida	11 048	7,7	10 731	6,0	47 444	6,5
Michigan	6 592	4,6	10 938	6,1	48 396	6,7
New Jersey	14 318	9,9	21 810	12,2	70 607	9,7
New York	31 732	22,0	32 644	18,2	115 981	15,9
Ohio	14 389	10,0	26 218	15,0	102 581	14,1
Pennsylvania	9 392	6,5	14 562	8,1	76 544	10,5
a többi állam	36 075	24,9	31 105	22,1	194 242	26,7

Forrás: U. S. Bureau of the Census, 1980. Census of housing and population. *Foreign-born population in the United States. Special tabulation: Hungary.* Table 15. Washington, 1984.; Census of Population 1980. Vol. 1. *Characteristics of the population, Chapter D. Detailed population characteristics*, PC80-1-D6, 11, 24, 32, 34, 37, 40. Table 197. Washington, 1984.; Census of population 1980. *Ancestry of the population by state*, PC80-S1-10. Table 3a. Washington, 1983.

A külföldi születésűek statisztikája szerint a Magyarországról bevándoroltak nagyjából fele (48,4%) New York, New Jersey, Ohio és Pennsylvania területén lakik. E négy államban található a családi körben magyarul beszélő népesség 53,4%-a (ld. a 15. táblázatot). A bevándorlás történetéből ismeretes, hogy a magyar bevándorlók az első világháború előtt e négy állam területén alakították ki legnépesebb telepeiket, amelyek a későbbi kivándorlóknak is célpontjuk lett. 1920-ban a Magyarországról kivándorolt magyar anyanyelvűek 70%-a e négy államban élt, s további 20%-uk Illinois, Michigan, Connecticut és Indiana területén. A magyarországi születésűek jelenlegi elhelyezkedése tehát még mindig elég jól követi a történetileg kialakult bevándorlási irányokat. Igaz, ez a terület nemcsak a múltban volt a külföldről bevándorlók elsőrendű „kapuja”, hiszen a külföldi születésűek több mint 27%-a még 1980-ban is a nevezett négy államban lakott. Ezek mellett az új célpont California, ahol az összes bevándorolt negyede, a magyarországi születésűek 14,4%-a élt. Ezzel New York állam (22%) mellett California lett a legtöbb magyarországi születésű által lakott állam. Ez annak következtében alakult ki, hogy az újabb bevándorlók alkalmazkodva az ország gazdasági szerkezetének változásához, akár elsődleges megtelepedéssel, akár továbbvándorlás révén az újabb gazdasági centrumok felé orientálódnak. Emellett, ugyancsak az országos tendenciáknak megfelelően, jelentős a nyugdíjasok délre, így Californiába áramlása. E réteg másik célpontja Florida (ahol a magyarországi születésűek 7,7%-a lakik), s újabban a „napfény-övezet” államai közül Arizona. A Magyarországról kivándoroltak 29,5%-a azonban az említett hat államon kívül, tehát igen jelentős szétszórtságban található.⁵⁵

16. táblázat A „tisztán magyar” származásúak legnépesebb csoportjai nagyvárosi körzetek és ezek legjelentősebb központi városai szerint

Nagyvárosi körzetek -	Össznépesség	„Magyar származásúak”	Arányuk
Központi városok*	(millió fő)		(%)
New York - Észak-Kelet New Jersey	15,6	141 897	0,91
New York City	7,0	63 826	0,90
Cleveland, Ohio	1,7	40 955	2,33
Cleveland City	0,6	9 025	1,57
Los Angeles - Long Beach, California	9,5	40 545	0,42
Los Angeles City	3,0	18 364	0,61
Detroit, Michigan	3,1	27 314	0,71
Detroit City	1,2	3 876	0,32

Chicago - Észak-Nyugat Indiana	6,8	26 660	0,39
Chicago City	3,0	9 119	0,36
Pittsburgh, Pennsylvania	1,8	20 370	1,12
Pittsburgh City	0,4	4 775	1,12

*Nagyvárosi körzet (urbanized area) = egy vagy több központi városból és annak összefüggő, beépített gyűrűjéből álló agglomeráció. A kimutatás körzetenként csak egy, a legjelentősebb központi város adatait tartalmazza.

Ha a származás szerinti népességet vizsgáljuk, akkor 1980-ban szinte azonos jellegű területi megoszlást tapasztalunk. Kivételt csak Californai eltérő szerepe mutat. A magyar(országi) származásúak ugyancsak 48,4%-a lakik New York, New Jersey, Ohio és Pennsylvania államokban. Ha a vegyes származásúaktól eltekintünk, akkor 50,2%-uk él e négy államban, mégpedig a következő megoszlás szerint: New York 15,9%, Ohio 14,1%, Pennsylvania 10,5% és New Jersey 9,7%. Ezek után következik az új „központ”, Californai 9,8%-os részesedéssel. Mint látható, az államok sorrendje jól tükrözi az egykori bevándorlások fő irányait. Ha államonként a népesség egészen belüli arányokat nézzük, akkor némileg más sorrendet kapunk. A magyar(országi) származásúak New Jersey és Ohio népességének 2,3-2,3%-át, Pennsylvania és Connecticut 1,7–1,7%-át, Michigan és New York 1,4-1,4%-át adják; a többi állam esetében ez a mutató 1% alatt marad.⁵⁶

A területi megoszlás értékelésekor azonban ismételten szeretnék utalni arra, hogy a magyarokra vonatkozó „ancestry” adatok a fentiekben kifejtetteknek megfelelően elsősorban a jellemző tendenciákat érzékeltetik, és nem jelentik egy-egy terület, város „magyarságának” pontos számát. A nagyobb hitelesség érdekében a továbbiakban csak a „tisztán magyar” származást vallottak adatait használom.

Nagyvárosi agglomerációk szerint hatban él húszezernél népesebb csoportjuk (ld. a 16-táblázatot). A városi körzet és az össznépesség szerint a két legkisebben, Cleveland és Pittsburgh körzetében legmagasabb az arányuk, a többi nagy népességtömörülésnek elenyésző hányadát képezik. A legnagyobb metropoliszok, New York, Los Angeles, Chicago városaiban és elővárosi környezetében többtízezres csoportjaik is törpe kisebbséget alkotnak, amit a nagy területen való szétszórtság még jobban kihangsúlyoz. A városi körzeteken belüli arányukhoz képest a központi városok közül csak Los Angelesben nagyobb ez az arány, ám nem szabad elfelejteni, hogy maga a város is roppant kiterjedésű. (Az agglomerációkon belül kisebb városmagokban magasabb lehet ez az arány, így például a chicagói körzet Indiana állambeli részén, Hammodban 1,56%-os a magyar származásúak aránya.) Szembetűnő, hogy mind a hat esetben több mint 50%-uk a városhatárokon kívül lakik, sőt, a Detroit körzetében élők 86%-a található az elővárosokban, és Clevelandnál is nagyon magas a kiköltözöttek aránya. E nagyvárosok adatai tehát azt mutatják, hogy a magyar(országi) származásúaknak még jelentősebb számú csoportjai is nagy szétszórtságban, egymástól jelentős távolságokra élnek.

Valamivel kedvezőbb képet kapunk, ha az államoknál, nagyvárosi körzeteknél kisebb területi egységeket veszünk alapul. A viszonylag magasabb területi koncentrációt a megyék és a kisvárosok szerinti kimutatás illusztrálja (ld. a 17.táblázatot). Legáltalánosabban az mondható, hogy a New York és Észak-Kelet-New Jersey találkozásának területe az, ahol a magyarok viszonylagos földrajzi közelségben egymáshoz, az össznépességen belül a legszámottevőbb arányt érik el. A leg­sűrűbben lakott terület a New Brunswicket, Perth Amboyt, Woodbridge-et stb. magába foglaló New Jersey állambeli Middlesex county (*megye*). Viszonylag a közelében (60–80 km) van a leginkább magyar jellegű pennsylvániai terület is. Az Ohióba jelzett nagyobb koncentráció lényegében a Clevelandet övező tágabb gyűrűt jelenti, keletre, dél-keletre kertvárosi, nyugatra ipari települések túlsúlyával. A kimutatás világosan jelzi, hogy a magyarok a népességen belül a legnagyobb arányban néhány kisvárosban élnek, ami egyúttal nagyobb

földrajzi közelséget is jelent számukra. A már kimutatott „centrumon” kívül található a Bridgeport-tal lényegében egybeépült „legmagyarabb” város, Fairfield. Ugyancsak távolabb található az egyetlen százezer főt meghaladó népességű South Bend és az üdülő-, nyugdíjasközpont, a floridai Miami Beach. E kisvárosok elhelyezkedésére általában az jellemző, hogy vagy a nagyvárosi körzetek területére esnek – annak kisebb városmagját alkotják –, vagy egymással összekapcsolódva maguk is egy nagyobb agglomerációt képeznek. (Ez utóbbi jellemző New Brunswick, Perth Amboy s mások összekapcsolódására.) Ettől eltérő jellegű South Bend, amely saját elővárosi gyűrűjével aránylag izoláltan áll Észak-Indianában. (Itt a magyaroknak csak 37%-a él az elővárosokban.)

17. táblázat A „tisztán magyar” származásúak legnagyobb arányban lakott területei megyénként és városokként

Megye*	A népességen arány belüli
Middlesex (New Brunswick), New Jersey	3,37%
Northampton (Bethlehem), Pennsylvania	2,75%
Lake (Mentor), Ohio	2,74%
Geauga, Ohio	2,63%
Lorain (Lorain, Elyria), Ohio	2,58%

*Zárójelben a jelentősebb város(ok) áll(nak).

Városok				
Fairfield, Connecticut ^b	5,42	South Bend,	Indiana ^d	3,14
Perth Amboy, New Jersey ^a	5,11	Parma, Ohio ^d		2,82
Woodbridge, New Jersey ^c	4,94	Miami Beach,	Florida ^d	2,77
New Brunswick, New Jersey ^a	4,21	Ramapo,	New York ^c	2,63
Bethlehem, Pennsylvania ^b	4,08	Hamilton	New Jersey ^c	2,56
Lorain, Ohio ^c	3,62	Norwalk,	Connecticut ^c	2,56
Edison, New Jersey ^b	3,90			

Városnagyságok: ^a50 ezer lakosúnál kisebb; ^b50-70 ezer lakosú; ^c70-90 ezer lakosú; ^d90-110 ezer lakosú.

Forrás: U. S. Bureau of the Census. Census of population 1980. Vol. 1. *Characteristics of the population. Chapter C. General social and economic characteristics*. Pt. 1. United States summary, PC80-1-C1. Table 250. Washington, 1983.; a megyei adatok: Allen, James P. - Turner, Eugene: *We the people: an atlas of America's ethnic diversity*. New York, 1988. 89.p.

Természetesen a Magyarországon született népesség elhelyezkedéséről is árnyaltabb képet kapunk, ha az államoknál kisebb területi egységekre vagyunk figyelemmel.⁵⁷ Az ő körülményeiket is jellemzi továbbá az, hogy milyen mértékben élnek városközponti és elővárosi részeken. 1980-ban a magyarországi születésű Egyesült Államokban élő népesség 90,7%-a különféle városi jellegű településeken lakott. Ennek a 131 ezer főnek a nagyvárosi körzeteken belüli központi városokban élt 41,7%-a, az elővárosokban, kertvárosokban pedig 44,8%-a. 1970-ben az első generációnak még a fele (50,3%-a) bent a városokban volt található, s csak 35,9%-uk a városokon kívül. (A második generáció elhelyezkedését már ellentétes tendencia jellemezte, amit jelez a 36,2, illetve 44,5%-os aránypár.) Ha ezekből az adatokból nemcsak az elővárosok felé áramlásra, a „szuburbanizálódásra” következtetünk, akkor érzékelhetjük, hogy a Magyarországról kivándorolt népesség lokális keretek között is aránylag nagy szétszórtságban él. Részletesebb helyi vizsgálatok meggyőzően bizonyítanak, hogy zártabb, összefüggőbb lakókörzeteket ma lényegében sehol nem alkotnak. Végző soron a születési országok, a nyelvhasználati és az etnikai származás szerinti statisztikai kimutatások egyaránt azt jelzik, hogy

országos viszonylatban a magyarok 50–60 százalékban négy-hét állam területén laknak. Ez a „koncentráció” azonban az ország méretéhez, össznépességéhez, etnikai szerkezetéhez, illetve az adott államokon, városokon belül való elhelyezkedésükhöz viszonyítva olyannyira alacsony, hogy a csoportok, közösségek, individuumok közötti kapcsolatot csak kivételes helyzetekben erősíti.

*

Az Egyesült Államokban élő magyar, magyar származású népesség jellemzésére felhasználható főbb források áttekintése és elemzése nyomán a következő megállapításokat tehetjük.

1. A jelenlegi statisztikai források ugyan sokoldalú lehetőséget adnak az elemzésre, de számos alapvető kérdést illetően csak hozzávetőleges, tendenciákat jelző vizsgálatokra alkalmasak. *Továbbra sem megoldott a Kárpát-medencéből kivándorolt, kivándorló népesség nemzetiségi megoszlásának regisztrálása*, amely az 1970–80-as évek fejleményeit figyelembe véve – a jelentősebb jugoszláviai és a jelenlegi romániai magyar elvándorlása miatt – szempontunkból ismét komolyabb problémaként jelentkezik. Ezen nem sokat változtatott az újonnan bevezetett, az etnikai eredetet kutató felmérés sem, amely egyébként a bevándoroltak leszármazottainak számát sem tudja megnyugtató módon mérhetővé tenni. Úgy érzem, hogy a jelenlegi tömeges bevándorlás irányait és jellegét tekintetbe véve, a közép-európai bevándorlók *etnikai különbségeit jórészt negligáló statisztikai gyakorlaton a közeljövőben sem fognak változtatni*. Egy olyan egyszerűnek tűnő, de alapjában egyszerűsítő kérdésre, hogy hány magyar van Amerikában, végső soron továbbra is csak körültekintő elemzéssel lehet valamilyen választ adni. Nincs birtokunkban egyetlen olyan kiadvány sem, amelynek alapján biztonsággal megmondhatnánk, hogy mennyi az „amerikai magyarság” jelenlegi száma.

2. Ha a feltett kérdésre mégis összefoglaló választ akarunk adni, akkor a tanulmányban felsorakoztatott adatokat és elemzésüket a következőkben lehet summázni. Az Egyesült Államokban kialakult magyar diaszpóra évszázados története alatt a bevándorlások egymást követő hullámai és a belső fejlődés hatására e népesség demográfiai, társadalmi jellemzői többszörösen átrendeződtek. Az 1980-as évek elején az tapasztalható, hogy a Magyarországon született első generációs bevándorló réteg egyre csökkenő és fokozatosan elöregedő hányadot tesz ki. A még az óhazá(k)ban születettek jelenlegi számát hozzávetőlegesen 150 ezer főre tehetjük. A Magyarországról származó népesség az ötvenhatosok befogadása óta is folyamatosan gyarapszik, ám ennek szerény mértéke miatt az óhaza frissebb nyelvi, kulturális élményével rendelkező bevándorlók az első nemzedéken belül is kisebbséget alkotnak. Viszont e réteg, a hazánkkal szomszédos országokból újabban kivándorolt magyar nemzetiségűkkel bizonyos, főként az ifjúságra orientált etnikai intézmények (cserkészlet, hétvégi iskolák, tánccsoportok stb.) fenntartása szempontjából meghatározó szerepet játszik. A népszámlálás szerint a mindennapi életben rendszeresen magyarul beszélők száma közel 180 ezer fő, azonban egy másik felmérés szerint ez az adat túlzott. A magyar nyelvhez legerősebben ragaszkodóknak ez a rétege minden valószínűség szerint a bevándorolt első nemzedék és szűkebb családtagjai köréből kerül ki. A magyar anyanyelvűek körülbelül 420–450 ezren vannak. Ez azoknak a legtágabb értelemben vett csoportja, akik a magyar nyelvet, a magyar kultúra bizonyos elemeit valamilyen mértékben elsajátították. Az első generációt és az anyanyelvüket rendszeresen, illetve alkalmanként használók rétegét a magyar származásuk pontosan alig felmérhető népessége egészíti ki. Az Egyesült Államok lakosságának etnikai eredetéről készült vizsgálatok elemzése azt mutatta, hogy a magyarok, illetve a tisztán magyar felmenőkkel rendelkezők száma 600–700 ezer között

lehet. Pontosabban nehéz megállapítani, miután e felmérések elmosták a *magyar és a magyarországi származás közötti határokat*. E népesség mellett nagyjából egymillió emberben él még a magyar származás, illetve a szülők, az elődök kibocsátó országaként Magyarország emléke. A szociológiai, történeti érvek arra intenek, hogy az etnikai származás adatait óvatosan kezeljük, különben félrevezető következtetésekhez jutunk.

3. A diaszpóra mai társadalmi összetételéről csak a külföldi születésűekre vonatkozóan lehet tájékozódni. *A bevándoroltak leszármazottainak társadalmi mobilitását a jelenlegi források alapján nem lehet nyomon követni*. A Magyarországról bevándoroltak rétegződését a foglalkozási szerkezet alakulásán keresztül mutattam be. Szeretnék arra utalni, hogy az aránylag magas szakképzettségi és iskolázottsági szint úgy látszik, nem jár törvényszerűen együtt az anyanyelvi eszközök, az anyanyelvet ápoló, fenntartó intézmények átlagosnál jelentősebb mérvű kiépítésével. Párhuzamos adatok azt jelzik, hogy ez más csoportok esetében is előfordul, de bizonyára tanulságos lenne alaposabban megvizsgálni a magyarok körében ható speciális okokat. Nyilván pontosabb képünk lenne akkor, ha egy alaposabban felmért és szélesebb körű anyanyelvi intézményrendszert vetnénk összehasonlító elemzés alá.

4. A tanulmányomban is idézett nyelvészológiai kutatások, valamint az amerikai etnicitás más vizsgálatai azt tanúsítják, hogy az etnikai csoportok közötti kiegyenlítődés, az asszimiláció megállíthatatlan folyamat. Még akkor is, ha ezt ma nem olyan egyenes vonalúnak, nem olyan gyorsnak és kizárólagosnak tartjuk, mint ahogy az „olvasztótégely” szélsőséges hívei látták. Joshua Fishman szerint az amerikai társadalomban *az etnicitás ma az amerikai identitás sajátos kifejeződését jelenti* Mint mondja, amerikainak lenni s ugyanakkor valamely etnikai közösséggel azonosulni, nem egymásnak ellentmondó magatartásformák. Sőt, miután sokféle módja van annak, hogy valaki amerikai legyen, ennek egyik útja lehet az, ha az egyén vagy bármely közösség egy etnikumhoz, valamely *nyelvhez és kultúrához is bizonyos szintű kötődést mutat*.⁵⁸ Mindazok a társadalmi, kulturális megnyilvánulások, amelyek etnikai csoportok, individuumok különbözőségét fejezik ki, az átlagtól való eltérésüket fogalmazzák meg, mind „beleférnek” az amerikai nemzet diffúz keretébe s lényegében nem vonják kétségbe az amerikai identitás magától értetődő voltát. Az etnikai-nemzetiségi különbségek tolerálásának s egyben újszerű integrálásának ez a magatartása talán *a legfontosabb hozadéka az elmúlt két évtized etnikai mozgalmainak*. Ügy vélem, hogy az amerikai magyarok helyzetét, jövőjét és etnikai azonosságtudatát reális módon csakis ennek a kontextusnak a figyelembevételével érthetjük meg. E szemlélet különösen akkor elengedhetetlen, ha az amerikai magyarok egészét, különböző szociológiai rétegeit, identitásának többértelmű, fokozatokban gazdag típusait egyaránt érdeklődésünk körébe állítjuk. Tanulmányom e népesség legfőbb demográfiai, társadalmi jellemzőinek összefoglalásával az ilyen egészben látó, illúziómentes szemlélethez kívánt alapot teremteni.

Jegyzetek

1. PRICE, Chalres A.: Methods of estimating the size of groups. = Harvard encyclopedia of American ethnic groups. Ed. THERNSTROM, Stephan. Cambridge - London, 1980. 1033-1044.p.
2. Az 1900-as népszámláláskor azoktól, akik nem tudtak angolul, megkérdezték, hogy milyen nyelven beszélnek, de az adatokat nem publikálták. V.ö.: LEVIN, Michael - FARLEY, Reynolds: Historical comparability of ethnic designations in the United States. = American Statistical Association 1982. Proceedings of the Social Statistics Section. Washington, 1982. 4-12.p.; A Bevándorlási Hivatal egyébként 1899-től megkülönböztette anyanyelv szerint a

Magyarországról kivándoroltakat.

3. Ld. a népszámlálások megfelelő definícióit, illetve PRICE, i.m. 1040.p. és LEVIN - FARLEY, i.m. 6.p.

4. MCKENNEY, Nampeo - FARLEY, Reynolds - LEVIN, Michael J.: Direct and indirect measures of ethnicity: how different definitions affect the size and characteristics of various ethnic groups. = American Statistical Association 1983. Proceedings of the Social Statistics Section. Washington, 1983. 123-130.p.

5. PRICE, i.m. 1042.p.

6. U. S. Bureau of the Census, 1980. Census of housing and population. Foreign-born population in the United States. Special tabulation: Hungary. Table 1. Washington, 1984. A magyarországi születésűekre vonatkozóan azokat a táblázatokat hasznosítottam, amiket a Census Bureau a KSH Népesedésszatisztikai Főosztálya számára megküldött. Felhasználásukért Klinger András főosztályvezetőnek és Dallos Gábornénak tartozom köszönettel.

7. A szabad vándorlás fokozatos korlátozásához magyarul ld. PUSKÁS Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban 1880-1940. Budapest, 1982. 164-171.p.; a bevándorlás számszerű alakulását ld.: U. S. Bureau of the Census. Historical statistics of the United States; Colonial times to 1970. Washington, 1975.

8. U. S. Bureau of the Census, Fifteenth U.S. census. Vol. II., table 4. Washington, 1933., és Eighteenth U. S. census. Vol. I. Characteristics of the population, pt. 1. Table 162. Washington, 1964.

9. KROMKOWSKI, John A.: Eastern and Southern European immigrants: expectations, reality, and a new agenda. = The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences. Vol. 487. 1986. 57-58.p., különösen a 3. táblázat.

10. HISTORICAL statistics..., i.m. és KROMKOWSKI, i.m. 1. ábra. Az európai bevándoroltak az összes 54,6%-át adták 1970-ben, 1980-ban 33,7 tizedét.

11. REIMERS, David M.: An unintended reform: the 1965 immigration Act and Third World immigration to the United States. = Journal of American Ethnic History. Vol. 3. No. 1. 1983. 9-28.p.; BARKAN, Elliot R.: Whom shall we integrate: a comparative analysis of the immigration and naturalization trends of Asians before and after the 1965 immigration act. = Uo., 29-57.p.; Les minorités aux Etats-Unis. = (Numéro spec.) Problèmes Politiques et Sociaux. No. 577. 1988.; az idézet: Immigrants, the changing face of America. = Time Magazine, July 8, 1985. No. 27.

12. KENT, B. E.: Social statistics on Hungarian refugees. = Senate Report. No. 1815. 1958., idézi PUSKÁS Julianna: Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége az 1970-es években. = Tanulmányok a magyar népi demokrácia negyven évéről. Budapest, 1985. 236-259.p., 4-5.táblázat.

13. U.S. Bureau of the Census. Census of population 1970. Vol. II. Subject reports, final report, PC/2/-1A. National origin and language. Table 18. Washington, 1973.

14. A 3.táblázat forrása kormegoszlást is tartalmaz, amit terjedelmi korlátok miatt nem közlök.

15. NATIONAL origin and language, i.m. Table 18. Elemzését ld. PUSKÁS, i.m. (Elvándorlások ...) 251-255.p. Társadalomtörténeti elemzéshez az 1970-es népszámlálás kimutatásai jobban használhatóak, mert 1925-től tízévenkénti bevándorlási korszakok szerint is közlik a fonto-sabb adatokat, így mód nyílik a különböző bevándorlási hullámokban érkezettek integrálódásának vizsgálatára. 1980-ban csak az elmúlt húsz év öt évevenkénti bontását alkalmazták.

16. FOREIGN-BORN population, Hungary., i.m. table 4.

17. KROMKOWSKI, i.m. table 7.
18. Uo. table 9.
19. Ld. a 13. és 15. sz. jegyzetet.
20. A 13.jegyzetben idézett forrás alapján számítva.
21. STEVENS, Gillian - CHO, Joo Hyun: Socioeconomic indexes and the new 1980 census occupational classification scheme. = Social Science Research. 14. 1985. 142-168.p.
22. A szellemi foglalkozásúak legmagasabb arányait képviselő' csoportok: indiaiak (42,8%), taiwaniak (30,4%), irániak (25,9%).
23. A 9.táblázat eredeti forrásának kormegoszlásai alapján.
24. Ennek az volt a célja, hogy átmenetet teremtsenek a korábbi és a megreformált új, 1980-as népszámlálás között, ezért a régi és az új kategóriákat egyaránt vizsgálták. Ld. U. S. Bureau of the Census. Current population reports. Series P-23. No. 116. Ancestry and language in the United States. Washington, 1982. Ez a kiadvány a magyar nyelvre vonatkozó adatokat egyébként nem tartalmazza. Ehhez ld. LEVIN - FARLEY i.m. Tables 3-4.
25. Kanadában a kérdést úgy fogalmazzák meg, hogy az kifejezi a szóban forgó nyelvnek a felnőttkorban való értését is. Kanadában a magyar anyanyelvűek 38,2%-a vallotta 1981-ben otthoni nyelvének is a magyart (ez 31 785 fő). Census of Canada 1981. Population, mother tongue, official language and home language. Ottawa, 1983. Table 2. A magyar anyanyelvűek 1981 és 1986 között 11,2%-kal lettek kevesebben; számuk 1986-ban 69 ezer. Canada Year Book, 1988. 2-20.p.
26. FISHMAN, Joshua A. et al.: The rise and fall of the ethnic revival. Berlin - New York, 1985. 6. fejezet: „Mother-tongue claiming in the United States since 1960: trends and correlates”, 107-194.p.
27. Ld. az egyes népszámlálások megfelelő köteteit, illetve a National origin and language-t. i.m.
28. Az „otthon használatos nyelv” 1979-es és 1980-as vizsgálatának ellentmondásos eredményei alapján elképzelhető, hogy az anyanyelvi adatok torzítanak, de ezeknél pontosabb, frissebb anyanyelvi adataink nincsenek. Valószínű, hogy az 1979-es adatok az anyanyelvi beszélők minimális számát jelentik.
29. A magyar anyanyelvűek kormegoszlásáról 1979-ből nincsenek publikált adataink. Az összehasonlító elemzés eredményét ld. FISHMAN, i.m. 156.p.
30. FISHMAN, i.m. 7.fejezet: „Ethnicity in action: the community resources of ethnic languages in the United States”. 195-282.p. A kimutatás forrásait sajnos nem közlik. Az eredeti anyag a Yeshiva University-n (New York) és a National Clearinghouse for Bilingual Education intézetében (Rosslyn, VA) található. A sajtó adatait valószínűleg a kenti egyetem gyűjtéséből merítették, v.ö. WYNAR, Lubomyr R.: American Slavic and East-European press: a brief report. = Ethnic Forum, 4. No. 1-2. 1984. 122-150.p.
31. BETHLEN Naptár, 1983, 1984. Ligonier. alapján. Sajnos ez a forrás sem adja meg a gyülekezetek létszámát. Irányadó lehet az Amerikai Magyar Református Egyház Nyugati Egyházmegyéjének kimutatása (1983: 165-166.p.): a phoenixi (Arizona) gyülekezetnek 91-es lélekszámával szemben az USA legnagyobb magyar református egyházának tartott allen parkihoz (Michigan) 2800-an tartoztak.
32. KATHOLIKUS Magyarok Vasárnapja Évkönyve 1986. Youngstown, 1985. 239-249.p., - a görögkatolikus plébániák angol néven szerepelnek.
33. Az egyházak között ma már nagyon ritka a tisztán magyar nyelvű közösség, szolgálataikat angolul és magyarul egyaránt végzik. Ebben az esetben is jól megfigyelhető, hogy az etnicitás

alapjában fokozati jellegű.

34. Csak a 60-70-es évekre vannak közölt nyilvántartások, például SZÉPLAKY, Joseph: The Hungarians in America 1583-1974. A chronology and fact book. Dobbs Ferry, 1975. 132-133.p. Az Árpád Akadémia felmérése szerint a nyolcvanas évek elején 42 hétvégi iskola működött, jelenleg pedig 39; SÁNDOR András: Mit tehetünk fiatalságunk szélesebb körű magyar nevelése érdekében? = A XXVI. Magyar Találkozó krónikája. Cleveland, 1987. 23-30.p. Az iskolákról kisebb-nagyobb tájékoztatók folyamatosan jelennek meg a Nyelvünk és Kultúránk egyes füzetekben.

35. Az összehasonlító mutatókat ld. FISHMAN, i.m. 7.fejezet, 5.táblázat. 211-212.p.

36. FISHMAN, i.m. 195.p.

37. U. S. Bureau of Census. Census of population 1980. Ancestry of the population by state, PC80-S1-10. Washington, 1983. A vegyes származásúak esetében a 17 leggyakrabban előforduló hármasszármazást (például német-ír-olasz) is kódolták. Miután a vegyes származást vallókat nem csak egy csoportnál kellett figyelembe venni, a valamely származási csoportot vallók összlétszáma nagyobb, mint az össznépességé.

38. Az értelmezés terén óvatosságra int VECOLI, Rudolph J.: Return to the melting pot: ethnicity in the United States in the eighties. = Journal of American Ethnic History, Vol.5. 1985. No. 1. 7-20.p., ld. 16.p. A két felmérés teljes anyaga alapján monográfiát készít a szociológus, Stanley Lieberman; a megjelent részleteket ld. alább.

39. ANCESTRY and language, i.m. Mindkét esetben mintavétel alapján, tehát nem az össznépesség megkérdezésével készült a felmérés. A két vizsgálat összehasonlítását ld. LEVIN - FARLEY, i.m.

40. PRICE, i.m. 1042.; MCKENNEY - FARLEY - LEVIN, i.m.; LIEBERSON, Stanley - SANTI, Lawrence: The use of nativity data to estimate ethnic characteristics and patterns. = Social Science Research, 14. 1985. 31-56.p.; SMITH, Tom W.: Problems in ethnic measurement: over-, under- and misidentification. = American Statistical Association 1983. Proceedings of the Social Statistics Section. Washington, 1983. 107-116.p.

41. ENLOE, Cynthia: The growth of the state and ethnic mobilization: the American experience. = Majority and minority. The dynamics of race and ethnicity in American life. Ed. by YETMAN, Norman R. Boston - London, 1985. 79-88.p., főként: 86-87.p.

42. ALLEN, James P. - TURNER, Eugene: We the people: an atlas of America's ethnic diversity. New York, 1988.

43. PULITZER, Paul: How many of us are there, really? = Hungarian Heritage Review, Vol. 15. June 1986. 2.p. - e vezércikk a magyarok számát 6,8 millióra teszi (engedve a szkeptikusoknak 3,4-re), miután a népszámlálási adatot automatikusan néggyel megszorozza.

44. Szlovák volt 26,8%, magyar 26,3, horvát-szlovén 16,6, német 15, zsidó 3,7, rutén 2,1%. PUSKÁS, Kivándorló magyarok ... i.m. 70-76.p.

45. LEVIN - FARLEY, i.m. 8.táblázat. Érdekes az a megállapításuk, hogy a „magyar” származás vallottak 57%-ánál sem nyelvhasználati, sem első vagy másodgenerációs változók nem voltak kimutathatók.

46. Idézi ALLEN - TURNER, i.m. 90.p.

47. Arra gondolok, hogy például a magyarországi németek Chicagóban idővel inkább a város nagy német közösségéhez húztak, és a magyarokkal való kapcsolatuk lassanként elsorvadt.

48. A magukat „ruszinak” vallókat az oroszok közé sorolták. Ld. részletesebben: MAGOCSI, Paul R.: Our people: Carpatho-Rusyns and their descendants in North America. Toronto, 1984. 15.p.

49. ANCESTRY and language, i.m. Table 1.
50. LIEBERSON, Stanley - WATERS, Mary C: Ethnic groups in flux: the changing ethnic responses of American whites. = *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, Vol. 487. 1986. 79-91.p.
51. LIEBERSON, Stanley - WATERS, Mary C: Ethnic mixtures in the United States. = *Sociology and Social Research*, 70. 1985. 43-52.p. A kisebb létszámú csoportok vegyesházasságainak mértékénél azt is figyelembe kell venni, hogy az ő esetükben az endogám házasságra kisebb az az esély a kisebb választási lehetőség miatt.
52. MCKENNEY - FARLEY - LEVIN, i.m. szerint a „magyar” származást vallottak 84,2%-a harmadik generációs volt; 124.p. (E szerzők egyébként egyértelműen „magyarországi”-ként értelmezik a „Hungarian ancestry” kategóriát.)
53. Az etnikai eredet vagy az elszármazási ország emlékének, tudatának, számontartása önmagában még nem tesz „etnikké” sem csoportokat, sem egyéneket s nem fedi az „etnikai azonosságtudat” jelenségekörét sem. Ld. GANS, Herbert J.: *Symbolic ethnicity: the future of ethnic groups and cultures in America*. = *On the making of Americans: Essays in honor of David Riesman*. Philadelphia, 1979. 193-220.p., különösen: 218.p.
54. A kormegoszlást ld. *Ancestry and language*, i.m. Table 2. A többi adat eddig publikálatlan, azokat LIEBERSON - SANTI, i.m. 1 -3.táblázatai alapján vettem át.
55. FOREIGN-BORN population, Hungary, i.m. Table 15. A magyarok történetileg kialakult telepeihez ld. PUSKÁS, i.m. *Kivándorló magyarok...* 185-198.p.
56. ANCESTRY of the population by state, i.m.: az államoknál kisebb területek adatait ld. a táblázatok után megadott forrásokban.
57. Az államok népszámlálási kötetei Magyarországon egyelőre nem férhetők hozzá. A városközpontok és elővárosok szerinti adatokat ld. U. S. Bureau of the Census. *Nineteenth U. S. Census*. Vol. 1. *Characteristics of the population*. United States summary. Table 97. Washington, 1973.; *Census of population 1980*. Vol. 1. *Characteristics of the population*. Chapter C. *General social and economic characteristics*. United States summary. Table 99. Washington, 1983.
58. FISHMAN, i.m. 510-517.p.; VECOLI, i.m.; GANS, i.m.; SINGER, Milton: *The melting pot: symbolic ritual or total social fact?* = *Symbolizing America*. Ed. by VARENNE, Hervé. Lincoln, 1986. 97-118.p.; HIRSCHMAN, Charles: *America's melting pot reconsidered*. = *Annual Review of Sociology*, 9. 1983. 397-423.p.

SUMMARY

Zoltán Fejős: Hungarians in the United States in the 1980s: Demography, social characteristics, and problems of definitions

This study analyzes the 1980 US national census and other statistical sources and focuses on the situation of American Hungarians, first by summarizing the demographical and social characteristics of those born in Hungary, then it gives detailed data on the occupational structure of this population. In the light of sociolinguistics it interprets statistical information of people whose mother tongue is Hungarian and of those who currently speak Hungarian at home. These statistics are supplemented by data of the most important ethnic institutions utilizing the Hungarian language, as newspapers, broadcastings, churches, and schools. Then the study deals with the new statistical category, „ancestry” introduced in the 1980 population census which classifies people according to their subjective statement of the ethnic origin. Through historical, sociological and comparative analysis the author states that the figures given under the heading „Hungarian ancestry” do not exactly correspond to the number of people of Hungarian

origin, since the new category does not differentiate between ethnic Hungarians and those people of different ethnic background who were born in Hungary. In the final section of the study the author illustrates of the geographical distribution of Hungarians by states, counties and cities where they settled in relatively great numbers.

A DRÁVASZÖG NEMZETISÉGI VISZONYAI AZ ELMÚLT SZÁZ ÉVBEN (1880-1981)

ÉGER GYÖRGY

Dolgozatomban az egykori Baranya vármegye Jugoszláviához csatolt részét vizsgálom. A terület néprajzi neve Drávaszög,¹ másik, különösen a két világháború között, illetve a történeti-politikai irodalomban használatos elnevezése Baranyai-háromszög. Földrajzilag a terület igen jól elhatárolható. A Duna és a Dráva közén fekszik, északi határa pedig a Baranyai hegy, illetve az országhatár. A közigazgatási beosztás szempontjából a Drávaszög 1910-ben zömmel a Baranyavári járáshoz tartozott (járasszékhely: Dárda), 1948 óta pedig a Pélmonostori község* öleli fel az egész területet.

1941-ben területünkön 34 község található, 1948-ban pedig 33.² Az utolsó, 1981-es jugoszláv népszámlálás a Pélmonostori község területén 38 települést sorol fel.³ Az 1948 óta közigazgatási egységként szereplő öt új település részben meglevő külterületi lakott helyek, puszták önállósításából, részben új ipari létesítményekhez kapcsolódva létesült.⁴

Értelmezésem szerint a Drávaszög földrajzi elkülönültsége, nagysága, néprajzi, gazdasági-gazdálkodási és etnikai jellemzői alapján *jellegzetes kistáj*.⁵ Elemzésemben ezen kistáj demográfiai és nemzetiségi jellemzőinek feltárására, illetve ezek változásának bemutatására teszek kísérletet. Vizsgálatom az elmúlt száz évet tekinti át; a két határév az 1880-as és az 1981-es népszámlálás. Az elemzés bázisa az 1910-es népszámlálás, a települések demográfiai, illetve nemzetiségi jellemzőik alapján történő csoportosítása ezen év adatai alapján történt.

*a magyar közigazgatási terminológia szerint: járás

A népességszám globális alakulása és a nemzetiségi megoszlás

A Drávaszög lélekszáma 1880 és 1981 között a következőképpen alakult:

Év	Lakosság (fő)
1880	45 329
1910	51 434
1941	51 781
1948	53 502
1971	56 322
1981	53 409

Az adatokból látható, hogy századunkban a lélekszám meglepően stabil. Mivel nem feltételezhető, hogy az egész periódusban a természetes szaporodás a fentieknek megfelelően extrém alacsony lenne – 3,84%-os növekedés hetven alatt! –, a népesség állandósága az egyébként hagyományosan alacsony természetes szaporodás (ld. községi adatsorok) mellett csak a folyamatos és nagyarányú elvándorlással magyarázható. Természetesen ehhez hozzájárult a vidék hányatott történelmi múltja, az állami szuverenitás többszöri változása és az ezzel járó lakosságcserélődés. Mindez nem kedvezett a kiegyensúlyozott népesedési viszonyok kialakulásának. Hangsúlyozni kell azonban, hogy térségünkben a természetes szaporodás 1880-1910 között is – a történelmi Magyarország demográfiaiailag talán legprogresszívebb korában – meglehetősen szerény, jelentősen elmarad az országos átlagtól. Ennek oka Baranyában a 19.század közepétől kimutatható tudatos születésszabályozás, az egyke. (Ebben az időben az évi *egy* százalékos növekedés az általános, ami 67 év alatt a népesség megkétszereződését eredményezi.⁶ Ezzel szemben a Drávaszög lakossága 1880-1910 között csak 13,5%-kal nőtt. A rendelkezésre álló adatok alapján azt sajnos nem tudjuk

megállapítani, hogy ez a szerény növekedés mennyiben az alacsony természetes szaporodás, illetve az elvándorlás eredménye.) A terület nemzetiségi összetétele – az említett történelmi események által felerősítve – szintén óriási változásokon ment át századunk folyamán.

A terület etnikai vegyességére jellemző, hogy a vizsgált periódusban abszolút többségbe egyik nemzetiség sem került. (Ehhez legközelebb a magyarok álltak 1941-ben 46,6%-kal.) Századunk jellemző tendenciája a magyarok és a németek rohamos arányvesztése – amely az utóbbiak esetében már a teljes eltűnés határán van - illetve a délszláv elem dominánssá válása. *A magyarok száma és aránya* több mint felére csökkent 1940 óta. A csökkenés különösen számottevő, ha figyelembe vesszük, hogy 1941-ig nőtt a részarányuk. 1941-1948 között megdöbbentő a magyarság arányvesztése (7200 fő, 14,9%), alig marad el a németekétől. A csökkenés 1948 után is folytatódik, számuk 1981-ben már a 10 000 főt sem éri el.

Az idézett népszámlálások közül az 1971-es és 1981-es összeírás nemzetiségi kategóriái között szerepel a „jugoszláv” rovat. Látjuk, hogy ennek a jelentősége egyre nő, 1981-ben a Drávaszögben 8397 fő (15,7%!) vallotta magát jugoszlávnak. Ezek egyik része szükségszerűen magyar vagy magyar származású. Némi korrekciót végrehajtva tehát *1981-ben a magyarok számát minimum 10000 főben, illetve arányát 20%-ban* állapíthatjuk meg. *A németek száma csökkent* a század folyamán a leg-drasztikusabban, a jelen tendenciák alapján etnikumuk teljes felmorzsolódása aligha kerülhető el. 1941 – 1948 között a háború, majd a kitelepítések következtében a német lakosság csaknem harmadára csökkent. Ezt a demográfiai katasztrófát a közösség nem tudta kiheverni, a fogyás 1948-1971 között felgyorsult, immár a kivándorlásokkal is tetézve. Az utolsó tíz évben pedig már az öregek természetes kihalása felezte meg számukat.

A Drávaszög nemzetiségi megoszlása, 1910–1981

	1910	1941	1948	1971	1981
Magyar	20 348	24 145	16 945	13 473	9 920
Horvát	1 896	6 645	18 792	23 283	19 136
Szerb	6 212	6 782	11 442	15 614	12 857
Egyéb délszláv		332	875	1 068	756
Német	14 191	12 402	4 494	773	410
Egyéb	8 787 ¹	1 475 ²	954	2 111 ³	10 330 ⁴
Összesen	51 434	51 781	53 502	56 322	53 409

1. Legnagyobbrészt sokácok

2. Ebből 1242 fő cigány

3. Ebből 1046 fő jugoszláv

4. Ebből 8397 fő jugoszláv, 799 fő ismeretlen

A Drávaszög nemzetiségi megoszlása (%), 1910–1981

	1910	1941	1948	1971	1981
Magyar	39,5	46,6	31,7	23,9	18,6
Horvát	3,7	12,8	35,1	41,3	35,8
Szerb	12,0	13,1	21,4	27,7	24,1
Egyéb délszláv		0,6	1,6	1,9	1,4
Német	27,6	24,0	8,4	1,4	0,8
Egyéb	17,1	2,9	1,8	3,8	19,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A *délszlávok* először 1948-ban kerülnek a Drávaszögben abszolút többségbe. Ettől kezdve többségük folyamatos. Nemzetiségenként azonban a kép erősen differenciált. A *horvátok* 1910-ben közölt számát korrigálni kell a *sokácokéval*, így az irreálisan magas „egyéb” kategória rovására körülbelül 10 000 fő horváttal (20%) számolhatunk. (A feldolgozott népszámlálásokkal kapcsolatos megjegyzéseket lásd a „Függelék” módszertani részében). Csoportjuk 1941-re egyharmadával csökkent, a fogyás egy része valószínűleg a magyarok növekményében jelentkezik. 1948-ban az ellenkező tendencia érvényesül, némiképp felerősödve; hét év alatt a horvátok száma csaknem háromszorosára nő. 1971-ig a növekedés folytatódik, 1971 – 1981 között azonban a horvátok száma is – mint minden nemzetisége – csökken. A csökkenés; két okkal magyarázható, a) a terület összlakosságának csökkenése, b) a Jugoszláv” kategória nagymérvű növekedése. Megjegyzendő, hogy a b) pontban említettek miatt a terület jelenlegi nemzetiségi arányait minden bizonnyal jobban tükrözi az 1971-es népszámlálás mint az 1981-es. A *szerbek* száma 1910–1941 között kiegyensúlyozottan növekszik, 1948-ban sincs akkora ugrás, mint a horvátoknál. 1948-1971 között folytatódik számuk növekedése, az 1971 –1981-es periódusban az ismertett okok miatt csökken. Az *egyéb délszláv* kategóriába zömmel *szlovénok* tartoznak, számuk a háború után 800–1000 fő körül mozog.

Az „*egyéb*” kategória tartalma népszámlálásonként változó (ld. erről bővebben a Függelékben), 1941-ben főként cigányok, 1971-től pedig zömmel a „jugoszláv”-ok tartoznak ide. (A terület etnikai sokszínűségére jellemző adalék, hogy például az 1948-as népszámlálás az általam „*egyéb*” kategóriába összevont népeiséget tíz kategóriára bontva közli:

bolgár	15
cseh	79
szlovák	105
orosz	127
ruszin és ukrán	5
albán	12
román	274
olasz	12
cigány	264
egyéb és ismeretlen	61
Összesen	954 fő).

Az elmondottak alapján a , jugoszláv” kategória feloldásával, a Drávaszög nemzetiségi viszonyai 1981-re a következőképpen becsülhetők:

nemzetiség	fő	százalék
magyar	12 500	23,4
horvát	22 500	42,1
szerb	15 000	28,1
egyéb délszláv	900	1,7
német	500	0,9
egyéb	2 000	3,8
összesen	53 400	100,0

A községek népességének és nemzetiségi összetételének alakulása

Községcsoportok

A Drávaszög községei népesedési és nemzetiségi viszonyait vizsgálva célszerű a településeket bizonyos rendező elvek szerint csoportosítani. Esetünkben kézenfekvőnek látszik, hogy a fő csoportképző ismérv a *nemzetiségi megoszlás* legyen. Ennek alapján településeinket a következő csoportokba sorolhatjuk:

- az 1910-ben abszolút magyar többségű községek,
- az 1910-ben abszolút délszláv többségű községek,
- az 1910-ben abszolút német többségű községek,
- az 1910-ben vegyes (abszolút többség nélküli) községek.

Az első csoportba 13, a másodikba 9, a harmadikba 8, a negyedikbe 4 község és az 1910-ben még puszta, csak 1948-tól községi jogállású Főherceglak tartozik.

Az 1910-ben magyar többségű községek:

Bellye
Csuza
Hercegszöllős
Karancs
Kiskőszeg
Kopács
Kő
Laskó
Nagybodolya
Sepse
Újbezdn
Várdaróc

Vörösmart Az 1910-ben délszláv többségű községek:

a) horvát* többségű községek:

Baranyavár
Dályok
Darázs
Hercegmárok
Izsép
Lőcs
Petárda
Torjanc

b) szerb többségű község:

Bolmány

*a sokácokat is beléértve

Az 1910-ben német többségű községek:

Albertfalu
Baranyabán
Baranyaszentistván
Jenő falva*
Keskend
Kisdárda*
Laskafalu
Pélmonostor 1910-ben vegyes lakosságú községek:
Baranyakisfalud

Benge
Dárda
Kácsfalu

Főherceglak (puszta) A következőkben az egyes településcsoportok helyzetének alakulását vizsgálom, különös tekintettel a magyar többségű községekre.

* 1948-tól Eszék része

Az 1910-ben magyar többségű községek

A magyar többségű községek népmozgalmának alakulását 1785-től, a II.József-kori első magyarországi népszámlálástól kísérem figyelemmel (1.1 táblázat). 1785 és 1880 között a községek népessége gyorsan nő, az összlakosság csaknem megduplázódik. Ebben a természetes szaporodáson kívül szerepet játszik a területen levő Habsburg főhercegi birtokra történő telepítés is. (1785-ben egy kivételével valamennyi község birtokosa Krisztina főhercegnő.)

1880-1948 között a lakosság - az 1941-es átmeneti visszaeséstől eltekintve – lassan növekszik, 1948-1981 között viszont számottevően (17,7%) csökken. Ezen túlnyomórészt a hatvanas évek elejétől kibontakozó demográfiai erózió eredményeként végül is az 1981-es népességszám 4,3%-kal alacsonyabb a száz évvel korábbinál. Mindez falvakra lebontva azt jelenti, hogy a 13 településből csak négynek haladja meg a lakossága 1981-ben az 1880-ast, azonban ezekből is háromnál csökkenés tapasztalható a negyvenes évekhez képest. Egyetlen település, Bellye lakossága nőtt jelentős mértékben – és visszaesés nélkül – a negyvenes évek óta is. Ez a térség legfontosabb gazdasági szervezetének, az egykori főhercegi birtok örökébe lépő mezőgazdasági kombinátnak köszönhető.

A térség magyarságára vonatkozó mutatók az előbbinél is szomorúbb helyzetet tükröznek: általános tendencia, hogy a magyarság csökkenése – ezekben az egykor magyar többségű falvakban! – többszörösen meghaladja a globális népességcsökkenést (1.2 táblázat). A magyarok száma 1880–1910 között növekszik, ettől kezdve pedig folyamatosan csökken, 1910-ben több mint kétszer annyi magyar élt a vizsgált településeken mint jelenleg. 1910-1981 között a 13 falu összes népességvesztése 2592 fő, illetve 13,4%, ezzel szemben a magyarság fogyatkozása 7703 fő, illetve 51,9%, azaz a magyarság háromszor gyorsabban fogyott, mint az összlakosság. Hogyan alakult ezek után a magyarok aránya a településcsoportban, illetve községenként? A 13 település átlagában 1941-ig folyamatos a növekedés, ekkor éri el a maximumot 81,0%-kal (1.3 táblázat). 1948-ban még ezen települési csoportban abszolút többségben vannak (62,2%), bár arányuk az 1880-as évek szintjére esik vissza. A magyarság megroppanása, kisebbségbe kerülése az egykor magyar többségű térségben, a Drávaszög szívében az 1948–1981-es periódusban megy végbe, ezen belül is főként az időszak második felére tehető. A magyarság elvándorlását és feloldódását minden bizonnyal jelentősen elősegítették az 1959-es jugoszláviai változások (a gazdaság és a politika liberalizálása, a magánvállalkozás engedélyezése és a külföldi munkavállalási lehetőségek a hatvanas évektől stb.). Ez a tendencia már kimutatható az 1971-es népszámlálásban (a magyarság aránya 1948-hoz képest 7,8 százalékponttal romlik, a horvátok mellett a szerbekkel szemben is kisebbségbe szorul az egész Drávaszögben). 1981-ben a negyven évvel korábbi 81,0%-os magyar többség csaknem a felére zsugorodik (44,0%). Annak ellenére, hogy a legutóbbi népszámláláskor a 13 község összességében a magyarság elvesztette abszolút többségét, az egyes falvak szintjén kilenc esetben megőrizte. 1981-ben is magyar többségű

Csuzs (86,0%)

Kiskőszeg (52,8%)

Kopács (68,4%)

Laskó (64,2%)

Nagybodolya (66,7%)

Sepse (91,6%)

Újbezdán (94,4%)

Várdaróc (71,7%)

Vörösmart (77,6%)

A kilenc faluból azonban hétben 1948-1981 folyamán csökkent (olykor jelentősen, 20-24%-kal is) a magyarság aránya, kettőben - Laskó és Várdaróc - viszont szerény mértékben (1,5%) emelkedett. Az egykor magyar többségű falvak helyzetének jellemzésére még egy mutatót célszerű bevezetni, ez pedig a magyarok arányának változása az összlakosság változásához viszonyítva a vizsgált periódusban (1910-1981).^{*} Ezzel a standardizált mutatóval kiszűrhetjük a település-nagyság változásból eredő hatást (ld. 1.4 táblázat). A számítások szerint a magyarok aránya 43,5%-kal csökkent a településcsoportban. Községenként a szórás igen nagy - Bellyén 73,5%-os a magyarság arányvesztése, Nagybodolyán csak 1,7%-os –, azonban a mutató kivétel nélkül mindenhol a magyarság visszaszorulását jelzi.

^{*}A mutató képlete.

1 - magyarok száma (1981): magyarok száma (1910) / népesség száma (1981): népesség száma (1910)

Az 1910-ben nem-magyar többségű községek

a) A délszláv többségű községek

A délszláv többségű községek népmozgalma sajátosan, a magyarokétól és a németekétől eltérően alakul. A globális népességszám az előző két etnikum falvaitól merőben különbözően 1880–1941 között stagnál, 1941-1981 között pedig jelentősen (42%-kal) csökken (2.1 táblázat). Az első időszak, azon belül is az 1880-1910-es periódus stagnálása két okra vezethető vissza. Az egyik a már említett, a térségben általánosan elterjedt – és az interetnikus kapcsolatok révén a délszláv lakosságra is bizonyára ható – népi születéskorlátozási gyakorlat volt. A másik magyarázat a falvak társadalmi szerkezetében keresendő. A főleg délszláv lakosságú uradalmi falvak cselédnépessége lényegesen kevésbé kötődött lakóhelyéhez mint a magyar vagy német falvak többségében önálló egzisztenciájú gazdatársadalma. A délszláv falvak népességcserélődése tehát jóval intenzívebb volt, mint a másik két etnikumé. Lényegében ez a tendencia folytatódott 1948 után is: a periférikus fekvésű, rossz forgalmi helyzetű falvak lakossága az egykori magyar, illetve főleg német többségű, kedvezőbb gazdasági adottságú településekbe áramlott. Ez az elvándorlás okozta, hogy a népesség a vizsgált falvakban 1941 óta csaknem felére csökkent.

A népességcserélődéssel párhuzamosan az etnikai összetétel is módosult: 1910 és 1941 között jelentős a magyar elem betelepülése, illetve a délszláv lakosság elmagyarosodása, ennek eredményeként a délszláv népesség 1941-ben elveszti abszolút többségét. Ez azonban csak átmeneti, 1948 óta abszolút többségük ismét helyreáll.

b) A német többségű községek

Az egykori német többségű községek lélekszáma 1880–1941 között mérsékelten növekszik, 1941-1948-ban stagnál, 1948 óta ismét nő. A globális tendenciák azonban teljes népességcserélődést takarnak (2.2 táblázat). A német kisebbség egykori települési területén 1941-ig tudta megőrizni abszolút többségét (61,4%). Hét évvel később *számuk és arányuk tizedére csökkent* (758 fő; 6,8%). A német etnikum maradékainak felszívódása azóta is tovább tart. Az 1981-es népszámlálás 410 főt mutatott ki az egész Drávaszögben (lásd előbb). (Az egykori német települések 1948-1981 közötti népességszám növekedése *kizárólag Pélmonostor* – a térség közigazgatási központja – dinamikus, etnikailag egyértelműen délszláv növekedéséből származik.)

c) Vegyes lakosságú települések

Az 1910-ben vegyes lakosságú települések legjelentősebb nemzetiségük – a relatív többség – szerint a következőképpen oszlanak meg: német relatív többség:

Baranyakisfalud (49,1%)

Kácsfalu (46,4%)

Főherceglak puszta (38,8%)

délszláv relatív többség:

Benge (47,2%)

magyar relatív többség:

Dárda (39,6%)

1948 után valamennyi településen a délszláv elem került abszolút többségbe. (Érdemes egyébként megjegyezni, hogy ez az egyetlen településcsoport, melynek lakossága folyamatosan, visszaesés nélkül nőtt az elmúlt száz évben. Igaz ugyan, hogy az 1948–1981 közti általános népességcsökkenést csak Dárda – a Drávaszög második legnagyobb települése, a térség jelentős centruma – népességvonzása tudta ellensúlyozni (2.3 táblázat).

A drávaszögi zsidóság

A Drávaszög etnikai összetételét vizsgálva nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vidék zsidóságát sem. A második világháború előtti magyar népszámlálások módját adnak arra, hogy számuk alakulását községi szinten nyomon kövessük. Térségünkben az említett összeírások 1880-ban 535, 1910-ben 564, 1941-ben pedig 381 izraelita vallású polgárt regisztrálnak (3. táblázat). Jelentősebb zsidó közösségek a központi településeken találhatók, így például Dárdán (1910: 118 fő)* és Pélmonostoron (1941: 249 fő). Emellett azonban a falvak többségében is található zsidó lakosság. A Drávaszög zsidósága a deportálás következtében teljesen elpusztult. Számszerű adatunk 1948-ból nincs (az akkori jugoszláv népszámlálás nem tekintette a zsidókat nemzetiségnek, vallási megoszlást pedig nem közöl). Az 1981-es népszámlálás egyetlen zsidó nemzetiségű lakost sem mutat ki a pélmonostori körzetben.

*A dárдай zsinagógát már Fényes Elek is említi „Magyarország geographiai szótára”-ban (1851)

*

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy

1. A Drávaszög népmozgalma a hagyományosan alacsony termékenység és magas elvándorlás következtében rendkívül visszafogott. A népesség 1948 óta stagnál. A térségen belül erős a népesség cserélődése – akárcsak Magyarországon (éppen a határ túloldalán is) az elmaradott, illetve perifériális térségekben.
2. A Drávaszög nemzetiségi összetétele általában és települési szinten alapvetően megváltozott 1880, illetve 1910 óta. A változás igazán a második világháború után, illetve 1948 óta erősödött fel. Ennek alapján a délszlávok kerültek abszolút többségbe a térségben.
3. Úgy tűnik, a magyarság kötődése legerősebb eredeti települési területéhez. Az 1910-ben magyar többségű 13 községből 9-ben ma is magyarok vannak abszolút többségben. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy a Drávaszög magyarsága 1941 óta folyamatosan csökken.

Jegyzetek

1. Lásd erről bővebben: KÓSA László - FILEP Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Budapest, 1983. Akadémiai K. 83.p.
2. Az 1941-ben önálló községek közül kettőt, Kisdárdát és Jenőfalvát Eszékhez csatolták, közigazgatási önállóságot kapott viszont az egykori puszta: Főherceglak/Knezevo.
3. Lásd a Függelékben.
4. Az első csoportba tartozik: Majske Medje, Novi Bolman, Novi Čeminac, Uglješ, a másodikba Šečerana//Cukorgyár.
5. KÓSA - FILEP, i.m. 45-51.p.
6. Vö. DÁVID Zoltán: A szomszédos államokban élő magyarok demográfiai helyzete. [Kézirat], Budapest, 1973.

FÜGGELÉK

1. A felhasznált népszámlálások összehasonlíthatóságának módszertani problémái

A tanulmány legfontosabb módszertani problémája az volt, hogyan lehet különböző időmetszetekben készült népszámlálásokat községsoros elemzés céljára összehasonlíthatóvá tenni. A kérdést bonyolítja, hogy a szóban forgó terület állami hovatartozása (és ebből következően a statisztikai feldolgozás elvei) a vizsgált időszakban többször is változtak.

Az áttekintett száz év alatt mind a magyar, mind a jugoszláv népszámlálások feldolgozási módszerei jelentősen változtak. Célszerű ezért egyenként vizsgálni az egyes censzusok jellemzőit.

Az 1880-as népszámlálás a *jelenlevő polgári népességet* anyanyelve és hitfelekezete szerint csoportosítja. (Az alábbi ismertetésben mindenütt *községsoros feldolgozásokról van szó.*). Az anyanyelvi kategóriák a következők: magyar, német, tót, oláh, rutén, horvát-szerb, egyéb hazai nyelvű, külföldi nyelvű, beszélni nem tudó. (Ez utóbbi kategóriába nemcsak a csecsemőkorúak, hanem valamennyi korcsoport tagjai tartozhatnak.) Az említett anyanyelvi kategóriák miatt a községsoros feldolgozásnál (4. táblázat) szükséges volt a horvát és szerb anyanyelvűek összevonása. A beszélni nem tudók – mivel nem csupán a 0–2 évesek tartoznak ide, és így anyanyelvi megoszlásukra semmilyen támpont nincs – szükségszerűen az „egyéb” kategóriába kerültek.

Az 1910-es népszámlálás a *jelen levő összes népességet* (ez a polgári mellett a katonai népességet is tartalmazza), ugyancsak anyanyelve és vallása szerint bontja. Az anyanyelvi kategóriák: magyar, német, tót, oláh, rutén, horvát, szerb, egyéb.

Feldolgozásunk szempontjából lényeges, hogy itt külön jelentkezik a horvát és a szerb anyanyelv. Bonyolítja azonban a dolgot, hogy számos település legnagyobb nemzetiségét, a *sokácokat* az „egyéb” rovatban közlik, igaz lábjegyzetben megadják ezek hozzávetőleges vagy pontos számát. Ezt az eljárást én is követtem, a falvak nemzetiségi dominanciájának megállapításakor természetesen figyelembe véve a délszlávoknál a sokácokat.

Az 1941-es népszámlálás a *jelen levő összes népességnek* már három szempont, *vallás, anyanyelv, nemzetiség* szerinti megoszlását közli. A tanulmány témájának megfelelően itt célszerűnek látszott a *nemzetiségi* adatokat használni. Nemzetiségi kategóriák: magyar, német, szlovák (tót), román, ruszin (rutén), horvát, bunyevác, sokác, dalmát, illír stb. (együtt, egy rovatban), szerb, vend (szlovén), cigány, zsidó, egyéb és ismeretlen.

A tanulmányban a „horvát” címszó alatt horvátok és bunyevácok stb. összevontan szerepelnek. Ezt a gyakorlatot követi a jugoszláv statisztika is 1948-tól. Az „egyéb délszláv” rovatba a vend nemzetiség került.

Az 1948-as jugoszláv népszámlálás igen részletes, húsz kategóriából álló nemzetiségi skálát tartalmaz. Ennek az elemei: szerb, horvát, szlovén, makedon, crnagorác, egyéb muzulmán,

bolgár, cseh, szlovák, orosz, ruszin-ukrán, albán, magyar, német, román, oláh, olasz, török, cigány, egyéb és ismeretlen.

A dolgozatban a szlovén, makedon, crnagorác és muzulmán került az „egyéb délszláv” kategóriába. (Az „egyéb délszlávok” egyébként esetünkben csaknem kizárólag szlovénok.) A magyar, német, horvát és szerb nemzetiségeken kívüliek az „egyéb” rovatba vannak besorolva.

Az 1981-es jugoszláv népszámlálás még az előbbinél is részletezőbb. 25 nemzetiségi rovata van. Az előbbihez képest új kategóriák: osztrák, görög, zsidó, lengyel, továbbá külön szerepel a ruszin és az ukrán nemzetiség.

A besorolás elvei a dolgozatban azonosak az 1948-as népszámlálásnál leírtakkal.

2. Településeink egykori képét felidézendő közlöm Fényes Elek leírását (Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.) az 1910-ben magyar többségű falvakról.

Bellye

magyar–német falu Baranya vármegyében, Eszéktől 1 órányira a Moravicza vize mellett, 542 kath., 6 evang, 625 ref. lakossal, kath. és ref. anyaszentegyházzal. Utczái egyenesek, házai csinosak, ékesítik az Eugén hercegtől épített fellegrvár, s más urasági épületek. Lakosai földművelésből, marhatartásból, halászatból, kézművességből élnek: fejes káposztájok híres. Szép és nagy erdő. Ezen helység feje egy 15 négyzetmérföldre terjedő nagy uradalomnak, melyet ezelőtt Albert királyi herceg, most pedig Károly austriai főherceg örökösei bírnak. Az egész 6 kerületre osztatik. ... Ezen uradalom szinte arról nevezetes, miről a dárdai, t.i. hogy itt véghetetlen kiterjedésű mocsárok kiszárítottak s művelhetőkké tétettek.

Csuza

magyar falu Baranya v.-megyében, közel a Dunához, az eszéki országúiban. Ut.post. Herczegszőlős. Lakja 13 kath., 850 ref. lélek, ref. anyatemplommal. Határa mindennel megáldatott, szántóföldjei, rétjei igen termékenyek, szőlőhegye kitűnő bort terem. Bírnák Károly cs.kir. főherceg örök(ösei).

Herczeg-Szölös

magyar–rácz–német falu, Baranya vmegyében, 643 kath., 560 óhitű, 688 ref., 9 evang. lak., óhitű s ref. anya-, kath. fiókegyházakkal. Fekszik a Budáról Eszékre vivő országúiban. Postahivatal. Nagy vendégfogadó. Határa mindennel bővelkedik. Bora sok és jó. Van itt az uraságnak 2 roppant pinczéje, melyekben az uradalmi kilenczed és tized rész dézma tartatik. F.u. Károly főherceg örök(öse).

Karáncs

magyar falu, Baranya vmegyében, ut. p. Herczegszőlős 1/4 mfd. 1500 ref., 343 kath. lak., ref. anya-, kath. fióktemplommal. Határa gazdag termékenységgű, fejtér bora igen becses. A dárdai urad(alomhoz) tartozik.

Batina, vagy másképp *Kis-Kőszeg* magyar–német–shokacz falu, Baranya vgyében, 1388 kath., 6 óhitű, 4 reform, lak., katolikus plébániával, dunaréwel, mellyen Bács vármegyébe járnak át. Határa első osztálybeli, bora jó, vizahalászata jövedelmes, kőbányája van. A Duna-parton fekvő hegyéről szép kilátás esik a környékre. Délnyugat felé fekvő hegyén pedig egy régi vár omladékai látszanak, melyet a lakosok Leányvárnak neveznek. F.u. Károly főherceg örök(ösei). Ut. p. Bezdán.

Kopács

magyar falu Baranya vmegyében, közel a Dunához, út. p. Eszék 1 óra. Lakja 1350 ref., 20 kath. Ref. anyatemplom. Határa nagy kiterjedésű, de lapályos, szénája, nádja, halastava bőséggel. A bellyei urad. tartozik.

Kő

magyar falu Baranya vmegyében, a bellyei uradalomban, út. p. Herczeg-Szőlős. Lakja 320 ref., anyatemplommal. Híres vörös bort termeszt.

Lasko

magyar falu, Baranya v.-megyében, közel a Dunához, 23 kath., 1105 ref. lak., ref. anyae eklézsiaival. Vagyonos lakosai marhatenyésztésből, halászatból, földművelésből táplálják magukat. F.u. Károly főherceg. Ut. posta Laskafalu.

Bodolya

német falu Baranya vérmegyében, 451 kath., 10 evang. lak., katolikus fiókegyházzal, híres vörösbor termesztéssel. F.u. Károly főherceg örök. Utolsó post. Siklós.

Sepse

magyar falu, Baranya vmegyében. 65 kath., 695 ref. lak., ref. anyae eklézsiaival, híres vörös bortermesztéssel. F.u. Károly főherceg örök. Ut. p. Herczeg-Szőlős.

Darócz (=Várdaróc) magyar falu, Baranya vgyében, az eszéki országútban, út. p. Eszékhez 1 óra, 950 ref., 15 kath. lak., ref. anyatemplommal. Határában sok posvány kiszárittatván, szénája bőséggel. A Duna ereiben jövedelmes halászatot üz. A bellyei főhercegi urad. tartozik.

Vörösmart

magyar falu, Baranya vmegyében, a Duna mellett a bács-eszéki postaút-ban, ut.p. Herczegszőlős. Lakja 800 kath., 1100 reform., 15 óhitű, 12 evang., kath és reform, anyatemplomokkal. Határa mindennel megáldott, szántóföldjei kövérek, nagy kiterjedésű rétségein számos sertést, marhát tenyészt, halászata jövedelmes, pagonyai fát eleget szolgáltatnak, vörös bora a jobbak közé számíttatik. Nevezetes itt azon 6000 öl hosszú töltés, melly a helységet a Duna árja ellen őrzi. Bírják Károly főhg örökösei.

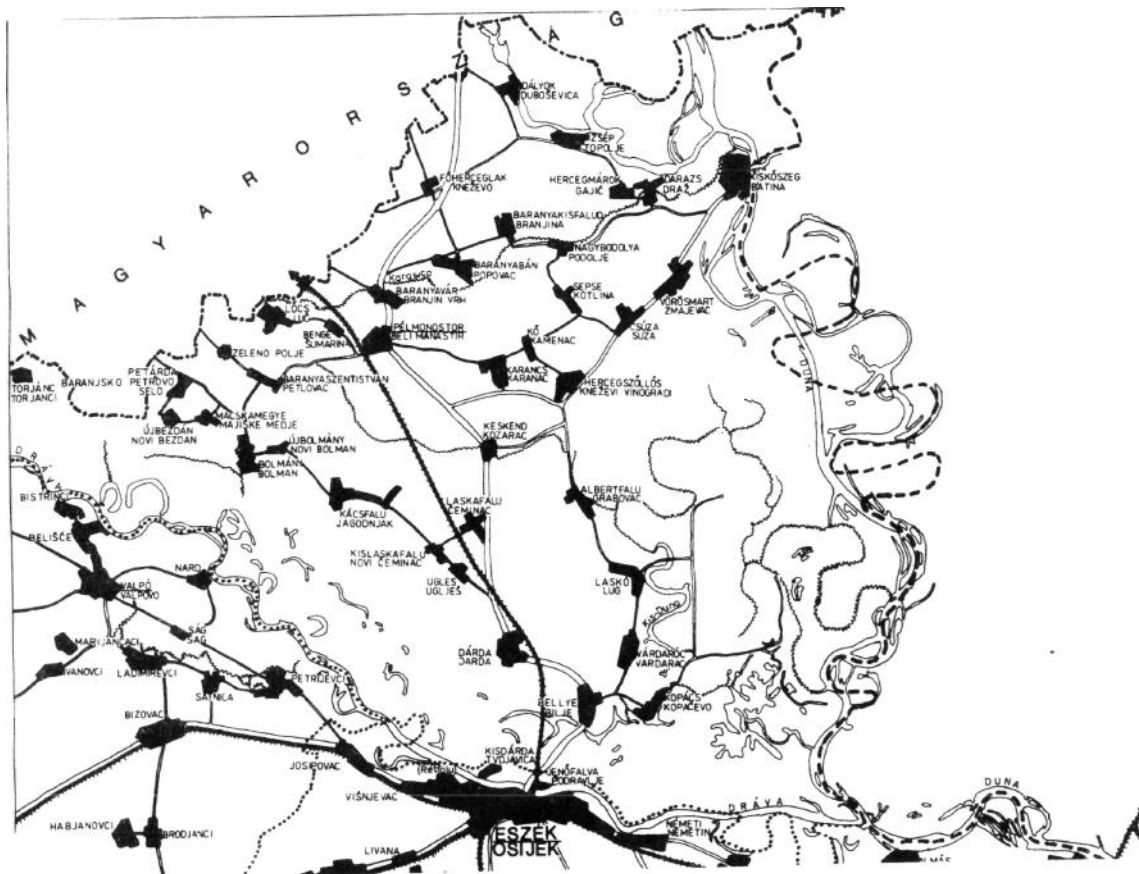
,

3. A terület jelenlegi települései az 1981-es népszámlálás alapján

Pélmonostori (Beli Manastir) kt Beli Manastir (Pélmonostor) Baranjsko Petrovo Selo (Petárda) Batina (Kiskőszeg) Bilje (Bellye) Bolman (Bolmány) Branjin Vrh (Baranyavár) Branjina (Kisfalud)-Baranyakisfalud Čeminac (Laskafalu) Dárda (Dárda) Draž (Darázs) Duboševica (Dályok) Gajic (Márok) - Hercegmárok Grabovac (Albertfalva) Jagodnjak (Kácsfalu) Kamenac (Kő) Karanac (Karancs) Kneževi Vinogradi (Hercegszöllős) Kneževo (Főherceglak) Kopačevo (Kopács) Kotlina (Sepse) Kozarac (Keskend) Luč (Lőcs) Luč (Laskó) Majiške Medje (Maiss-puszt) Novi Bezdán (Újbezdán) Novi Bolman Novi Čeminac Petlovac (Szentistván) – Baranyaszentistván Podolje (Nagybodolya) Popovac (Bán – Baranyabán) Suza (Csuz) Šečerana (Cukorgyár) Sumarina (Benge) Topolje (Izsép) Torjanci (Torjanc) Uglješ

Vardarac (Várdaróc) Zmajevac (Vörösmart)

A DRÁVASZÖG KÖZIGAZGATÁSI TÉRKÉPE 1988

Összesítő táblázat 1. Az 1910-ben magyar többségű községek népmozgalma, a magyarok száma és aránya, 1880–1981.

A népesség száma	A magyarok száma				A magyarok aránya (%)				1880	1910	1948	1981
	1880	1910	1948	1981	1880	1910	1948	1981				
Bellye/Bilje	1 227	1 191	1 343	3 692	614	597	614	490	50,0	50,1	45,7	13,3
Csuza/Suza	1 079	1 262	1 159	884	1 047	1 247	1 119	760	97,0	98,8	96,5	86,0
Hercegszöllös/Kneževi												
Vinogradi	2 684	2 805	4 705	2 901	1 339	1 492	1 146	472	49,9	53,2	24,4	16,3
Karancs/Karanac	1 474	1 665	1 469	1 491	826	1 014	684	328	56,0	60,9	46,6	22,0
Kiskőszeg/Batina	1 963	2 746	2 233	1 643	755	1 854	1 489	867	38,5	67,5	66,7	52,8
Kopács/Kopacevo	1 355	1 187	934	826	1 290	1 121	860	565	95,2	94,4	92,1	68,4
Kő/Kamenac	473	369	342	271	445	327	214	107	94,1	88,6	62,6	39,5
Laskó/Lug	1 431	1 864	2 308	1 466	1 310	1 806	1 447	941	91,5	96,9	62,7	64,2
Nagybodolya/Podolje	976	1 315	841	363	513	892	651	242	52,6	67,8	77,4	66,7
Sepse/Kotlina	1 034	1 047	936	533	992	1 034	903	488	95,9	98,8	96,5	91,6
Újbezdan/Novi Beždan	521	596	600	444	401	585	579	419	76,9	98,2	96,5	94,4
Várdaróc/Vardarac	1034	1 079	1 240	821	929	1 051	871	589	89,8	97,4	70,2	71,7
Vörösmart/Zmajevac	2 278	2 246	2 278	1 445	1 756	2 072	2 097	1121	77,1	92,3	92,1	77,6
Összesen	17 529	19 372	20 388	16 780	12217	15 092	12 674	7389	69,7	77,9	62,2	44,0

Az 1910-ben magyar többségű községek népmozgalma, 1785-1981.

1.1 táblázat

	A népesség száma					A népesség		
	1785	1880	1910	1941	1948	1981	abszolút	relatív
							változása 1880- fő	-1981. százalék
Bellye	852	1 227	1 191	1 121	1 343	3 692	+2465	200,9
Csuza	681	1 079	1 262	1 209	1 159	884	-195	-18,1
Hercegszöllős	1287	2 684	2 805	3 255	4 705	2 901	+217	+ 8,1
Karancs	1062	1 474	1 665	1 513	1 469	1 491	+ 17	+1,1
Kiskőszeg	755	1 963	2 746	2 346	2 233	1 643	-320	-16,3
Kopács	787	1 355	1 187	942	934	826	-529	-39,0
Kő	309	473	369	359	342	271	-202	-42,7
Laskó	842	1 431	1 864	1 624	2 308	1 466	+35	+2,4
Nagybodolya	413	976	1 315	920	841	363	-613	-62,8
Sepse	626	1 034	1 047	952	936	533	-501	-48,5
Újbezsdán		521	596	640	600	444	-77	-14,8
Várdaróc	606	1 034	1 079	984	1 240	821	-213	-20,6
Vörösmart	1409	2 278	2 246	2 260	2 278	1 445	-833	-36,6
Összesen	9629	17 529	19 372	18 125	20 388	16 780	-749	-4,3

1.2 táblázat

Az 1910-ben magyar többségű községekben

	1880	1910	1941	1948	1981	A magyarok abszolút változása 1880-1981 fő	A magyarok relatív változása 1880-1981 százalék
Bellye	614	597	715	614	490	-124	-20,2
Csuza	1 047	1 247	1 178	1 119	760	-287	-27,4
Hercegszöllős	1 339	1 492	1 927	1 146	472	-867	-64,7
Karancs	826	1 014	699	684	328	-498	-60,3
Kiskőszeg	755	1 854	2 173	1 489	867	112	14,8
Kopács	1 290	1 121	919	860	565	-725	-56,2
Kő	445	327	288	214	107	-338	-76,0
Laskó	1 310	1 806	1 437	1 447	941	-369	-28,2
Nagybodolya	513	892	686	651	242	-271	-52,8
Sepse	992	1 034	944	903	488	-504	-50,8
Újbezsdán	401	585	638	579	419	-18	+4,5
Várdaróc	929	1 051	964	871	589	-340	-36,6
Vörösmart	1 756	2 072	2117	2 097	1121	-635	-36,2
Összesen	12 217	15 092	14 685	12 674	7389	-4828	-39,5

Az 1910-ben magyar többségű községekben

1.3 táblázat

1.4 táblázat

Az 1910-ben magyar többségű községekben

	a magyarok aránya (%)					a magyarok számának		a magyarok arányának
	1880	1910	1941	1948	1981	változása (fő) 1910-	változása (%) -1981. között	
Bellye	50,0	50,1	63,8	45,7	13,3	2501	-107	-73,5
Csuza	97,0	98,8	97,4	96,5	86,0	-378	-487	-13,0
Hercegszöllős	49,9	53,2	59,2	24,4	16,3	96	-1020	-69,4
Karancs	56,0	60,9	46,2	46,6	22,0	-174	-686	-63,9
Kiskőszeg	38,5	67,5	92,6	66,7	52,8	-1103	-987	-21,8
Kopács	95,2	94,4	97,6	92,1	68,4	-361	-558	-27,8
Kő	94,1	88,6	80,2	62,6	39,5	-98	-220	-55,4
Laskó	91,5	96,9	88,5	62,7	64,2	-398	-865	-33,5
Nagybodolya	52,6	67,8	74,6	77,4	66,7	-952	-650	-1,7
Sepse	95,9	98,8	99,2	96,5	91,6	-514	-546	-7,3
Újbezsdán	76,9	98,2	99,7	96,5	94,4	-152	-166	-3,8
Várdaróc	89,8	97,4	98,0	70,2	71,7	-258	-452	-26,4
Vörösmart	77,1	92,3	93,7	92,1	77,6	-801	-951	-15,9
Összesen	69,7	77,9	81,0	62,2	44,0	-2592	-7695	-43,5

*az összlakosság változásához viszonyítva

2. táblázat Az 1910-ben nem-magyar többségű községek népmozgalma és domináns nemzetisége, 1880-1981.

	A népesség száma				Az 1910-ben domináns nemzetiség száma					Az 1910-ben domináns nemzetiség aránya					
	1880	1910	1941	1948	1981	1880 ¹	1910 ²	1941	1948	1981	1880	1910	1941	1948	1981
2.1 DÉLSZLÁV TÖBB- SÉGŰ KÖZSÉGEK															
a) Horvát többség															
Baranyavár	2 387	1 496	3 108	1 676	1 490	1 516	1000	587	1033	941	63,5	66,8	18,9	61,6	63,2
Dályok	1 952	1 913	1 416	1 360	953	1 745	1491	873	1069	709	89,4	77,9	61,7	78,6	74,4
Darázs	1 882	2 259	1 557	1 468	910	1 389	1442	746	903	558	73,8	63,8	47,9	61,5	61,3
Herceg marok	1 179	1 266	932	917	586	1 030	995	718	704	418	87,4	78,6	77,0	76,8	71,3
Izsép	1 702	1 600	986	951	781	1 452	1150	806	803	574	85,3	71,9	81,7	84,4	73,5
Lőcs	1 119	1 138	982	1 014	726	746	731	438	843	493	66,7	64,2	44,6	83,1	67,9
Petárda	1 027	1 007	1 209	1 333	933	890	790	598	812	586	86,7	78,5	49,5	60,9	62,8
Torjanc	668	769	805	711	509	560	563	392	449	289	83,8	73,2	48,7	63,2	56,8
b) Szerb többség															
Bolmány	1 658	1 973	2 298	1 854	826	951	1057	1248	1492	687	57,4	53,6	54,3	80,5	83,2
ÖSSZESEN	13 574	13 421	13 293	11 284	7 714	10 279	9219	6406	8108	5255	75,7	68,7	48,2	71,9	68,1
2.2 NÉMET TÖBBSÉ- GŰ KÖZSÉGEK															
Albertfalu	978	1 294	1 335	1 749	1 202	850	992	823	335	15	86,1	76,7	61,6	19,2	1,2
Baranyabán	2 248	2 555	2519	2 469	1 730	1 495	1774	1674	102	10	66,5	69,4	66,5	4,1	0,6
Baranyaszentistván	846	962	1 280	1 227	1 118	781	927	889	146	6	92,3	96,4	69,5	11,9	0,5
Keskend	501	638	590	705	684	475	587	563	-	-	94,8	92,0	95,4	0,0	-
Laskafalu	1 267	1 565	1 714	1 524	1 367	1 172	1284	1161	45	9	92,5	82,0	67,7	3,0	0,7
Pélmonostor	1 475	2 447	3 493	3 461	9 118	997	1496	1433	130	65	67,6	61,1	41,0	3,8	0,7
Jenőfalva*	314	375	448	-	-	279	347	349	-	-	88,9	92,5	77,9		
Kisdárada*	233	302	301	-	-	219	267	282	-	-	94,0	88,4	93,7		
ÖSSZESEN	7 862	10 138	11 680	11 135	15 219	6 268	7674	7174	758	105	79,6	75,7	61,4	6,8	0,7
2.3 VEGYES LAKOS- SÁGÚ KÖZSÉGEK															
Baranya kisfalu d	1 405	1 509	1 314	1 152	711										
Benge	477	500	646	868	825										
Dárda	2 418	3 368	4 016	4 003	6 512										
Kácsfalu	2 064	2 489	2 707	2 706	2 259										
Főherceglak		637		1 966	1 371										
ÖSSZESEN	6 364	8 503	8 683	10 695	11 678										

1. horvát és szerb együtt; 2. sokác és horvát együtt; *1948 óta Eszék része.

3. táblázat A Drávaszög izraelita népessége, 1880–1941.

	1880	Izraelita vallású	
		1910	1941
Baranyabán	18	20	2
Baranyakisfalud	11	3	-
Baranyaszentistván	15	10	-
Baranyavár	24	27	10
Bellye	25	5	-
Benge	4	5	1
Bolmány	27	14	-
Csuza	18	27	11
Dályok	10	8	3
Darázs	8	9	-
Dárda	40	118	23
Hercegmárok	6	12	-
Hercegszöllös	46	48	25
Izsép	20	5	6
Jenőfalva	-	-	-
Kácsfalu	39	45	6
Karancs	10	12	4
Keskend	3	4	-
Kisdárda	-	-	-
Kiskőszeg	11	28	1
Kopács	7	-	-
Kő	17	11	-
Laskafalu	8	13	7
Laskó	28	21	-
Lócs	11	13	5
Nagybodolya	11	12	-
Pélmonostor	28	34	249
Petárda	12	6	9
Sepse	8	5	-
Torjanc	7	-	-
Újbezdán	7	5	1
Várdaróc	7	5	-
Vörösmart	36	17	14
Összesen	535	564	381

4. táblázat A nemzetiségi összetétel alakulása településenként, 1880–1981.

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
1. Albertfalu	1880	66	20			850	42 ¹ (7+35) ¹	978
	1910	176	37	67		992	22	1 294
	1941	376	16	94	13	823	13	1 335
	1948	113	1 015	177	73	335	36	1 749
	1981	61	806	102	14	15	204	1 202
2. Baranyabán	1880	77	569			1495	107 (10+97)	2248
	1910	109	5	568		1 774	99	2 555
	1941	285	11	443	15	1 674	91	2519
	1948	133	1 515	689	22	102	8	2 469
	1981	23	1071	434	14	10	178	1 730
3. Baranyakisfalud	1880	21	547			700	137 (83+54)	1405
	1910	60	32	674		741	2	1509
	1941	179	26	451	-	595	63	1 314
	1948	30	551	519	1	12	39	1 152
	1981	9	295	278	-	1	128	711
4. Baranyaszentistván	1880	9		5		781	51 (0+51)	846
	1910	28	-	4		927	3	962
	1941	329	32	20	7	889	3	1 280
	1948	53	903	112	11	146	2	1227
	1981	21	827	89	31	6	144	1 118

4. táblázat folyt. A nemzetiségi összetétel alakulása településenként, 1980–1981.

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb déli-szláv	Német	Egyéb	Összesen
5. Baranyavár	1880	318		1516		446	107 (11+96)	2 387
	1910	220	4	40		209	1023 ²	1 496
	1941	1 677	587	313	51	398	82	3 108
	1948	266	1 033	234	50	41	52	1 676
	1981	59	941	193	27	14	256	1 490
6. Bellye	1880	614		38		541	34 (3+31)	1 227
	1910	597	16	58		518	2	1 191
	1941	715	28	25	-	351	2	1 121
	1948	614	435	142	11	133	8	1 343
	1981	490	1 481	624	39	14	1044	3 692
T.Benge	1880	36		279		141	21 (5+16)	477
	1910	91	-	14		173	2223	500
	1941	211	182	29	119	83	22	646
	1948	152	291	65	34	315	11	868
	1981	52	336	127	24	18	268	825
8. Bolmány	1880	187		951		325	195 (91+104)	1 658
	1910	178	85	1 057		346	307	1 973
	1941	280	146	1 248	5	193	426	2 298
	1948	120	178	1 492	51	7	6	1 854
	1981	14	88	687	6	-	31	826

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
9. Csúza	1880	1 047		-		17	15 0 ⁺ 15)	1 079
	1910	1 247	1	5		8	1	1 262
	1941	1 178	6	5	-	16	4	1 209
	1948	1 119	21	12	2	3	2	1 159
	1981	760	51	13	4	3	53	884
10. Dályok	1880	64		1 745		85	58 (9+49)	1 952
	1910	250	1	69		103	1 490 ³	1 913
	1941	456	873	54	-	31	2	1416
	1948	184	1 069	81	7	9	10	1 360
	1981	41	709	64	2	12	125	953
11. Darázs	1880	355		1 389		81	57 (2+55)	1 882
	1910	781	-	3		33	1 442 ³	2 259
	1941	780	746	9	-	22	-	1 557
	1948	543	903	22	-	-	-	1 468
	1981	262	558	14	1	0	69	910
12. Dárda	1880	380		742		1 192	104 (31+73)	2418
	1910	1 334	15	822		1 062	135	3 368
	1941	1 343	127	1 254	2	995	295	4 016
	1948	805	1 079	1 766	37	97	219	4 003
	1981	603	2 109	2 240	86	36	1438	6 512

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
13. Hercegmárok	1880	92	1 030			18	39 (0+39)	1 179
	1910	262	-	-		9	995 ³	1 266
	1941	198	718	-	-	16	-	932
	1948	203	704	8	1	-	1	917
	1981	94	418	12	1	2	59	586
14. Hercegszöllős	1880	1 339	1 033			194	118 (23+95)	2 684
	1910	1 492	229	818		220	46	2 805
	1941	1 927	321	813	37	114	43	3 255
	1948	1 146	839	975	115	1 562	68	4 705
	1981	472	925	931	37	50	486	2 901
15. Izsép	1880	120	1 452			88	42 (0+42)	1 702
	1910	326	54	34		40	1 146 ⁴	1 600
	1941	155	806	1	-	14	10	986
	1948	83	803	34	4	23	4	951
	1981	54	574	39	1	3	110	781
16. Jenőfalva*	1880	5	13			279	17 (1+16)	314
	1910	13	8	5		347	2	375
	1941 1948	62	24	10		349	3	448
	1981							

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
17. Kácsfalu	1880	72		948		952	92 (0+92)	2 064
	1910	196	6	1 127		1 155	5	2 489
	1941	464	125	902	1	1 157	58	2 707
	1948	235	710	1 668	4	67	22	2 706
	1981	71	383	1 576	3	6	220	2 259
18. Karacs	1880	826		52		556	40 (1+39)	1 474
	1910	1 014	2	82		558	9	1 665
	1941	699	25	158	2	619	10	1 513
	1948	684	273	342	7	149	14	1 469
	1981	328	414	502	13	33	201	1 491
19. Keskend	1880	1		7		475	18 (1+17)	501
	1910	42	-	9		587		638
	1941	23	1	3	-	563	-	590
	1948	47	567	79	8	-	4	705
	1981	13	555	20	2	-	94	684
20. Kisdárda*	1880	1		6		219	7 (0+7)	233
	1910	22	-	13		267		302
	1941	10	9			282		301
	1948							
	1981							

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
21. Kiskőszeg	1880	755		63 6		487	85 (0+85)	1 963
	1910	1 854	11	10		256	615 ²	2 746
	1941	2 173	90	3	-	80	-	2 346
	1948	1 489	664	43	9	21	7	2 233
	1981	867	423	54	9	10	280	1 643
22. Kopács	1880	1 290		1		39	25 (1+24)	1 355
	1910	1 121	-	2		59	5	1 187
	1941	919	3	16	-	3	1	942
	1948	860	28	25	6	14	1	934
	1981	565	67	14	11	6	163	826
13. Kő	1880	445		11		7	10 (0+10)	473
	1910	327	-	10		18	14	369
	1941	288	-	71	-	-	-	359
	1948	214	19	89	3	12	5	342
	1981	107	70	48	7	5	34	271
24. Laskafalu	1880	15		34		1 172	46 (6+40)	1 267
	1910	238	17	24		1 284	2	1 565
	1941	395	8	141	2	1 161	7	1 714
	1948	110	1 126	219	18	45	6	1 524
	1981	47	981	156	11	9	163	1 367

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
25. Laskó	1880	1 310		27		38	56 (23+33)	1 431
	1910	1 806	-	10		42	6	1 864
	1941	1 437	31	16	72	57	11	1 624
	1948	1 447	209	104	65	462	21	2 308
	1981	941	118	35	11	20	341	1 466
26. Lőcs	1880	44		746		262	67 (23+44)	1 119
	1910	107	1	6		276	748**	1 138
	1941	312	438	27	-	205	-	982
	1948	83	843	27	20	20	21	1 014
	1981	6	493	32	12	5	178	726
27. Nagybodolya	1880	513		352		72	39 (0+39)	976
	1910	892	-	11		114	298 ²	1 315
	1941	686	139	1	-	78	16	920
	1948	651	165	6	-	9	10	841
	1981	242	64	14	1	3	39	363
28. Pélmonostor	1880	67		352		997	59 (1+58)	1 475
	1910	443	6	478		1 496	24	2 447
	1941	1 287	110	614	1	1 433	48	3 493
	1948	625	964	1 573	126	130	43	3 461
	1981	779	2 421	2 914	251	65	2 688	9 118

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
29. Petárda	1880	19		890		55	63 (30+33)	1027
	1910	108	790	21		62	26	1 007
	1941	400	598	30	-	60	121	1 209
	1948	155	812	243	19	10	94	1 333
	1981	88	586	188	-	5	66	933
30. Sepse	1880	992		-		10	32 (1+31)	1 034
	1910	1 034	1	-		11	1	1 047
	1941	944	1	1	-	4	2	952
	1948	903	11	10	-	6	6	936
	1981	488	23	6	2	3	11	533
31. Torjanc	1880	64		560		32	12 (0+12)	668
	1910	58	563	-		76	72 ⁵	769
	1941	238	392	16	4	25	130	805
	1948	78	449	14	9	6	155	711
	1981	20	289	14	2	2	182	509
32. Újbezdán	1880	401		4		86	30 (1+29)	521
	1910	585	-	-		11		596
	1941	638	-	1	-	1	-	640
	1948	579	4	4		2	10	600
	1981	419	9	4	-	-	12	444

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
33. Várdaróc	1880	929		33		42	30 (3+27)	1 034
	1910	1 051	5	5		16	2	1 079
	1941	964	1	3	-	12	4	984
	1948	871	58	38	3	246	24	1 240
	1981	589	61	54	3	4	110	821
34. Vörösmart	1880	1 756		11		422	89 (7+82)	2 278
	1910	2 072	4	14		154	2	2 246
	1941	2 117	25	10	1	99	8	2 260
	1948	2 097	107	41	4	18	11	2 278
	1981	1 121	193	45	16	19	51	1 445
35. Főherceglak	1880							
	1910 1941	214	3	152	-	247	21	637
	1948	253	444	589	154	492	34	1 966
	1981	94	381	389	77	12	418	1 371

[Jegyzet]:

1. 1880: egyéb + beszélni nem tudók száma = összes egyéb

2. legnagyobb részt sokácok

3. sokácok

4. sokácok és cigányok

5. cigányok

* 1948-tól Eszék része **sokácok: 730 fő

4.1 táblázat A nemzetiségi összetétel alakulása százalékosan, településenként, 1880-1981.

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
1. Albertfalu	1880	6,8	2,0			86,9	4,3 ¹ (0,7+3,6)	100%
	1910	13,6	2,8	5,2		76,7	1,7	100%
	1941	28,2	1,2	7,0	1,0	61,6	1,0	100%
	1948	6,4	58,0	10,1	4,2	19,2	2,1	100%
	1981	5,1	67,1	8,5	1,1	1,2	17,0	100%
2. Baranyabán	1880	3,4	25,3			66,5	4,8 (0,5+4,3)	100%
	1910	4,3	0,2	22,2		69,4	3,9	100%
	1941	11,3	0,4	17,6	0,6	66,5	3,6	100%
	1948	5,4	61,4	27,9	0,9	4,1	0,3	100%
	1981	1,3	61,9	25,1	0,8	0,6	10,3	100%
3. Baranyakisfalud	1880	1,5	38,9			49,8	9,8 (5,9+3,9)	100%
	1910	4,0	2,1	44,7		49,1	0,1	100%
	1941	13,6	2,0	34,3	-	45,3	4,8	100%
	1948	2,6	47,8	45,1	0,1	1,0	3,4	100%
	1981	1,3	41,5	39,1	-	0,1	18,0	100%
4. Baranyaszentistván	1880	1,1	0,6			92,3	6,0 (0+6,0)	100%
	1910	2,9	-	0,4		96,4	0,3	100%
	1941	25,7	2,5	1,6	0,5	69,5	0,2	100%
	1948	4,3	73,6	9,1	0,9	11,9	0,2	100%
	1981	1,9	74,0	8,0	2,7	0,5	12,9	100%

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
5. Baranyavár	1880	13,3		53, 5		18,7	4,5 (0,5+4,0)	100%
	1910	14,7	0,3	2,6		14,0	68,4 ²	100%
	1941	54,0	18,9	10,1	1,6	12,8	2,6	100%
	1948	15,9	61,6	14,0	3,0	2,4	3,1	100%
	1981	4,0	63,2	12,9	1,8	0,9	17,2	100%
6. Bellye	1880	50	3,1			44,1	2,8 (0,2+2,6)	100%
	1910	50,1	1,3	4,9		43,5	0,2	100%
	1941	63,8	2,5	2,2	-	31,3	0,2	100%
	1948	45,7	32,4	10,6	0,8	9,9	0,6	100%
	1981	13,3	40,1	16,9	1,1	0,4	28,2	100%
7. Benge	1880	7,5	58,5			29,6	4,4 (1,0+3,4)	100%
	1910	18,2	-	2,8		34,6	44,4 ³	100%
	1941	32,7	28,2	4,5	18,4	12,8	3,4	100%
	1948	17,5	33,5	7,5	3,9	36,3	1,3	100%
	1981	6,3	40,7	15,4	2,9	2,2	32,5	100%
8. Bolmány	1880	11,3		54,4		19,6	11,7 (5,5+6,2)	100%
	1910	9,0	4,3	53,6		17,5	15,6	100%
	1941	12,2	6,4	54,3	0,2	8,4	18,5	100%
	1948	6,4	9,6	80,5	2,8	0,4	0,3	100%
	1981	1,7	10,7	83,2	0,7	-	3,7	100%

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb dél- szláv	Német	Egyéb	Összesen
9. Csúza	1880	97,0	-			1,6	1,4 (0+1,4)	100%
	1910	98,8	0,1	0,4		0,6	0,1	100%
	1941	97,5	0,5	0,4	-	1,3	0,3	100%
	1948	96,5	1,8	1,0	0,2	0,3	0,2	100%
	1981	86,0	5,8	1,5	0,4	0,3	6,0(4,5)	100%
10. Dályok	1880	3,3	89,4			4,3	3,0 (0,5+2,5)	100%
	1910	13,1	0,1	3,6		5,3	77,9 ³	100%
	1941	32,2	61,7	3,8	-	2,2	0,1	100%
	1948	13,5	78,6	6,0	0,5	0,7	0,7	100%
	1981	4,3	74,4	6,7	0,2	1,3	13,1	100%
11. Darázs	1880	18,9	73,8			4,3	3,0 (0,1+2,9)	100%
	1910	34,6	–	0,1		1,5	63,8 ³	100%
	1941	50,1	47,9	0,6	-	1,4	-	100%
	1948	37,0	61,5	1,5	-	-	–	100%
	1981	28,8	61,3	1,5	0,1	0,7	7,6	100%
12. Dárda	1880	15,7	30,7			49,3	4,3 (1,3+3,0)	100%
	1910	39,6	0,5	24,4		31,5	4,0	100%
	1941	33,4	3,2	31,2	0,1	24,8	7,3	100%
	1948	20,1	27,0	44,1	0,9	2,4	5,5 22,1 (16,8)	100%
	1981	9,2	32,4	34,4	1,3	0,6		100%

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
13. Hercegmárok	1880	7,8	87,4			1,5	3,3 (0+3,3) 78,6 ³	100%
	1910	20,7	-	-		0,7		100%
	1941	21,3	77,0	-	-	1,7	-	100%
	1948	22,1	76,8	0,9	0,1	-	0,1	100%
	1981	16,0	71,3	2,1	0,2	0,3	10,1	100%
14. Hercegszöllös	1880	49,9	38,5			7,2	4,4 (0,9+3,5)	100%
	1910	53,2	8,2	29,2		7,8	1,6	100%
	1941	59,2	9,9	25,0	1,1	3,5	1,3	100%
	1948	24,4	17,8	20,7	2,5	33,2	1,4	100%
	1981	16,3	31,9	32,1	1,3	1,7	16,7	100%
15. ízsép	1880	7,0	85,3			5,2	2,5 (0+2,5) 71,6 ⁴	100%
	1910	20,4	3,4	2,1		2,5		100%
	1941	15,7	81,8	0,1	-	1,4	1,0	100%
	1948	8,7	84,5	3,6	0,4	2,4	0,4	100%
	1981	6,9	73,5	5,0	0,1	0,4	14,1	100%
16. Jenőfalva*	1880	1,6	4,1			88,9	5,4 (0,3+5,1)	100%
	1910	3,5	2,2	1,4		92,5	0,4	100%
	1941	13,8	5,4	2,2		77,9	0,7	100%
	1948							
	1981							

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
17. Kácsfalu	1880	3,5		15,9		46,1	4,5 (0+4,5)	100%
	1910	7,9	0,2	45,3		46,4	0,2	100%
	1941	17,2	4,6	33,3	0,1	42,7	2,1	100%
	1948	8,7	26,2	61,7	0,1	2,5	0,8	100%
	1981	3,1	17,0	69,8	0,1	0,3	9,7	100%
18. Karancs	1880	56,1		3,5		37,7	2,7 (0,1+2,6)	100%
	1910	60,9	0,1	4,9		33,5	0,6	100%
	1941	46,2	1,7	10,4	0,1	40,9	0,7	100%
	1948	46,6	18,6	23,3	0,4	10,1	1,0	100%
	1981	22,0	27,8	33,7	0,8	2,2	13,5	100%
19. Keskend	1880	0,2		1,4		94,8	3,6 (0,2*3,4)	100%
	1910	6,6	-	1,4		92,0		100%
	1941	3,9	0,2	0,5	-	95,4	-	100%
	1948	6,7	80,4	11,2	1,1	-	0,6	100%
	1981	1,9	81,1	2,9	0,3	-	13,8	100%
20. Kisdárda*	1880	0,4		2,6		94,0	3,0 (0+3,0)	100%
	1910	7,3	-	4,3		88,4		100%
	1941	3,3	3,0			93,7		100%
	1948							
	1981							

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
21. Kiskőszeg	1880	38,5	32,4			24,8	4,3 (0+4,3) 22,4 ²	100%
	1910	67,5	0,4	0,4		9,3		100%
	1941	92,6	3,9	0,1	-	3,4	-	100%
	1948	66,7	29,7	1,9	0,4	1,0	0,3	100%
	1981	52,8	25,7	3,3	0,6	0,6	17,0	100%
22. Kopács	1880	95,2	0,1			2,9	1,8 (0,1*1,7)	100%
	1910	94,4	-	0,2		5,0	0,4	100%
	1941	97,6	0,3	1,7	-	0,3	0,1	100%
	1948	92,1	3,0	2,7	0,6	1,5	0,1	100%
	1981	68,4	8,1	1,7	1,3	0,7	19,8	100%
23. Kő	1880	94,1	2,3			1,5	2,1 (0*2,1)	100%
	1910	88,6	-	2,7		4,9	3,8	100%
	1941	80,2	-	19,8	-	-	-	100%
	1948	62,6	5,6	26,0	0,8	3,5	1,5	100%
	1981	39,5	25,8	17,7	2,6	1,8	12,6	100%
24. Laskafalu	1880	1,2	2,7			92,5	3,6 (0,5*3,1)	100%
	1910	15,2	1,1	1,5		82,1	0,1	100%
	1941	23,1	0,5	8,2	0,1	67,7	0,4	100%
	1948	7,2	73,9	14,4	1,2	2,9	0,4	100%
	1981	3,4	71,8	11,4	0,8	0,7	11,9	100%

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
25. Laskó	1880	91,5	1,9			2,7	3,9 (1,6+2,3)	100%
	1910	96,9	-	0,5		2,3	0,3	100%
	1941	88,5	1,9	1,0	4,4	3,5	0,7	100%
	1948	62,7	9,1	4,5	2,8	20,0	0,9	100%
	1981	64,2	8,1	2,4	0,8	1,3	23,2	100%
26. Lőcs	1880	3,9	66,7			23,4	6,0 (2,1+3,9)	100%
	1910	9,4	0,1	0,5		24,3	65,7**	100%
	1941	31,8	44,6	2,7	-	20,9	-	100%
	1948	8,2	83,1	2,7	2,0	2,0	2,0	100%
	1981	0,8	67,9	4,4	1,7	0,7	24,5	100%
27. Nagybodolya	1880	52,6	36,0			7,4	4,0 (0+4,0) 22,7 ²	100%
	1910	67,8	-	0,8		8,7		100%
	1941	74,6	15,1	0,1	-	8,5	1,7	100%
	1948	77,4	19,6	0,7	-	1,1	1,2	100%
	1981	66,7	17,6	3,9	0,3	0,8	10,7	100%
28. Pélmonostor	1880	4,5	23,9			67,6	4,0 (0,1+3,9)	100%
	1910	18,1	0,3	19,5		61,1	1,0	100%
	1941	36,8	3,1	17,6	0,1	41,0	1,4	100%
	1948	18,1	27,9	45,4	3,6	3,8	1,2	100%
	1981	8,5	26,6	32,0	2,7	0,7	29,5	100%

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
29. Petárda	1880	1,9	86,7			5,3	6,1 (2,9+3,2)	100%
	1910	10,7	78,5	2,1		6,1	2,6	100%
	1941	33,1	49,4	2,5	-	5,0	10,0	100%
	1948	11,6	60,9	18,2	1,4	0,8	7,1	100%
	1981	9,4	62,8	20,2	-	0,5	7,1	100%
30. Sepse	1880	95,9		-		1,0	3,1 (0,1+3,0)	100%
	1910	98,8	0,1	-		1,0	0,1	100%
	1941	99,2	0,1	0,1	-	0,4	0,2	100%
	1948	96,5	1,2	1,1	-	0,6	0,6	100%
	1981	91,6	4,3	1,1	0,4	0,6	2,0	100%
31. Torjanc	1880	9,6	33,8			4,8	1,8 (0+1,8) 9,4 ⁵	100%
	1910	7,5	73,2	-		9,9		100%
	1941	29,6	48,7	2,0	0,5	3,1	16,1	100%
	1948	11,0	63,2	2,0	1,2	0,8	21,8	100%
	1981	3,9	56,8	2,7	0,4	0,4	35,8	100%
32. Ujbezdán	1880	77,0	0,8			16,5	5,7 (0,2+5,5)	100%
	1910	98,2	-	-		1,8		100%
	1941	99,8	-	0,1	-	0,1	-	100%
	1948	96,5	0,7	0,7	0,1	0,3	1,7	100%
	1981	94,4	2,0	0,9			2,7	100%

		Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	Összesen
33. Várdaróc	1880	89,8		3,2		4,1	2,9 (0,3+2,6)	100%
	1910	97,4	0,5	0,5		1,5	0,1	100%
	1941	98,0	0,1	0,3	-	1,2	0,4	100%
	1948	70,2	4,7	3,1	0,2	19,9	1,9	100%
	1981	71,7	7,4	6,6	0,4	0,5	13,4	100%
34. Vörösmart	1880	77,1		0,5		18,5	3,9 (0,3+3,6)	100%
	1910	92,2	0,2	0,6		6,9	0,1	100%
	1941	93,7	1,1	0,4	0,1	4,4	0,3	100%
	1948	92,1	4,7	1,8	0,1	0,8	0,5	100%
	1981	77,6	13,4	3,1	1,1	1,1	1,3	100%
35. Főherceglak	1880							
	1910 1941	33,6	0,5	23,8		38,8	3,3	100%
	1948	12,9	22,6	30,0	7,8	25,0	1,7	100%
	1981	6,9	27,8	28,4	5,6	0,8	30,5	100%

[Jegyzet]:

1. 1880: egyéb + beszélni nem tudók száma = összes egyéb

2. legnagyobbrészt sokácok 3.sokácok

4. sokácok és cigányok

5. cigányok

* 1948-tól Eszék része **sokácok: 730 fő

5. táblázat

1948 óta közigazgatási önállóságot nyert települések nemzetiségi megoszlása 1981-ben

	Nemzetiség						Összesen
	Magyar	Horvát	Szerb	Egyéb délsláv	Német	Egyéb	
Majske Medje	10	41	108	3	–	33	195
Novi Bolman	20	17	172	1	-	9	219
Novi Čeminac	9	132	115	1	2	92	351
Šečerana	67	174	110	31	10	231	623
Uglješ	14	52	440	2	1	121	630
Összesen	120	416	945	38	13	486	2 018

SUMMARY

György Éger: Ethnodemographic structure in the Dráva-triangle (Drávaszög, Yugoslavia) during the last century

The author examines the demographical and nationality relations and their changes during the last 100 years in the Drávaszög, a special region bounded by the rivers Danube and Dráva in the southern part of the former Baranya county.

An area with traditionally low birth rates and with mixed nationalities, the Drávaszög can be characterized by the following trends:

Population growth in the Drávaszög are extremely restricted, due to a low natural increase and a high level of emigration; the population has been stagnating since 1948. As in underdeveloped and peripheral areas of Hungary, the population in the Drávaszög region tends to fluctuate.

The ethnic composition of the Drávaszög has basically changed since 1880 and 1910, both at a general and at a more specific level. The changes intensified after World War II, as a result of which South-Slavs represent the absolute majority in the area.

The Hungarian ethnic group seems to be most strongly tied to their original settlements: out of thirteen villages which had a Hungarian population majority in 1910, nine of them have preserved their Hungarian majority. At the same time, the number of Hungarians in the Drávaszög has been steadily declining.

NEW YORK MAGYARSÁGÁNAK DEMOGRÁFIAI ÁTRENDÉZŐDÉSE A VÁLTOZÓ OLVASÓI IGÉNY TÜKRÉBEN (1900-1940)

KOVÁCS ILONA

Kutatásunk az amerikai bevándorlás mikrokörnyezetben végbemenő változásait, a belső migrációs folyamatokat egy sajátos amerikai intézmény – a közkönyvtár vagyis a public library – működésének történetén keresztül mutatja be. E megközelítésnek alig van előzménye. Sem a hazai, sem az amerikai kutatás nem aknázta ki eddig e forrásokat, a közkönyvtárak publikált és levéltárakban őrzött jelentéseit.¹

A jelentések több évtized távlatában adatokkal pontosan megrajzolt képet adnak arról a hatalmas erejű, a környezet arculatát szinte percről percre módosító, megállás nélküli folyamatról, amelyet a 20. század első évtizedeiben az amerikai társadalomba bezúduló mintegy 20 millió idegen jelentett, s amely a társadalom egyetlen metszetét sem hagyta érintetlenül. Ez a folyamat az amerikai népesség eredeti arányainak megbomlásához vezetett. A könyvtár rendkívül érzékenyen reagált ezekre a változásokra; az intézménytípust működésének alapelve predesztinálta erre az érzékenységre.² A *public library* az egyik legdemokratikusabb amerikai közintézmény, célja ugyanis a szabad és korlátlan szolgálat, a felismerhető és megfogalmazott olvasói igények kielégítése.³ Így a közkönyvtár mindenkor szolgáltatója tükrö a környezetében lezajló folyamatoknak, nem utolsósorban a demográfiai változásoknak.

Bármennyire egyértelmű volt is a társadalom számára a közkönyvtár demokratikus programja, a bevándorlók anyanyelvű olvasmányokkal való ellátásának igénye korántsem váltott ki egyértelmű helyeslést a társadalom egészében. A közköltésen fenntartott amerikai közintézmény idegen nyelvű gyűjteményeiről élénk vita bontakozott ki.⁴ A vita háttérében a kor asszimilációs törekvéseinek különböző irányzatai álltak, a nativizmus türelmetlen és toleráns vonulatainak képviselői ütköztek.⁵

A 20. század első évtizedeinek felismerése, hogy az olvasói igény kielégítése ott történjen meg, ahol az igény jelentkezik. Ez a felismerés szülte a kölcsönkönyvtárhálózat, szaknyelven fiókkönyvtári hálózat (branch library system) kidolgozását. A megvalósítást Andrew Carnegie könyvtáráépítési támogatása tette lehetővé.⁶ A bevándorlók többsége, köztük a magyarországi bevándorlók is a legkorszerűbb elvek alapján szervezett, művészi színvonalon megtervezett építészeti környezetben, a Carnegie-fiókkönyvtárakban ismerkedtek meg a közkönyvtár szolgáltatásaival. A helyszín megfelelő kiválasztása és a gyűjtemények igény szerinti kialakítása felkészült szakemberek munkáját igényelte. A

szakemberek körében külön specialistává vált a bevándorlókkal foglalkozó könyvtáros. A „settlement” szellemében, a társadalmi munkások (social workers) elkötelezettségével dolgozó könyvtárosok felméréseket végeztek. Sok helyütt utcáról utcára, házról házra térképezték fel a környező negyedeket, vették számba a demográfiai arányokat és alakították ki működési politikájukat.

A demográfiai szempontot egyre gyakrabban és egyre tudatosabban használták érvként a kor elméleti vitáiban és elemzéseiben. „Egy 30 000 lakosú ipari kisváros könyvtárának a munkáját ismerem: a külföldi népesség meghaladja a 38%-ot, az 1890-es és az 1900-as népszámlálás között a lakosság 55%-kal nőtt. A fiókkönyvtárunk az ipari negyed központjában van és gyűjteményében – állapította meg 1903-ban *J. Maud Campbell*, a New Jersey állambeli Passaic közkönyvtárának vezetője –, tizenegy nyelv van képviselve”.⁷ 1906-ban az Amerikai Könyvtáros Egyesületnek (ALA) Narragansett Pier-ben tartott konferenciáján több előadás foglalkozott behatóan a bevándorlók könyvtári ellátásának kérdésével. A Columbia Egyetem könyvtárának igazgatója, *James Hulme Canfield* is abból indult ki elemzésében, hogy milyen arányú a bevándorló népesség.⁸ A dilemma helyenként óriási méretűvé vált, egyes városokban az alkalmazkodóképesség hiánya a funkció gyakorlásának teljes megghiúsulását hozhatta volna. 1907-ben a clevelandi közkönyvtár fiókhálózatának a St. Clair negyedben működő könyvtára például a könyvtáros beszámolója szerint az alábbi változásokkal szembesült: „A probléma, amivel ennek a fiókkönyvtárnak szembe kell nézni, és hamarosan meg is teszi az az, hogy már most kívülesik a lakónegyeden és hamarosan teljes egészében kívül fog esni azon –, a gyárak kihúzódnak a Superiorból és hamarosan elérik Wilsont, a tó partján pedig egészen felérnek a Doan Streetig. Ez elől menekülve az amerikaiak és nagyon sokan a német lakosságból kelet felé, a Doan Street felé húzódnak. Helyükbe jönnek a szlovének, szlávok (szlovákok), lengyelek, magyarok és számos más nemzetből valók, akik a környező gyárakban dolgoznak, s egy gyalogútnyira akarnak lakni a munkájuktól. A fiókkönyvtár, a közvetlen környezet szolgálatára kialakított könyvtár milyen politikát válasszon, hogy céljának megfeleljen? Ha a könyvtár helyben akar maradni, akkor kénytelen lesz könyvet venni ezeknek az embereknek, hogy olvashassanak, ha nem, akkor jobb ha keletre vagy délre költözik, hogy utolérje az amerikaiakat, a németeket és a lengyeleket.”⁹

Ezúttal a New Yorkban lezajló folyamatos népességátrendeződés következményeként a New York Public Library fiókkönyvtár-hálózatában jelentkező magyar olvasói igény változásait, mintegy a demográfiai változások tükröződését szeretnénk nyomon követni. New York magyarságának életéről, a magyar események színhelyeiről és a magyarságnak a városon belüli népességmozgásáról számos részlet és egykorú beszámoló vált ismertté. E mozgás folyamatos és mérhető tendenciáiról, arányairól azonban igen kevés adat áll rendelkezésünkre. A demográfiai változásokról a népszámlálások tízévenként nyújtanak áttekintést. Az összesített adatok szerint a Magyarországról származó népesség New

Yorkban:¹⁰

év	fő	ebből az USA-ban született
1890	16 857	348
1900	54 363	1 980
1910	112 484	35 959
1920	123 175	50 735
1930	115 098	55 215
1940	123 188	60 600

Ez a statisztika elsősorban a magyarországi származásról, s nem az etnikai hovatartozásról ad hí hí képet. Az anyanyelvi megoszlásról 1920-ból van adatunk, eszerint 1920-ban 76 575 fő volt magyar anyanyelvű, ebből első generációs, tehát potenciális olvasó 45 833. Második generációs 30 742, ebből 2349-nek született külföldön, feltehetően többségében Magyarországon az édesanyja, tehát elképzelhetően több esélye volt, hogy megtanuljon magyarul írni, olvasni és anyanyelvét használja is.¹¹ Az anyanyelvi igényt tükröző olvasói statisztikák viszont helyenként több évtizeden keresztül és évről évre tükrözik a folyamatokat, érzékeltetik a valós és magyarányú demográfiai változásokat.

A New York-i magyarság – összevetve más nemzetiségek etnikus tömbjeinek zártságával vagy helyenként (például Clevelandben) magának a magyarságnak a tömbszerű települési mintájával – sokkal szétszórtabban, sokkal inkább keveredve telepedett le a városban, mint más etnikai csoport, vagy a magyarság más városokban.¹² Mégis, éppen a könyvtári igények jelentkezése árulkodik a demográfiai tömbökről, amelyek a kortárs szemlélők számára világosan megfigyelhetőek és földrajzilag behatárolhatóak voltak. Kellő óvatossággal elfogadhatjuk ezt a megállapítást még akkor is, ha feltételezzük, hogy az olvasók egy része távolabbról jött. Mivel azonban a New York-i közkönyvtár szolgáltatásához hozzátartozott a könyvtárhálózaton belüli kölcsönzés, az igények kielégítése könyvtárközi kölcsönzés formájában is megoldható volt, ezért sokan a lakóhelyük közelébe eső könyvtárakban igényelték magyar könyvek beszerzését, illetve azok átkölcsönzését. Erről tanúskodnak a könyvforgalmi adatok.¹³

Milyen környezetben, a város mely részén alakultak ki a magyar centrumok? Három évtized folyamán hogyan következett be a súlypontok változása? New York a század elején elsősorban Manhattan szigetét jelentette. A bevándorlók eleinte a sziget déli részén, annak is a keleti oldalán az ún. Lower East Side-on telepedtek le. A tömeges bevándorlás idején itt települtek le az ideérkező magyarok is. A bevándorló csoportok települési viszonyait és a városon belüli migrációját alapvetően a város fejlődése: a bérlakásépítés, az ezzel összefüggő lakbérek, a közlekedés megszervezése, valamint a munkalehetőségek határozták meg. Jelentősen hozzájárult a Lower East Side népesedési jellegének kialakulásához a környék

építészeti fejlődése. Ezen a déli részen kezdődött meg legkorábban a bérházak építése; az első 1833-ban a Water Streeten került tető alá.¹⁴ 1892-ben Moses King leírása szerint a 14-ik utcától délre néhány kivételes körzettől – ahol a született amerikaiak éltek - eltekintve szinte az egész városrészt elborították. Ez az építkezés áterjedt a környék északi részére is.¹⁵ Még 1930-ban is állt ez az épületállomány. Kezdetben az írek, majd a németek, a század végén olaszok, oroszok, románok, magyarok, szlovákok, görögök, lengyelek és törökök telepedtek be ide. 1881 és 1910 között az európai országokból 1 562 000 zsidó bevándorló telepedett meg Amerikában. Sokuknak sikerült kiemelkedniük és továbbköltözniük, de az újonnan érkezők újra és újra itt kezdték.¹⁶

Az 1900-ban készült vallási statisztika szerint New Yorkban a Magyarországról kivándoroltak 20%-a katolikus, 10%-a protestáns és 70%-a zsidó vallású volt.¹⁷ A magyarországi zsidóság azonban határozottan elkülönült a máshonnan való zsidó lakosságtól. „Nagy számban élnek magyarországi származású zsidók a városban legtöbbjük a magyar negyedben lakik, keresztény testvéreik között. Bár vannak közöttük szigorúan ortodoxok, a magyar zsidók általában liberálisabbak, mint a más nemzetiségűek. Magyarországon már a múlt században is kötöttek vegyes házasságokat. Egész jellegükben különböznek az egyéb zsidó típustól. Nem beszélik a jiddist, amelyet a spanyolok kivételével minden zsidó beszél. A magyar zsidóknak itt külön zsinagógáik vannak, nem azért, mert a rítusaik különböznek oly mértékben, hanem mert külön csoportot alkotnak, és mivel felsőbbrendűnek érzik magukat. Ennek oka az a tény, hogy Magyarországon minden más ország hasonló privilégiumait megelőzve, politikai egyenjogúságot élveztek.”¹⁸ – írja a húszas évek derekán *Konrad Berkovici*.

A környék tulajdonképpen a Houston Street metszésében egy északi és egy déli részre oszlik. A Houston Street és környéke a 19. század végén a magyar társas élet egyik centruma,¹⁹ és közismerten népszerű üzleti negyed volt. Az elkövetkező évtizedekben a 2-ik sugárút a Houston Street-től a 14-ik utcáig sok étteremnek és színháznak adott otthont. A 12-ik utcánál volt a Café Royal, a kelet-európai zsidó értelmiség és művészvilág találkozóhelye.²⁰ Ezek a színhelyek fontos szerepet játszottak a magyarság életében is. A Houston Streettől délre esett a legsűrűbben lakott városrész.²¹ Itt nyílt meg 1909-ben a Hamilton Fish Park néven jegyzett fiókkönyvtár új Carnegie-épülete. Ettől északra terült el az a környék, amely a források szerint egy igen kevert kelet-európai népesség között volt lakóhelye a magyaroknak is. 1911-ben a New York-i magyar negyed határait, bár egységes tömbszerű létezését tagadta, *Hoffmann Géza* a következőképpen határozta meg: „A magyar negyed a belváros (Manhattan) keleti oldalán (East Side) az 1-ső utca és 10-ik utca között az 1-ső sugárút és a 2-ik sugárút környékén, majd ugyanazon sugárutak mellett az 55-ik és 72-ik utca közelében terül el” – és hozzátette –, „rossz benyomást nyernénk azonban, ha itt tekintenének be először a magyarság életébe”.²² Ezzel egyidőben azonban a város egyéb pontjain is szerveződtek centrumok. Ennek nyomára vezetnek a különféle magyar intézmények. A Yorkville-i Magyar

Társas és Betegsegélyző Egylet címe a 84-ik utca 434E szám; működött a Harlemi I. Magyar Betegsegélyző Egylet. Az amerikai Magyar Szocialista Munkásszövetség a 64-ik utca 404E szám alatt tartotta fenn központját.²³ A húszas évek közepén egy kortárs a magyar negyed leírásakor már jellemzőbbnek érzi a 2-ik sugárút és az East River közötti területen az A és B sugárutak által határolt körzetben a 10-ik utca–14-ik utca közötti körzetet, amelynek jellemző területe volt a Tompkins Square. Itt nyílt meg 1904-ben a Tompkins Square-ről elnevezett fiókkönyvtár Carnegie-épülete. A magyar negyed tovább terjedt innen északra. „A magyar negyed a német negyeddal párhuzamosan fut, főutcája a 2-ik sugárút, a 9-ik utcától a 18-ik utcáig halad, majd ott kelet felé kiszélesedik, és visszahúzódik az A és B sugár-tak alá. Néhány megszakítással tovább húzódik a 60-ik utcák felé. A magyar negyed itt egy kis szakaszon ugrik, kihagy vagy tíz-tizenkét utcahosszat, ahol a csehszlovákiaiak élnek. Elhagyva ezt a területet, innen a 86-ik utcáig végig a német negyeddal párhuzamosan húzódik tovább.”²⁴ – írja az egykorú megfigyelő. Ezt az Upper East Side nevű városrészt nagy számban lakták a korábban bevándorolt és rendezettebb körülmények között élő németek. A bérházak terjedésével a népsűrűség itt is fokozatosan nőtt az 1-ső és a York Avenue között a 64-ik és 65-ik utcában, valamint a 78– 79-ik utcák környékén 1900-1915-ös években épült ún. model tenementek körzetében igen magas volt. Mégis ezen a vidéken sokkal jobb viszonyok uralkodtak.²⁵

Ezekben a körzetekben *Berkovici* szerint a magyarok a jobb kivitelű, modernebb bérházakban laktak, a lakásokat a Lower East Side-ről való olcsó bútorokkal rendezték be, de mindezt színes, folklorisztikus dekoráció díszítette. A lakás büszkesége volt a réz- és a színes virágos edényekkel díszített konyha. Ez az igény erősen megkülönböztette őket a környezettől. Foglalkozásuk és társadalmi hátterük igen változatos: iparosok, kereskedők, üzletemberek, kőművesek, munkások, pincérek, kárpitosok, a nők cselédek és a kézimunkaipar legfontosabb művelői voltak. Kis számban értelmiségiek. Tulajdonképpen a nagyváros kínálta mindenfajta foglalkozást űztek és életformát folytattak.²⁶ Az East Side felső szakaszán az egykori Yorkville falu helyén alakult városrészben a 79-ik utcában 1902-ben nyílt meg a Yorkville fiókkönyvtár Carnegie-épülete. Az 1910-es évek közepétől megkezdődött a magyarok betelepődése Bronxban. 1920-ban 13 190 magyar anyanyelvű lakos élt itt, akik közül 7226-an még Magyarországon születtek.²⁷ Itt nyílt meg 1914-ben a Woodstock kölcsönkönyvtár.

A New York Public Library könyvtárhálózatnak kiépítése 1901-ben indult meg. A szakmai tervek *J. S. Billingsnek*, a korszak egyik legtehetségesebb szakemberének irányításával készültek. A megvalósítást *Andrew Carnegie* 5 200 000 dollárnyi felajánlása tette lehetővé, amelyből 65 fiókkönyvtár felépítését vették tervbe.²⁸ A magyarokat szolgáló négy fiókkönyvtár mindegyike Carnegie-épületben működött. Az egyes fiókkönyvtárak (kölcsönkönyvtárak) mai elhelyezkedési rendje, és legtöbbjüknek a mai napig funkcionáló épülete ezekben az évtizedekben jött létre. A magyar könyvanyag megjelenése a New York Public Library könyvtárhálózatában a levéltári források alapján 1904 körülre tehető,²⁹ a

központi statisztikai nyilvántartásokban 1908-tól tűnik fel, s a fiókkönyvtárak szerinti részletes megoszlás 1909-től követhető nyomon. A magyar lakosság valós elhelyezkedéséről sokat elárulnak ezek a statisztikák.³⁰

A magyar könyvállomány az 1909 és 1929 közötti koncentrálódásáról az *1. táblázat* ad összefoglalást. Az 1915 és 1929 közötti könyvforgalmi adatokat a *2. táblázat*³¹ rögzíti. A számszerű adatok felfelé ívelő és hanyatló szakaszai az igények búvópatakszerű eltűnése és felbukkanása kétségtelenül a magyar lakosság folyamatos átrendeződéséről, belső migrációs folyamatról tanúskodnak. A kialakult négy centrumon kívül a további kisebb népesség-koncentrációkról az egyéb fiókkönyvtárakban jelentkező könyvállományok és forgalmi statisztikák adnak érdekes képet. Ha a táblázatokat áttekintjük, a könyvállomány és olvasói statisztikák megoszlását összevetjük, világosan megmutatkozik a demográfiai koncentráció két jellemzője: az egyik a viszonylag nagy szóródás, a másik ezen belül a nyilvánvaló koncentrálódás. Utóbbinak az idők folyamán földrajzi elmozdulása figyelhető meg. A szórtan jelentkező koncentrációk közül csak a korszak elején forgalmaz magyar anyagot az 58-ik utca, hanyatló tendenciát mutat az Ottendorfer és az Aguilar. A szórványok közül a legjelentősebb – amely szinte végig az egész korszakban működött és a húszas években emelkedő tendenciát mutatott – a 67-ik, a 96-ik és a 125-ik utca. Az egész periódusban kisebb, de folyamatos forgalmat bonyolított le, a korszak végére minimálisra csökkenve, majd végleg megszűnve a 115-ik utca. Néhány kötetnyi forgalom volt éveken keresztül, lassan csökkenve a Washington Heights és a Tremont, s tartósan a Mott Haven-ben. Az első világháború után megjelenik az igény a Tottenville-ben.

A jelentősebb magyar gyűjtemények közül elsőnek a Hamilton Fish Park,³² majd szinte vele egyidőben a Tompkins Square³³ gyűjteménye jött létre. Mindkettő a Lower East Side-on. A két párhuzamos, egymástól néhány utca távolságra eső könyvtár közel 3000 kötetes gyűjteménye nagyobb közösség bizonyítéka. Az első évtizedben a két könyvtár számos magyar esemény színhelyéül szolgált. A Hamilton Fish Park 1911 – 1914

1.

táblázat

A New York-i Közkönyvtár (New York Public Library) fiókkönyvtár-hálózatának magyar könyvállománya 1909-1929 (kötetekben)

A fiók könyvtár neve	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Közpon- ti gyűj- temény															I	1	1	1			
Gyer- mek- könyv- tár						1	1	1	1	1	1	1	1	3	3	3	5	5	6	5	9
Letét	11	11	14	12	12	12	12	12	12	12							3	3	5	3	5
Riving- ton																					
Street																				2	
Hamil- ton Fish															*						
Park Otten	1 310	1 546	1 680	1 848	1 667	1 179	1 084	911	863	644	317	277	268	262	237	209	228	236	225	304	350
dorfer		29	29	52	52	52	52	51	51	46	65	64	61	60	60	57					
Tomp- kins																					
Square Epiphany Cathedral	1 473	1 909	1 840	1 960	2 172	1 162	1 242	1 264	1 222	1 189	1 106	968	795	629	606	302 1	1 099 2	1 151 2	973 2	1002 2	854 2
58-ik utca					12	12	12														
57-ik utca					1	1	1			1					37	43	41	42	30	20	69
Webster						1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1			1
Yorkville 56-ik utca	18	628	1 183	1 778	1 840	2 096	2 020	2 155	2 195	2 191	1 830	993	1 535	1 517	1 494	1 735	1 890	2 022	2 074	2 196	2 252
					105	23	89	84	80			79	78	74	73	61	55	39	21		

1. táblázat folyt.

A New York-i Közkönyvtár (New York Public Library) fiókkönyvtár-hálózatának magyar könyvállománya 1909-1929 (kötetekben)

A fiók- könyvtár neve	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Aguilar	1.....					110	315	312	310	111	109	104	104	103	103	103	97	97	62	62	41
115-ik																					
utca															1		1	5	1	1	1
Harlem																					
Library																	2				
George														1							
Bruce																	1				1
125-ik																					
utca			6	154	154	157	153	149	146	142	142	139	132	159	190	187	179	175	6		
135-ik																					
utca							1	1	1	1	1	1	1	..	1	1	1	1	1	1	
Washing																					
-																					
ton																					
Heights				38	38	38	7	2													
Fort																					
Washing																					
-																					
ton																1	1	1	1	1	2
Mott																					
Haven																8		6	5	5	1
Wood-																					
stock						9	292	343	444	425	421	405	570	638	693	796	924	1 097	1 241	1 410	1 619
Tremont																	14				
Kings-																					
bridge	41	..	12	12	12	12	1	1	1	1	1	1	1	1	1						
Közpon-																					
ti letét				31	102	437	753	..		808	809	800	940	964	996	992	823	806	643	636	553
Összesen	2 854	4 123	4 764	5 885	6 062	5 384	5 970	5 292	5 331	5 653	4 803	3 833	4 487	4 411	4 497	4 501	5 368	5 690	5 296	5 655	5 760

2. táblázat

A New York-i Közkönyvtár (New York Public Library) fiókkönyvtár-hálózatának magyar könyvforgalma 1915– 1929 (kötetekben)

A fiókkönyvtár neve	1915	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Központi gyűjtemény	5	12 1	5	43	52	270	215	105	115	67	63	68	72
Gyermekek könyvtár													
Letét Chatham Square	19			1	4	7	4	89	3	17 12	21 6	37	138
Rivington Street	3 927	485	1	357	12 1	14 1	1 598	3 1 366	18	14 676	915	2 803	26 1
Hamilton Fish Park			425		535	619			625				203
Hunt Point													2
Hudson Park	7												
Ottendorfer	306	14	73	68	80 9	57	74	42	96	34 7 576	6 823	5 939	5 900
Tompkins Square	20 767		429	10 832	308	10 747	11 836	11 370	10 652	277	266	139	187
Epiphany	4				2	47	96	136			1	1	3
Muhlenberg West	2					8							
40-ik utca													
Cathedral	5		12	3	4								
Columbus	7			21			2						
58-ik utca 67-ik utca	245	10	221	238 7	329	985	1 632	1 715	1 700	1 115 16	845 17	600	617 18
Riverside Webster	699	361	13 652	089	1	11 585	10 587	2	2 156 11	945	444	6	245
Yorkville	21	1			10 110			15 501				17 004	
	1	3											
	31070	20 621											
St. Agnes 96 ik utca	846	3 445	289	401	1 228	1 086	3 1 054	1 080	675	11 510	462	349	13 345
Bloomingdale	14 914	2	8 264	11	550	18	4 446	460	5	3	1 260	169	2 61
Aguilar 115-ik utca	159	597	214	217 103	235	541 381	262	175	334	184	87	86	37
		256							105	95			

2. táblázat folyt.

A New York-i| Közkönyvtár (New York Public Library) fiókkönyvtár-hálózatának magyar könyvforgalma 1915– 1929 (kötetekben)

A fiókkönyvtár neve	1915	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Harlem Library	10	10		4		2	18	12					
125-ik utca	692	528	539	340	487	581	612	914	656	439	362	4	5
George Bruce		2		12	15	1	10	10	19	7		2	
135-ik utca	24					5							
Hamilton Grange					14	43	215	89	135	5	1		41
Washington Heights	121	33	83	116	54	39	2C	10	1 73	16	16	24	13
Fort Washington	4		3			5	5	52	17			2	
Mott Haven	90	35	5	4	98	134	59	56	53	59	137	110	71
Woodstock	3 517	3 290	2 148	1 308	2 766	3 167	4 346	5 379	7 277	7 371	10 226	12 074	13 515
Melrose	5				8	31	16	2	15	29	44	29	37
Morrisania	15	16	5		1			i					
Tremont	62	64	47	46	102	38	54	34	41	39	2		
Kingsbridge	2	2				16					10	14	15
St. George					20	2	14	10	3		1		13
Stapleton	4				6								
Porte Richmond											6		
Tottenville	5	3	65	57	133	84	67	66	97	158	264	208	164
Összesen	63 599	41 282	28 886	19 761	28 570	32 719	32 751	38 015	35 566	34 882	37 252	37 678	40 584

között az első két évben magyarok számára az YMCA (Young Men's Christian Association) szervezésében angol tanfolyamnak adott helyet; itt tartotta előadássorozatát a Kossuth Ferenc Literary Society, rendezvényét a Rákóczy Hungarian Literary Association, a Hungarian American Social Circle, 1913-ban az Előre, 1914-ben a Bihar County Social and Beneficial Society (Kossuth Ferenc Irodalmi Társaság, Rákóczy Magyar Irodalmi Egyesület, Magyar Amerikai Társas Kör, Bihar Megyei Társadalmi és Segélyegylet).³⁴ A Tompkins Square 1908-1912 között rendezett az YMCA angol tanfolyamokat magyaroknak, s kis eltéréssel ismétlődtek a Hamilton Fish programjai. Tehát rendezvényeket tartottak a Hungarian American Free Lyceum, a Kossuth Ferenc Literary Society, a Hungarian Progressive Club, a Hungarian American Social Circle, a Rákóczy Literary Society.³⁵ A résztvevők száma általában 300–400 fő volt.³⁶ A gyűjtemények közül a Hamilton Fish 1912-ig növekedett, 1920-ban jutott a mélypontra, majd 1922 és 1924 között ismét fellendült. Bár a forgalma is ezt az ívet követte, messze alatta maradt az egész korszakban a Tompkins Square forgalmának. Láthatóan egy szűkebb, de állandó, feltehetően a környezetben élő közönséget szolgált.

A húszas évek végén – bizonyára a bevándorlás háború utáni korlátozásának lazulásával – lassú emelkedés mutatkozik. A bevándorlási kvóta bevezetése 1925-től csökkenés formájában érezteti hatását. 1930 után a statisztikák szerint átmeneti fellendülést követően a csökkenés felgyorsul, tudjuk, hogy a Lower East Side kiürítése ebben az időszakban fokozatosan megkezdődött. A középosztályi elemek továbbvándoroltak, illetőleg a városrendezés során utcákat szélesítettek és új utcákat nyitottak, bérkaszárnnyakat számoltak fel, de az elszegényedés általában tovább folyt.³⁷ A negyvenes években Északon és Keleten a jói szituált középosztálybeliek számára új lakások épültek. A könyvtár és környezete azonban rendkívül szegény és leromlott állapotban volt. A környéket többségében ortodox zsidók lakták.³⁸ Az 1941-es jelentés a németek kiköltözéséről, az idegennyelvű könyvanyag használatának erős csökkenéséről számol be, ugyanakkor azt rögzíti, hogy az egyetlen tartós igény a magyar; olyannyira, hogy új könyvek beszerzését vették tervbe.³⁹ Feltételezésünk szerint ez az igény a környezetben élő, tartósan és folyamatosan fennálló közösség igénye.

A Tompkins Square környezetében láthatóan elevenebb szellemi élet zajlott. A gyűjtemény fejlődése 1909 és 1913 között töretlen. 1920 itt is mélypontot jelentett, nyilván a háború, a könyvbeszerzési nehézségek és a visszavándorlás hatásaként. A fejlődés 1925-ben újra fellendült, de a háború előtti színvonalat már nem tudta tartani. A könyvtár forgalma szembetűnően nagyobb volt az egész korszak folyamán, mint a közelben található Hamilton Fish Park-é, 1915-ben hatszorosa, 1918-ban harmincszorosa. 1922-23-ban száztizenkétszerese. 1929-re az eredeti 20 000-es forgalom lecsökken 5–6000-re, s a könyvtár irattárában megőrzött jelentések szerint a harmincas évek felfutása után (1930-ban 7320, 1931-ben 8117, 1932-ben 8978) - amely összefügghet a környezetben 1928 utáni új építkezésekkel, a Stuyvesant Town és a Jacob Riis házsorok kialakításával megindult a hanyatlás és 1940-ben a forgalom már mindössze 2304 volt.⁴⁰ A könyvtár életének és magyar programjainak szervezésében 1911-től 1914-ig kiemelkedő szerepet játszott Augusta Markovitz magyar származású könyvtáros, akinek 1908-tól a Hamilton Fish Park gyűjtemény kialakításában is fontos szerepe volt.⁴¹ A könyvtár a középosztály felé törekvő környezet jobb viszonyai között élő magyarok igényét és a New York-i magyar értelmiséget szolgált.

A Yorkville gyűjtemény 1909-ben létesült, száz magyar lakos kérelmet nyújtott be magyar anyag beszerzésére.⁴² A kérelemre egy év múltán 500 könyv érkezett.⁴³ A gyűjtemény nagysága és olvasóforgalma szempontjából a legjelentősebb központtá fejlődött. Bár itt sohasem sikerült igazán hozzáértő magyar szakembert bevonni a könyvtár munkájába, s bár a környéken a könyvtáron kívül jelentős önálló magyar élet folyt, a könyvtár számos magyar rendezvény színhelyéül szolgált. 1911 és 1915 között itt tartott rendezvényt a Hungarian-American Free Lyceum, a National Hungarian Literary Association, a Kossuth Ferenc Literary Society, a Hungarian American Social Circle, Hungarian Amateur Circle, Hungarian

Relief Society és az YMCA rendezésében magyar nyelvtanfolyamok folytak.⁴⁴ Mivel a város déli részén két könyvtár is működött, a regisztrált nagy forgalom, 31 070 kötet jelentős része feltehetően a környezet igényét képviselte. Az 1924-es könyvtári jelentés szerint a könyvtár teljes forgalmában bekövetkezett forgalomnövekedés elsősorban a bevándorló olvasóknak volt köszönhető. Az olvasott könyvek nagyobb része 4975 kötet magyar, és csak 1985 kötet német.⁴⁵

A felső East Side-on a változások a húszas évek elején kezdődtek el, amikor a Park Avenue exkluzív életformája kezdett itt is tért hódítani. A régi bérházak helyett magas lakbérű házak épültek. A kisemberek kezdtek kiszorulni Bronxba, Astoriába, Queens-be. Ezt az „exodust” figyeli meg a Yorkville-i könyvtár 1928.évi jelentése.⁴⁶ A folyamat azonban kettős, a város más pontjairól és az Európából újonnan érkezők közül a tehetősebb magyarok betöltik a kitelepülők helyét, s az 1939-es könyvtári jelentés meglepetéssel állapítja meg, hogy az előre várt folyamat korántsem zajlott olyan hevesen, mint azt eredetileg gondolták. Ekkorra már az is világos, hogy az olvasók egy része más kerületből érkezik, de kevesebben mint várták, s többségük nem a külső kerületekből, hanem Manhattanból jött.⁴⁷ A forgalom növekedéséhez hozzájárult a Yorkville-fiók magyar könyvanyagának felfrissítése, mert ezekben az években újabb könyvanyagot szereztek be, amelynek listáját a helyi magyar sajtóban közzétették, és a magyar üzletekben, éttermekben és egyéb központokban plakátokon hírül adták.⁴⁸

A Bronxba kitelepülők a Woodstock fiókkönyvtár gyűjteményét használták. A könyvtár megnyitásakor mindössze kilenc kötet volt magyar nyelvű. 1915-ben már közel 300, 1917-ben pedig majdnem 450 kötetből állt a magyar gyűjtemény. Évről évre nőtt, 1926-ra meghaladta az 1000-et, 1929-ben pedig már 1619 kötetet számlált. A Woodstock-könyvtár magyar szellemi központtá vált. Augusta Markovitz a Tompkins Square-ről ide települt át, és ennek a munkának a központja és szellemi mozgatója volt. A magyar könyvek forgalma a harmincas évek végéig állandóan nőtt. Egy későbbi, 1947-ből való visszaemlékezés szerint: „Az egyik legérdekesebb gyűjtemény a múltban a Woodstock-fiókkönyvtár magyar gyűjteménye volt Bronxban. Itt hosszú évekig *Augusta Markovitz*, az egyik legtehetségesebb könyvtárosunk vezette a könyvtárat, amely a város szinte minden magyarja számára valóságos Mekkává lett. Előadásokat, hangversenyeket és társas baráti összejöveteleket szervezett folyamatosan. Miss Markovitz válogatta, ismertette és vásárolta a gyűjtemény valamennyi magyar könyvét” Ezt a megállapítást R. K. 1987-ben készült visszaemlékezése is megerősíti. Forgalma a harmincas évek közepéig folyamatosan nőtt, 1915 és 1929 között 3547-ről 13 515-re emelkedett. A folyamat azonban lezárult, s a visszaemlékező rezignáltan állapítja meg: „a forgalmi adatok nagyon jól illusztrálják, hogy milyen sorsra juthat egy idegennyelvű gyűjtemény a mi városunkban. 1935-ben a Woodstock-fiókkönyvtárban a magyar könyvforgalom 22 389 kötet volt, 1946-ra ez a szám 2570-re esett vissza”.⁴⁹ A hanyatlást ismét demográfiai tényezők váltották ki. Az 1940-es évekre Puerto Rico-iak költöztek ide, s új, spanyol nyelvű olvasóközönség alakult ki.⁵⁰

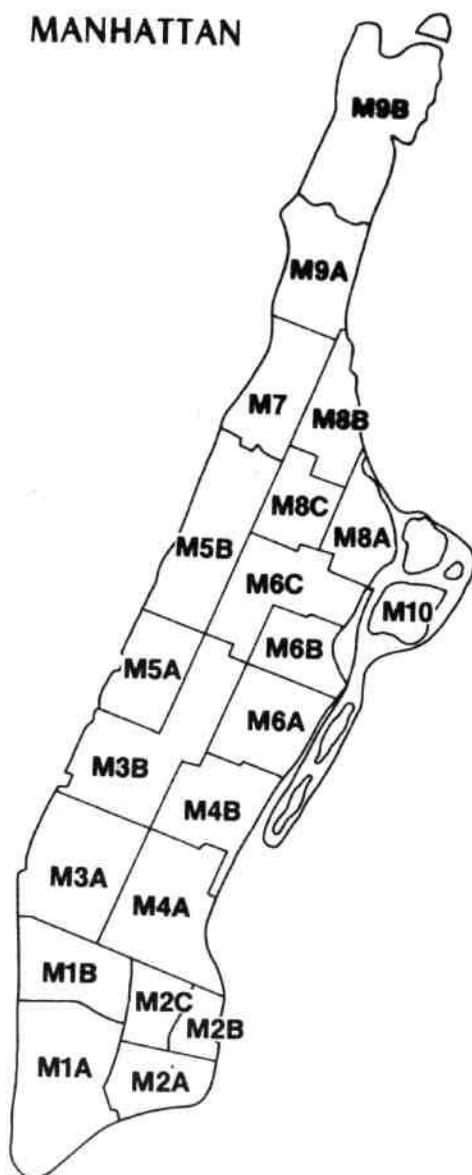
Teljessé akkor válna a kép, ha a forgalmi statisztikák és népességstatisztikák szembesítésére is mód nyílna. A New York belterületén lezajló belső migráció arányairól az 1910. és 1920.évi népszámlálás ad támpontot. Mindkét népszámlálás körzetenként számba vette az egyes etnikumok arányát. A koncentrációk nagysága a részletezésből kiolvasható, a körzetek száma a két statisztikában változott, így összevetésre nem alkalmas, s a statisztikai adatok lokalizálására a censusok nem adnak lehetőséget, a koncentráció tényéről mégis érdekes képet nyújtanak.

A körzetek sorszáma Manhattan 1910-ben ⁵¹	Magyarországon születettek száma	a magyarországi születésű szülöktől származók száma	A körzetek sorszáma Manhattan 1920-ban ⁵²	Magyarországon születettek száma
1	826	197	1	325
2	174	35	2	2 685
3	880	216	3	2 428
4	1 914	954	4	210
5	232	63	5	1 367
6	10 044	5 309	6	67

A körzetek sorszáma Manhattan 1910-ben ⁵¹	Magyarországon születettek száma	a magyarországi születésű szülöktől származók száma	A körzetek sorszáma Manhattan 1920-ban ⁵²	Magyarországon születettek száma
7	269	77	7	818
8	394	104	8	270
9	325	100	9	361
10	5 272	1 626	10	1 036
11	209	62	11	391
12	4 575	1 456	12	5 112
13	297	121	13	2 878
14	699	172	14	5 841
15	627	62	15	3 928
16	2 076	619	16	11 028
17	844	136	17	1 297
18	5 190	1 723	18	2 727
19	1 278	285	19	2 250
20	5 096	2 153	20	2 238
21	891	304	21	1 744
22	2 661	1 152	22	2 983
23	1 500	494	23	3 517
24	2 144	856		
25	324	59		
26	2 291	1 270		
27	292	35		
28	1 065	568		
29	1 186	236		
30	2 967	1 127		
31	2 366	877		

A népszámlálási adatok helyhez kötése New York területén 1920-ban nyílik alkalmunk. A New York történeti statisztikai feldolgozását nyújtó munka 1920-ban térképpel együtt mutatja be a magyar népesség területi megoszlását, amelyből világosan kirajzolódik a Manhattan keleti és nyugati oldalán elhelyezkedő magyarság aránya, a demográfiai tömbök és a szórványok elhelyezkedése. Keleten 33 833 fő, nyugaton mindössze 6802 fő. A keleti oldal déli részén a Lower East Side-on a 14-ik utcától délre 8596 fő. Ettől északra a 14-ik utca és a 42-ik utca között 16 077 fő. A 63-ik és a 110-ik utca között 4920 fő. A Randall's Island, a Ward's Island és a Welfare Island területén mindössze 213 fő. A Nyugati oldalon Manhattan déli részén a Houston Street-től délre a Bowery és Chatherine utca, az East River, az Upper Bay, és a Hudson River határai között 441 fő. A 42-ik és 86-ik utca között 1081 fő, a 86-ik utcáig 2608 fő. A 126-ik utcától a 155-ik utcáig 1157 fő, a 155-ik utcától a 181-ik utcáig 1515 fő.⁵³ (Ld. 1.térkép.)

MANHATTAN

M1A

1. sz. térkép

Manhattan statisztikai körzetei és a magyar lakosság körzetenkénti megoszlása 1920-ban:

M2 8 596

M4 4 027

M6 16 077

M8 4 920

M10 213

A keleti oldalon összesen: 33 833 fő

M1 441

M3 1081

M5 2 608

M7 1 157

M9 1515

A nyugati oldalon összesen: 6 802 fő

Manhattanben összesen: 40 635 fő

A város egyéb területein Bronx-ban 10 644 fő, az általunk nem tárgyalt Brooklynban 8795 fő, Queensben 3555 fő, Richmondban 755 fő. Megosztottságukat mellékelt térképeink mutatják.⁵⁴ (Ld. 2–5. térkép.) Bronx

B1 4 084

B3 4 283

B5 493

B7 109

B9 1 391

Nyugati oldal összesen: 10 360

B2 194

B4 76

B6 14

Keleti oldal összesen: 284

Bronxban összesen: 10 644 (Ld. 2. térkép.)

Brooklyn

K1 163

K3 104

K5 280

K7 182

K9 1 775

K11 1 010

K13 1 722

K15 852

Északi oldal

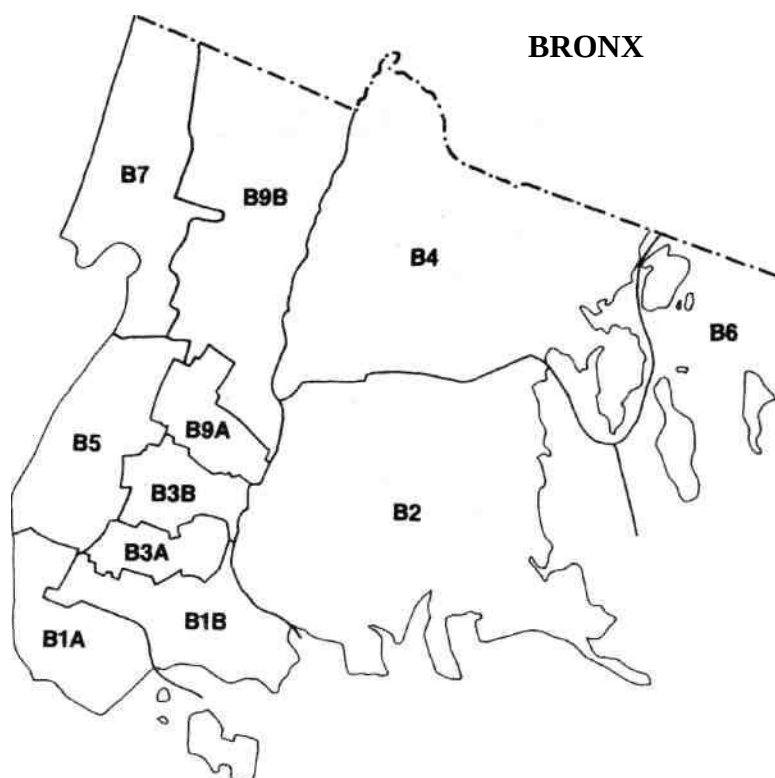
6 088

összesen:

K2 239

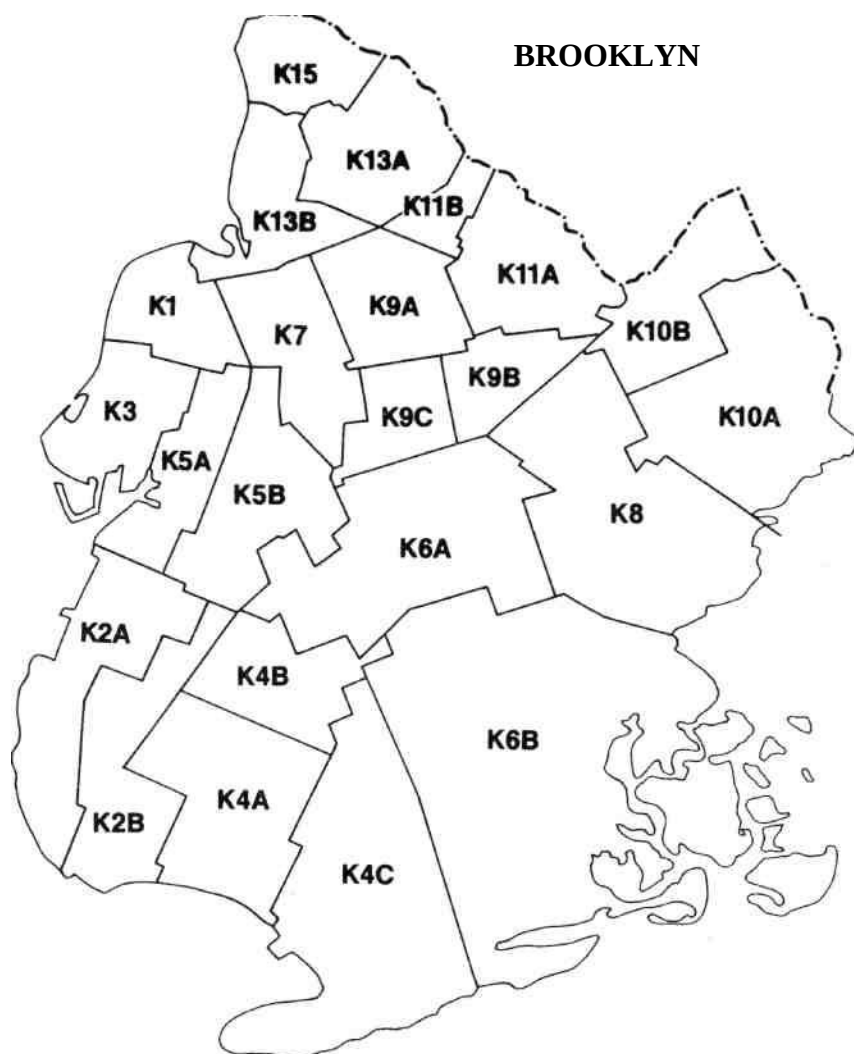
K4 1 214

K6 404

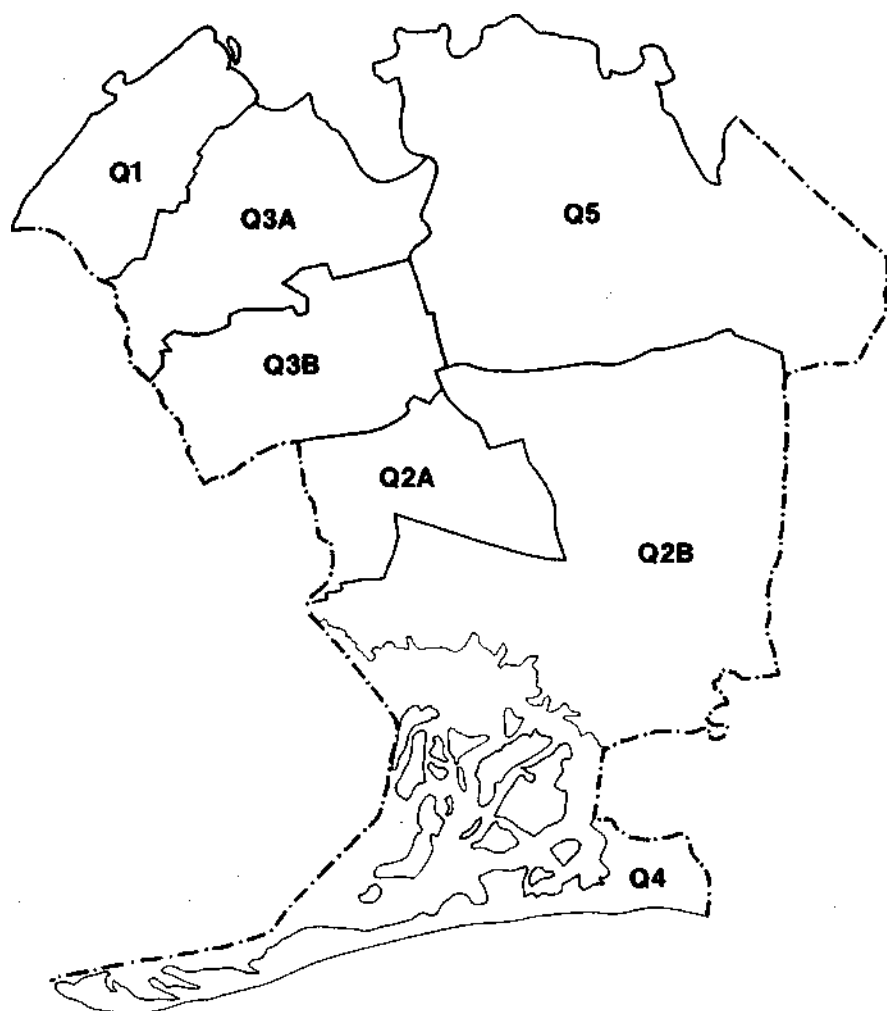

2. sz. térkép

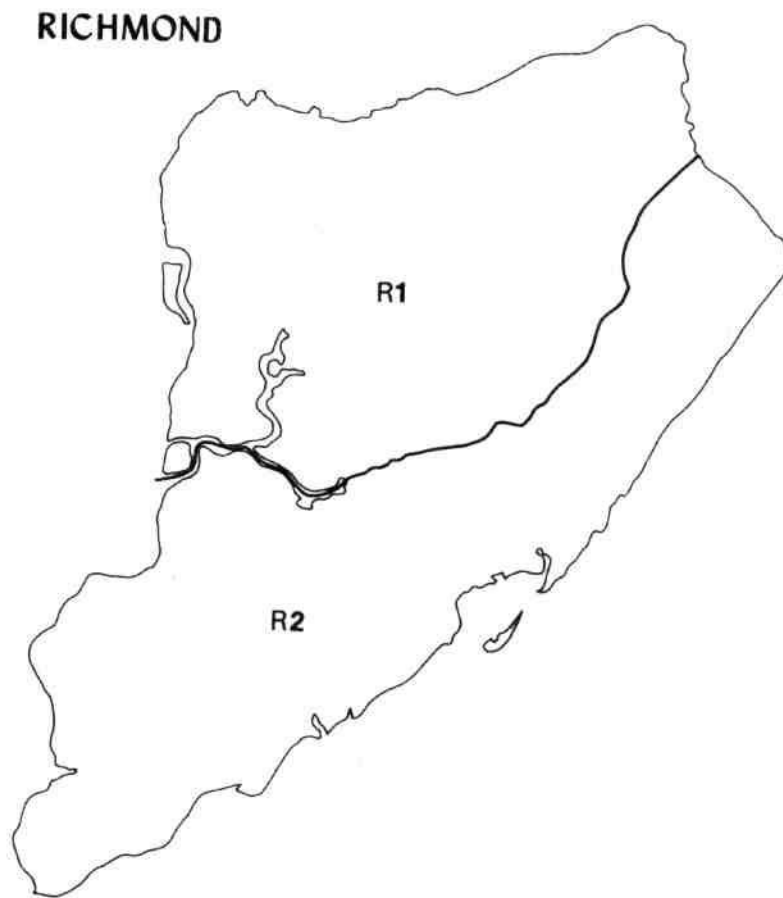
K8	259	
K10	587	
Déli oldal összesen:		2 703
Brooklynban összesen:		8 795 (Ld. 3. térkép.)
Queens		
Q1	864	
Q3	1 114	
Q5	662	
Nyugati oldal:		2 640
Q2	473	
Q4	442	
Keleti oldal: Queens-ben összesen:		915 3 555 (Ld. 4. térkép.)
Richmond		
R1-Nc	326	
R2-OC	429	
Richmondban összesen:		755 (Ld. 5. térkép.)

3. sz. térkép
QUEENS

4. sz. térkép

5. sz. térkép

Az egyes körzetek korszakonként definiálható jellege, a népességarányok és a környezet jellemzőinek összevetése a továbbiakban közelebb hozná a New Yorkban élő magyarság társadalmi rétegződésének feltárását.

Az amerikai bevándorlás történetének kutatásában az olvasói igény lokalizálása, arányainak és centrumainak változása az egyes etnikumok települési mintáinak, belső migrációjának felmérésében és meghatározásában segíthet. Az igény számos tényező függvénye. Alapvetően a demográfiai koncentráció határozza meg, s e tanulmány célja ennek az összefüggésnek a feltárása volt. Az igény alakulását azonban olyan tényezők is befolyásolják, mint a könyvanyag frissítése, nagysága, propagandája, a gyűjtemény vezetőjének hozzáértése és érdeklődése; az etnikus kultúrát és nyelvet ismerő szakember jelenléte; az olvasóréteg társadalmi hovatartozása, műveltsége, kereseti viszonyai, életmódja; a település közlekedési viszonyai, az etnikai közösség saját intézményrendszere és ezeknek az intézményeknek a tevékenysége. Jelentős továbbá a befogadó társadalom kultúrája, gazdasági és politikai berendezkedése, a bevándorlók és a befogadó társadalom viszonya, és az az asszimiláció mértéke.

Jegyzetek

1. A két legjelentősebb tanulmány: RANDALL, William M.: What can the foreigner find to read in the public library? = Library Quarterly. (Jan. 1931.) 79-88.p.; MCMULLEN, Haynes: Service to ethnic minorities, other than Afro-Americans and American Indians. = A century of service, librarianship in the United States and Canada. Ed. by Sidney Jackson, Eleanor B. Jerling, E. J. Josey. Chicago, 1976. American Library Association. 42-61.p.
Az egyetemi oktatás keretében több diplomadolgozat (MA thesis) kísérelte meg e források feldolgozását, de elemzéseik a szélesebb összefüggések feltárásával adósok maradnak.
- 2.DITZION, Sidney: Arsenal of a democratic culture: a social history of the American public library movement in New England the middle states from 1850-1900. Chicago, 1947. ALA. 263 p.
- 3.LEE, John H.: The function of the public library in a democracy. Pittsburgh, 1920. Carnegie Public Library. 20 p.
- 4.The Library Journal. Vol.19. No.9. (Oct. 1894.) 328.p.; JOSEPHSON, Aksel G. S.: Foreign books in American libraries. = The Library Journal. Vol.19. No.11. (Nov. 1894.) 364.p.; COUNTRYMAN, Gratia: Shall public libraries buy foreign literature for the benefit of the foreign population. = The Library Journal. Vol.29. No.4. (June 1898.) 229.p.
- 5.HARTMANN, Edward George: The movement to Americanize the immigrant. New York, 1949. Columbia Univ. 325 p.; HIGHAM, John: Strangers in the land. Patterns of American nativism. 1860-1925. New York, 1973. Athenaeum. 431 p.
- 6.BOBINSKI, George S.: Impact of Carnegie Philanthropy on American public library development. = American library history. Ed. by Michael H. Harris. 168 p.
- 7.CAMPBELL, J. Maud: Supplying books in foreign languages in public libraries. = The Library Journal. Vol.29. No.1. (Febr. 1904.) 65. p.
- 8.CANFIELD, James Hulme: Library in relation to special classes of readers: books for the foreign population. = The Library Journal. Vol.31. No.8. (Aug. 1906.) 65.p.
- 9.CLEVELAND Public Library. Annual reports 1907. 56.p.
- 10.ROSENWAKE, Ira: Population history of New York City. Syracuse, 1972. Univ. Press. 202-204.p.
- 11.PUSKÁS Julianna: Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban. 1880-1940. Budapest, 1982. Akadémiai K. 494.p.
- 12.uo. 189.p.
- 13.A magyar könyveknek az egyes fiókkönyvtárak közötti kölcsönzési adatai: pl. 1908-ban 64 kötet, 1909-ben 138 kötet, 1910-ben 422 kötet, 1911-ben 640 kötet. = Bulletin of the New York Public Library. Vol.13. 102.p.; vol.14. 111.p.; vol.15. 84.p.; vol.16. 138.p.
- 14.The WPA guide to New York City. The Federal Writer's Project. Guide to 1930's New York. New York, 1924. Pantheon Books. 108.p.
- 15.KING'S handbook of New York City. Boston, 1892. Moses King. 218.p.
- 16.The WPA guide to New York City, i.m. 108-109.p.
- 17.ROSENWAKE, Ira, i.m. 123.p.
- 18.BERKOVICI, Konrad: Around the world in New York. London, [1924?]. Cape. 360-361.p.
- 19.KENDE Géza: Magyarok Amerikában. Az amerikai magyarság története. 1-2. Cleveland, 1927. Szabadság. 2. 124.p.

- 20.The WPA guide to New York City, i.m. 123-124.p.
- 21.LAIDLAW, Walter: Population of the City of New York 1890-1930. New York, 1932. Cities Census Committee. 206-207., 210-211., 234-235.p. 1905-ben átlagosan meghaladta acre-ként az 500-at, helyenként a 750-et; 1925 körül csökkent, gyakoribb volt a 300-400. Ez volt jellemző a felső East Side-ra is.
- 22.HOFFMANN Géza: Csonka munkásosztály. Az amerikai magyarság. Budapest, 1911. Pesti Könyvnyomda. 374.p.
- 23.uo. 340.p.
- 24.BERKOVICI, Konrad, i.m. 346.p.
- 25.The WPA guide to New York City, i.m. 243-244.p.
- 26.HOFFMANN Géza, i.m. 36.p.; Berkovici, Konrad, i.m. 349-351.p.
- 27.PUSKÁS Julianna, i.m. 494.p.
- 28.DAIN, Phyllis: The New York Public Library. A history of its founding and early years. New York, 1972. The New York Public Library - Astor, Lenox and Tilder Foundation, 211.p.
- 29.OL, ME K26 XXII, 1908. 748.cs.
- 30.NEW York Public Library. Annual reports. 1915-1929. „Volumes in foreign languages in the circulation department” c. táblázatok.
- 31.Uo., „Circulation of books in foreign languages” c. táblázatok. Az 1916-17-es évekre nem készült statisztika.
- 32.DAIN, Phyllis, i.m. 293.p.
- 33.Uo. és OL, ME K26 XXII, 1908. 748.cs. Iratszám XXII, 1907/2336. Alapszám 647.mell.
- 34.NEW York Public Library. Annual reports. 1911-1914.
- 35.Uo. 1908-1914.
- 36.Uo. 1912. 95.p.
- 37.EAST Side Chamber of Commerce News. (Dec. 1934.) 11.p.
- 38.NEW York Public Library. Midmanhattan Archive. Hamilton Fish Park. Annual report. 1943.
- 39.Uo. 1941.
- 40.TOMPKINS Square Archive. Annual report. 1930-1940., 1948-1950.
- 41.WILLIAMSON, C. C - JEWETT, Alice L.: Who's who in library service. New York, 1933. Wilson. 290 p.; The New York Public Library. Staff News. Vol.34. No.23. (8 June 1944.) 77 p.; OL, ME K26, XXII 1008. 748.cs.
- A. Markovits alkalmazási időpontjára és funkciójára vonatkozóan a források adatai ellentmondásosak, szerepe azonban egyértelmű.
- 42.NEW York Public Library. Minutes of the Committee on Circulation of the Board of Trustees. (2 Dec. 1909.)370.p.
- 43.Uo. (4 Aug. 1910.) 281.p.
- 44.NEW York Public Library. Annual reports. 1911-1915.
- 45.NEW York Public Library. Yorkville Branch. Archive. Annual report. 1924.
- 46.NEW York Public Library. Yorkville Branch. Archive. Annual report. 1928. „I do not expect any increase again. The exodus to the Bronx and Astoria continues, and I wonder how long the Hungarians will be willing to take such long trips for their books.”
- 47.Uo. 1939.
- 48.Uo. 1926., 1927., 1930.
- 49.HUBACH, Charlotte J.: Our foreign-born, tomorrow's citizens. The library's part in the problem, past, present and future. Submitted as partial requirement for grade 4. New York Public Library, 1947. 23.p.; és interjú R.K.-val. Készült az Amerikai Magyar Szó

szerkesztőségében 1987. november 26-án.

50. NEW York Public Library. Midmanhattan Archive. Woodstock Branch. Annual report. 1942.

51. U.S. Census Department of Commerce. Bureau of Census. Thirteen census, of the United States taken in the year 1910. Vol.3. Population 1910. Report by states with statistics for countries, cities and other divisions. [Part 3.] Washington, 1913. Government Printing Office. 253-255.p.

52. U.S. Census. Department of Commerce. Bureau of Census. Fourteenth census of the United States taken in year 1920. Vol.3. Population 1920. Composition and characteristics of the population. (Part 3.) Washington, 1923. Government Printing Office. 714-715.p.

53. LAIDLAW, Walter, i.m. 256.p.

54. Uo. 95., 110., 138., 170., 257.p.

SUMMARY

Ilona Kovács: Demographical trends of the Hungarian inhabitants of New York, Manhattan as reflected in the circulation of libraries

The essay examines the population changes of Hungarians in New York, Manhattan as they are reflected in the Hungarian book collections and their circulation in the branch libraries of the New York Public Library (1900-1940).

The first Hungarian collections came into existence in the Lower East Side branch libraries of Hamilton Fish Park and Tompkins Square between 1904 and 1909. These libraries catered for the Hungarians living between 1st Street and 10th Street, later between 10th Street and 14th Street. In the Upper East Side Hungarians were to be found mostly between 70th and 80th Streets, and they frequented the Yorkville branch library, as demonstrated by statistics dating from 1909. The extension of Park Avenue forced many Hungarians to move to other areas, so a new collection was started at the Woodstock branch library in the Bronx in 1914. After the 1913 peak-period the first two libraries showed a steady decline till the end of the period examined, however they remained functional. The Yorkville library continued to develop during the whole period, as did the Woodstock library till the early 1940's.

These collections reveal the four centres of the Hungarian population of New York. Information can be found on sporadic Hungarian populations (from 1912 in 96th Street, from 1914-15 in 125th Street, Aguilar) in some twenty other branch libraries of the city. Precise library statistics can provide sometimes more reliable information than census figures.

TERÜLETI SZEMPONTOK ÉRVÉNYESÜLÉSE A MAGYARSÁGKUTATÁSI DOKUMENTÁCIÓ RENDSZERÉBEN

DIPPOLD PÉTER

A Magyarságkutató intézet dokumentációjának kialakítása újszerű feladat. A tudományos intézmények a mai Magyarországon általában szaktudományos alapon szerveződtek. Információs és dokumentációs tevékenységük a szaktudományok által meghatározott rendszert követ, amely többnyire nagy múltra és tapasztalatokra tekint vissza.

A Magyarságkutató Intézetben ezzel szemben a *külföldön élő magyar etnikum* a kutatás tárgya, ez az összekötő kapocs a számos társadalomtudomány között, amelyek képviselői közös intézménybe szerveződtek.¹ Ezért a dokumentáció megtervezésekor különböző tudományágak szempontjait kell figyelembe vennünk.

A társadalomtudományok bizonyos csoportjának valamilyen központi probléma köré tömörülése dokumentációs szempontból is sok érdekességet rejt magában. A közös tevékenység folyamán ugyanis másodlagossá válhatnak a tudományágak között fennálló egyes terminológiai különbségek. A különböző társadalomtudományi ágak azonos cél köré szerveződése gyümölcsöző lehet a természetes nyelvű keresést biztosító (pl. tárgyszavas) dokumentációs rendszer szerkesztése során; új összefüggésekre derülhet fény a tárgyszórendszer kiépítése folyamán.

A gyakorlati munka során lehetőséget láttunk arra, hogy az eltérő forrásokból rendszeresen gyűjtött tárgyszavakat különféle szempontok alapján kategorizálhassuk. A tárgyszógyűjtés forrásaitól függetlenül olyan azonosságok figyelhetők meg a tárgyszótípusok csoportjaiban, amelyeket a szűk témaikereten kívül feltétlenül meghatároznak egyrészt a társadalomtudományokra általában jellemző strukturális vonások, másrészt az ezekből fakadó visszakeresési szempontok. E szempontok közül az elsők közé sorolandó a területi egységeket jellemző tárgyszavak kategóriája, amely egyben a dokumentum-visszakeresési lehetőségek egyik szintje.

Területi szempontok a statisztikai adatbázis szervezése folyamán

A szomszédos országokban élő magyar etnikum vizsgálatakor logikus az a felhasználói igény, hogy azokat a földrajzi egységeket, ahol magyarság él(t), történetében () és részleteiben () is megismerhessük. Ennek alapvető feltétele *helységnévtár* elkészítése, amely az előbbi két szempontnak eleget tesz, azaz történeti vonatkozásban feltárja a településtípusok közigazgatási- és névváltozásait (első lépésben érdeklődésünknek megfelelően a 20.századra korlátozva), lehetőség szerint teljes számban feltüntetve azokat. A feldolgozás értelemszerűen először a mai határokon kívüli (szomszéd országokban) magyarlakta területeket tartalmazza. A helységnévtár készítése során ki kell választanunk azt a névalakot, amelyre a helység nevének többi változatáról utalunk. Ahhoz, hogy jobban megismerjük, vajon hány magyar él a mai határokon túli területeken, milyen megoszlásban, és hogyan változott számuk a történelem folyamán, az eddigieknél sokkal pontosabb földrajzinév-ismeretre és rendszerre van szükségünk. Úgy is mondhatjuk, hogy a földrajzinév-rendszer (pl. a helységnévtár) a magyarságkutatás egyik *alapvető keresőrendszere*.

A helységnévtár összeállítása elsősorban a községsoros statisztikák feldolgozására alkalmas, és alapját képezi az adatok későbbi, más szempontok szerinti rendszerezésének is.

Ugyanakkor szükséges egyéb területi fogalmak használata is azokban az esetekben, ha nem statisztikai, hanem dokumentációs céllal szervezzük rendszerünket.

A dokumentációs, illetve a statisztikai adatokon alapuló rendszerek nagyon különböznek egymástól tartalmuk, szerkezetük és a felhasználói igények szempontjából is. Közös ismérvként kell azonban felfognunk mindkét típusú adatbázisban a területi jellemzők rendszerét, annál is inkább, mert a statisztikai adatbázis számára készülő helységnévtár biztos alapot nyújt a későbbi munkálatokhoz. Ettől kár lenne eltekintenünk dokumentációs rendszerünk szervezése során.

A dokumentációs adatbázis területi szempontjai

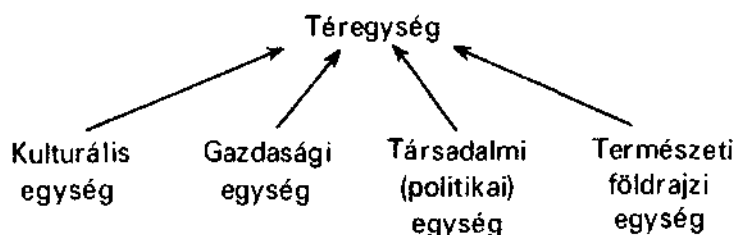
Az egyes helységnevek feldolgozásán túllépve a települések közötti összefüggések rendszerének feltárása a célunk, illetve annak megállapítása, hogy mik azok a fő szempontok (fazetták), amelyek alapján egyes területegységek több oldalról megközelíthetők. Faragó Tamás „*Településtörténet, történeti táj, történeti térbeliség*” című tanulmányában² egy 18.századi regionális kutatás kapcsán foglalkozik az egyes tudományágak felfogásával a területi jellemzők vonatkozásában. A tanulmányban a történeti tárgyú tudományágak területre vonatkozó felfogásait veszi számba, majd megállapítja, hogy ezek egyike sem rendelkezik olyan komplex térszemlélettel, amely rendszerszerűen lehetővé tenné a területegységek különböző irányú megközelítését, feltárását. A nem történeti jellegű társadalomtudományok (pl. közgazdaságtudomány, gazdaságföldrajz, szociológia, jogtudomány stb.) esetében hasonló következtetésre jutott. Az egyes tudományterületek térszemléletének vizsgálata folyamán azonban felfedezhetők azok a jellemző vetületek, amelyek alapján egy adott téregység a kutatás tárgyává válik, és összességében komplex módon megközelíthető. Faragó véleménye szerint a „... rendszerként értelmezett téregység öt működő alrendszerből tevődik össze. A *gazdasági alrendszer* a termelés folyamatait és szervezeteit fogja össze. A *társadalmi alrendszer* az elosztást, a fogyasztást, a népesség életfunkcióit és ezek szabályozó mechanizmusait tartalmazza. A *kulturális alrendszer* szorosan kapcsolódva az előző kettőhöz a viselkedés, a norma- és értékrendszer működését és szabályozását ... öleli fel. Az *infrastrukturális alrendszer* az előző három alrendszer váza, egymáshoz és a természeti környezethez való kapcsolódásukat és közöttük a javak és információk áramlását és ennek szabályozó mechanizmusát tartalmazza. Végül a *természeti környezet alrendszere* keretét és mozgásterét képezi az előző négy alrendszernek ...”.³

Dokumentációnkban arra kell törekednünk, hogy elsősorban azokat a vetületeket vegyük figyelembe, amelyeknél a területre vonatkozó információk elsődleges visszakeresési szinten jelentkeznek, illetve hiányukban a dokumentumok információértéke szenvedne csorbát. Mindezek ismerete alapján megállapíthatjuk, hogy az általánosságban vett téregység felhasználói megközelítése valóban ezekből az irányokból történik. Alrendszereink tehát alapvetően megegyeznek Faragó Tamás kategóriáival: a gazdasági, természeti (földrajzi) környezeti, kulturális és társadalmi (politikai) megközelítés több szempontból biztosítja az adott területegység azonosítását, megtalálhatóságát.

Az első két kategória használata nem szorul magyarázatra: a gazdasági és a természeti földrajzi megközelítés olyannyira kötődik a területi kereséshez, hogy anélkül egyszerűen nem is alkalmazható. A társadalmi (politikai) területegység kategória első szinten az államonkénti visszakeresést teszi lehetővé. A dokumentációs munka során szerzett tapasztalataink alapján úgy találtuk, hogy a felhasználói igények szempontjából - legalábbis a magyarságkutatás területén – nem elsődleges az infrastrukturális szféra területi megközelítése. A kulturális élet területi szempontú vizsgálata a magyarságkutatás egyik alapvető feladata, tartalma igen összetett. Ebbe a területi kategóriába sorolhatók többek között a magyar nyelvű szórványok vizsgálatához szükséges területegységek (nyelvszigetek), de a különféle sajátos szempontok szerinti kutatások, feldolgozások is (például Kelet-Szlovákia iskolahálózata stb.). A kulturális

szempontú megközelítés kategóriájába tartozik az az érzelmi töltésű területfogalom is (pl. haza, szülőföld, otthon), amely nem elsősorban jól körülírható területi tartalmában, hanem éppen irányultságában különbözik más kategóriáktól.

Az elmondottak alapján téregységre vonatkozó rendszerünk legmagasabb szintje az 1. ábrán látható.

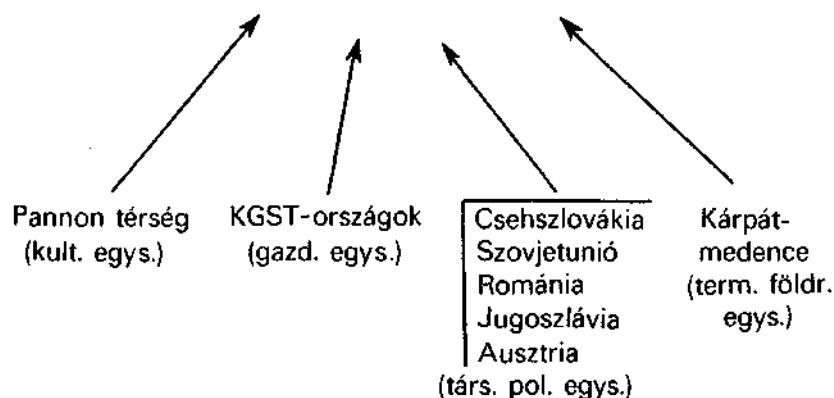

1. ábra

Az ábrázoláshoz az ún. tezaurusz-relációk elfogadott rendszerét hívtuk segítségül.⁴ Az ábrázolás irányított, címkézett gráfokkal történik, jelentősége van a nyíl irányának és élének is. Az ábrán alkalmazott jelű él alá-fölérendeltségi viszonyt jelöl (genus-species), amelynek lényege, hogy mindig *két vagy több fogalom között* létesülhet, valamint hogy az alárendelt fogalom rendelkezik a fölérendelt valamely tulajdonságával, de ezenkívül további speciális jellemzőkkel is. A nyíl mindig a fölérendelt fogalom felé irányul.⁵

A leggyakoribb felhasználói igényeket figyelembe véve tehát egy adott téregységet négy fő irányból tudunk megközelíteni. Ábránk természetesen modell, amelynek haszna és értelme akkor válik nyilvánvalóvá, ha a benne szereplő fogalmak helyett konkrét elnevezéseket helyettesítünk be. (2. ábra.)

Szomszédos országokban lévő magyarlakta területek
(téregység)

2. ábra

(Példánk talán azért nem minden ízében helytálló, mert a fogalmak általános szintjén igen nehéz azokat a konkrét elnevezéseket megtalálni, amelyeket egyszerre mind a négy alrendszer irányából érdemes lenne megközelíteni.)

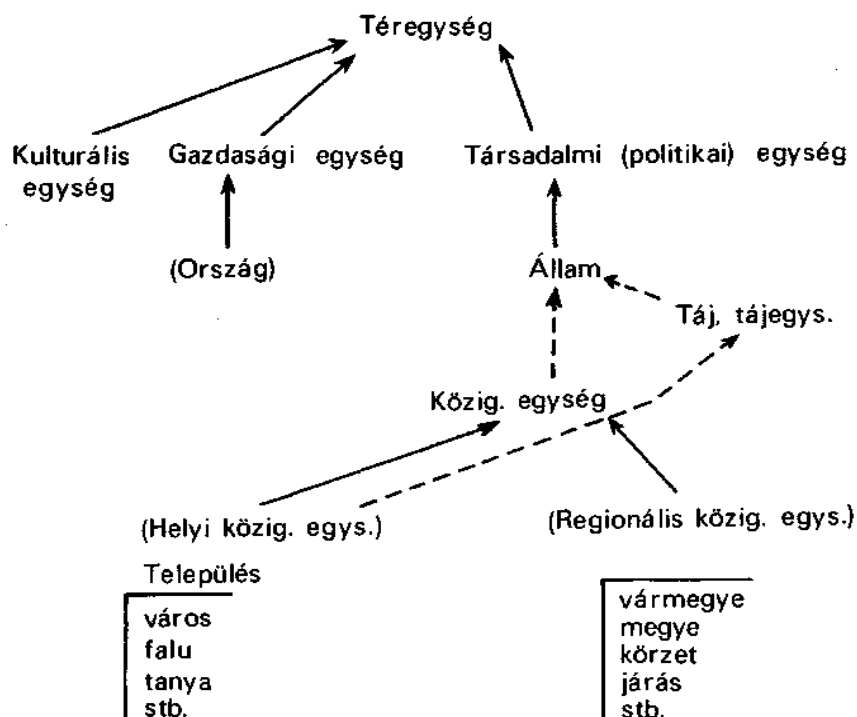
A területi jellemzők legfelsőbb szintjének vázolója után kell megemlítenünk, hogy a

társadalomtudományi (de különösen a történeti jellegű) dokumentáció rendszerének kidolgozásakor alapvetően három visszakeresési szempont érvényesülését kell megvalósítani. Ennek igen fontos része a területi megközelítés biztosítása, de emellett semmiképpen nem elhanyagolható az *idő*- és *tartalmi* szempontok érvényesítése sem, annál is inkább, mert a három fő megközelítési szint egymásra is hat, egymással szoros kapcsolatban áll.⁶ Az idő-tér síkok viszonylatában talán elég arra utalni, hogy – jóllehet a dokumentáció viszonylag szűk időhatárok között mozog (döntően a 20.század) –, ezen időszak alatt hány határ- és közigazgatási s nem utolsósorban tudomány-szemléleti változás következett be, amelyeket meg kell próbálnunk egységes keretbe foglalni, és ami talán még ennél is nehezebb: egymással összevethetővé tenni. Ezért a területi jellemzők konkrét tartalmának feltárása érdekében soha nem szabad figyelmen kívül hagyni az időtényezőt: lehetőség szerint évszámok feltüntetésével vagy más módon utalnunk kell területi kategóriáink érvényességére. Ez különösen fontos akkor, ha rendszerünkben egy szinttel lejjebb lépünk és modellünk alapján tovább részletezzük főbb kategóriáinkat. Ehhez újra a tezaurusz-relációkat használjuk fel, amelyek nagy segítséget nyújtanak a különböző kapcsolatok egyértelmű ábrázolásához.

A „társadalmi(politikai) területegység” alrendszer – mint már említettük – első megközelítésben az államonkénti visszakeresést teszi lehetővé. Ez tapasztalataink alapján igen fontos: a kutatók átfogó irodalomkeresés esetén előszeretettel alkalmazzák ezt a módszert. A felhasználói igények elsődleges kielégítésén túl e kategória használatának szükségességét bizonyítja az a tény is, hogy a mindenkori államhatárokon belüli terület további részekre bomlik: *közigazgatási egységekre*, amelyek egy adott korszaknak jellemző és konkrét területegységet fedő összetevői.

Ábrázolásunk felső szintjén (legalábbis elveikben) meg kell különböztetnünk az „ország” és az „állam” fogalmakat, amelyek tartalmukat tekintve lényegesen különböznek egymástól, területi vetületeik azonban azonosnak tekinthetők (természetesen csak az időbeli változásokat figyelembe véve). Ennek ellenére az „állam” kifejezetten társadalmi-politikai kategóriaként, míg az „ország” inkább gazdasági töltésű területegységként szerepel rendszerünkben, a dokumentumokat tartalmuktól függően soroljuk egyik vagy másik fogalomhoz, illetve a párhuzamosságok elkerülése miatt (az állam- és országnév azonos) a gyakorlatban közös gyűjtőnévként szerepel majd az egyik kategória.

A fentieket ábrázolva rendszerünk következő szintjét a 3. ábra mutatja.

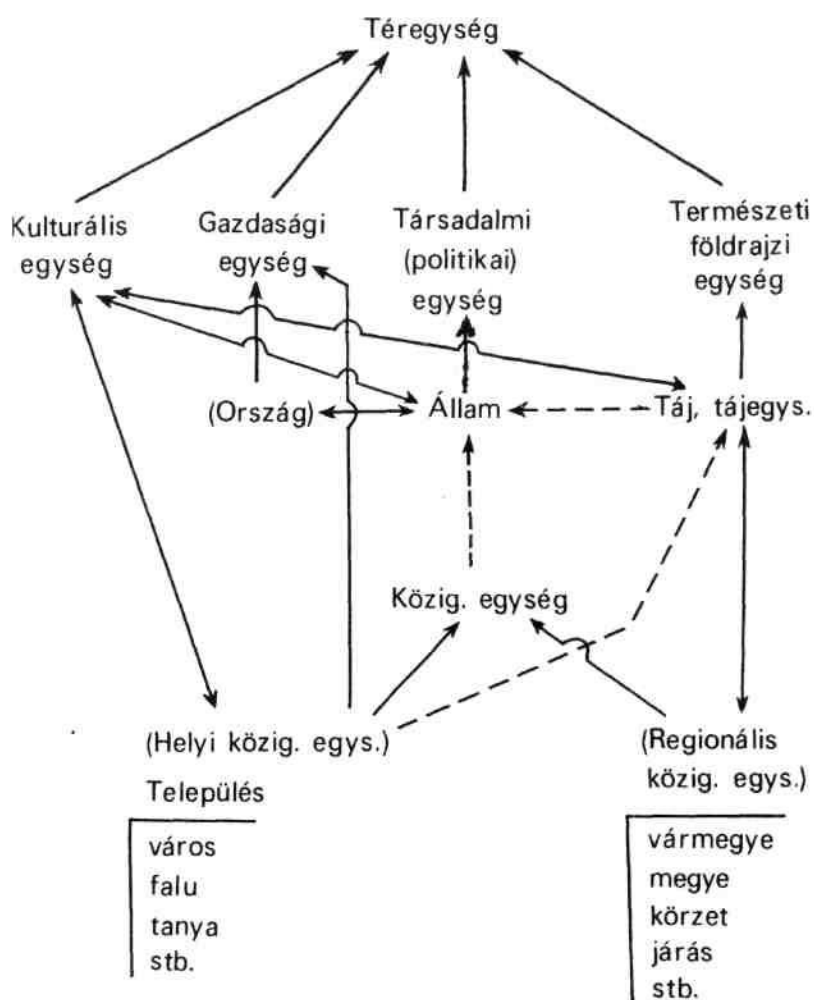
3. ábra

Az ábrán újabb jelöléstípus szorul némi magyarázatra. Az alkalmazott jelű él rész-egész kapcsolatot jelöl (totum–pars), amely egy egészet képviselő dolog és a beletartozó rész kapcsolatát fejezi ki. Szemben a nem-faj relációval itt a részt képviselő dolgot nem jellemzi mindaz, ami az egészet.⁷ (Ábránk alapján az egyes közigazgatási egységeket egyáltalán nem jellemzi mindaz, ami az államra mint területegységre érvényes.)

Indokoltnak látszott a közigazgatási egység kategóriájának különválasztása regionális és helyi típusokra, valamint a *táj-tájegység* kategória bevezetése. Ez utóbbit – főbb összetevőit kiemelve – komplex módon értelmezhetjük. Dokumentációnk céljának és jelenlegi (tervezési szinten levő) állapotának megfelelően csupán jelzésszerűen utalhatunk azokra a szempontokra, amelyek döntően meghatározzák a tartalmát. Két fő értelmezését kell megemlítenünk. Egyik vetületében *földrajzi kategória*, tehát egy adott területegység (például állam) felosztása földrajzi szempontok alapján. Jellemzője, hogy a vizsgált területet a legapróbb részletekig felbontja, „ügyelve arra, hogy a legkisebb területnek is legyen neve és tartozzék valahová.”⁸

Ezzel szemben a *népi tájszemlélet* (második közelítésmódunk) nem törekszik arra, hogy minden területegységet elnevezzen, tájszemléletének alapja nem mindig geográfiai indíttatású, sokszor előtérbe kerül a történeti, társadalmi, etnikai állapotok, változások tükrözése.⁹ E két gyökeresen különböző szemlélet közös kategóriába vonását újra csak gyakorlati indokokkal magyarázhatjuk. Egyes esetekben – különösen a nagytájak vonatkozásában – a földrajzi és a „népi” elnevezés egybeesik. Ha különválasztjuk e két szempontunkat, zavart okozhat rendszerünkben, és feltételezi, hogy élesen megkülönböztethető például egy Erdéllyel foglalkozó közlemény földrajzi, és mondjuk néprajzi szempontból, így területi jellemzőink között „földrajzi” Erdély és „néprajzi” Erdély is szerepelne.

4. ábra

A népi tájszemlélet érvényesülése a dokumentációs rendszerben újabb lehetőségeket biztosít a felhasználók számára. Alsóbb szinten ugyan, de újra megjelenik a kultúra (vagy legalábbis annak egy tér, idő és etnikum által meghatározott formája: a népi kultúra) megközelítésének térbeli lehetősége, amely később felhasználható az etnokulturális csoportok területi vizsgálatához vagy egyéb kutatásokhoz is.

A táj, tájegység kategória összetett voltát rendszerünkben természetesen fel kell tárnunk, és ennek legegyszerűbb módja újra csak az ábrázolás. Előző ábránkat kiegészítve tehát

megállapíthatjuk, hogy kategóriánk több fogalomhoz kapcsolódik: egyrészt természeti földrajzi környezet által meghatározott terület egység, amely azonban felfogható egy adott állam részeként is, és így különböző közigazgatási egységeket tartalmaz. Általánosságban véve jellemzőbb az egyes települések és tájegységek közvetlen kapcsolata, mint például egy megye és egy tájegység megfeleltetése. Konkrét példával élve a Hétfalu elnevezésű táj (a Barcaság délkeleti részén) Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu, Tatrang, Zajzon, Pürkerec településeket tartalmazza.¹⁰

A népi tájszemlélet valószínűleg egyre kevesebb helyen él érintetlenül tovább, ma már elmúlt időszakok területi felosztását őrzi. Ugyanez érvényes azokra a közigazgatási egységekre, amelyek egykoron élő részét képezték országunknak, mára azonban eltűntek (például a vármegyék). Létük történelmi tény, de igen nehéz lenne a mai közigazgatással való megfeleltetésük. Hozzáférésük biztosítására újra figyelembe kell vennünk az időtényezőt. (4. ábra.) Újabb tezaurusz-reláció szerepel ábránkon, újabb magyarázat fűződik tehát hozzá. Jelölésünk, a Ö jelű él jelen esetben általánosabb, kevésbé konkrét összefüggést jelenít meg, több típusa van.¹¹ Nem célunk, hogy ezt a kapcsolatfajtát részletesen ismertessük, ezért most az „egyéb rokonsági reláció” elnevezést használjuk. Ezzel tudjuk megjeleníteni többek között a már említett „ország–állam” kategóriák kapcsolatát, vagy a kulturális alrendszer kapcsolatait egyéb alrendszerekkel.

Ábránkon feltüntettük a természeti földrajzi egységet is, amely keretét és természetes környezetét képezi mindazon téregységeknek (államoknak, településeknek stb.), amikről bármikor, bármilyen összefüggésben szót ejtünk. E kategória felosztását nem tartottuk fontosnak, hiszen a természeti földrajz szerepe jelen esetben a mozgástér, az objektív térbeli környezet meghatározására és megnevezésére korlátozódik, így a behelyettesített konkrét elnevezések a rendszer használatakor önmagukért beszélnek majd.

Fogalmaink, szempontjaink, kategóriáink végére értünk. A leírtakhoz szükségesnek látjuk azonban hozzáfűzni a következő megjegyzéseket:

1. A rendszer kifejezetten dokumentációs céllal készült, amely ugyan igyekezett feldolgozni a szakirodalom legfontosabbnak ítélt eredményeit, de jelenlegi formájában alapvetően a felhasználói igényeket hivatott szolgálni, mintsem különböző tudományrendszerezési szempontokat.

2. A rendszert nem tekintjük véglegesnek, újabb szempontok szerint bármikor változtatható, kiegészíthető.

3. Tudatában vagyunk annak, hogy egyes kategóriáink elméletileg nem teljes mértékben kidolgozottak,

4. ennek ellenére (vagy talán éppen ezért) közreadjuk, várva a rendszerrel kapcsolatos észrevételeket.

A dokumentációs rendszer használatának lehetőségei a területi szempontok alapján

A dokumentációs rendszer különböző dokumentumok tartalmának visszakereshető tárolására készül. Társadalomtudományi, történelmi jellegű tudományágak esetében a tartalomhoz vezető egyik lehetséges utat a térbeli megközelítés biztosítja. Ennek rendszerezésére tettünk kísérletet, és próbálunk használati utasítást adni. Ez az útmutatás nem lép túl az elmélet szintjén, hiszen nem egy működő rendszer bemutatásáról, hanem csak elképzelt rendszerünk lehetséges megvalósulásáról beszélhetünk.

Az elméleti kategóriák magyarázatához-tisztázásához a rendszer csúcsa irányából fogtunk hozzá, a „feltöltés” útja viszont alulról, az elemi, tovább nem osztható egységek felől kezdődik. Kiindulási egységekként foghatjuk fel a helységneveket. A már említett helységnévtár tehát az alapja rendszerünknek, gyakorlatilag erre épülhet minden további rendszerezési szempontunk. Megfontolandó, hogy a települések esetében (de talán egyéb területi kategóriáknál is) az egyes rájuk vonatkozó statisztikai adatok is helyet kapjanak a

rendszerben, amely így az adatok és a feldolgozott irodalom összegyűjtésével válhat teljessé. Mint már említettük, a két különböző típusú és rendszerű adatbázist (statisztikai és dokumentációs) éppen a területi kategóriák szintjén lehet közös nevezőre hozni, a megfeleltetés más területeken korántsem egyértelmű. Más szóval célszerű a területnevekhez kapcsolva faktografikus dokumentációt is kialakítani. Struktúránk az ideális teljes feltöltés után számtalan helységnevet tartalmaz majd, valamint sok, de a helységneveknél kevesebb közigazgatási egység nevét, továbbá még ennél is kevesebb országnevet stb. Minél feljebb jutunk rendszerünkben, annál kisebb számú, tehát általánosabb fogalommal lesz dolgunk. A piramisszerűen strukturált területi jellemzők (illetve a hozzájuk kapcsolódó információk) alapján indulhat meg rendszerünkben a keresés.

Illusztrációképpen néhány elképzelt felhasználói igény: rendszerünk alapján a felhasználó például megtudhatja, hogy egy adott településnek az 1980-as népszámlálás alapján mennyi volt a magyar nemzetiségű lakossága. Megtudja, hogy ez a település melyik járásba (megyébe) tartozik ebben az időben, és ha van a településre, járásra, megyére vonatkozó irodalom, azt is megismerheti. Egy másik megközelítési szempont: ha valaki arra kíváncsi, hogy például a mai Csehszlovákia területén hány magyarlakta település van, teljes felsorolásukat kézhez kapja, természetesen a rájuk vonatkozó adatokkal és irodalommal együtt. (Ha az irodalom átfogó, általános jellegű, a Csehszlovákia deskriptor alatt, ha pedig az egyes település(ek)re vonatkozik, akkor azok neve után.) Két elképzelt példánk mutatja, hogy rendszerünk elvileg képes az egyedi és az általánosabb fogalom felől történő megközelítésre is.

Alkalmazott ábrázolási formánk szemléletes módszer a nagyobb kategóriák összefüggéseinek feltárására. Ugyanakkor maga a tezaurusz-relációk grafikus feltárása nem alkalmas a részletekbe menő visszakeresés biztosítására, ennek teljeskörű lehetőségeire egyéb módon, a tezaurusz főrészében kerülhet sor.

Micsoda is a már többször említett tezaurusz? Az MSZ 3418–76 számú szabvány a következőképpen definiálja: „*Az információkereső tezaurusz (a továbbiakban tezaurusz) természetes nyelven kifejezett fogalmak olyan szabályozott – szükség szerint változtatható – szótára, amely feltünteti a fogalmak közötti legfontosabb összefüggéseket. Fő rendeltetése: információk feldolgozása, keresése. A tezauruszban a fogalmak lexikai egységek formájában jelennek meg.*”¹²

Igazán nem lehet célunk itt az információkereső tezaurusz fogalmának, funkcióinak még csak vázlatos ismertetése sem, ezért igyekszünk a legfontosabb, példával is illusztrálható ismérveket kiragadni, felhasználva azokat az ismereteket és fogalmakat, amelyekről már szó esett.

A *tezaurusz főrésze* a deskriptorcikkek és nemdeskriptorcikkek betűrendes jegyzéke. „A deskriptorcikk az élén álló ún. vezérdeskriptorból és a hozzá szemantikailag kapcsolódó, a kapcsolat jellegének megjelölésével ellátott deskriptorok és nemdeskriptorok felsorolásából áll.”¹³

Legegyszerűbb, ha újra helységneveinket vesszük kiindulási alapnak. Rendszerünkben az egyes *területegységek egységesített, szabványosított névalakjait deskriptornak* nevezzük. Azok a névalakok, amelyeket nem fogadtunk el, a *nemdeskriptorokat* alkotják. A tezaurusz főrészében alapvetően két relációtípust különböztetünk meg: deskriptorok és nemdeskriptorok közötti („utaló-típusú”) kapcsolatot, valamint deskriptor–deskriptor között felállított, ábráink alapján már ismertetett kapcsolattípusokat (alá–fölérendelt, rész–egész kapcsolatok stb.). A deskriptorcikken belül a különböző relációk meghatározott sorrendben követik egymást.

Egy deskriptorcikk a fogalmak szintjén például a következőképpen írható le:

Településnév (vezérdeszkriptor)
H Településnév (nemdeszkriptor)
TR Táj, tájegység (totum – egésze)
TI Megye (totum – egésze)
Járás (totum – egésze)

A fogalmak helyett a konkrét elnevezéseket alkalmazva deszkriptorcikkünk így alakul:

<i>Dunaszerdahely</i>	vezérdeszkriptor
H Dunajská Stredá	nemdeszkriptor
TR Csallóköz	egésze – regionális értelemben
TI Dunajská Stredá okres [járás]	egésze - igazgatási értelemben

vagy:

<i>Magyarvita</i>
H Viștea
TR Kalotaszeg
TI Kolozs megye

Nemdeszkriptor-cikkeink a fenti példáink alapján így írhatók le:

Dunajská Stredá	Viștea
L Dunaszerdahely	L Magyarvita

A helységneveken túli területi egységek vonatkozásában egy másik deszkriptorcikk felépítése a következő lehet:

<i>Megye (évszám)</i>	
TI Állam	(a fogalmak szintjén)
TR Táj, tájegység	

Kolozs megye (1981)

H Cluj județ	
TI Románia	(a deszkriptorok szintjén)
TR Erdély	

Cluj județ	(nemdeszkriptorcikk)
L Kolozs megye	

Az egységes névalakok kiválasztásánál – mint látható – a magyar nyelvű változat szerepel deszkriptorként, utalva rá természetesen összes lehetséges variánsáról. A teaurusz főrésze tehát ilyen lexikai egységek betűrendes jegyzéke.

Ábrázolt rendszerünk pedig a teaurusz grafikus részeként definiálható, illetve – mivel nem deszkriptorok, hanem csak deszkriptor-típusokat jellemző kategóriák szerepelnek benne – egy elképzelt *csúcs-teaurusz* grafikus részeként.

A teaurusz – mint definíciója is tartalmazza – szótárként használható a visszakeresésben. A hagyományos értelemben vett szótártól azonban – többek között – az különbözteti meg, hogy deszkriptorcikkei (a szótár szócikkeinek megfelelő egységei) bizonyos tudományterület, ismeretkör teljes egészét igyekeznek felölelni, és közöttük különböző összefüggéstípusokat vagyunk képesek feltárni. Ennek a munkának elvi problémáit próbáltuk a területi jellemzőkre vonatkoztatva vázolni, valamint használatának néhány lehetséges változatát bemutatni.

A gyakorlati munka a szomszéd országok helységnévtárai kidolgozásának kezdeti fázisában tart,¹⁴ a rendszer kiterjesztését azonban meghatározza az adatok számítógépre vitelének üteme, valamint olyan programrendszer alkalmazása, mely képes a teaurusz-relációk kezelésére. Ennek

beszerzése valószínűleg később kerül sorra, amikor a dokumentumfeldolgozás mennyiségileg és minőségileg is olyan szintre ér, hogy valóban érdemes ezt a bonyolult és mélyen strukturált rendszert munkába állítani az információk optimális elérhetősége érdekében.

Jegyzetek

1. A magyarságtudományra vonatkozó átfogó tudománytörténeti értékelésre ld.: FÜR Lajos: A nemzetiség- (magyarság-) tudomány múltja. Tudománytörténeti áttekintés. = Műhely, 1983. 3. 18-31-p.
2. Klny. a Történeti Statisztikai Tanulmányok 5.sz.-ból. Budapest, 1984. KSH - MOL. 5-37.p.
3. U.o. 14.p.
4. A tezaurusz-relációkat részletesen tárgyalja UNGVÁRY Rudolf: Tezaurusz-technológia. Az információkereső tezauruszok készítésének folyamata. Budapest, 1979. NPI. c. könyvében.
5. Periodika osztályozási rendszer és tezaurusz („osztaurusz”)- Folyóiratok és egyéb időszaki kiadványok átfogó osztályozására. (Szerk.: Ungváry Rudolf.) Budapest, 1984. OSZK. Kézirat. 18.p.
6. Bővebben ld.: DIPPOLD Péter: A történettudományi osztályozás és tájékoztatás néhány sajátossága. = Könyvtári Figyelő, 1986. 4. 377-385.p.
7. Periodika osztályozási rendszer és tezaurusz ... i.m.: 19.p.
8. KÓSA László - FILEP Antal: A magyar nép táji-történeti tagolódása. (4. kiad.) Budapest, 1983. Akadémiai K. 45-46.p.
9. U.o. 46.p.
10. U.o. 116.p.
11. Periodika osztályozási rendszer és tezaurusz ... i.m.: 23.p.
12. MSZ 3418-76. Magyar nyelvű információkereső tezauruszok szerkezete, részei és formái. Budapest, 1976. Magyar Szabványügyi Hivatal, 1.p.
13. U.o. 2.p.
14. Jelenleg a szlovákiai magyarlakta települések különböző adatainak felvétele készült el Sebők László feldolgozásában.

SUMMARY

Péter Dippold: A complex form of documentation based on territorial units in the research for Hungarian studies

Since the research carried out in the Institute for Hungarian Studies involves the complexity of all branches of social sciences, the documentation of materials should also reflect this complexity.

A thesaurus used in informatics is a special tool of controlled vocabulary, which, through the systematic, relationship-based arrangement of the included terms, makes it possible for the researcher to find out about the interrelationships in his field.

In the research for Hungarian studies one important aspect of classification has always been based on territorial descriptions. If we apply the above-mentioned thesaurus method to our documentation, with the help of thesaurus-relations the regions can now be described as complex units made up of economic, socio-political, cultural and geographical sub-systems. (The sub-systems can be divided into further smaller components.) Thus each entry on a particular

regional unit provides information for a wide range of research. At the documentation centre a gazeteer is in course of preparation to list the settlements with a Hungarian population living outside present-day Hungary. At the first stage of its compilation the Ust will include the neighbouring countries. Under the heading of each settlement a special bibliography is provided and information is given in terms of statistical data, administrative units, geographical/structural units and their interrelationships in the region concerned.

NAGYDOBRONY – EGY FALU, AMELY A TÉRKÉPEN IS MEGTALÁLHATÓ

BALLA GYULA

Az utóbbi évtizedekben szívós következetességgel felbukkan a nyugati sajtó hasábjain Nagydobrony neve, s az ott – állítólag – megtörtént tragédiáról megdöbbentő beszámolókat olvashatunk. Az alább következő szembesítéssel ha nem is sikerül véglegesen eloszlatni a továbbkerekedő legendát, egy haszna bizonyára lesz törekvésünknek: krónikások és „túlélők” egy pillanatra elgondolkodnak, hogy érdemes-e tovább ragaszkodni az apokaliptikus látomásokhoz.

„Nagydobrony – helye a térképen üres”¹ – a fenti idézőjeles mondatot Árkay Lászlótól kölcsönöztem, ugyanis ő tartotta az egyik legterjedelmesebb előadást a „nagydobronyi tragédiáról”, (megjelent a müncheni *Nemzetőr* 1977. decemberi–1978. januári egyesített számában „Rekviem Nagydobronyért” címmel), a fenti címmel pedig a clevelandi *Magyar Újság* 1978. március 9-i száma közölte:

„Tudunk a lengyelországi Katyn borzalmairól, ahol a szovjet tízezzrel mészárolta tömegsírokba a teljes lengyel tisztikart.

Tudunk arról, hogy 1937. április 26-án a német Kondor-bombázók lerombolták a spanyol Guernica falucskát. Picasso 'Guernica' c. festményét a tragédia hatása alatt alkotta. Minden történelemkönyvben ott a kép reprodukciója. A magyar történelemkönyvekben is.

1942. június 10-én a németek lemészárolták a csehországi Lidice falucska összes felnőtt lakosát. A gyerekeket elhurcolták és soha többé nem akadt nyomuk. A lidicei tragédiáról megrázó film készült. A csehek újra felépítették Lidicét, a legyilkoltak emlékére szobrot emeltek. Lidicéről óceánjáró hajót neveztek el, és a tömegmészárlás napja gyászünnep Csehszlovákiában. A világ minden lexikonában, tankönyvében ott szerepel Lidice.

1944. június 10-én a francia Oradour községet törölték le a föld színéről szőnyegbombázással a németek. A megmaradt férfiakat légépígyverezték, a nőket és a gyerekeket a falu templomába zárták és azt rájuk gyújtották. A történelemkönyvekből, lexikonokból az érdeklődő bőven értesülhet Oradour tragédiájáról is.”

A fenti sorok már sejtetik, hogy amit Árkay Nagydobronyról mondani akar, az a fent felsorolt tragédiákkal vetekszik, vagy még azokat is felülmúlja. Így folytatja: „Ki tud a világban az ötezerkétszáz nagydobronyi mártírról, a kárpátaljai színmagyar nagyközség eltűnéséről? Pedig, amikor a szovjet ezt a nagyközséget a föld színével egyenlővé tette, lakosságát kiirtotta, már másfél éve béke volt a világon. Moszkva ekkor már két esztendeje békésen basáskodott egész Kárpátalján.

Tudvalevő, hogy Trianonban a magyarságtól elcsatolt Kárpátalját egy 1945.június 29-én Moszkvában aláírt „egyezménnyel” Csehszlovákia a Szovjetuniónak ajándékozta. A csehek által a Szovjetnek ajándékozott Kárpátalja jóval nagyobb a történelmi Rutén-földnél, s beletartozik a színmagyar lakosságú Bereg megye javarésze is. Ennek a megyének volt egyik nagyközsége, Nagydobrony. Így kell mondanunk, hogy volt’, mert Nagydobrony nincs többé!

Az egyetlen forrás ma, ahol még nyomára lehet akadni ennek a mártírközségnek, Révai Nagy Lexikona.”

S hogy Nagydobrony ma még a térképen sem található, s hogy nincs többé, az alábbi eseményeknek köszönhető: „Másfél évvel a fegyverek elcsendesedése után, 1946.július 17-

én, szerdán, aratás-cséplés után a szovjet hatóságok elrendelték, hogy az összes betakarított termést mindenkinek be kell szolgáltatnia. A nagydobronyiakat már előzőleg minden élelmükből kifosztották, így a község népe vonakodott ennek a parancsnak eleget tenni. Valószínű, hogy az évi termés egybehordásával az volt a szovjet hatóságok célja, hogy a népet bekényszerítsék az annyira gyűlölt kolhozba. Akadtak azért, akik félelemből mégis összehordtak gabonájukat a kijelölt helyre. Valaki azonban ezt a gabonahalmazt leöntötte petróleummal és felgyújtotta. A tűz fellobbanását gyors és irtózatos reakció követte. Egy orosz zászlóalj vasgyűrűt vont a falu köré, egyidejűleg Ungvár repülőtéréről nehézbombázók szálltak fel és másfél évvel a békekötés után, Moszkva saját felségterülete ellen, a védtelen, fegyvertelen nagyközség ellen foszforbomba-támadást hajtott végre.

Nagydobrony égett! A foszforbomba elől nincs menekvés. Ott ég minden. A víz a foszfortűzet csak táplálja. Belekap a lábadba - láttam! - és ég a csontod lassan, fölfelé, kinnal. Vízrel öntöd? A foszfor kiváltja belőle az oxigént és csak annál jobban lángol. A vas, a beton, az acél fehér izzással folyik tehetetlen magadra: a kövek, a bazalt, a sziklák izzó porrá robbannak alattad és nincs mentséged, csak a lassú tűzhalál!"

Az apokaliptikus képet - vélénk - már nem is igen lehet fokozni, de a nagydobronyiaknak Árkay László tudomása szerint ezzel még nem teljesedett be a tragédiájuk. A cikk így folytatódik: „A foszforbombatámadás hatását fokozni lehet egy második robbanóbomba-hullámmal. Az első hullámban ledobott robbanóbombák rombadöntötték a békés parasztházakat; a szétfröcskölt gerendák, ósdi falak, beomlott szalmatetőket védtelenül várták a foszfor lángját, s a második robbanóbombahullám már csak a lángtengert szórta, hogy még az anyaföld is égjen! Volt aki próbált elbújni. Ha nem égett el a foszfortól, ha nem pusztult el a ráomló gerendáktól, falaktól, akkor megfulladt a füstben. Voltak, akik úgy próbáltak megmenekülni, hogy kutakba ereszkedtek le, vizesárokba bújtak.

A falura szállt a csend. A halál és a pusztulás csendje. A Nagydobronyt környező magyar falvakat is szovjet katonaság szállta meg. Összedobolták a népet és tolmács útján a szovjet tiszték kihirdették: Nagydobrony megsemmisítése intő példa legyen minden kárpátaljai magyar számára, aki a szovjet hatalommal szembe akar fordulni."

Árkay László nem hivatkozik forrásra, sem írottra, sem szemtanú elbeszélésére. A cikkéből az sem derül ki, hogy szemtanúként élte volna át a történeteket; ahhoz képest a túlélők számáról is „pontos” adatokkal szolgál: „A nagyközségből kilenc ember tudott elmenekülni: hét férfi és két asszony. Fejükre vérdíjat tűztek ki. Minden községháza falán plakát hirdette, hogy egy-egy megmenekült nyomravezetője 50 000 rubel jutalmat kap. A kilenc menekültnek súlyos égési sebekkel, a földeken kúszva, mászva, valahogy sikerült átvergődnie a magyar oldalra. Szabó Mihály záhonyi határőr főhadnagy továbbsegítette őket az ország belsejébe. Neki ez az életébe került, de a kilenc megmaradt. Tőlük tudjuk a tragédia történetét". Árkay László természetesen nem említi a kilenc „túlélő” nevét, sem tartózkodási helyét, s miután az egyetlen név szerint említett koronatanú, Szabó főhadnagy is áldozatul esett „a vérengzésnek”, aki egyébként sem volt nagydobronyi, így nehéz azonosítani „a túlélőket”. Helyette meg kell elégednünk Árkay cikkének végső summájával, mielőtt egy „igazi” túlélőt megszólaltatnánk: „A vérengzés után egész Kárpátalján összeszedték a magyar papokat, lelkészeket és elhurcolták őket. Soha többé nem kerültek elő. A nagydobronyi halottakat az oroszok tömegsírokba hányták és felettük felszántották a földet, amelyet aztán kölessel vetettek be, mert az gyorsan kihajt és megnő.

Nagydobrony nem épült újjá. Neve semmilyen nyelven sem szerepel többé az 1946 óta közzétett kiadványokban s helye a térképen üres. (Kiemelés – B.Gy. Az állítást cáfolandó közöljük az elmúlt években megjelent térképeket, közöttük az Ungvári járás közigazgatási térképét, amelyeken jól láthatóan ott található Nagydobrony – Vel. Dobrony néven.²⁾

„Mártírjai emlékére szobrot nem emeltek, óceánjáró hajót nem neveztek el róla, mint Lidicéről, és a vérengzés évfordulója nem nemzeti gyásznappá.

Nagydobronyról eddig talán még mi magunk se tudtunk" - fejezi be cikkét Árkay László. Közvetlenül az ő előadásához, illetve írásához kapcsolódik Stirling György cikke a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* c. lapban, amelyből fény derül a Nagydobronnyal kapcsolatos legenda forrásvidékére is.³ Stirling György szerint ugyanis Árkay előadásának utolsó mondata helyesbítésre szorul: „Nagydobrony tragédiáját legelőször ugyanis az annak idején Sisa István által szerkesztett *Exiled Europe* nevű angol nyelvű magazin 1955 januárjában megjelent első száma tárgyalta „Mass Murders in Word History” című cikkében.”⁴ Ez a cikk a világtörténelem leggyalázatosabb tömeggyilkosságait hasonlította össze, s Nagy-dobronyról dióhéjban körülbelül ugyanazokat az adatokat tartalmazta, mint Árkay László 22 évvel később elhangzott előadása, s csupán az áldozatok számát jelölte meg négyezerben, támaszkodva az 1938-ban végzett népszámlálásra, mely 3944 magyart tartott nyilván Nagydobronyban.

Az *Exiled Europe* fent említett cikke kiáltó kontrasztként megemlítette Lidice likvidálását – melynek publicitása világméretű volt –, ott csupán 260 cseh vesztette életét. Noha egyetlen ártatlan ember legyilkolása éppúgy tragédia és bűn, mint sokezeré, ez a szám a magazin összeállításának tükrében mégis szinte jelentéktelenségig eltörpül a cikkben kimutatott tízezres, sőt milliós áldozatokat követelt tömeggyilkosságokhoz viszonyítva. Nagydobronyt pedig az *Exiled Europe* magazin „Hungarian super Lidice”-nek jellemezte.

Stirling György cikke további részében a nyugati csehszlovák propaganda támadását ismerteti, amely különösen sérelmezte Lidice tragédiájának bagatellizálását. A *Free Czechoslovak Information Service* és az *Exiled Europe* vitáját arról, hogy melyik volt a „világtörténelem leggyalázatosabb tette”, illetve a csehszlovák és a magyar politikai emigráció szemlélete közötti különbségről, mivel nem tartozik szorosan vett tárgyunkhoz, ezúttal nem ismertetem. Stirling cikkének konklúziója viszont fontos adalék a nagydobronyi „tragédiához”: „Őszintén szólva, e sorok írója – maga is viszonylag új emigráns lévén – mindezekről maga sem volt tájékozva mindaddig, míg Sisa Istvánékat fel nem kereste szigeti magányukban, Dél-Virginia egyik festői tavánál.

Éjfélbe nyúló beszélgetés alkalmával ott nyílt először alkalmam betekinteni olyan dokumentációs anyagba az emigráció történetéből, melyről a kívülállónak sejtelve sincs.

Mint ahogyan kevesen tudták mind ez ideig, hogy Nagydobrony tragédiájának felidézése nem tavalý, hanem 23 évvel ezelőtt kezdődött – méghozzá angol nyelven. Semmi új nincs a nap alatt”

S hogy mennyire igaza van Stirling Györgynek, bizonyítja az *Út és Cél* c. hungarista lap (Ausztráliában van bejegyezve) 1986-os november– decemberi száma. Itt már a magyar Holocaustról olvashatunk, s a cikk drámai hangvétele az előbb idézett részleteken is tútesz: „Testvéreink! 5200 magyar vérünk gyáván legyilkolt mártírhálála emlékét idézzük

A Révai Nagy Lexikon 14.kötetének 219.oldalán olvasható: „*Nagydobrony, kisk. Bereg vm. Mezőkaszonyi j-ban (1910) 3033 magyar lak., postahivatallal, u.p. Bályu. Már 1272-ben mint királyi birtok említetik, a XIV. sz.-ban a Dobronyi család bírta, utóbb a Dobó és Daróczi nemzetségre szállt, 1688 óta a Rákócziak bírták. Most a Schönborn gr. család tulajdona.*”

Fenti adatok az 1910-es népszámlálás megállapításait közlik, de 1946-ra már nagyközséggé fejlődött és 5200 színmagyar lakosa volt Nagydobronynak. Igen, csak volt, mert másfél évvel a fegyverszüneti szerződés megkötése és Kárpátalja eme részének bekebelezése után, a legmélységesebb béke idején, 1946.július 18-án a szovjet légierő az utolsó kunyhóig porrá bombázta a községet. A lakosságból mindössze 7 férfi és 2 nő tudott elmenekülni. 5191 semmit sem sejtő magyar paraszt, asszony, gyermek, állataival és minden kis vagyonkájával a lángok martaléka lett.”

A cikk további részében – az Árkay László által leírtakhoz hasonlóan – azt vázolja az ismeretlen szerző, hogy miért következett be a szörnyű tragédia, majd így folytatja, lényegében Árkay László vízióit megismételve: „A község elűszkösödött helyét hatalmas

bulldózerekkel elegyengették és bevetették kölessel, mert az gyorsan kihajt és megnő. Így tüntették el a tömegsírok és az egész falu nyomát is.

Nagydobrony sohasem épült újjá. Neve semmilyen nyelven sem szerepel többé az 1946 óta közzétett kiadványokban, s helye a térképen üres. Szobrot sem emeltek mártírjai emlékére és a vérengzés évfordulója nem nemzeti gyászünneppé."

Eddig olyan szerzőktől, cikkekből idéztünk, akik egy pillanatig sem állították, hogy szemtanúként vagy túlélőként állítják azt, amit állítanak. Kocsis István személyében végre jelentkezett egy „túlélő” is, még hozzá Tokióból, ahol egy magyar klubnak a tagja, s mint írja „egyike annak a 16-nak (közben növekszik a túlélők száma – B.Gy.), akik túléltek a kárpátaljai, 5638/!/ lakosú Nagydobrony nagyközségnek az oroszok által történt elpusztítását”. Nézzük, hogyan fest Nagydobrony „szörnyű tragédiája” egy szemtanú mai emlékezése szerint: „Atyám kommunista volt – és kitette a vörös lobogót, amikor a szovjet csapatok bevonultak 1944 őszén. Megtették azonnal polgármesternek. Én tizenhat éves voltam akkor. Egy évvel később a szovjet kerületi népbiztos elrendelte, hogy minden földművesnek be kell szolgáltatnia összes gabonáját, amit abban az évben termelt. (Új elem az eddigiekhez képest, hogy itt az események 1945-ben történnek. – B.Gy.) Kitűzték a dátumot. Atyám elment a kerületi központba, hogy ott „beszéljen” elvtársaival. Nem ért el semmit. Azt mondták neki, hogy minden szem gabonát be kell szolgáltatni. A lakosság ellátásáról majd az állam gondoskodik."

A történet folytatása már ismerős, jöttek a bombázógépek, a katonák, a véredek, s mind a tizenhat túlélőt összefogdosták, s miután égési sebeket szenvedtek, először kórházba szállították, majd a Szovjetunióba vitték őket munkatáborokba.

„Öt évvel később szabadon engedtek és munkára osztottak be egy kelet-szibériai fűrésztelepen. A termelt deszkát Japánba szállították. Három évvel később sikerült elmenekülnöm egy faáruval megrakott hajón. A japánok befogadtak és igen jók voltak hozzám.

... Ez az én történetem, amely egyben Nagydobrony története is. Azt hallom, most ma sincs helyén más, mint egy üres mező.

... Néhány évig egy négynyelvű nagy felirat állott a falu helyén:

Így jár az, aki megszegi a parancsot!" (Vajon melyik lehetett a negyedik nyelv? Orosz, ukrán, magyar ...? – B.Gy.)⁵

Idézhetnénk még cikkeket, amelyek egyre harsányabb színekkel festik le Nagydobrony tragédiáját, de a fent ismertetett forrásokhoz képest új adattal egyik sem szolgál, így ismertetésüktől eltekinthetünk.

„*Velikaja Dobrony (Nagydobrony) 42 km-re van Ungvártól (Uzshorod), 12 km-re pedig Bátyu (Batyovo, Uzlovoje) vasúti csomóponttól. Nagydobronyon keresztül halad át a Csap–Munkács autóút. Nagydobrony lakossága 5187. Konzervüzeme, téglagyára van. A faluban magyar középiskola működik hetven tanárral, 1000 tanulóval. Művelődési háza 285 férőhelyes, mozija, 14 ezer 200 kötetes könyvtára van. A falusi kórházban 40 férőhely található, az egészségügyi személyzet száma 29, ebből öt szakorvos. Nagy dobronynak gyógyszerháza, szolgáltatóháza és 18 üzlete van. A falu lakosai közül 100-an tagjai a kommunista pártnak, 590-en a Komszomolnak*” – olvashatjuk a Kárpátalja történetét a II. világháború után legnagyobb terjedelemben tárgyaló, Kijevben 1982-ben kiadott helytörténeti monográfiában.⁶

Nagydobrony azon kevés kárpátaljai település közül való, amelyről önálló riportkötet is megjelent, s ráadásul az a Kovács Vilmos szerkesztette, akinek a neve nem teljesen ismeretlen a nyugat-európai magyar olvasók előtt sem. Annyit el kell mondanunk róla, hogy az ő nevéhez fűződnek a II.világháborút követő korszak legszínvonalasabb szépírói teljesítményei; *Holnap is élünk* c. regényét - Ungvárott jelent meg 1965-ben – a kritika a kárpátaljai magyarság regényeként méltatta.

Mielőtt a Nagydobronyra vonatkozó adatokat, tényeket ismertetnénk, szeretnénk feleleveníteni néhány személyes emléket *Kovács Vilmosról*, amelyeknek, mint látni fogjuk, közülük van a nagydobronyi legendához is.

Kovács Vilmos Budapesten hunyt el 1977 őszén. Néhány évvel halála előtt beszélgetett *Várdy Béla* történésszel, amerikai egyetemi tanárral (Pittsburg). Várdy Béla egyik Kárpátaljáról szóló tanulmányának jegyzetében említést is tesz e találkozásról.⁷ E sorok írójának Kovács Vilmos mondta, hogy kettejük beszélgetése során előkerült Nagydobrony „ügye” is.

Kovács Vilmos tájékoztatta Várdy Bélát arról, hogy a Nagydobronnyal kapcsolatos, Nyugaton forgalomban lévő rémtörténeteknek semmi valós alapjuk nincs; a nagyközség ma is létezik, és semmivel sem részesült szigorúbb, vagy - nota bene - enyhébb elbánásban, mint a többi kárpátaljai magyar település vagy e települések lakossága. Nyilván e beszélgetésnek is szerepe volt abban, hogy Várdy Béla már említett tanulmánya végén egy jegyzet erejéig így ír Nagydobronyról: „Nagydobrony (Velikaja Dobron/sic!/) községben állítólag a lakosságot 1946.július 17-én megtizedelték, sőt egyesek túlzása szerint teljesen felszámolták. Kétségtelen, hogy visszaélések és megtorlások történtek” - írja Várdy, s hivatkozik az *Árkay László* és *Stirling György* által írottakra.⁸

A sztálini korszak bűneiről ma már sok minden tudható, mégis kevesen vállalkoztak eddig arra, hogy a kárpátaljai magyarság sorsát meghatározó döntések következményeiről a szemtanú hitelességével szóljanak. Ezen kevesek közé tartozik Sándor László, a két háború közti Sarló mozgalom egykori tagja, író, nyugdíjas könyvtárigazgató, aki az idő tájt Ungváron élt, ma pedig budapesti lakos. Egy interjú során így vall a magyar férfilakosság deportálásáról (természetesen ezek az atrocitások érintették a nagydobronyi férfilakosságot is):⁹

„1944 novemberében, 19-e után, mikor már elhurcolták a hadköteles magyar férfiakat gyűjtőtáborokba, a hírek szerint nagyon kezdetleges és primitív környezetbe kerültek ezek a magyar hadifoglyok!/először Szolyván, aztán Szamborban, a régi Lengyelország területén, aztán vitték őket tovább Ukrajnába, aztán az Orosz Föderációba, Grúziába, egyebüvé. Fölkeresett engem a lakásomon Illés Béla, a kopasz őrnagy, katonai egyenruhában. Tudott rólam, természetesen ő keresett meg engem. Az első félórán parázs vita kerekedett közöttünk. Én erősen kifogásoltam azt, hogy a magyar lakosság férfitagjait elhurcolták. Azzal érveltem, hogy aki nem menekült nyugatra a fasisztákkal, az nem fasiszta, tehát attól nem volt mit félnie a szovjet hadsereg vezérkarának és másoknak. És azt is kifogásoltam, hogy még a kommunistákat is elvitték. Egy sarlóst például Munkácsról, aki aztán sajnos el is pusztult.

Kérdés: Milyen körülmények között éltek az emberek a gyűjtőtáborban?

Válasz: Barakkokban. A tisztálkodási és az étkezési lehetőségek a legprimitívebbek voltak, úgyhogy nagyon hamar betegségek léptek fel, elsősorban a flekktyfusz, ami megtizedelte a soraikat.

Kérdés: Hányan tértek vissza?

Válasz: Nagyon kevesen és megrokkant egészséggel. Sírt az ember lelke, ha kiment a falvakban és ott találkozott a lakossággal. Csak öreg férfiak voltak és fiatal fiúk”.¹⁰

A korszakot megélt nemzedékek tudatából sokáig nem sikerült kitörölni ezeknek az éveknek a tapasztalatait. Az igazi rehabilitációt, a liberálisabb politikai viszonyokat csak a Hruscsov-korszak hozta meg a kárpátaljai magyarság számára is. Mint ahogy Kovács Vilmos és Benedek András közös tanulmányukban fogalmaznak: „a kárpátaljai magyarság – főleg a csekély számú értelmiség – a negyvenes és az ötvenes években még sokáig érezte, ezen a vidéken legháládatlanabb szerep magyarnak lenni: rajtuk mindenkinek van rúgnivalója – a háborúban végletesen eltorzult magyar államhatalom nemzetiségi politikájának bűneit rajtuk torolják meg”.¹¹

A II.világháború a kárpátaljai magyarság számára még sajgó seb maradt, s hogy a magyar etnikumot ért kataklizmák közepette nagy veszteségek érték Nagydobrony lakosságát

is. De hangsúlyozni szeretnénk újra: a falu vesztesége nem volt nagyobb, sem kisebb, mint a vele azonos sorsú magyarlakta településeké.

Az alábbiakban Kárpátalján írott, ott megjelentetett kiadványokból ismertetünk Nagydobronyra vonatkozó részleteket. Az idézetek legtöbbje nem tudományos értekezésekből, hanem riportkötetekből, újságcikkekből való. Fogalmi apparátusuk egyeseket talán mosolyra fakaszt vagy esetleg irritál, viszont a legharsányabb, erős ideológiai töltetű megfogalmazások mögött is ott a valóság fedezete.

Kovács Vilmos írja a *Nagydobrony emberközelből* című dokumentumkötet előszavában: „Ez az ősrégi település úgy húzódik meg a végtelenbe nyúló alföldi rónaságon, mint apró bogár a nyitott tenyéren. Erdők veszik körül patkó alakban, mintegy elrejtve a szem elől. Az első vándor, aki a szájhagyomány szerint a Tóparton ütött tanyát, békességet várt ettől a földtől. Ám az évszázadok kegyetlen megpróbáltatásoknak tették ki Nagydobrony népét, akárcsak a vidék egész lakosságát.

A nagydobronyi paraszt, aki huszonkét évvel ezelőtt még mezítláb járt be a városba, aki alig tudta a nevét aláírni, aki petróleumlámpa mellett fogyasztotta el vacsoráját, a pergelt levest; a nagydobronyi kol-hozista ma városi típusú házat épít, tévét néz, rádiót hallgat, újságot, folyóiratokat járát, középiskolát végez, jól gépesített nagyüzemi gazdaságban dolgozik" – olvashatjuk az 1967-ben írott, ma már brosúraízűnek érzett sorokat.¹²

Az alább következő adatok, tények, összefüggések ebből a kötetből valók:

„Nagydobrony a legutóbbi népszámlálási adatok szerint 4538 lelket számlál. A Kárpátontúli terület (Kárpátalja mai hivatalos közigazgatási beosztás szerinti, ukránból mechanikusan lefordított neve) legnagyobb községei közé tartozik. [...] A nagydobronyi községi tanácsnak 46 tagja van. Ez a képviselőtestület választ saját köréből, hétagú végrehajtó bizottságot a folyó ügyek intézésére. [...] A falusi tanács mellett hat állandó bizottság működik, nevezetesen a mezőgazdasági, a pénzügyi, a kereskedelmi, a kulturális és szociális, a szocialista törvényesség betartását ellenőrző és falurendszerrel foglalkozó bizottság. A legaktívabban a mezőgazdasági bizottság tevékenykedett Szanyi P. András vezetésével.

Ám a községi tanácsnak nemcsak ezek az állandó bizottságok nyújtanak segítséget. Ha összeszámláljuk a falunkban működő összes társadalmi szervezetek tagjainak számát, az a négyszázhatvan is meghaladja. [...] Ugyancsak a községi tanács hatáskörébe tartozik a nyugdíjbizottság (elnöke Gönczi Pál), két utcabizottság (vezetője Szanyi P. András és Benedek János), a nőtanács (elnöke Bocsok Magda), a klubtanács (elnöke Badó Erzsébet), valamint a szülői bizottság (elnöke Balog Mária). [...] Megváltozott Nagydobrony az elmúlt 22 esztendő alatt. Ha csak egymás mellé helyeznénk az azóta felépült 460 házat, egy közepes falu kitelne belőlük. Régen feledésbe merült az az idő, mikor hat család is lakott egy fedél alatt. Nem kell többé éveken át kínos-keservesen egymás mellé rakni a dobronyi parasztnak a garast, hogy telket vásárolhasson" – írja a nagydobronyi községi tanács akkori elnöke, Balog Kálmán.

A nagydobronyi középiskola volt a II.világháborút követően az első magyar általános gimnázium Kárpátalján; 1953-ban indult meg itt a középfokú oktatás. A kötet 1967-ben jelent meg, adatai korábbi állapotokat tükröznek, de így is tanulságos idézni néhányat közülük: „A középiskola falai közül eddig 321 végzős került ki.

[...] Amióta egyezmény szabályozza a könyvbehozatalt a szocialista országokból, korlátlan mennyiségben vásárolhatók Nagydobronyban Magyarországról érkezett könyvek is."

A Nagydobrony emberközelben című kötet megjelenése után húsz évvel újabb riportkötet lapjain találkozunk Nagydobrony névével. Két ungvári újságíró (egyébként mindketten költők is), Dupka György és Horváth Sándor vállalkozott rá, hogy a Sarló-mozgalom ismert képviselője nyomában (Balogh Edgárék 1930-ban jártak az akkor

Szegényországnak nevezett Kárpátalján, többek között Nagydobronyban is) újra bejárják azokat a településeket, ahol a sarlósok megfordultak. Így jutottak el Nagydobronyba is. A kötet 1987-ben jelent meg Ungváron, tehát mondhatjuk, hogy a mai állapotokat rögzíti, ha olykor didaktikus felhangokkal is. A mai Nagydobronyra vonatkozó fontosabb adatokat, tényeket, sajátos színeket *Dupka György* és *Horváth Sándor* írásából ismertetem:¹³

„... Nagydobrony most is területünk sajátos arculatú, eredeti vonásokban gazdag, népviseletében, nyelvjárásában, népszokásaiban a környező falvaktól elütő, magyarok lakta községe.

A kistermelők jelentős anyagi és erkölcsi támogatást kapnak a gazdaság vezetőitől és a községi tanács végrehajtó bizottságától. (Nem úgy, mint a „stagnálás éveinek” nevezett időszakban! – B. Gy.) A gondosan megművelt kertek, a fölhasznált területek fedezik a család zöldség- és gyümölcsszükségletét. A gazdák a fölhasznált területi székváros piacán értékesítik. [...] A jól jövedelmező háztáji gazdaságok eredményeit lemérhetjük a község városiasodó arculatán is. Az erre vándorló Balogh Edgár abban az időben 'alacsony lakóházakból' álló faluképpel találkozott. Ma már ezeknek a zsúfolt, vályogból készült, tapasztott padlózatú parasztházaknak nyoma sincs. Az egész falu át-, illetve újjáépült. A mostani nagydobronyi házak tágas verandával, általában két vagy több szobával, konyhával és majorsági létesítményekkel épülnek. Egyre több az emeletes ház is. ... Egyeseknél a villaszerű ház státuszszimbólummá vált. [...] Megnyugtató a községben a népszaporulat, évente legalább száz gyerek születik. [...] Jelenleg a község 1220 házában 5550-en laknak (1881-ben 229 háza és 2096 lakosa volt a településnek). 1070 gyerek tanul anyanyelvén a központban épült háromszintes középiskolában. A tanintézetnek, amely 1953-ban nyílt meg területünk első magyar tananyelvű középiskolájaként, több mint 70 pedagógusa van. Az iskola mellett épült fel az óvoda-bölcsőde több mint 300 férőhellyel.

Körutunk végeztével élményekben gazdagon érkeztünk meg a nagydobronyi autóbusszállomásra. Megnéztük a menetrendet: a községnek külön buszjárata van a környező városokba. Megszűnt tehát a falu elszigeteltsége, amely hosszú időközönként szinte a balladai homály világában alakította saját szokásait, megőrizte népi hagyományait, a magyar fülnek oly kedvesen csengő palóc kiejtést” – így búcsúzik el a két szerző a mai Nagydobronytól.

Váradi-Sternberg János ungvári történészprofesszor, a kárpátaljai magyar tudomány országhatárokon túl is elismert egyénisége *Szembesítés* című tanulmányában ír a mai Nagydobronyról, már a tanulmány címével is elárulva, hogy ő is a múltat próbálja szembesíteni a mai valósággal: „1977 őszén egy hetet töltöttem a két Dobronyt egyesítő Győzelem Kolhozban a diákokkal, akik a termés betakarításában segítettek A két és fél évtized előtti ott-tartózkodásom óta végbement szembeszökő változások arra készítettek, hogy behatódottan megismerkedjem a hatezer lakosú Nagydobrony község életét és múltját bemutató írásokkal. Így jutottam el végül az irodalom és a valóság izgalmas szembesítéséhez.

A községről való benyomásomat alapvetően meghatározta találkozásom az iskola hetventagú tantestületével. (Négy híján ezer gyermek tanul itt.)

[...] Mint kiderült a falu múltjáról nem is kevesen írtak.¹⁴ Átnéztem *Csengeri Dezsőnek*, az iskola irodalomtanárának a község életével foglalkozó elbeszéléseit; *Balla László* 1961-ben megjelent könyvét Papp Ilona kémiatanárról, az iskola akkori igazgatójáról.

Idézetek hosszú sorával bizonyíthatnánk, hogy a nagydobronyi emberek sorsa párhuzamosan futott a kárpátaljai magyarság többségének sorsával, s ami a társadalmi változásokat illeti, megvoltak az érintkezési pontok a többségi nép sorsfordulóival is.

Egy téma mégsem maradhat említetlenül Nagydobronnyal kapcsolatban, mégpedig a nagydobronyi magyarság hitélete. A hivatalos kiadványokban, a sajtóban gyakran – s majd minden alkalommal elítélőleg – szóltak a nagydobronyi emberek vallásosságáról; bár az utóbbi időben itt is toleránsabb a hangvétel, szelídebbek a megrovó szavak. Birtokomban van egy felvétel, pontosabban egy fotomontázs az 1987. október 11-én megtartott templomszentelésről. A szószéken Forgón Pál püspök (a Kárpátaljai Református Egyház

püspöke), a presbiterek karájában Horkay László nagydobronyi református lelkész látható, s szinte hallani, amint 2000 nagydobronyi református ajkán felcsendülnek a zsoltárok.

A nagy esemény híre nem is maradt a falu határain belül. Az Ungváron megjelenő Kárpáti Igaz Szó, a területi pártbizottság lapja (több mint 40 000 példányban jelenik meg, s 1988 májusától Magyarországon is terjesztik) „Ember és világnézet” rovatában foglalkozott a nagydobronyiak hitéletével.¹⁵ Az alábbiakban e riport jellemző fordulatait idézzük: „Nagydobrony központjában szép számmal gyülekeztek a falubeliek és a környező települések lakosai. Fejkendős, ünneplős idős asszonyok, fényes csizmájú férfiak, szolid ruházatú középkorú emberek. Jöttek fiatalok is. [...] A nagydobronyi templomban egy gombostűt sem lehetett volna leejteni, mondhatnánk, annyian voltak. A földszintet főként az idősebb korosztály népesítette be, míg a karzaton inkább fiatal arcokat lehetett látni. Néhányan közülük a szertartásban való aktív közreműködésre is vállalkoztak: alkalmi verses költeménnyel 'szerepeltek' az ünnepi istentiszteleten. [...] Azok a fiatalok, akik jelenleg is templomba járnak - mondott véleményt Tóth Erzsébet, a Nagydobronyi Községi Tanács titkára - nagyrészt kényszerből teszik, a rokonság, a család hatására. És ők sincsenek sokan. Egy időben, mikor a korábbi idős papokat a jóval fiatalabb Horkay László váltotta fel, valamelyest nőtt a templomlátogatók száma. A személyisége iránti érdeklődés azóta lanyhult. Kevesebb lett az egyházi esküvő, keresztelő. [...] Nincs elegendő szórakozási, művelődési lehetőség – kapcsolódott az eddig elmondottakhoz Soós Kálmán, a nagydobronyi középiskola tanára –, az esetlegesen adódóak pedig nem elegendőek ahhoz, hogy alkotó energiákat mozgósítsanak az emberekben, személyhez szólóan értékes elfoglaltságot nyújtsanak. Mindez az egyház kezére játszik.”

Az ismertett nyugati források alapján nehéz magyarázatot találni arra a kérdésre, hogy ki és miért éppen Nagydobronyt szemelte ki ama szerepre, hogy a világtörténelem leggyalázatosabb tetteinek sorában ott szerepeljen a kárpátaljai magyar nagyközség elpusztítása is.

Hogy kinek állt érdekében egy ilyen szörnyű emberirtás apokaliptikus látomásával sokkolni a nyugati közvéleményt, azt illetően ma már csak feltételezésekre vállalkozhatunk. Stirling György idézett cikke szerint a nagydobronyi emberirtásról az első tudósítás az *Exiled Europe* angol nyelvű magazin 1955 januári számában jelent meg. Az időpont sok mindent elárul: a hidegháború időszakában vagyunk, amikor egyik táborban sem a másik jóhírének a megalapozásán fáradoztak. Jól jött ez idő tájt a foszforbombák víziója, az ötezer ártatlan magyar brutális legyilkolása, a bulldózerek, a véredek és végül a gyorsan növekvő köles ...

Egy valami érthetetlen csak: napjainkban miért ragaszkodnak egyesek ehhez a fikcióhoz, amikor csak egyetlen komolyabb térképet kellene elővenniük ahhoz, hogy meggyőződjenek róla: Nagydobrony (Velikaja Dobrony) igenis létező település, s a térképen is megtalálható. (Ld.: Nagy világatlasz. Bp., 1987. Kartográfiai V. 33.p., K2 mező.)

De hogy mégse ez legyen az utolsó érv Nagydobrony léte mellett, idézzünk még egy nyugati forrást. A *Bethlen Naptár* 1984-es kötetében az alábbi adatok olvashatók: „*Nagy dobrony. 6000 református.*¹⁶ *Átlagosan 800 templombajáró. Tartják az ősi néphagyományokat, népviseletben járnak. Érdekes a 'templomi menés, mert különös testtartással mennek be a templomba s jönnek ki az Isten házából. Sikeresen kivédték az államnak az egyházi élet szűkítésére törekvő próbálkozásait. Igen elnyújtva és kanyargatva énekelnek. Bár már többször felvetődött az orgonaépíttetés gondolata, ma sincs orgona. Legnagyobb gyülekezet Kárpátalján. Templomuk a debreceni nagytemplom másolata,*¹¹ *de a háború miatt tornya nem lett befejezve, csak a középső van teljesen felhúzva. Itt is mint több helyen, a különben albérleti lakásba kényszerített lelkészcsaládnak új házat épített a gyülekezet*”.¹⁸

Kisebb pontatlanságok a fenti idézetben is előfordulnak, de ezek alapvetően nem befolyásolják azt a tényt, hogy Nagydobrony létezett, ma is létezik, s remélhetjük, hogy még sokáig létezni is fog – s nem is csak a térképeken.

Jegyzetek

- 1.ÁRKAY László: Helye a térképen üres. Rekviem Nagydobronyért. Cleveland, 1978. = A XVII.
Magyar Találkozó krónikája. 676-670.p.
- 2.ZAKARPATSKA oblaszty. Adminisztrativno-teritorialnij pogyl. (Kárpátontúli terület. Területi-közigazgatási beosztás.) Uzshorod [Ungvár], 1983. Ragyanszke Zakarpattyja. 44.p.
- 3.STIRLING György: Nagydobrony, a magyar szuper-Lidice. = Katolikus Magyarok Vasárnapja, 1978. okt. 1. 3.p.
- 4.Az EXILED Europe ominózus cikke e pillanatban még nem áll rendelkezésemre, így a bibliográfiai adatait csak később tudom megadni.
- 5.KOCSIS István: A nagydobronyi emberirtás. - Genocide at Nagydobrony. = Chicago és Környéke, 1987. febr. 28. 2.p.
- 6.ISZTORIJA Gorodov i szjol Ukrainszkoj SZSZR. Zakarpatszkaja oblaszty. (Az Ukrán SZSZK városainak és falvainak története. Kárpátontúli terület.) Kijev, 1982. Insztyitut Isztorii Akagyemii Nauk USZSZR 518.p. (A kötet ukránul is megjelent.)
- 7.VÁRDY Béla: A kárpátaljai magyarság a csehszlovák és a szovjet uralom alatt. Cleveland, 1984. = A XXII. Magyar Találkozó krónikája. 78-84.p.
- 8.VÁRDY Béla: I.m.
- 9.NÁDOR Orsolya: Életút-interjú Sándor Lászlóval. Budapest, 1987. 112.p.
- 10.Uo. 74-76.p.

- 11.KOVÁCS Vilmos - S. BENEDEK András: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. = Tiszatáj, 1970. 961-966; 12. 1144-1150.p.
- 12.NAGYDOBRONY emberközéből. Szerk. Kovács Vilmos. Riportok. Uzshorod [Ungvár], 1967. Kárpáti K. 3-4.p.
- 13.DUPKA György - HORVÁTH Sándor: Múltunk és jelenünk. Uzshorod [Ungvár], 1987. Kárpáti Kiadó. 20-27.p.
- 14.VÁRADI-STERMBERG János: Szembesítés. = Századunk öröksége. Budapest-Uzshorod [Ungvár], 1981. Gondolat - Kárpáti K. 358.p. (Az általa említett kötetek, írások, amelyek kapcsolódnak Nagydobronyhoz: CSENGERI Dezső': Szél zúg a Latorcán. Novellák. Ungvár, 1978. Kárpáti K. 103.p. (Az egyik írása a Dobronyi őszirózsák címet viseli. A szerző egyébként a nagydobronyi középiskola magyartanára volt 1985-ig, haláláig.)
- 15.FÜLÖP Tekla: Miért járnak a fiatalok templomba? = Kárpáti Igaz Szó, 1988.jan. 10. 2.p.
- 16.Mint látható, az idézett cikkek alapján Nagydobrony lakosságának számát ahány írás, annyi változatban említi. Sebők László demográfus adatai szerint így alakult a falu lakossága az 1910-es népszámlálás óta: 1910 - 3033; 1930 - 3533; 1941 - 4007; 1981 - 5181. A legközelebbi szovjet népszámlálás 1989 januárjában lesz. Ld.: SEBŐK László: Csehszlovákia, Jugoszlávia és a Szovjetunió magyar lakossága. Kézirat. Budapest, 1986. Magyarságkutató Intézet Archívuma. 67.p. 7 térkép. Lelt.szám: 236/1986.
- 17.A templom teljes dokumentációja megtalálható a Sárospataki Tiszáninneri Református Egyház gyűjteményében.
- 18.ADATOK Kárpátaljáról. = Bethlen Naptár, 1984. 53.p.

SUMMARY

Gyula Balia: Nagydobrony (Velikaja Dobron) – a village which can still be found on the map

During the past few decades Nagydobrony, a village belonging to the Ushorod (Ungvár) district in the Carpathian Ukraine (Soviet Union), has received much publicity in the western Hungarian press. From time to time shocking accounts are published about the tragic events claimed to have taken place in Nagydobrony, the former Bereg county village. According to these accounts the village was razed to the ground by Soviet bombers on the night of July 17-18, 1946. Western journalists and historians give the following explanation of the bombing: local peasants refused to obey the produce-delivery regulations and set fire to the harvested crops. As a punitive sanction, bombers took off from Ungvár airport and completely destroyed the village. The retaliation can only be compared to the catastrophe of Lidice or Oradour, so western political writers are ready to ask the question – who knows about the 5,200 martyrs of Nagydobrony?

In spite of all these statements Nagydobrony is a flourishing village with a pure Hungarian population and very few immigrants. Services in the local Reformed church are regularly attended by old and young alike. The local cooperative (kolhoz) is one of the richest in the area.

HONTALANOK (Az 1922-ben Kassáról kiutasítottak listájáról)

KOVÁCS ÉVA

A Kassai Városi Levéltár (Archív Mesta Košíc) őrzi azt a közel 600 nevet tartalmazó listát, amely az 1922.évben a városból kiutasítottakat tartalmazza.¹ Az eredetileg egyéni összeíró lapokat – melyeken az illető szeme színétől a foglalkozásáig mindenféle adatot fölvettek – egy túlbuzgó levéltáros kiselejtezte, csak néhány lapot hagyott mutatóba a lista mellékleteként, mintegy „szemléltetőül”. A listán a kiutasított neve mellett följegyezték vallását, születési helyét, illetőségét, születési évét, a kiutasítás irányát, dátumát, valamint azt, hogy volt-e kassai lakóhelye a kiutasítás pillanatában. Nagy kár, hogy az eredeti lapokat megsemmisítették, mert belőlük a kiutasítottak foglalkozására, családi állapotára, valamint – és ez meglehetősen lényeges szempont – a kiutasítás okára is fény derülhetett volna.

A forrás értékét az a tény is csökkenti, hogy a lista készítője – bizonyára a nagyszámú kiutasított miatt - néhol hevenyészve töltötte ki a név melletti rovatokat, különösen a kiutasításkor nem túl fontos „vallás” esetében. A közvetlenül Trianon utáni időket jól szemlélteti, hogy az újonnan alakult államok még nem vonultak be a köztudatba; így külön tüntették föl – hibásan – mint kiutasítási irányt Ukrajnát (és nem Szovjet-Oroszországot), Jugoszláviát és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságot egyaránt; Galíciát (és nem Lengyelországot); végül Morvaországot és Kárpátalját (nem pedig Csehszlovákiát). Ezeket a pontatlanságokat szem előtt tartva feltételezem, hogy a lista vizsgálatával *hozzávetőleges képet kaphatunk* az 1922, január 1.–október 25. között Szlovákia területéről kiutasított kassaiak összetételéről. Végezetül még egy technikai jellegű korlátról: a forráshoz való hozzáférés szűkös ideje miatt a listának pusztán elsődleges földolgozását tudtam elvégezni.

A kiutasítások legfontosabb okát a csehszlovák állampolgárság megszerzése körüli nehézségekben kell látnunk. (Kiutasításra adhatott okot a Tanácsköztársaságban való részvétel is – ennek hulláma azonban nagyjából 1922-re „lefutott”.) A Saint-Germain-en-Laye-i 1919.szeptember 10-i szerződés vezérelve szerint „azok a német, osztrák és magyar állampolgárok, akik a szerződés hatályba lépése napján (1920.július 16-án) oly területen laktak vagy bírnak illetőséggel, amely a vonatkozó békeszerződések értelmében Csehszlovákia alkotórészévé vált, *ipso facto, és minden formalitás nélkül csehszlovák állampolgárokká válnak*”.² Ezzel szemben a csehszlovák állam 1920.április 9-i alkotmánytörvényében már ez áll: csehszlovák állampolgárok „azok a volt osztrák vagy magyar állampolgárok, akik a csehszlovák államhoz csatolt területen 1910.évi január 1-ig *illetőséget szereztek*”.³

Az alkotmányban leírtak amiatt okoztak sok problémát, mert a csehszlovák törvényhozás nem vette figyelembe a korábbi magyar jogalkotást, mely szerint Magyarországon a községi illetőség csak 1875. június 8-ától volt szabályozva, akkortól is úgy, hogy *az illetőség megszerzése jelenthetett „kifejezett fölvételt”, de hallgatólagos illetőséget is*. Vagyis 1919-ig a lakosságra nézve nem volt kötelező a községbe való kifejezett és írásba foglalt fölvétel. A csehszlovák jogi hatóságok azonban a hallgatólagos illetőséget nem fogadták el. A korábbi magyar joggyakorlat semmibe vétele több ezer embert tett az új államalakulatban hajléktalanná,

gyakran üldözötté.

Az így előállt visszas helyzet egészen 1926-ig semmit nem változott. Az 1926-os Déer–Szentiványi-féle törvény végre körültekintőbben tisztázta az illetőséget, s ezzel megállította az óriási kiutasítási hullámot. A törvény szerint „bármely, aki 1910.január 1. előtt 4 évig szakadatlanul lakott Szlovenszkó és Podkarpatszka Rusz valamely községében, kérelemre megadandó a csehszlovák állampolgárság, mely esetben úgy tekintetik, mintha már 1918. október 28-án is az lett volna”.⁴ Így:

(1) aki 1910.január 1-én illetőséggel bírt: ipso facto állampolgár;

(2) aki 1910. január 10.-1918. október 28. közötti időben szerzett illetőséget, az 1921.december 31-ig kérhette, hogy állampolgárságát ismerjék el;

(3) akire nem áll 1. és 2. elutasítva, de 1910. január 1. előtt négy évig egyfolytában lakott valamely szlovenszkói vagy podkarpatszkaruszi községben, az a 152/1926. törvény szerint (ez a Déer-Szentiványi-féle tv.) kérheti állampolgárságát 1931. augusztus 22-ig;

(4) akire nem áll 3., illetve 1931. augusztus 22. után kérelmezni, az állampolgárságáért az 1871. évi L.t.c. szabályai szerint folyamodhat (vagyis leszármazása, vagy házastársa, vagy törvényesítése, vagy honosítása alapján);

(5) végül az optáltak, az 1920.július 16-ig végleges csehszlovák állami hivatalnokká kinevezettek, valamint az illetőségi joggal bíró volt magyar vagy osztrák állampolgárok kiskorú gyermekei kaptak csehszlovák állampolgárságot.

A törvényben a csehszlovák és a magyar jogalkotás közötti szakadékot nagyjából-egészéből sikerült áthidalni, így 1926 után végre konszolidálódott a helyzet Kassán is.

Még egy dolgot kívánok előzetes kiegészítésül megjegyezni: a listára fölvetett közel 600 személyt nem egy teljes év alatt utasították ki. Egyrészt a listát október 25-i dátummal lezárták (így már csak a 10 hónap alatt kiutasítottokról van szó), másrészt a „magyar kormány határát minden kiutasított előtt három hónapra lezárta, a kiutasító végzést nem vette figyelembe s a kiutasítottat még az esetben sem engedte be Magyarország területére, ha az a magyar állam kötelékébe tartozott. A csehszlovák hatóságok kénytelenek voltak a határozatot tudomásul venni s a kiutasításokat a határidő lejártáig fölfüggeszteni”.⁵ Ha azt vesszük, hogy a kiutasítottak kétharmadát Magyarországra irányították, akkor már a *mindössze 8 hónap alatt kiutasítottakat tartalmazza a lista*. Így átlagosan havonta 74 személyt érintett ez a tortúra.

A lista keletkezésének évéhez legközelebb álló népszámlálás – az 1921.évi csehszlovák összeírás – szerint Kassának 52 898 lakosa volt, tehát a lakosság több, mint 1%-át – *minden századik embert* – kiutasították, csak 1922-ben. (Mindezek ellenére a város lélekszáma rohamosan nőtt; 1919-ben még 46 178 főt, 1930-ban már 70 117-et számláltak össze – a paradox helyzet nem szorul magyarázatra.)

Lássuk ezután a listán szereplők összetételét! Nemük szerint csoportosítva őket, a következő táblázatot kapjuk:

	férfi	nő	összesen
n	445	145	590
%	75,4	24,6	100,0

A kiutasítottak háromnegyede férfi volt. Felekezeti megoszlásukat tekintve:

	r.kat.	g.kat.	ref.	evang	cseh . testvér	g.kel.	izr.	?	Ösz- szesen
n	135	2	28	9	1	14	109	292	590
%	22,8	0,3	4,7	1,5	0,2	2,4	18,5	46,6	100,0
az ismeretlenek nélkül	45,3	0,6	9,4	2,9	0,3	4,7	36,6	-	100,0 (298 fő)
a kassai	0,5	0,1	1,7	0,5	0,0	4,4	1,2	-	-

A hontalanokká váltak legalább egynegyede római katolikus, egyötöde izraelita volt. Ha ezt a sort összevetjük az utolsóval, amely azt mutatja, hogy a kassai lakosság felekezeteinek hány százalékát alkotják, azt látjuk, hogy a görögkeletiek 4,4%-át, a reformátusok 1,7%-át, az izraelitáknak pedig 1,2%-át utasították ki az országból. Tehát minden huszadik görögkeletit, ötvenedik reformátust és hatvanadik izraelitát. Valószínűsíthető, hogy míg a görögkeletiek inkább háborús menekültek lehettek, addig a reformátusok és az izraeliták egy része a kassai, illetve felvidéki polgárokból került ki. Születési helyük szerint az alábbi volt a megoszlásuk:

	Osztrák–Magyar Monarchia ČSR		egyéb,	Len- gyel- or- szág	Orosz Biroda- lom	Né- met- or- szág	Egyéb	Összesen
	Kassa	1920						
n	28	123	345	65	21	4	3	590
%	4,7	20,8	58,5	11,0	3,6	0,7	0,7	100,0

Az Osztrák–Magyar Monarchia területén született a kiutasítottak 65%-a, ebből az új Csehszlovákia területén 25,5%. A kassai 27 személyt és a felvidéki születésű 129 többségét a *jogszabályok szerint nem lehetett volna kiutasítani*. A kiutasított görögkeletiek és az orthodox izraeliták többségét a lengyelországi és oroszországi születésűek adták. A listán szereplők átlagos életkora a kiutasításkor 28 év volt, legnagyobb részük az 1890-es években született, de találunk közöttük több 60 év fölötti idős embert is:

	-1870	1871- 80	1881 - 90	1891- 1900	1900- ?	Összesen	
n	27	38	69	296	140	20	590
%	4,6	6,4	11,7	50,2	23,7	3,4	100,00
ismeret- leneken kívül	4,7	6,6	12,1	51,9	24,6		100,00 (570 fő)

Mivel gyakran egész családokat is kiutasítottak – nagyszülőtől unokáig - azért ennyire szórt a kor szerinti megoszlás. A legérdekesebb rovata az összeírásnak a „kiutasítás iránya”. A forrásokban nem találtam magyarázatot arra, hogyan döntöttek el, mely országba távozzanak. Talán az összeírott jelölte meg, hova kíván távozni; talán a hatóságok toloncolták az illető országhatárig. A lista alapján az a tendencia tapintható ki, hogy a nevek csengése és a születési hely vág a leggyakrabban egybe a kiutasítás irányával. (Például a kassai és felvidéki születésűek legnagyobb része mellett a „Maďarsko” bejegyzés áll.)

	Utód államok	Auszt- tria		Román Ki- rályság	ČSR	Len- gyel- ország	Szov- jet- Orosz- ország	Né- met- or- szág	Ösz- szesen
	Mo.		S.H.S.						
n	407	12	15	40	2*	85**	23***	5	589
%	69,0	2,0	2,5	6,8	0,4	14,4	3,9	0,8	99,8

*Ebben a két esetben csak Szlovenszko területéről tiltották ki: az egyiket (a cseh testvérek egyházának hívét) Morvaországba, a másikat (görögkatolikus) Podkarpatszka Ruszba. **A listairó szerint ebből 3 személyt Galícia területére. ***A 23-ból tízet pedig Ukrajnába.

A kiutasítottak 80,7%-át, 476 személyt az egykori Monarchia területére irányítottak, többségüket Magyarországra, mindössze 69-et a többi területre; a maradék a lengyelországi és szovjet-oroszországi menekültekből tevődhetett össze.

Végezetül a kiutasítottak kassai lakóhelyére vonatkozó adatokat rendszereztem:

	volt lakása	a kiutasításkor hotelben lakott	nem volt lakcíme	Összesen
n	250	5	335	590
%	42,4	0,8	56,8	100,0

Az összesítéskor azt a megdöbbentő tényt vehetjük észre, hogy *a kiutasítottak majdnem felének volt bejegyzett kassai lakcíme* a kiutasításkor. Ez persze nem jelent egyértelműen illetőséget is, mint azt már az előbbiekből láthattuk, mégis arra enged következtetni, hogy a kiutasítottaknak egy nagyobb része kassai polgár, nem pedig menekült, vagy a városban ideiglenesen tartózkodó volt. Az államfordulat utáni első években nem volt ritka az efféle hatósági visszaélés – erről tanúskodnak az 1921-es, 1922-es sőt még a további évek kassai magyar nyelvű napilapjaiban megjelent tiltakozó cikkek, amelyek szinte mindennaposak voltak. Kivándorlók, kiutasítottak, illetőségükért sorban állók és betelepülők állandó népmozgalma jellemezte az első éveket.

A kiutasítások többé-kevésbé „hatékonyak” voltak: az 1924-es kassai címjegyzékben csak elenyésző számban találkoztam a listára fölvettek nevével (tehát egészen biztos, hogy legalábbis Kassáról eltűntek).

Az illetőséggel kapcsolatos provizórikus állapot még évekig tartott. Ezt bizonyítja végezetül az alábbi két – városi tanácstagi interpellációból kiragadott – részlet 1924-ből: „A családok száza az utcán tanyáznak, jobb esetben pedig sertésólakban és fakamrákban laknak.”⁶ „Köztudomású tény, hogy a köztársaság területén ezrek és ezrek járják a kálváriát az illetőségük elismertetése végett Itt a városban is ezrek és ezrek vannak, akik – bár 30–40 esztendő óta laknak a város területén az illetőségük elismeréséhez nem tudnak hozzájutni, mert a mindenható hatalom azt mondja rájuk, hogy 1910. év előtt 4 éven keresztül a város terheihez nem járultak hozzá, pedig egytől egyig fizették a kötelező házbérfilléradót! ... A zaklatások, üldözések és kiutasítások felfüggesztését kérem!”⁷

Jegyzetek

- 1.AMK 339/155 Magistrat Mesta Košic. IV.RMK 1923. 157-62126.
- 2.Flórián Károly - Osváth Gyula: Csehszlovák állampolgárság és községi illetőség. Košice - Kassa 1926. 3.p.
- 3.Uo. 4.p.
- 4.Uo. 152.p.
- 5.Kassai Napló, 1922. I.sz. 4.p. „Nyolcvan kiutasítás két hét alatt” c. cikk.
- 6.AMK 574/924 XII. 1866. irat; Horkay Endre kommunista tanácstag interpellációja.
- 7.AMK 66/924. XII. 236.irat; Schuster János keresztény-szocialista tanácstag indítványa.

SUMMARY

Éva Kovács: Stateless citizens

After World War I - from 1918 till the mid-1920's some half a million people – former Hungarian citizens, as well as Germans, Poles, etc. - were expelled from the Successor States (Rumania, Czechoslovakia, the Serbo-Croatian-Slovenian Kingdom). The essay deals with one small group of people affected by this large-scale expulsion: those expelled from Košice (Kassa) – and generally Slovakia – in 1922 on the pretext of their inadequate Czechoslovak citizenship. The Czechoslovak legislation ignored the former Hungarian laws, thus making it impossible for

many to obtain the right of Czechoslovak citizenship. The Czechoslovak legislation regulating the situation was amended as late as 1926. The majority of those expelled were transported towards Hungary in refugee-trains. The expulsion of almost one-third of these people was illegal, as the author has proved. Complying with the laws in force they should not have been expelled partly because they were born in regions which became parts of Slovakia in 1918, and partly because they had their permanent places of residence in Košice (Kassa) at the time of the expulsion. The provisory conditions concerning the right of citizenship lasted for years and it was only after the introduction of the Dérer-Szentiványi bill in 1926 that the situation was consolidated both in Košice (Kassa) and Slovakia in general.

VENCZEL JÓZSEF ÉS A MAGYAR-ROMÁN TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAPCSOLATOK

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

Kósa László egyik írásában olvashatjuk: „A polgári progresszió hagyományainak számbavételében fontos helye van az 1930-as és 1940-es évek *falukutató mozgalmának*. A már Romániában fölnőtt fiatal magyar értelmiség szociális felelősséget érző tagjai jórészt az Erdélyi Fiatalok köré tömörültek. A korszerűség követelményeihez igazodva, sok ponton *Dimitrie Gusti*t tekintve mesterüknek, önálló nemzedéki vállalkozásként szervezték meg kalotaszegi, mezősegi, Borsa-völgyi kutatótáborait. A szocializmus első éveiben törekvéseiknek azok az oldalai kerültek előtérbe, amelyeket az új korszak nem látszott igazolni. Nagyobb időnek kellett eltelnie, hogy bebizonyosodjék munkájuk előremutató szándéka és igazsága.”¹ Ezen dolgozat igyekszik tárgyilagos áttekintést adni – születése 75. évfordulóján – az erdélyi falukutató mozgalom kiemelkedő egyénisége, Venczel József hídépítő munkásságáról.

Dimitrie Gustinak, a két világháború közötti időszak európai jelentőségű társadalomtudósának és politikusának az eszmerendszerét, módszertanát s az egyetemes magyar falukutatásra gyakorolt megtermékenyítő hatását a szociológiatörténet nagy vonalakban feltárta, illetve nyelvünkön olvashatóvá tette.² Mivel Venczel Józsefet Gusti legkiválóbb magyar tanítványaként tartják számon, közvetítő szerepét érdemes alaposabban is szemügyre vennünk.

Venczel a 30-as évek elején Csíkből Kolozsvárra kerülve bekapcsolódik az *Erdélyi Fiatalok* körébe. A nemzedéki folyóirat kezdettől fogva nyomon követi a bukaresti szociológiai iskola ténykedését. Venczel József alapító titkára a mozgalom *Faluszemináriumának*, amely az akkoriban a romániai magyarság háromnegyedét kitevő parasztság viszonyainak a tudományos tanulmányozását, gazdasági-szellemi felemelését tűzte ki célul. Előadások, füzetsorozat, terepmunka révén szerették volna céljukat elérni. Metodológiailag figyelemre méltó a falu megismerését szolgáló *szociográfiai kérdőívük* kollektív összeállítása,³ amelynek forrásai között magyar szakemberek munkái mellett a román *Petru Suci*u falukérdőíve⁴ is megtalálható.

„A faluszemináriumokon érdekes megbeszélések folytak a falufejlesztésről, a falu gazdasági helyzetéről, ismertették a Gusti-féle falumunkát, a *Bartha Miklós Társaság* meg a *Sarló* falutevékenységét, foglalkoztak népművészettel, néprajzzal, egyszóval széles pásmát felölelő önnevelő fórumnak bizonyult ez a kezdeményezés. Figyelembe kell venni azt is, hogy a harmincas évek elején a hazai (értsd: romániai – Sz. A. B.) magyar tudományos és közéletben ez volt az *egyetlen intézményi forma*, amely ezzel a tevékenységgel foglalkozott, s így ésszerűnek tűnt a faluszeminárium titkárának, Venczel Józsefnek az a javaslata, hogy az egész Erdélyt átfogó falumunka egységes szervezetévé kellene növeszteni ezt a szervezeti keretet. Csak sajnálhatjuk, hogy a belső széthúzás és a külső idegenkedés miatt ez a jól indult kezdeményezés nem nőhetett ki magát a szervezők szándékának megfelelően olyan fórummá, amely az egybehangolt Gusti-féle kutatások mintájára koordinálhatta volna az egész falumunkát. A faluszeminárium feladatkörét ki szerették volna bővíteni, más nemzetiségű fiatal kutatókkal megteremtett kapcsolatok ápolójává akarták formálni, de az e felé tett lépések bizonytalanok voltak.” (A román és szász ifjúság képviselőinek az előadásai 1932-ben – a lap híradása szerint

technikai okok miatt – elmaradtak.)⁵

A hasonló szakmai érdeklődés és szociális tartalom természetesen összefüggően hozta a román és magyar társadalomkutatókat – az egymásra figyelést *megismerés, kapcsolatfelvétel, kölcsönhatások* követték. E folyamatban Venczelnek jelentős szerepe volt. Felismeri, hogy a Gusti-iskola elképzelései az erdélyi magyarság önmegismerő törekvéseivel összhangban állnak, így behatóan tanulmányozza a több tudományág együttműködésére építő, településleíró monografikus szociológiát. 1935-ben közzéteszi *A falumunka és az erdélyi falumunka-mozgalom* c. tanulmányát,⁶ amely módszertanilag a gustiánus társadalomkutatás első számottevő ismertetése nyelvterületünkön. Venczel ekkor már az Erdélyi Fiatalok belső harcaitól eltávolodván a *Hitel* c. folyóirat szerkesztője. A szóban forgó írás számba veszi, szintetizálja a kor föllelhető teljes magyar, továbbá releváns német és angolszász szakirodalmát, a falukutatás fejlődési szakaszait, képviselőit. Dimitrie Gusti röviddel azelőtt megjelent sommás értekezése alapján⁷ bemutatja a monografikus szociológia rendszerét, majd a bukaresti műhely egyévtizedes történetét.

Saját visszaemlékezése szerint dolgozatának újdonsága abban rejlett, „hogy pontosan nyomon követte az ismertetett tudományos rendszer gondolatmenetét, s talán érdekessége volt, hogy a főbb tételeket párhuzamba állította Ortutay Gyulának a strukturális-funkcionális falukutatásról éppen akkor közreadott átfogó elemzésével. Gyakorlati vonatkozásban, a 'teendők' számbavételekor, szóba került – mint kiindulási alap – annak megállapítása, hogy a szakirányú képzés lehetősége megvan Gusti professzor *szociológiai, etikai és politikai* szemináriumában, s ezzel a lehetőséggel élni is lehet, ha nemcsak lelkesedés van, hanem céltudatos *értelmiségnevelés* érvényesül”.⁸

Venczel József tanulmánya kivételes visszhangra lel román részről. *Traian Herseni* Gusti szakfolyóiratának első számában reflektál rá, kiemelve és támogatván, hogy a szerző szorgalmazza magyar fiatalok részvételét a bukaresti szociológiai szemináriumban.⁹ A *Sociologia Românească* következő füzetében már részletes, elismerő analízisét adja az elmúlt évek erdélyi magyar falukutató eredményeinek.¹⁰ *Octavian Neamțu* szerint Venczel látásmódját meghatározzák „az erdélyi magyarság sajátos politikai és társadalmi feltételei és helyzete a román állam kereteiben. Ezért a magyar kisebbség nemzeti és szellemi szükségleteivel számolva ő a faluval való kapcsolatokat két megnyilatkozási formában nyomozza ..., mint tudományos foglalatosságot és mint nemzetiségi küzdelmet”. Témánk szempontjából lényeges momentum, hogy a román szerző hangsúlyozza: „Gusti úr szociológiai gondolkodási rendszerének, valamint a monografikus szociológia módszerének behatolása az erdélyi magyar tudományos világba csakis jó következményekkel járhat, mind a román nemzeti állam földjének megismerése, mind pedig a magyar nemzeti kisebbség meg a román tudományos világ közötti szellemi kapcsolatok tekintetében. És ugyancsak hasonlóképpen vélekedünk arról, hogy az erdélyi társadalmi valóság megismerésére irányuló tevékenység kedvező hatást gyakorol az erdélyi magyar kisebbség politikai nézeteire is.”

Venczel József sorra ismerteti az Erdélyi Múzeumban a monografikus iskola elméletére és technikájára vonatkozó alapműveket.¹¹ A kölcsönös kéznyújtás bizonyítékeként ezzel egyidőben kézhez kapja Herseni levelét, amelyben tolmácsolja Gusti meghívását egy féléves bukaresti tanulmányútra. „Így töltöttem – idézi fel negyedfél évtized múltán – ... az 1935 –1936. tanév második szemeszterét a bukaresti szociológiai intézetben, élvezve Gusti professzor jóindulatú támogatását, Henri H. Stahl, Traian Herseni és O. Neamțu beavató irányítását, de mindenekelőtt az archívummal folytatott néma, cédulázó párbeszéd gyönyörűségét. Kétségtelenül a 'jó szerencse' kategóriájába tartozik mindaz, ami történt. Rövid néhány hónap alatt lapról lapra

nyomon követni hat monografikus mű rendszerezett dokumentációját, tények és folyamatok bizonyítékait, ... a műhelymunkát, amelyből az addig megjelent tanulmányok merítettek."¹²

Részt vehetett a nemsokára európai hírnévre emelkedő bukaresti falumúzeum leltározásában, amelyben a népi kultúra az adott tájegységekről odatelepített s a házakban élő családok révén meg is elevenedett. A terepmunkát pedig Ojradnán (Șanț) tanulmányozhatja - ott, ahol egyébként *Németh László*, *Keresztury Dezső* és *Boldizsár Iván* is megfordult¹³ -, a kollektív munkastílusról háromnapos helyszíni értekezlet vendégeként győződik meg. Helytállónak érezzük a véleményt, miszerint „ekkortól számíthatjuk az 'igazi', a gustiánus Venczelt”.¹⁴

Hazatérve írást is közöl a román szakfolyóiratban a *magyarságtudományról*.¹⁵ Cikkében utal rá, hogy „a hungarológiának célja lévén 'a magyar nemzet teljes megismerésének' megvalósítása, nem kell különösebb módon hangsúlyoznunk, hogy ezen törekvés és Gusti professzor úr nemzettudományról szóló nézetei meglepően közelállók ..., hisszük, hogy tudományos szolgálatot teszünk, amikor magyar nyelven is terjesztjük ezen alapelveket és tételeket. A törekvések és eredmények kölcsönös megismerése, meggyőződésünk szerint, a legjobb eszköz a román és magyar tudomány tárgyilagos eszmecseréjéhez”.

A magyar társadalomkutató nem csupán átvette Dimitrie Gusti rendszerét, hanem alkalmazva továbbfejlesztette azt nemzetisége viszonyaira. Első ilyen nagyszabású vállalkozása a csíkdánfalvi társadalomrajz.¹⁶ Az itt nem részletezhető jelentőségű Hitel-csoport – amelynek Venczel vezető egyénisége volt – „társadalomtudományi alapvetésében előkelő helyet kaptak a saját hagyományok, az erdélyi magyar társadalomvizsgáló elözmények, s ezek folytatását igyekeztek összhangba hozni a monografikus eljárásokból átmenthető pozitívumokkal”.¹⁷ Venczel nem kritikátlanul viszonyult mesteréhez, egyes tételeit (például a szociológiai paralelizmus elvét) helyesen bírálta felül. Mindamellet Gusti tudományos, etikai és politikai rendszerének hatása kimutatható az egész Venczel-életművön.

Gáll Ernő mutat rá, hogy „a kölcsönösség, bizonyos *szimmetria* sem hiányzott a román monografisták és magyar követőik kapcsolatából, amely jellegzetes vonásaiban megfelelt a szellemi értékek demokratikus cseréje, a hiteles *akkulturáció* követelményeinek. Közös gyakorlati kutatómunka, tapasztalatcserék, tanulmányutak egészítették ki az eszmei hatásokat, amelyek sohasem akadályozták a befogadó közeg önálló, a maga egzisztenciális szükségleteit és hagyományait közvetítő fejlődését, tevékenységét”.¹⁹ Maga Gusti is nyomon követte a folyamatot. A bukaresti szociológiai monográfia módszere Magyarországon c. jegyzetében nyugtázza, hogy „rendkívüli és váratlan visszhangra talált a román szociológiai monográfia módszere a kolozsvári egyetem magyar diákjai körében a bécsi döntés előtt és után, valamint a magyarországi szociológusok között”.²⁰ A professzor állítását talán elég egy ténnyel alátámasztanunk: Venczel 1941-1944 között vezette a mindmáig legkiterjedtebb komplex falukutatást a Szolnok-Doboka megyei Bálványosváraán, amely kinyilvánítottan a monográfia szempontjai szerint zajlott.²¹

Gusti és köre tisztában volt szociológiájuk tágabb érvényű, *regionális funkciójával*. *F. Popu* például megállapítja, hogy „Délkelet-Európa népei csak akkor tudják együttműködésre nyújtani egymásnak kezüket, ha a mindenki számára közös kutatási módszer által meghatározott kulturális egységekre támaszkodnak, a fiatal nemzedék arra irányuló képességére, hogy kutassa és értékelje saját nemzetének szellemi és gazdasági értékeit, s megtalálja ezekben az értékekben a közös elemet”.²² A kíváncsornak román részről leginkább *Anton Golopenția* tett eleget, aki magyar és német nyelvismerete birtokában széles körű nemzetközi szakmai kapcsolatokat tartott fenn s néhány komperatív szociológiai munkát is írt. Többek között megállapítja, hogy az államvezetésnek sokkal többet kellene tennie az országban élő kisebbségek felé való közeledés

terén.²³ Gusti is leszögezi: „A nemzettudománynak tehát nyomon kell követnie a nemzet szellemi erejét, az élethez való viszonyulását, de ugyanilyen mértékben a szomszédos lelkiületet is, a környező országokat s azok fejlődési szándékait, valamint az együttélő lakosságot, a kisebbséget, amelynek saját megvalósulási tendenciája, sajátos, a többségi nemzetével nem egyező küldetése lehet.”²⁴

Venczel - Gusti nyomán - végső soron egy *erdélyi magyar nemzetiségtudomány* alapjait vetette meg. Transzilvanizmusá túllépett a kultúrhistóriai és publicisztikai érvelésen, az erdélyi népek valós sorsközösségére épített. Jól példázzák ezt a Vásárhelyi Találkozó záróhatározatának általa is fogalmazott sorai: „Teljes tudatában vagyunk annak, hogy kisebbségi sorban élünk, s érezzük a szükségét, hogy keressük a román és magyar nép építő együttélésének a feltételeit és útjait.... A Marosvásárhelyen összegyűlt fiatalság egy szabadságát szerető nép nyíltságával fordul a nemzeti álmaiban beteljesült és Gyulafehérvár magas szelleméhez felemelkedni tudott román néphez és irányítóihoz, hogy az élet- és az emberi jogaiban veszélyeztetett magyarság számára találja meg azt a módot, amely a lelki kibéküléshez, egymás becsületes megértéséhez vezet és a történelmi egymásrautaltságban élő két nép számára a szabad testvéri együttélés lehetőségeit megteremti. Ohajtjuk ezt annál is inkább, mert meggyőződésünk szerint a román és magyar népre a Duna-medencében magasabbrendű közös hivatás vár.”²⁵

Venczel a háború emberpróbáló éveiben és azután is hű marad Vásárhely eszméjéhez. 1940.szeptember 13-án – *Tamási Áron, Vita Sándor, Albrecht Dezső és Teleki Ádám* társaságában – memorandumot nyújt át a Kolozsvárra látogató *Teleki Pál* miniszterelnöknek, amelyben az erdélyi magyar társadalom demokratikus hagyományainak a fenntartásáért és román nemzetiségi intézmények felállításáért száll síkra.²⁶ Venczelt a fentiek s a korábban leírtak ellenére a *Márton Áron* elleni koncepció s perben 1950-ben elítélik, s azt követően mintegy két évtizedes hallgatásra kényszerül. Élete utolsó esztendeiben megadatott neki, hogy ismét szakmunkát végezessen a Babeş-Bolyai Egyetem szociológiai laboratóriumában. Vezetője, *Ion Aluaş* professzor – aki egyben posztumusz kötetének egyik lektora is – kiváló demográfus-statisztikusként minősíti, akit mások mellett a tudósi magatartás és szorgalom szempontjából a példaképének tart.²⁷

Venczel József életműve torzójában is kivételes teljesítmény a közelmúlt magyar társadalomtudományában. Munkássága legjavát a háromnegyed százados jubileumon vehetjük először kötetekben is kézbe.²⁸ Zárjuk összefoglalónkat az egyetlen élő Gusti-tanítvány, Henri H. Stahl emlékezésével: „Különböző nemzetiségű kutatók közös munkájára lett volna szükség, akik egyeztetett tervek alapján a Kárpátoktól a Balkánig terjedő egész térséget azonos szempontok alapján térképezték volna föl ..., egy ilyen, nemcsak a tudományágak, hanem az azonos földrajzi és történelmi térségben élő nemzetek, nemzetiségek összefogását feltételező kollektív munka nemcsak tudományos szempontból volna rendkívül hasznos, hanem minden szempontból: talán jobban megérthetnénk egymást mindannyian, akik a földgömb azonos szeletén élünk. Tenni mégis nagyon keveset tettünk. Gusti professzor szorgalmazta ugyan a kapcsolatteremtést, de valóban szoros kapcsolatot csak a magyarokkal - erdélyiekkel, budapestiekkel egyaránt – és a szászokkal sikerült kiépíteni. Maradtunk egy olyan eszménnyel, amelyet egyszer mindenképpen napirendre fog tűzni a történelem.”²⁹

Jegyzetek

1.KÓSA László: A hagyománykeresés útján = Jelenkor, 1974. 10. 939.p.

2.Lásd erről: GUSTI, Dimitrie: A szociológiai monográfia. Bukarest, 1976.; BALÁZS Sándor:

- Szociológia és nemzetiségi önismeret. Bukarest, 1979.; LÜKÖ" Gábor: A román monografisták falukutató munkája = Honismeret Könyve. Budapest, 1935.; MARKOS András: A monografikus szociológia = Társadalomtudomány. 1942. 4-5.; GÁLL Ernő: Dimitrie Gusti hagyatéka és az együttműködés erkölce = A sajátosság méltósága. Budapest, 1983.; VITA Zsigmond: Gusti professzor magyar tanítványai és az első erdélyi falukutató munkatáborok = Művelődés és népszolgálat. Bukarest, 1983. stb.
- 3.BALÁZS i.m. 174.p.
 - 4.SUCIU, Petru: Satul. Torda, 1927.
 - 5.BALÁZS i.m. 177.p.
 - 6.Megjelent = Erdélyi Múzeum, 1935. 219-248.p., valamint önállóan az Erdélyi Tudományos Füzetek 78. darabjaként.
 - 7.GUSTI, Dimitrie: Sociologie monografica, știința a realității sociale. = Sociologia militans, introducerea în sociologia politică. Bukarest, 1935. I. 49-92.p.; Magyarul részben = A szociológiai monográfia. I.m. 81 -94.p.
 - 8.VENCZEL József: Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók = Az önismeret útján. Bukarest, 1980. 138.p.
 - 9.HERSENI, Traian: Mișcarea sociologica în 1935. = Sociologia Romaneasca, 1936. 1. 61.p.
 - 10.NEAMȚU, Octavian: Drumul spre sate al tineretului maghiar din Ardeal. = Sociologia Romaneasca 1936. 2.
 - 11.V[ENCZEL] J[ózsef]: D. Gusti, Sociologie monografică, știința a realității social[e].; HERSENI, Traian: Teoria monografiei sociologice; STAHL, H. H.: Tehnica monografiei sociologice = Erdélyi Múzeum, 1935. 201 - 204.p.
 - 12.VENCZEL József, i.m. 139.p.
 - 13.Ld. erről BOLDIZSÁR Iván: Utazás a Regátban és Erdélyben, 1935-ben. II. = Kortárs, 1986. 7. 99.p.
 - 14.LENGYEL András: Egy „gustiánus” erdélyi szociológus. Vázlat Venczel Józsefről = Tiszatáj, 1987. 11. 74.p.
 - 15.VENCZEL [József] Iosif: Dela autocunoasterea națiunii la știința națiunii. Note asupra încercărilor de cercetare a satelor maghiare. Sociologia Românească, 1926. 2. 27.p.
 - 16.VENCZEL József: A magyar önismeret útja (Erdélyi) Iskola 1936-37. 1-2. 36-46.p., 3-4. 181-188.p., 5-6. 327 335.p., 7 8. 458 462.p.
 - 17.BALÁZS Sándor, i.m. 205.p.
 - 18.VENCZEL József i.m. 139 140.p.
 - 19.GÁLL Ernő, i.m. 282 283.p.
 - 20.Megjelent a Comentar la studiul „Știința si pedagogia națiunii” c. írás alfejezeteként = Sociologia romaneasca, 1942. 7 12.p.
 - 21.Ld. erről MOLTER Péter: Falukutatás Bálványosváralján = Hitel, 1940/41. 3-4. 285-306.p., és Imreh István: A bálványosváraljai falukutatás = Korunk, 1967. 9. 1190–1197.p.
 - 22.Dr. F. Popu recenziója Mikecs László: Románia. Útjegyzet c. könyvéről = Căminul Cultural, 1941,6. 336.p.
 - 23.GOLOPENTIA, Anton: Metamorphosis Transilvaniae 1918-1936. Un bilanț al maghiarilor din România. = Sociologia Româneasca, 1937. 7-8.p.
 - 24.GUSTI, Dimitrie: Știința națiunii. = Opere V. Bukarest, 1968. 498.p.
 - 25.HITVALLÁS. A „Vásárhelyi Találkozó” záróhatározata = TAMÁSI Áron: Virrasztás. Budapest, 1943. 310-311-p.
 - 26.POMOGÁTS Béla - TVERDOTA György - VÁSÁRHELYI Miklós: Az 1944 őszi erdélyi

- háborúellenes mozgalomról. Beszélgetés Vita Sándorral = Tiszatáj, 1981. 10. 53.p.
- 27.SOMLYAI László: A tudomány kolozsvári műhelyében. A társadalmi önismeret módszertana
= Igazság (Kolozsvár), 1973. aug. 4. 4.p.
- 28.ERDÉLYI föld - erdélyi társadalom. Budapest, 1988., és A falumunka útján. Budapest, 1988.
- 29.STAHL, Henri H: Egy utópia időszerűsége = Korunk, 1981. 7-8. 586-587.p.

SUMMARY

András Bertalan Székely: József Venczel and the Hungarian-Rumanian relations in the field of social sciences

Dr József Venczel (1913 – 1972) is a distinguished figure of the social science studies, both in Transylvania and in the Hungarians peaking world. He is a real expert on theoretical and practical issues of cultural and social policy. His name is associated with several journals (the two *Hitels/ Credits* and the *Erdélyi Iskola/Transylvanian School*), cultural-political events and institutions (the Transylvanian Scientific Institute, the Transylvanian Hungarian Economic Association, the Transylvanian Museum Association, the Bolyai University, the Lexicon of Rumanian Hungarian Literature). In his research Venczel used a complex sociological-statistical approach and improved the empirical method of village exploration originated by Dimitrie Gusti.

The essay analyses Venczel's role in Hungarian-Rumanian relations in the field of social sciences. On one hand it reveals the mutually favourable connections between the Bucharest school of sociology and the Hungarian village explorers, on the other hand it points out the possibilities inherent in the Hungarian studies carried out in Transylvania, which could be used to improve the relationship between neighbouring nations.

A MAGYARSÁGKUTATÓ INTÉZET MUNKATÁRSAINAK 1987. ÉVI VÁLOGATOTT PUBLIKÁCIÓI

A bibliográfia nem tartalmazza munkatársaink minden 1987-ben megjelent publikációját. Nem vettük fel a napilapokban megjelent kisebb terjedelmű írásokat, hír jellegű anyagokat, valamint interjúkat. A bibliográfiában a szerzők betűrendjén belül a tanulmányok, közlemények az alábbi sorrendben követik egymást: kiemeltük az egyes szerzők által írt könyveket, könyvrészleteket, utána betűrendben következnek a gyűjteményes kötetekben publikált tanulmányok, majd a folyóiratokban megjelent cikkek.

ARDAY LAJOS

Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv– magyar határ mentén. (Szerk. Arday Lajos, Joó Rudolf, Tarján G. Gábor.) Budapest, 1987. Állami Gorkij Könyvtár. 739 p.

Felsőszölnök (Gornji Senik) – Dobronak (Dobrovnik): történelmi visszapillantás. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv-magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 17-20.p. (Ludvik Olas társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist – Institut znanodnostna vprašanja. 17–20.p.

A nemzetiségi politika és a nemzetiségi jogok rendszerének néhány fontosabb vonása Magyarországon. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv-magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 433–445.p. (Joó Rudolf társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist - Institut za narodnostna vprašanja. 405-415.p.

A nemzetiség politikai és társadalmi szervezettsége a községekben. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv-magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 571-581.p. (Joó Rudolf társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist -Institut za narodnostna vprašanja. 563–571.p.

Szlovénok Magyarországon. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 179-188.p.

Nagy-Britannia Kelet-Európa-politikája. = Külpolitika, 14. 1987. 4. 53 – 72.p.

BALLA GYULA

A kárpátaljai (kárpát-ukrajnai) magyar irodalom regionális hagyományairól. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 299-309.P.

BÁN D. ANDRÁS

Az ész és erkölcs társadalmához. A Századunk című folyóirat történetéből. = Újhold-Évkönyv, 1987/2. Budapest, 1987. Magvető. 377-394.p.

A nemzetiségi kérdés Braun Róbert munkáiban. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 133 – 143.p.

DIPPOLD PÉTER

Benda Kálmán műveinek bibliográfiája. 1935-1983. [2. jav. bőv. kiad.] = Adalékok a 16–20.századi magyar művelődés történetéhez. Budapest, 1987. OSZK. 227–269.p. (Országos Széchényi Könyvtár kiadványai. Új sorozat 2.)

ÉGER GYÖRGY

A határmenti térségek társadalmi-települési jellemzői Magyarországon. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 215-242-p.

ENYEDI SÁNDOR

A kolozsvári magyar színjátszás múltjából. 1944–1945. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 311-325-p.

Kis János és Aranka György levelezése. = Irodalomtörténeti Közlemények, 90. 1986. 1-2. [1987.] 166-180.p.

Magyar színház Bukarestben. = Tiszatáj, 41. 1987. 6. 68-72.p.

FEJŐS ZOLTÁN

„Magyar ruha”, „szüreti bál” és az amerikai-magyar etnikus kultúra néhány kérdése. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 267-282.p.

JOÓ RUDOLF

Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén. (Szerk. Arday Lajos, Joó Rudolf, Tarján G. Gábor.) Budapest, 1987. Állami Gorkij Könyvtár. 739 p.

Bevezetés. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 12–16.p. (Silvo Devetak társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelo-vanje in sožitje ob jugoslovansko–madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist – Institut za narodnostna vprašanja. 11 – 16.p.

A kisebbségi-tájéegységi mozgalmak. Hatásuk a politikai rendszerre. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest., 1987. MKCS. 111–129.p.

Magyarországi szlovén nemzetiség Magyarország és Jugoszlávia (a Szlovén SZSZK) együttműködésében. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 582-598.p. (Székely András Bertalan társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko–

madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist - Institut za narodnostna vprašanja. 573-586.p.

A nemzetiségi politika és a nemzetiségi jogok rendszerének néhány fontosabb vonása Magyarországon. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 433–445.p. (Arday Lajos társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko–madžarski meji.. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist - Institut za narodnostna vprašanja. 405-415.p.

A nemzetiség politikai és társadalmi szervezetsége a községekben. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 571-581.p. (Arday Lajos társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko–madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist – Institut za narodnostna vprašanja. 563–571.p.

A joint Hungarian–Slovene research report concerning the situation of rural national minorities. = Canadian Review of Studies in Nationalism. 13. 1986. 2. [1987.]271-274.p.

JUHÁSZ GYULA

Magyarország nemzetközi helyzete és a magyar szellemi élet 1938 – 1944. Budapest, 1987. Akadémiai K. 66 p. (Értekezések-émlékezések.)

A második bécsi döntés. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 79-94.p.; és Külpolitika, 14. 1987. 5. 149–165.p.; valamint angol nyelven: Danubian Historical Studies, 1. 1987. 1. 23-28-p.

Nagy nemzeti gyűjteményünk. Országos Széchényi Könyvtár. = Társadalmi Szemle, 42. 1987. 1. 71-74.p.

KISS GY. CSABA

A magyar irodalom határai. Az egyetemes magyar irodalom megközelítésének néhány aspektusa. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 283-297.p.

Nemzet és haza dilemmája Közép-Európában. = Nemzeti-nemzetiségi tudat. Pécs, JPTE Történettudományi és Nemzetiségi Intézete, 1987. 99-1 110.p. (Szigetvári konferenciák. 1984-1986.)

A családtörténet értelme. (Babits Mihály: Halálfiái – Maria Dabrowska: Éjjelek és nappalok.) = Irodalomtörténeti Közlemények, 89. 1985. 3. [1987.]342-351.p.

Az elbeszélő helyzet néhány párhuzamos vonása. (Babits Mihály: Halálfiái – Maria Dabrowska: Éjjelek és nappalok.) = Irodalomtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, ELTE, 1985. [1987.] 160-179.p.

Hungarológia és Közép-Európa. = Életünk, 24. 1987. 6. 576-579.p.

Idő- és térviszonyok Babits „Halálfiái” és Dabrowska „Éjjelek és nappalok” c. regényében. = Literatura, 1985. 1-2. [1987.] 74-86.p.

Közép-európai írók – Közép-Európáról. (Bevezető egy nem létező olvasókönyvhöz.) = Valóság, 30. 1987. 5. 56–63.p.; és angol nyelven: The New Hungarian Quarterly, 28. 1987. 108. 75-87.p.

„Magyarhoni” kontextus? Nemzeti irodalmak együttélése Magyarországon a századelőn. =

Életünk, 24. 1987. 11. 1137-1141.p.

A magyarországi polonisztika 1971-1980. [Bibliográfia.] = Helikon, 31. 1985. 1. [1987.] 76-95.p. (Hopp Lajos társszerzővel.)

Magyarságtudat és Közép-Európa. = Confessio, 11. 1987. 2. 22–26.p.

KOVÁCS ÉVA

Az emancipációs törvénytől a második zsidótörvényig. (1848/49–1939.) = Kultúra és Közösség, 1987. 6. 28– 47.p. (Papp Zsuzsa társszerzővel.)

A „kettős őrségváltás”. A második zsidótörvény hatása a MGYOSZ tisztikarának szociális összetételére. = Szociológiai Műhelytanulmányok, 5. 1987. december. 71 –133.p. (Papp Zsuzsa társszerzővel.)

MOLNÁR IMRE

A Sloboda című magyarországi szlovák lap 1945 és 1947 között. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 145-161.P.

„lángot vet a papír”. Dokumentumok a szlovákiai magyarság történetéből. = ef-lapok, 1987. 10-11. 49-58.p.

NÉMETH ZSOLT

Nemzetkonceptiók. = ef-lapok, 1987. 6-7. 67-71.p.

ROMSICS IGNÁC

Gróf Bethlen István politikai pályája. 1901-1921. Budapest, 1987. Magvető. 306 p.

Bethlen koncepciója a független vagy autonóm Erdélyről. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 49-64.p.; és német nyelven: Ungarn-Jahrbuch, Bd. 15. 1987. 74-93.p.

A bethleni konszolidáció állami és kormányzati rendszere. = Egy letűnt korszakról. Budapest, 1987. Kossuth. 38-52.p.

A történelmi tények alapján – az Erdély történetéről. Az 1918-tól napjainkig tartó korszak történetét tárgyaló fejezetekről. = Alföld, 38. 1987. 8. 39-41.P.

Was the inevitable really inevitable? (Count István Bethlen). = The New Hungarian Quarterly, 28. 1987. 105. 146-150.p.

R. SÜLE ANDREA

A közép-kelet-európai német kisebbség kitelepítése a II. világháború után. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 163-177-p.

Az erdélyi szászok helyzete a két világháború között. = Világtörténet, 1987. 3. 96-113.p.

Magyar Autonóm Tartomány. = Élet és Tudomány, 42. 1987. 39. 1236– 1238.p.

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

A magyarországi szlovén nemzetiség Magyarország és Jugoszlávia (a Szlovén SzSzK) együttműködésében. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 582–598.p. (Joó Rudolf társszerzővel); és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist – Institut za narodnostna vprašanja. 573 – 586.p.

Nemzeti azonosságtudat a romániai és csehszlovákiai magyar történelemkönyvekben. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 189-211.p.

Oktatás, kultúra, közművelődés és tömegkommunikáció a magyarországi szlovén nemzetiség körében. = Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv–magyar határ mentén. Budapest, 1987. ÁGK. 500–542.p.; és szlovénul: Madžari in Slovenci. Sodelovanje in sožitje ob jugoslovansko-madžarski meji. Ljubljana, 1987. ČZDO Komunist - Institut za narodnostna vprašanja. 501-537.p.

Access to culture for national minorities. = The New Hungarian Quarterly, 28. 1987. 107. 106-115-p.

Az „Erdély története” romániai visszhangja. = ef-lapok, 1987. 8–9. 77–79.p.

Hungarológiai világkongresszus Bécsben. = Honismeret, 15. 1987. 1. 3-5.p.

Magyarok Szlovéniában. Híd az államalkotó nemzet és az anyaország között. = Élet és Tudomány, 42. 1987.35. 1108-1110.p.

Pável Ágoston, a „hídépítő” születésének századik évfordulóján. = Üzenet [Szabadka], 16. 1986. 12. 744-750.p.; és Vasi Szemle, 41. 1987. 1. 72-79.P.

A társadalomkutató felelőssége. Gáll Ernő hetvenéves. = Élet és Tudomány, 42. 1987. 14. 438-439.p.

Tükörcserepek. [A nemzettudatról.] = Palócföld, 21. 1987. 2. 10–23.p.

Vallás és identitás a magyarországi szlovének körében. = Vigília, 52. 1987. 7. 550-551-p.

TÓTH PÁL PÉTER

Messiások. Budapest, 1987. Akadémiai K. 400 p.

Magyar szociológiatörténeti szöveggyűjtemény. (Szerk. Tóth Pál Péter, Nagy Endre, Némedi Dénes.) Budapest, 1987. Tankönyvkiadó. 540 p.

Ötven év után. A Márciusi Frontról. = Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve. Budapest, 1987. MKCS. 95-107.p.

A Márciusi Frontról. = Confessio, 11. 1987. 1. 88-92.p.

Nemzeti tudat, magyarság. = Társadalomkutatás, 1987. 4. 28-42.p. (Csepeli György társszerzővel.)

(Összeállította Dippold Péter)